

1/2016

MUZEOLÓGIA *a kultúrne dedičstvo*

VEDECKÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

Redakčná rada/Editorial Board:

prof. PhDr. Pavol Tišliar, PhD. (predseda), PhDr. Tibor Díte, PhDr. Jan Dolák, PhD., Mgr. Silvia Eliašová, PhD., Mgr. Luboš Kačírek, PhD., PhDr. Peter Maráky, †doc. PhDr. Zbyněk Z. Stránský, doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD., Mgr. Lenka Ulašínová-Bystrianska, PhD., Mgr. Lenka Vargová

Medzinárodná redakčná rada/International Editorial Board:

Dr. Vitaly Ananiev, CSc., Saint-Petersburg State University (Russia); prof. Jože Hudales, PhD., University of Ljubljana (Slovenia); Dr. Tone Kregar, Muzej novejšje zgodovine Celje (Slovenia); assoc. prof. François Mairesse PhD., Université Sorbonne Nouvelle – Paris 3 (France); prof. Eiji Mizushima, PhD., University of Tsukuba (Japan); prof. Bruno Brulon Soares, PhD., Federal University of the State of Rio de Janeiro (Brazil); assoc. prof. M. A. Lynne Teather, M. A. PhD. (Canada)

Výkonní redaktori/Executive Editors:

Mgr. Luboš Kačírek, PhD. – prof. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.

Jazyková redakcia/ Proofreading:

Anglický jazyk: Mgr. Slavomír Čéplö

Český jazyk: Bc. Monika Mikulášková

Slovenský jazyk: Mgr. Luboš Kačírek, PhD.

Vydavateľ/Published by:

Univerzita Komenského v Bratislave/Comenius University in Bratislava

Filozofická fakulta/Faculty of Arts

Gondova 2

814 99 Bratislava

Slovak Republic

Redakcia/Editorial Office:

Odbor Muzeológia a kultúrne dedičstvo

Katedra etnológie a muzeológie FiF UK/Department of Ethnology and Museology

e-mail: muzeologia@muzeologia.sk

www.muzeologia.sk

Tlač/Print:

Spolok Slovákov v Poľsku

31-150 Krakov, ul. św. Filipa 7

Poľská republika

Periodicita/Frequency:

2x ročne/Twice yearly - (jar, jeseň) s uzávierkou 28. 2. a 30. 9. v príslušnom roku/(Spring, Autumn) with submission deadlines February 28th and September 30th for each calendar year

Sadzba a grafická úprava/Typesetting: Pavol Tišliar

Grafický návrh obálky/Cover design: © František Jablonovský

ISSN 1339-2204

Časopis je indexovaný v databázach/Journal is indexed by: CEJSH, EBSCO, ERIH PLUS

OBSAH

Úvodom	7
--------------	---

Š t ú d i e

Daniel Drápala - Roman Malach: <i>Aplikování etnokartografické metody v kontextu české etnologie</i>	9
--	---

Zuzana Ondrejková: <i>História a súčasnosť pamiatkových obnov hradov na území Slovenska</i>	31
---	----

Tomáš Drobný: <i>Sbírký relikvíí nástrojem reprezentace ideje státnosti Karla IV.</i>	41
---	----

Daniela Tvrdoňová: <i>Archívne fondy hospodárskeho charakteru v oddelení nových fondov Slovenského národného archívu – súčasný stav</i>	53
---	----

Jan Dolák: <i>UNESCO Chair of Museology and World Heritage 1994 – 2002</i>	63
--	----

Nikola Maliňáková: <i>Vplyv sinománie na budovanie šľachtických zbierok – zbierka čínskeho porcelánu v SNM-Múzeu Červený Kameň</i>	71
--	----

Viera Kunová: <i>Ing. Ivan Houdek a Liptovské múzeum</i>	97
--	----

Juraj Kucharík: <i>Detské múzeum SNM v Bratislave v rokoch 2010 – 2015</i>	109
--	-----

Tibor Díte: <i>Hodnota a cena v múzejnej teórii a praxi</i>	117
---	-----

Pavol Tišliar: <i>Muzeológia na Slovensku</i>	127
---	-----

O s o b n o s t i k u l t ú r n e h o d e d i č s t v a

Jan Dolák: <i>ZBYNĚK ZBYSLAV STRÁNSKÝ (26. 10. 1926 – 21. 1. 2016)</i>	136
--	-----

A n o t á c i e , r e c e n z i e , k r i t i k y

Monika Mikulášková: <i>Zastihla je noc: Čeští umělci ve Francii 1938 – 1945</i>	139
---	-----

Lenka Ulašínová-Bystrianska: <i>Lehmbau – Tradition und Moderne Hlínená stavba – Tradícia a súčasnosť</i>	142
---	-----

Lenka Vargová: *MOM JO SKARB... Pamięć rzeczy w tradycjach dolnośląskich* 143

S p r á v y

Peter Maráky: *Gajdošská kultúra Slovenska zapísaná na zozname nehmotného dedičstva ľudstva* 144

Lucie Jagošová: *Muzejní profese a veřejnost. Potenciál muzejních pracovníků „nepedagogické“ profilace směrem ke muzejnímu publiku* 146

Jan Dolák: *Muzeologické konference na Dálném východě* 149

Peter Markey: *Odborná konferencia Múzeá vo vojne – Druhá svetová vojna a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky* 151

CONTENT

Introduction 7

Articles

Daniel Drápala - Roman Malach: *Applying ethnocartographic methods in the context of Czech ethnology* 9

Zuzana Ondrejková: *Castle restoration in Slovakia past and present* 31

Tomáš Drobný: *Collections of relics and their role in the representation of Charles IV's idea of statehood* 41

Daniela Tvrdoňová: *Archival funds of economic nature in the New Funds department of the Slovak National Archives* 53

Jan Dolák: *UNESCO Chair on Museology and World Heritage 1994 – 2002* 63

Nikola Maliňáková: *Aristocratic Sinomania: The SNM Museum Červený Kameň and its collection of Chinese porcelain* 71

Viera Kunová: *Ing. Ivan Houdek and the Liptov Museum in Ružomberok*..... 97

Juraj Kucharík: *SNM Children's Museum: The first five years (2010-2015)* 109

Tibor Díte: *Value and price in museum theory and practice* 117

Pavol Tišliar: *Museology in Slovakia* 127

Remembering and Honoring Outstanding Contributions to Cultural Heritage

Jan Dolák: *ZBYNĚK ZBYSLAV STRÁNSKÝ (26. 10. 1926 – 21. 1. 2016)* 136

Books received and reviews

Monika Mikulášková: *As the night fell on them: Czech artists in France 1938 – 1945* 139

Lenka Ulašinová-Bystrianska: *Lehmbau – Tradition und Moderne*
Clay buildings – tradition and present 142

Lenka Vargová: *MOM JO SKARB... Memory of things*
in the traditions of Lower Silesia 143

N e w s

Peter Maráky: *Bagpipes and bagpipe culture in Slovakia*
on the UNESCO list of world's intangible cultural heritage 144

Lucie Jagošová: *Museum professions and the public. The contribution of museum professionals*
of the non-educational vocations to the museum's engagement with the public 146

Jan Dolák: *Museological conferences in the Far East* 149

Peter Marky: *"Museums at War": A conference report*
– World War II and its impact on museums and their collections 151

Úvodom...

Vážení čitatelia,

ročník 2016 nášho časopisu začíname s mierne pozmenenou koncepciou. Vzhľadom na vyšší počet rukopisov, ktoré dostávame do redakcie, ale aj s ohľadom na zvyšujúci sa počet predplatiteľov, sme sa rozhodli zvýšiť celkový počet publikovaných recenzovaných štúdií. Neznamená to však zmenu vo filozofii nášho periodika. Redakčná rada časopisu *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* je plne viazaná platnými zmluvami s medzinárodnými databázami, v ktorých indexujú náš časopis. Preto príspevky zostávajú aj naďalej anonymne recenzované. Tie, ktoré neprejdú v recenznom konaní s kladným hodnotením, nebudeme publikovať. Pre fungovanie časopisu je stále zásadné, že sme odkázaní výlučne na financie z predplatného a predaja časopisu, bez finančnej podpory Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ktorá je len formálnym vydavateľom.

V tomto čísle venujeme priestor viacerým témam, ktoré sa dotýkajú oblastí hmotného a nehmotného kultúrneho dedičstva na Slovensku a v susednej Českej republike. Zastúpené sú témy z oblasti múzejníctva a muzeológie (zbierky, dejiny, štúdium), pamiatkovej ochrany, archívnictva a etnokartografie.

V ostatnom čase nás opustilo viacero osobností muzeológie: Štefan Mruškovič († 3. 1. 2016), Zbyněk Zbyslav Stránský († 21. 1. 2016) a Vinoš Sofka († 9. 2. 2016). Z. Z. Stránský, jedna z najvýznamnejších osobností svetovej muzeológie, významne ovplyvnil formovanie súčasnej muzeológie. Dlhé roky pôsobil ako vysokoškolský pedagóg a teoretik a keďže bol aj členom našej redakčnej rady, v rubrike osobnosti kultúrneho dedičstva venujeme aspoň stručný priestor jeho spomienke, odkazu a práci. Prvé číslo ročníka 2016 dopĺňajú recenzie, anotácie, kritiky a správy z konferencií.

Na poslednom zasadnutí redakčnej rady sme odhlasovali aj zmeny v jej zložení. Pokým medzinárodní garanti časopisu ostali, novými členmi redakčnej rady sa stali Dr. Lenka Ulašínová-Bystrianska, orientovaná na oblasť monumentológie, a Mgr. Lenka Vargová, naša interná doktorandka na muzeológii.

Bratislavská muzeológia vo svojej súčasnej podobe a koncepcii si v tomto roku pripomína okružle 10. výročie interného štúdia. Pri tejto príležitosti pripravujeme v dňoch 12. – 14. apríla 2016 už 3. ročník konferencie Fenomén kultúrneho dedičstva v spoločnosti III., na ktorú všetkých srdečne pozývame.

Záverom tohto editoriálu želáme našim čitateľom zaujímavé čítanie. Budeme radi za všetky podnety, názory a postoje k našej práci.

editori

Aplikování etnokartografické metody v kontextu české etnologie

Daniel Drápala – Roman Malach

PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.
Mgr. Roman Malach
Masarykova univerzita Brno
Filozofická fakulta
Ústav evropské etnologie
Arna Nováka 1/1
602 00 Brno
email: drapala@phil.muni.cz; malachroman@gmail.com

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:1:9-30

Applying ethnocartographic methods in the context of Czech ethnology

Ethnocartography is an umbrella term for a number of methods applied in ethnology for the spatial representation of a selected folk culture phenomenon. Historically, the application of ethnocartographic methods can be divided into three stages: pre-ethnocartography (1700s to early 1800s), early ethnocartography (early 1800s to 1930s) and scientific cartography. One of the fundamental issues in ethnocartography shared across all these periods is the nature of the data historical data which are overwhelmingly unbalanced in favor of some phenomena to the point of ignoring others, as well as the intrinsic inseparability of data on folk culture from their geographical, historical, chronological and socio-economic context. While this continues to be a major challenge, we believe these limitations can be overcome using the latest in digital technology, especially the geographic information systems (GIS), and this papers discusses the application of such technologies in the context of Czech ethnology.

Key words: Czech lands, ethnocartography, national ethnographic atlas, methodology, GIS

S rozvojem etnologie, která se v průběhu 90. let 19. století etablovala v našem prostředí jako plnohodnotná vědecká disciplína,¹ pozvolna narůstal i rozsah poznatků o lidové kultuře. Dynamicky se rozvíjející obor nezůstal jen u pouhé deskripce jevů materiální či nemateriální povahy, ale směřoval k hlubší analýze dokumentovaných prvků, hledání obsahových a formálních souvislostí i prostorových vazeb. Zvláště při snaze o zasazení jevů do širšího kontextu nad rámec sociokulturního prostoru jedné lokality či vybraného regionu se stále častěji nabízela jako účinný nástroj etnokartografie. Tato metoda slouží k zobrazení prostorového zastoupení vybraných jevů tradiční lidové kultury a zároveň umožňuje identifikovat vzájemný vztah mezi elementy kultury téže kategorie nebo kategorií různých.²

Přestože počátky vědecky koncipované etnokartografie jsou v českých zemích spojeny s 20. stoletím a osobností doc. Drahomíry Stránské, v historickém vývoji této metody můžeme identifikovat několik svébytných vývojových fází. Liší se vzájemně nejen přístupem k posláním mapových děl a jejich výpovědí pro poznávání lidové kultury, ale i aplikovanými postupy při jejich utváření. V zásadě můžeme rozlišovat následující etapy:

1. preetnokartografie (do přelomu 18. a 19. století);
2. raná etnokartografie (19. století a počátek 20. století);
3. vědecky koncipovaná etnokartografie (od 20. let 20. století).

¹ SMRČKA, Vít. *Dějiny psané národopisem*. Praha : Česká národopisná společnost, 2011.

² VAREKA, Josef. Etnokartografická východiska k začlenění české lidové kultury do středoevropského prostoru. In: *Český lid*, roč. 83, 1996, č. 4, s. 265–274.

Reflexe tradiční lidové kultury na nejstarších mapách

První perioda, kterou můžeme nazvat také jako *preetnokartografie*, se vyznačuje tvorbou map s etnografickým obsahem, jejichž prvotní účel však zůstával zpravidla mimo sféru cílené dokumentace lidové kultury. Jedná se tak mnohdy o nahodilé či jednorázové pokusy o zanesení vybraného souboru informací do mapového podkladu různé kvality. Jednotliví autoři se v rámci tohoto období pokoušeli o teritoriální vymezení výskytu vybraných kulturních elementů, specifického pojmenování obyvatel či území.

Opomineme-li ikonografickou výpověď mapových děl, především obrazovou a grafickou výzdobu na vedutách a parergách map,³ lze považovat za první nesmělé pokusy o mapové zpracování poznatků etnografické povahy již Komenského mapu Moravy s lokalizací názvu Hané a východomoravského Zálesí či mapu lanšperského panství Tomáše Pěšiny z Čechorodu s vyznačenou linií mezi německy a česky hovořícím obyvatelstvem.

Od počátku 19. století již pozvolna narůstal počet autorů, kteří se snažili s různou mírou úspěchu využívat propojení informací o jevech tradiční kultury či jejich nositelích s jejich přesnou (nebo alespoň přibližnou) lokalizací v mapovém podkladu. Na počátek 19. století je např. datován vznik mapy Hané (*Mappa geographica specialis terre promissae vulgo sacrae Hanae cum adiacen tibus Regionibus*) – neumělého kartografického díla neznámého amatérského tvůrce, který se pokusil vymezením „zaslíbenou zemi Haná“. Výsledek dnes poutá spíše svou vizuální stránkou nežli pečlivostí a přesností kartografické práce. Její přínos pro etnologii a kulturní historii spočívá jednak ve fixaci autorova názoru na územní rozsah Hané, jednak v reflexi skupin obyvatelstva v jejím bezprostředním okolí. Vedle etnicky definovaných societ (*Niemczy* na Brněnsku) byla jejich pojmenování odvozena z výrazné profesní specializace některých regionů fixujících nejednou i zažitě kulturní stereotypy (*Metlařzi* v okolí Zelechovic a Zdounek; *Slamienkarzi* v okolí Křtin nebo *Kolomazniczi* na Plumlovsku ad.) či místních názvů odvozených z přírodních poměrů (*Blatiaczzi*) a polohy sídel (*Zabeczaczzi*).⁴

Obr. č. 1: Výřez z mapy Hané z počátku 19. století. Ladislav Zapletal: Nejstarší mapa Hané. Faksimile anonymní mapy a původní studie o jejím vlivu na vymezení regionu Hané. Přerov 1990.

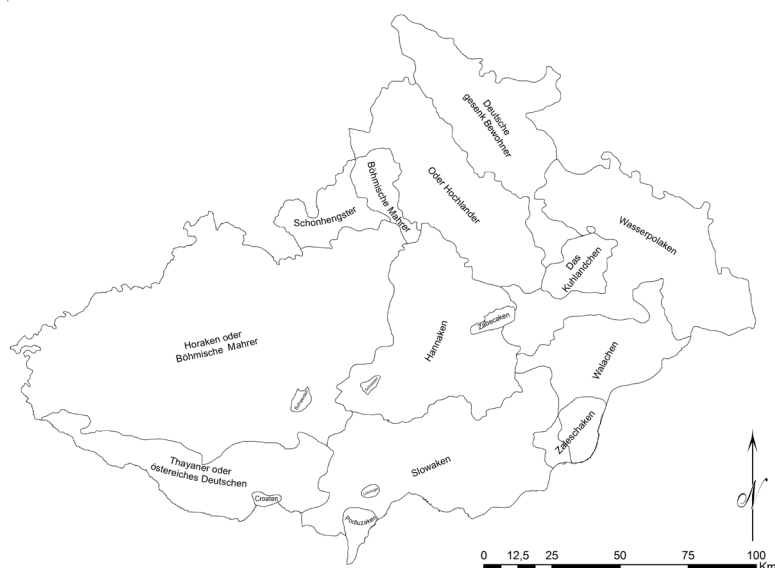
³ KRÍŽOVÁ, Alena – ŠIMŠA, Martin. *Lidový oděv na Moravě a ve Slezsku. Ikonografické prameny do roku 1850*. Strážnice : Národní ústav lidové kultury, 2012, s. 28–30.

⁴ ZAPLETAL, Ladislav. *Nejstarší mapa Hané. Faksimile anonymní mapy a původní studie o jejím vlivu na vymezení regionu Hané*. Přerov : Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského, 1990.

Počátky etnokartografie a cílené delimitace jevů tradiční lidové kultury v českých zemích

Výrazný kvalitativní posun ve srovnání s mapou Hané představuje o několik let mladší Bayerova mapa Moravy s vymezením územního rozsahu tzv. moravských kmenů z roku 1818.⁵ Lze ji zařadit již do *rané periody české etnokartografie* vyznačující se precizněji koncipovanými mapovými díly. Společným znakem tohoto období je orientace na identifikaci prostorové organizace společnosti – plošné zobrazování jazykových, etnických či kulturních areálů, případně jen vytyčení hraničních linií. Spíše doplňkovou rolí mělo bodové zobrazení výskytu sledovaných kulturních elementů. Autoři 19. a počátku 20. století i nadále nedisponovali adekvátním odborným školením, tvorbě kartografických děl přesto obvykle předcházela fáze systematictější přípravy a dokumentace vybraných jevů.

Také autora zmíněné mapy Moravy Josepha Bayera můžeme charakterizovat jako poučeného znalce přistupujícího k tvorbě mapového díla s etnografickým obsahem s důkladnou teoretickou i praktickou přípravou. Přestože mapě byly vytykány chyby v topografické náplni,⁶ pro studium etnografické diferenciaci Moravy se stává jedinečným pramenem. Autor se zde pokusil vymezit areály se sídly tzv. moravských kmenů (*Behmischen Maebrer, Hannaken, Horaken, Podluzaken, Schönbengstler, Slowaken, Thayaner, Walachen, Zalesaken*, ad.), které můžeme považovat za svěbytný ekvivalent (předstupěň) etnologií později definovaných etnografických skupin.⁷ Mapa zároveň slouží jako prostorový pendant k poznatkům obdobného charakteru, které na přelomu 18. a 19. století přinášely topografické práce a publicistika.⁸

Obr. č. 2: Vyznačení hranic jednotlivých moravských kmenů v mapě Josepha Bayera. Podle mapy Joseph Bayer: *Verbesserte und vermehrte Ausgabe der Karte des Maehr. Schles. Gouvernements: Nach den Neuesten: Astronomischen Beobachtungen und geometrischen Vermessungen verzeichnet und mit den zeitherigen Veraenderungen verbessert und vermehrt.* S.l.: s.d., zpracoval Roman Malach.

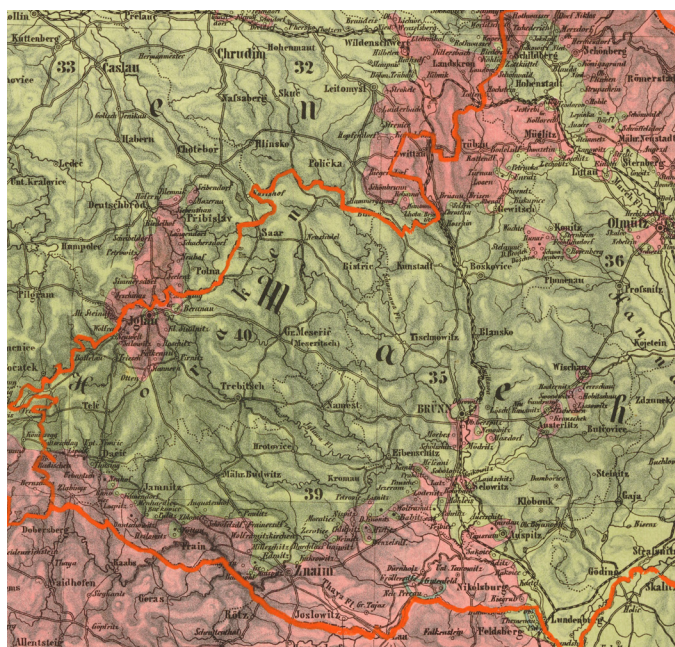
⁵ BAYER, Joseph. *Verbesserte und vermehrte Ausgabe der Karte des Maehr. Schles. Gouvernements*. [s. n.] : [s. l.], [1818] 1 mapa.

⁶ NOVÁK, Václav. Passyho a Bayerova mapa Moravy. In: *Rodné zemi. Sborník k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. Dr. Aloise Gregora*. Fukal, R. – Kopecký, M. (eds.). Brno : Musejní spolek, 1958, s. 128–139.

⁷ JEŘÁBEK, Richard – MAUR, Eduard – ŠTIKA, Jaroslav – VAŘEKA, Josef. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IV. Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500–1900): národopisné oblasti, kulturní areály, etnické a etnografické skupiny*. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2004.

⁸ JEŘÁBEK, Richard. *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*. Strážnice : Ústav lidové kultury, 1997.

V dobovém kulturně-společenském kontextu se jednalo o poměrně populární téma, neboť s lokalizací Valachů, Hanáků či Slováků pracoval i v roce 1850 Alois Vojtěch Šembera ve své *Mapě země moravské s částmi pohraničními Slezska, Čech, Rakous i Uher*.⁹ Na rozdíl od J. Bayera však zůstal jen u orientačního zanesení jmen do mapy bez snahy o přesnější vymezení hranic jejich teritoriálního dosahu. Svoji pozornost směřoval spíše na vytyčení rozhraní mezi česky, polsky a německy hovořícím obyvatelstvem a dílčí členění *československých nářečí a různoročí*. Šemberův přístup kladoucí velký důraz na jazyk a územní příslušnost jeho nositelů plně korespondoval s dobovým diskurzem, neboť jazyku byla odbornými autoritami i představiteli národně emancipačního hnutí přisuzována důležitá role etnoidentifikačního faktoru. Prakticky se to odráželo v dalších mapových dílech vzniklých kolem poloviny 19. století, které mají reálný, nebo alespoň deklarovaný etnografický obsah. Tento princip nalezneme v mapě *Království České Josefa Jirečka*,¹⁰ kde jsou jazykové hranice nazvány *hlavní rozhraní národopisné*, či v *Ethnographische Karte der Oesterreichische Monarchie* prezidenta Statistische Zentralkommission Karla Czoerniga z roku 1855.¹¹ I on do mapy zanesl jména některých etnografických skupin Moravy: *Horaken, Hannaken, Walachen*. Při tvorbě mapy však vycházel nejen ze starších prací a aktuálních statistických sumářů z let 1846 a 1851. U sporných lokalit vysílal na místa samotná jazykově vzdělané osoby, aby zde provedly detailní výzkum. Tímto způsobem shromáždil množství hodnověrných informací.¹² Postupem své práce naznačil Czoernigův tým směr, jakým se budou ubírat odborně koncipované aktivity na poli etnokartografie. Nezbytným předpokladem pro její další rozvoj se stala nejen týmová spolupráce, ale i kooperace odborně kvalifikovaných sil s metodicky vedenými jedinci-lokálními znalci, jejichž přínos spočívá především v participaci na fázi sběru a verifikace dat.

Obr. č. 3: Etnická skladba obyvatel střední, jižní a západní Moravy na mapě Karla rytíře Czoernig von Czernhausen: *Ethnographische Karte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. Hof-und Staats-Druckerei, Wien 1855.

⁹ ŠEMBERA, Alois Vojtěch. *Mapa země moravské s částmi pohraničními Slezska, Čech, Rakous i Uher*. Wien : Alois Vojtěch Šembera, 1863, 1 mapa.

¹⁰ JIREČEK, Josef. *Království české*. Praha : Josef Jireček, 1850, 1 mapa.

¹¹ CZOERNIG, Karel von. *Ethnographische Karte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. Wien : Hof-und Staats-Druckerei, 1855.

¹² BOHÁČ, Antonín. *Národopisná mapa Republiky československé. Podrobný popis národopisných hranic, ostrovů a menšin*. Praha : Národopisná společnost československá, 1926, s. 6–8.

V dějinách etnologie bývá se jménem Pavla Josefa Šafaříka spojována především kniha *Slovanské starožítosti*. Neprávem ovšem zůstává stranou jeho mnohaleté úsilí o vytvoření mapy zobrazující oblasti osídlené Slovany. Nemaje k dispozici adekvátní kartografickou pomůcku s potřebným obsahem se P. J. Šafařík snažil vytvořit vlastní jednotnou mapu sídel Slovanů i s jejich domácím pojmenováním, která by vycházela z poznatků obsažených v dostupné literatuře a starších dílčích prací. První verze tohoto kartografického díla nazvaného *Slovanský zeměvid* vyšla v roce 1842.¹³

Osobnosti J. Bayera, A. V. Šembery, K. Czoerniga a P. J. Šafaříka můžeme proto oprávněně označit za nejvýznamnější postavy české etnokartografie 19. století, které cíleně směřovaly k utváření nových mapových děl vycházejících z precizního zpracování starších dostupných podkladových materiálů i vlastních výzkumů.

Na jejich práci navázala na sklonku 19. století nová generace badatelů. 90. léta 19. století jsou přitom v dějinách české etnologie svázána především s *Národopisnou výstavou československou* konanou v roce 1895 v Praze. Příprava velké výstavní akce, která napomohla k popularizaci lidové kultury a etablování národopisu coby svébytné vědecké disciplíny, i organizaci menších výstav v jednotlivých oblastech Čech, Moravy a Slezska, se stala výrazným impulsem k tvorbě několika lokálně a regionálně koncipovaných mapových děl s etnografickým obsahem. Od obecněji pojatých map, které se i přes deklaraci o jejich národopisné povaze zaměřovaly spíše na etnickou skladbu a jazykovou příslušnost obyvatel,¹⁴ se tato skupina mapových výstupů již více přiblížila vlastnímu předmětu národopisného studia – tedy zaznamenání prostorových souvislostí existence jevů lidové kultury. Jejich autoři nebyli zpravidla odborně školenými kartografy, jednalo se převážně o učitele či úředníky. Svou dostatečnou znalostí místních reálií je však můžeme řadit mezi lokální experty schopné fixovat do obecných mapových podkladů poznatky získané vlastním výzkumem či sumarizující výsledky jiných badatelů činných v místě a oblasti. Geografický dosah těchto map byl proto redukován na menší teritoria etnografických regionů, administrativních celků či jednotlivých obcí. Tematické zaměření zpravidla vycházelo z osobních badatelských zájmů jednotlivých autorů. Návštěvníci *Národopisné výstavy československé* tak měli příležitost seznámit se v jednotlivých odděleních vedle ryze hospodářských či statisticko-demografických map také s několika krojovými mapami (krojů hanáckých, východočeských), kartogramy zaměřujícími se na rukodělnou produkci (domácí průmysl na Valašsku, krajkářské osady), dialekt nebo na jména polních tratí.¹⁵ Mapová díla si získala patřičný ohlas především pro názornou a srozumitelnou vizualizaci velkého množství dat.¹⁶

Nejdále v rozvíjení etnokartografické práce v souvislosti s přípravou *Národopisné výstavy československé* postoupil agilní člen přípravného výboru krajinské výstavy ve Vsetíně Josef Válek. Jako důležitá součást prezentace regionu na obou výstavních akcích (krajinská ve Vsetíně / 1892 i *Národopisná výstava československá* v Praze / 1895) se záhy ukázala potřeba přesnějšího teritoriálního vymezení tohoto svébytného etnografického regionu. Josef Válek si uvědomoval roztržitost názorů na územní rozsah Valašska, proto se rozhodl realizovat vlastní důkladný výzkum. V prvním čtvrtletí roku 1895 rozeslal do škol v místech, které se dle dobového názoru nacházely na území Valašska, krátký dotazník směřující k identifikaci způsobů obživy a oděvních zvyklostí obyvatelstva jednotlivých obcí. Součástí zásilky byla schematická mapa katastru obce, k níž Josef Válek připojil přesné instrukce, „*byste laskavě na přiložené skéze osady*

¹³ ŠAFAŘÍK, Pavel Josef. *Slovanský zeměvid*. Praha : [s. n.], 1842.

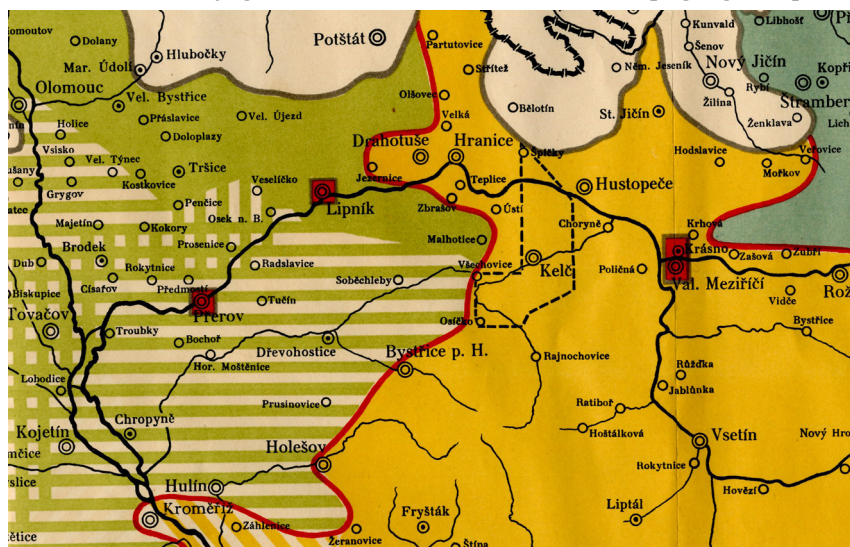
¹⁴ BOHÁČ, ref. 12, s. 6–15.

¹⁵ KAFKA, Josef. *Hlavní katalog a průvodce: s plánem výstaviště, národopisného paláce a četnými vyobrazeními*. Praha : Nákladem výkonného výboru, 1895; KLUSÁČEK, Karel Ladislav et al. *Národopisná výstava československá v Praze 1895*. Praha : Výkonný výbor Národopisné výstavy Československé a Národopisná společnost Československá, 1897.

¹⁶ SEMOTANOVÁ, Eva. *Kartografie v hospodářském vývoji českých zemí v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Historický ústav, 1993.

Kvalifikované ukotvení etnokartografie na vědecké základy se dařilo v českém prostředí naplňovat teprve v meziválečném období. Byl to ovšem proces pozvolný, neboť ještě autoři velkých regionálních monografií²¹ se zpravidla omezovali pouze na publikování orientačních map a území etnografických regionů vymezovali pouze slovně. Předzvěstí dalšího vývoje se ovšem ve 20. letech stala dvojice precizních map vycházejících ze systematických vědecky koncipovaných výzkumů. *Velkou nástěnnou národopisnou mapu Československé republiky* Antonína Boháče a *Moravská nářečí* Františka Trávníčka tehdy vydala Národopisná společnost československá jako hlavní koordinátor etnologické dokumentace a výzkumu.²² Kvalitativní posun lze vedle inspirací z německého a polského prostředí přisuzovat také působení Drahomíry Stránské, která ve 20. letech studovala v Jugoslávii u zakladatele moderní antropogeografie prof. Jovana Cvijiće.²³

Obr. č. 5: Rozhraní mezi nářečím hanáckým (zeleně) a nářečím slovenským (žlutě) na Trávníčkově dialektologické mapě z roku 1926. František Trávníček: *Moravská nářečí*. Praha 1926.

20. století můžeme považovat za faktický rozmach *vědecké etnokartografie*, kdy mapové dílo již není jen prostý doplněk textu, ale hlavní cíl, k němuž směřuje badatelovo úsilí. Jednotlivé mapy, jejich soubory, ale i vrcholné dílo etnokartografie v podobě etnografického atlasu vznikají na základě sofistikovaného sběru, následné systematizace a analýzy dat. Aplikování různých typů symbolů umožňuje prostřednictvím bodového, plošného či lineárního zobrazení výzkum kulturního inventáře definovaného teritoria.²⁴ U výsledné mapy můžeme ve vztahu k etnologům i dalším badatelům identifikovat kumulaci odlišných funkcí. Vizualizací zdokumentovaného stavu pomáhá uživatelům rozkrýt prostorové rozmístění jevů a jejich diferenciaci, zároveň ale vykazuje charakter analytického nástroje, který je východiskem pro další výzkumné kroky.

Ve vazbě na obsah etnografické mapy lze v zásadě rozlišovat tři úrovně: 1. *analytickou* (zpracování dílčích jevů či tematických okruhů), 2. *komplexní* (zobrazení územního výskytu souběžně několika souvisejících prvků), 3. *syntézovou* coby završující formu vědeckého

²¹ NIEDERLE, Lubor (ed.). *Moravské Slovensko 1*. Praha : Národopisné museum československé, 1918; VÁCLAVÍK, Antonín. *Luháčovské Zálesí. Příspěvky ke národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovice : Musejní společnost v Luhačovicích, 1930; LÁBEK, Ladislav (ed.). *Plzeňsko*. Praha : Národopisná společnost československá, 1934.

²² BOHÁČ, Antonín. *Velká nástěnná národopisná mapa Československé republiky*. Praha : Národopisná společnost československá, 1926, mapa; TRÁVNÍČEK, František. *Moravská nářečí*. Praha : Národopisná společnost československá, 1926.

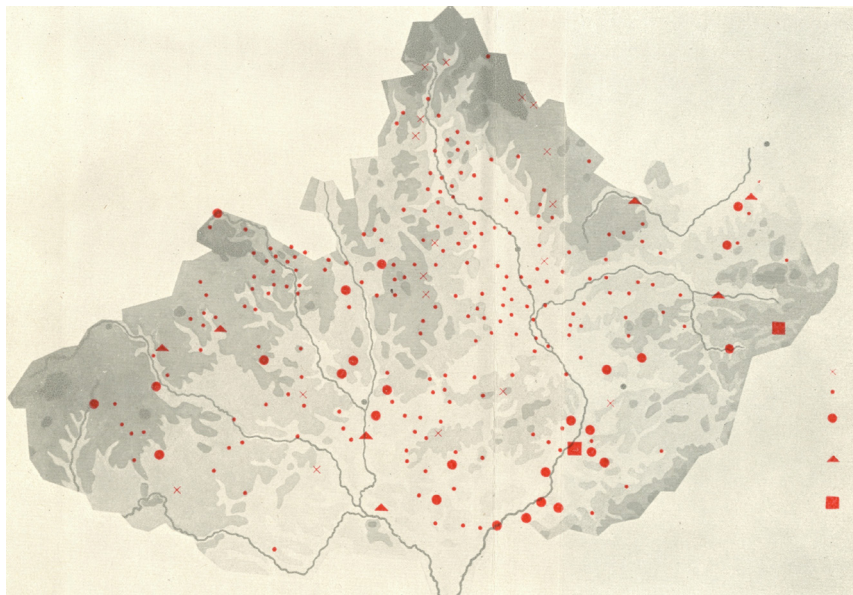
²³ JEŘÁBEK, Richard: *Biografický slovník evropské etnologie*. Brno : Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav evropské etnologie, 2013.

²⁴ VÁREKA, ref. 2, s. 116.

zpracování výzkumného cíle.²⁵ Dle územního dosahu vytvářených etnokartogramů lze naopak rozpoznat v zásadě dva přístupy: 1. *mikroetnokartografický*; 2. *makroetnokartografický*.

Mikroetnokartografie je bezprostředně vázána na zpracování výsledků etnografického výzkumu z menšího území, který badatel realizoval sám či s týmem spolupracovníků (odborně školených). Menší teritorium mu umožňuje neomezovat se jen na sondážní průzkum, ale aplikovat intenzivní výzkumné postupy kvantitativní i kvalitativní povahy, které mu přinášejí bohatší soubor informací jak k vlastnímu výskytu, tak i sociokulturnímu kontextu (suma informací zpravidla z hlediska obsahového přesahuje rámec a potenciál pro vytěžení v mapovém díle, lze je proto zužítkovat např. v doprovodných statích – komentářích). Volba menšího teritoria odkrývá řadu nuancí přispívajících k lepšímu pochopení a vysvětlení sledovaných jevů a jejich typové a druhové diferenciaci.

Od 50. let se mikroetnokartografický přístup stále častěji uplatňoval v pracích etnologů zaměřujících se na dokumentaci a výzkum materiálních prvků lidové kultury, u nichž se předpokládala delší historická kontinuita v prostoru i čase. Mapová díla vznikala především k problematice tradičního stavitelství,²⁶ zemědělství a obživy.²⁷

Obr. č. 6: Kartografické zpracování výskytu pojmu hambálek na území Moravy. Vilém Hank: Kartografické podklady k výzkumu tradičního lidového domu na Moravě. In: Fukal, R., Kopecký, M. (eds.): *Rodné zemi. Sborník k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. Dr. Aloise Gregora. Musejní spolek, Brno, mapa č. II.*

²⁵ BENŽA, Mojmír. *Kartografická metoda a slovenská etnológia*. Bratislava : Vlastným nákladem, 2001, s. 13.

²⁶ KŠÍR, Josef. Lidové stavebnictví na Hané. In: *Československá etnografie*, roč. 4, 1956, č. 4, s. 325–366; FROLEC, Václav. Stavební materiál a střecha lidového domu na Moravě a ve Slezsku ve světle etnokartografického studia. In: *Slovenský národopis* roč. 21, 1973, s. 627–633.

²⁷ BURIAN, Václav. Větrné mlýny v Olomouckém kraji. *Československá etnografie*, roč. 6, 1958, č. 1, s. 77–99; BURIAN, Václav. Staré zemědělské výrobní nástroje na jižním okraji Hané. In: *Český lid*, roč. 47, 1891, č. 4, s. 151–158; ŠRÁMEK, Rudolf. Názvosloví pluhu v lašských nářečích. *Radostná země*, roč. 11, 1961, č. 1, s. 8–15; ŠTIKA, Jaroslav. Rozšíření karpatské salašnické kultury na Moravě. In: *Český lid*, roč. 48, č. 3, s. 97–105; KRAMAŘÍK, Jaroslav. Hospodářské náčiní poddaných na panství týneckém koncem osmnáctého století a počátkem století devatenáctého. In: *Československá etnografie*, roč. 10, 1962, č. 1, s. 27–44; FROLEC, Václav. Kulturní rozhraní v povodí Moravy a Dyje ve světle studia vinařských nástrojů. In: *Vědecké práce Československého zemědělského muzea*. Praha : Československé zemědělské muzeum, 1966, s. 191–198; FROLEC, Václav – PETRÁK, Jan. Vinařské lisy na Moravě. In: *Český lid*, roč. 54, č. 1, s. 31–49.

V české etnologii má v rovině mikroetnokartografie zcela specifické místo mapový doprovod publikace Jaroslava Štíky *Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj ze 70. let 20. století*.²⁸ Autor svoji práci nekoncepoval jako regionální monografii, spíše se snažil postihnout historické okolnosti formování etnografického regionu, pojmenování jeho samotného i obyvatel v něm žijících. Ve svém textu se zamýšlel také nad územním vymezením oblasti – podle různých druhů pramenů, ale i dle mínění lokálních či odborných autorit. Shromážděné poznatky přenesl do série mapových děl, které nemají v české etnologii ve vazbě na studium etnografické rajonizace ve 20. století srovnatelné obdoby. Štikovo dílo navíc naznačilo i jeden z možných směrů dalšího etnografického výzkumu – tvorbu mentálních map reflektujících názor respondentů na problematiku lokální a regionální identity.

Makroetnokartografie je uplatňována především ve spojitosti s potřebou výskumu větších ploch, což s sebou nese jedinečný informační potenciál v odhalení principů teritoriálního zastoupení sledovaných jevů, jejich vazeb na přírodní prostředí, komunikační spojnice, etnickou skladbu či kulturní areály v podobě etnografických oblastí. Vzhledem k potřebě adekvátního množství výchozích dat vykazujících srovnatelnou kvalitu vede tato metoda k redukci výzkumných míst. Pro potřeby cíleného výzkumu se vytváří umenšený soubor reprezentativních lokalit (jedné či předem definovaného počtu), které jsou vybrány v rámci uměle komponované kvadratické sítě (dle parametrů výzkumu 5 × 5, 10 × 10, 20 × 20 km apod.) či administrativních celků (zpravidla okresů).

Nabývajícím zkušenostem českých etnologů s uplatňováním etnokartografické metody se od sklonku 50. let pozitivně odrazily ve výzkumech materiálních projevů lidové kultury (tradiční zemědělství a lidové stavitelství)²⁹ i jejich nehmotných elementů, např. výroční obyčeje.³⁰

Obr. č. 7: Kartografické zpracování výsledků dotazníku o životnosti výročních obyčejů – prostorové zastoupení masopustní zábavy s pochováváním basy na území dnešní České republiky. Autor Václav Frolec. Publikováno v sborníku *Výroční obyčeje. Současný stav a proměny*. Brno 1982, s. 34.

Pokrytí velké plochy při uplatnění makroetnokartografického přístupu staví výzkumníka před úkol sběru relevantních informací totožné povahy ze všech vytipovaných míst. Makroetnografické projekty zpravidla odhalují slabiny dosavadních výzkumů, ať již v rovině teritoriálního zastoupení či tematické nevyváženosti dokumentace předmětu výzkumu. Tato

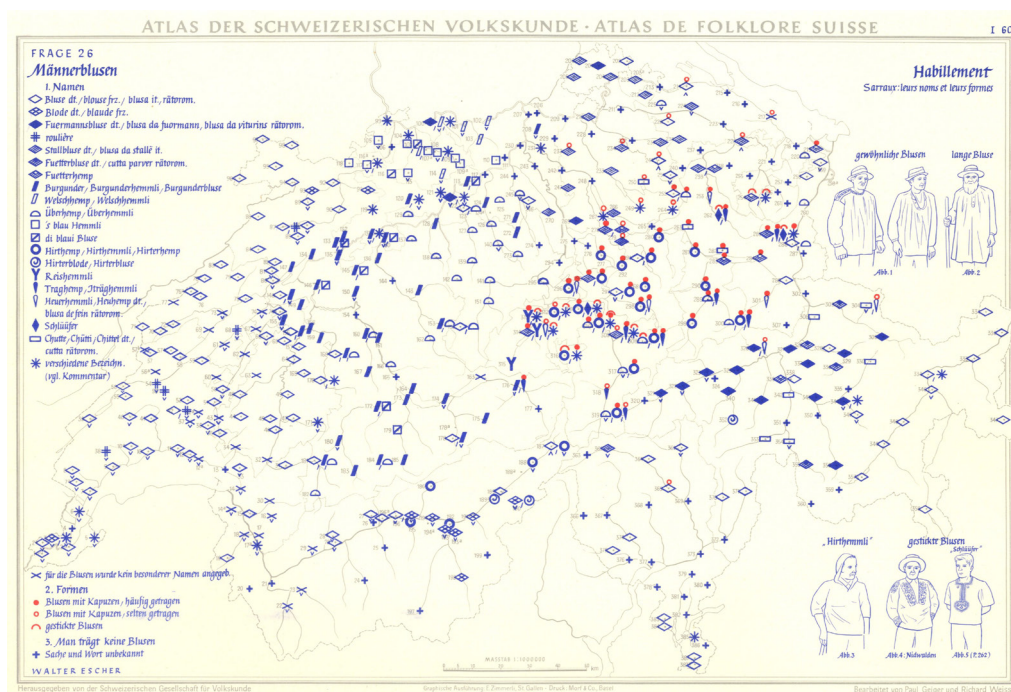
²⁸ ŠTIKA, Jaroslav. *Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj*. Ostrava : Profil, 1973.

²⁹ HANK, Vilém. Kartografické podklady k výzkumu tradičního lidového domu na Moravě. In: *Rodné zemi. Sborník k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. Dr. Aloise Gregora*. Fukal, R. – Kopecký, M. (eds.). Brno : Musejní spolek, 1958, s. 220–224; FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno : Blok 1974.

³⁰ FROLEC, Václav. *Výroční obyčeje a jejich životnost v českých zemích*. In: *Výroční obyčeje. Současný stav a proměny*. Frolec, V. (red.). Brno : Blok, 1982, s. 18–54.

účel vybrána první dvě témata plošného výzkumu na území Evropy: 1. výmlat obilí; 2. výroční ohně. V roce 1968 byl proto prostřednictvím Národopisné společnosti distribuován dotazník s trojicí otázek vážících se k definovaným tematickým okruhům.³⁴ Na základě analýzy došlých odpovědí zpracoval Jaroslav Kramařík mapy mlatebního nářadí a výročních ohňů, které byly posléze předány administrativě etnologického atlasu Evropy. Česká etnokartografie tím poprvé překročila limity národní působnosti. Shromážděná data posléze posloužila ke zpracování mapy *Termíny výročních ohňů v Evropě* s komentářem, která byla vydána pod redakcí Matthiase Zendera.³⁵

Obr. č. 9: Kartografické zpracování výskytu jednotlivých typů mužských košil na území Švýcarska. Paul Geiger – Richard Weiss: Atlas der schweizerischen Volkskunde I. Teil. 4. Basel 1956, mapa č. 60.

Reprezentativní výstup systematické etnokartografické práce na národní (státní) úrovni představuje ve 20. i 21. století formát *národního etnografického atlasu*. Etnografický atlas se vyznačuje komplexním pokrytím širokého tematického spektra materiálních i nemateriálních jevů lidové kultury, které vykazují potenciál pro geograficko-historické zpracování. Má tak povahu série samostatných tematicky profilovaných mapových děl, pro něž je však společné aplikování jednotné metodologie při sběru, analýze i etnokartografickém zpracování.

Po prvních pokusech v podobě polského³⁶ a německého atlasu³⁷ se v uplynulých desetiletích podařilo vizi celostvého etnokartografického díla naplnit zcela nebo částečně např. v Německu,

³⁴ DRÁPALA, ref. 31, s. 45, 107.

³⁵ ZENDER, Matthias (red.). *Die Termine der Jahresfeier in Europa: Erläuterungen zur Verbreitungskarte*. Göttingen : Verlag Otto Schwartz & Co., 1980.

³⁶ MOSZYŃSKI, Kazimierz – KLIMASZEWSKA, Jadwiga (eds.). *Atlas Kultury Ludowej w Polsce I–III*. Kraków : Polska Akademia Umiejętności. Komisja Etnograficzna, 1934–1936.

³⁷ HARMJANZ, Heinrich – RÖHR, Erich (Hrsg.). *Atlas der deutschen Volkskunde*. Leipzig : Notgemeinschaft der Dt. Wissenschaft, 1937–1939.

Švýcarsku, Polsku, Rakousku či v Maďarsku.³⁸ Všechna tato díla jsou spjata s projekty velkého týmového výzkumu, zaštiťovaného vrcholnými odbornými institucemi, získávající nejednou i známku oborové či národní prestiže.³⁹

Drahomíra Stránská považovala etnografický atlas za nezbytnou a integrální součást úsilí směřujícího k vědecké syntéze o tradiční lidové kultuře.⁴⁰ K naplnění této vize se také v průběhu 30. až 60. let 20. století snažila směřovat českou etnologii a v jejím rámci definované výzkumné úkoly, aplikované metody i plánované výstupy. Nástrojem pro získání relevantních dat se měla stát již zmíněná dopisovatelská síť Národopisné společnosti československé, zároveň v rámci Společnosti československých národopisců vznikla samostatná mapovací komise. 60. léta byla také vrcholným obdobím teoretické i praktické přípravy etnologů na realizaci tohoto prestižního oborového počínu. Příprava, distribuce a analýzy prvních sérií dotazníků, ale i odborná setkání na konferencích v Uherském Hradišti (1965), Poděbradech (1966) a Martine (1967) ukázaly dynamický vstup celé generace českých etnologů do etnokartografických prací.⁴¹

Koncepce dosavadních etnografických atlasů byla konstruována na principu etnickém, kdy je sledována kultura příslušníků definované etnické pospolitosti bez ohledu na státní hranice (německý nebo maďarský etnografický atlas), nebo teritoriálním (nejčastěji ztotožněno s rozsahem státního útvaru – např. polský, maďarský, slovenský či švýcarský etnografický atlas). Nepříliš časté prolnutí obou koncepcí je patrné v případě německého a slovenského etnografického atlasu. Ve 30. letech 20. století vzešel z Německa podnět k organizaci plošného výzkumu jevů tradiční lidové kultury u příslušníků německého etnika bez ohledu na jeho státní příslušnost. Do fáze přípravných prací a shromáždování materiálu se proto intenzivně zapojili také němečtí národopisci činní na našem území, kteří garantovali shromáždění údajů z oblastí Československa osídlených Němci. Nová poválečná řada německého etnografického atlasu se již díky situaci po roce 1945 omezila výhradně na plochu Německa. Opačný postup je patrný na Slovensku.⁴² Zde nejprve od 70. let vznikal pod vedením bratislavského pracoviště Československé akademie věd atlas pokrývající teritorium Slovenska,⁴³ na nějž navázaly výzkumy u Slováků v zahraničí.⁴⁴

Potřeba reprezentativního územního i tematického zastoupení dat etnografické povahy zpravidla neumožňuje při tvorbě etnografických atlasů intenzivněji využít výstupů starších dokumentačních aktivit. Nezbytným se proto jeví budování nových týmů realizujících postulované výzkumné okruhy. Tvorba národních etnografických atlasů tak v mnoha ohledech přirozeně reflektuje aktuální stav oboru a jeho dosavadní vědecké výsledky. Z hlediska časového ukotvení vznikaly etnografické atlasy ve své tradiční podobě především jako odraz momentálního stavu poznání materiálních a nemateriálních jevů lidové kultury, případně coby retrospektivní sonda do bezprostředně znalé minulosti. Zdroj informací, který posléze slouží k analýze a prostorovému zobrazení, vytváří sám etnolog ať již prostřednictvím vlastního

³⁸ ZENDER, Matthias (red.). *Atlas der deutschen Volkskunde (II). Neue Folge. Lieferungen 1–7.* Marburg : Elwert, 1958–1982; GEIGER, Paul – WEISS, Richard (Hrsg.). *Atlas der schweizerischen Volkskunde I–II. I. Lieferungen 1–8. II. Lieferungen 1–8.* Basel : Schweizerische Gesellschaft für Volkskunde, 1950–1973; BURGSTALLER, Ernst – HELBOK, Adolf – WOLFRAM, Richard (Hrsg.). *Österreichischer Volkskundeatlas I–VIII.* Graz – Wien – Köln : Böhlau, 1959–1981; BARABÁS, Jenő. *Magyar néprajzi atlasz I–IX.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1987–1992.

³⁹ GAJEK, Józef. *Polski Atlas Etnograficzny.* Lublin : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 1947; BENŽA, ref. 25.

⁴⁰ STRÁNSKÁ, Drahomíra. Historicko-národopisný atlas Československa. In: *Národopisný věstník československý*, roč. 33, 1956, s. 300.

⁴¹ DRÁPALA, ref. 31; SMRČKA, ref. 1, s. 228–236.

⁴² BENŽA, ref. 25.

⁴³ FILOVÁ, Božena et al. *Etnografický atlas Slovenska. Mapové zhrňovanie vývinu vybraných javov ľudovej kultúry.* Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990.

⁴⁴ BENŽA, Mojmir – SLAVKOVSKÝ, Peter – STOLIČNÁ, Rastislava. *Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe.* Nadlak : Ivan Krasko, 2006.

individuálního či (a to častěji) kolektivního výzkumu, nebo za využití dotazníkové metody. Relevantní data tak pokrývají z hlediska časového maximálně půlstoletí zpět.

Klíčovým pro první fázi realizace se proto stává přehledná a jasná systematizace jevů vybraných pro zpracování v rámci atlasu. Variabilita lidové kultury, její synkretický charakter, ale i lokální a regionální různorodost klade při naplňování vytyčených záměrů některé překážky. Zatímco etnolingvistický přístup může záměrně sledovat rozmanitost místních či oblastních názvů a jejich proměnnost,⁴⁵ při identifikaci prostorového zastoupení konkrétního jevu se stává terminologická variabilita (při zachování konstrukční či formální shody) překážkou pro jeho kvalifikovanou územní identifikaci.⁴⁶ V takovémto případě je zapotřebí sjednotit pojmosloví popisovaného kulturního prvku napříč etnografickými regiony či dialektologickými teritorii. Teprve tento posun od názvu k obsahu může posléze rozkrýt cenná data o územním výskytu i jeho případné podmíněnosti na etnický, kulturně, administrativně či přírodně definované areály. Zároveň lze sledovat také odchylky i průniky, typy, variace apod. Komplexní pojetí i velký teritoriální záběr národních etnografických atlasů tak přispívá k vědecké korekci zažitých stereotypů ve vnímání existence, reprezentativnosti či naopak ojedinělosti vybraných elementů kultury.

První výsledky soustředěného úsilí o naplnění vize vlastního národního etnografického atlasu se v českém prostředí nejvíce rozvinuly v 60. a 70. letech pro dílčí tematické oblasti (patrná je dominance jevů materiální kultury), jakými bylo lidové stavitelství, tradiční zemědělství, rukodělná výroba, strava, oděv, tanec či obyčejové tradice.⁴⁷ Získané zkušenosti záhy ukázaly, že etnografický atlas, resp. etnokartografická metoda není uplatnitelná pro všechny kategorie materiální a nemateriální lidové kultury. Zcela svěbytným problémem se navíc ukázala omezená schopnost hlubšího časového průniku před konec 19. století, pro nějž nemáme u všech témat dostupná relevantní data. U řady jevů materiální i nemateriální povahy nemůžeme vždy pracovat s jejich bližším časovým zakotvením.⁴⁸ Mnohé záznamy z terénu reflektovaly již neexistující jevy, aniž by specifikovaly dobu zániku.

Již v polovině 20. století poukazovali Drahomíra Stránská i Jaroslav Kramářik na slabinu tradiční etnokartografické metody spočívající ve statickosti utvářených mapových děl s omezenými možnostmi vyjádření proměnlivosti a dynamiky.⁴⁹ Jako důležitý aspekt etnologického výzkumu ve vazbě na etnokartografickou metodu připomínali toto hledisko především v souvislosti se schopností zobrazovat prvky kultury v různých časových rovinách, kdy lze tímto způsobem identifikovat směry a intenzitu pronikání kulturních inovací či naopak regresi kulturních jevů, stejně jako schopnost rozkrýt jiné faktory, které nemají na územní výskyt vliv. Důkladné poznání výchozího materiálu však ukázalo i diverzitu nejen v prostorovém zastoupení sledovaných jevů, ale i proměnlivost v délce jejich existence nejen v geografickém, ale i sociálním prostoru.

Tvůrci národních etnografických atlasů proto opakovaně řešili vedle organizačně-technických stránek sběru dat také potenciál zachycení dynamičnosti historického vývoje vybraných segmentů kultury v prostoru i čase.

⁴⁵ HANK, ref. 29; ŠRÁMEK, ref. 27.

⁴⁶ Např. termíny pro masopustní obchůzku doložené z různých regionů Čech a Moravy: *masopust*; *ostatky*; *vostatky*; *končiny*; *fašank(g)*; *voručky*; *maškeary*.

⁴⁷ VÁŘEKA, Josef – LAUDOVÁ, Hannah – ŠMELHAUS, Vratislav – ROBEK, Antonín. *Etnografický atlas I*. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1978, s. 17–18.

⁴⁸ SCHEUFLEER, Vladimír. Několik poznámek k národopisným atlasům. In: *Český lid*, roč. 78, 1991, č. 2, s. 129–130.

⁴⁹ STRÁNSKÁ, ref. 40, s. 306; KRAMAŘÍK, ref. 33, s. 6–8.

Současný stav, potenciál a limity etnokartografického výzkumu

Zatímco ve většině evropských zemí vychází souborné etnografické atlasy, v České republice probíhá naplňování ideje etnologického atlasu poněkud pozvolna a v odlišné rovině. Přestože v 70. letech došlo v českých zemích k utlumení prací na etnografickém atlasu, za poslední čtyři desetiletí se podařilo vydat již šest svazků pokrývajících jak sféry hmotného, tak i nehmotného kulturního dědictví. Řešitelský tým poměrně záhy rezignoval na ideu souborného etnografického atlasu, který by se pokusil reflektovat složitou diverzitu tradiční lidové kultury a zaměřil se na postupné vydávání dílčích tematicky uzavřených svazků.⁵⁰ Dosud byly publikovány pouze díly zaměřené na problematiku rozšíření oradel,⁵¹ domácí výrobu ve druhé polovině 19. století,⁵² etnografickou rajonizaci⁵³ a okruhy kultu poutních madon jezuitského řádu z osmi českých a jednoho moravského poutního místa.⁵⁴ Další dva svazky zaměřené na rukodělnou výrobu a obchod v letech 1752–1756⁵⁵ a židovské osídlení v 2. polovině 18. století⁵⁶ jsou teritoriálně omezeny pouze na prostor Čech. Silnou stránkou dosud publikovaných českých atlasů je tedy jasné tematické a časově dobře ukotvené zpracování informací. Naopak nesporná je prostorová nevyváženost dat a výrazná selektivita témat, kdy jsou kartograficky zpracovány vybrané archivní prameny různé provenience. Toto v Evropě poněkud ojedinělé pojetí etnografického atlasu odmítající využití klasických etnografických metod – terénních výzkumů a dotazníků, které by mohly být konfrontovány např. s archivními prameny a s dříve publikovanými zjištěními, rozvoj etnografie respektive etnokartografie do velké míry limituje. Přestože vznikají precizní komentované mapy, česká etnologie stále postrádá to, co by odborná i laická veřejnost jistě ocenila – atlas, byť do nezbytné míry generalizovaný, který by sloužil jako pomůcka pro orientaci v tak složitém disperzním jevu, jakým lidová kultura bezesporu je. Etnokartografie si nemůže klást cíl dokonale zdokumentovat historický stav lidové kultury, kterou by navíc precizně časově určila, jejím cílem by mělo být smysluplné uchopení jevů a vyjádření vzájemných souvislostí, vztahů, kontaktů, vlivů, migrací a dalších kulturních změn, které v minulosti tradiční kulturu formovaly.⁵⁷

Již na konci 60. let, kdy badatelé viděli v etnokartografii velký potenciál, si uvědomovali úskalí, která tato metoda obnáší. Zásadní problém představuje nevyrovnanost historických dat a problematika prolínání studovaných jevů lidové kultury s faktory geografickými, historickými, chronologickými a sociálně ekonomickými. Jedná se o velmi závažné problémy, s kterými si tehdejší stav výzkumu na poli etnokartografie nevěděl dostatečně rady.⁵⁸ Přestože tyto limity jsou i dnes stále aktuální, je otázkou do jaké míry lze tyto bariery překonat díky novým možnostem, které nabízí současný stav rozvoje digitálních technologií, především geografické informační systémy (GIS).

Pro jasnější pochopení možností využití GIS v etnokartografii je nezbytné určit základní východiska a metodologické problémy, které případný potenciál využití GIS v etnologii limitují.

⁵⁰ WOITSCH, Jiří. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: stav a perspektivy výzkumu. In: *Český lid*, roč. 99, 2012, č. 1, s. 67–83.

⁵¹ VAŘEKA et al., ref. 47.

⁵² SCHEUFLER, Vladimír. *Etnografický atlas 2*. Praha: Ústav pro etnografi a folkloristiku, 1991.

⁵³ JEŘÁBEK et al., ref. 7.

⁵⁴ HOLUBOVÁ, Markéta. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI. Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2009.

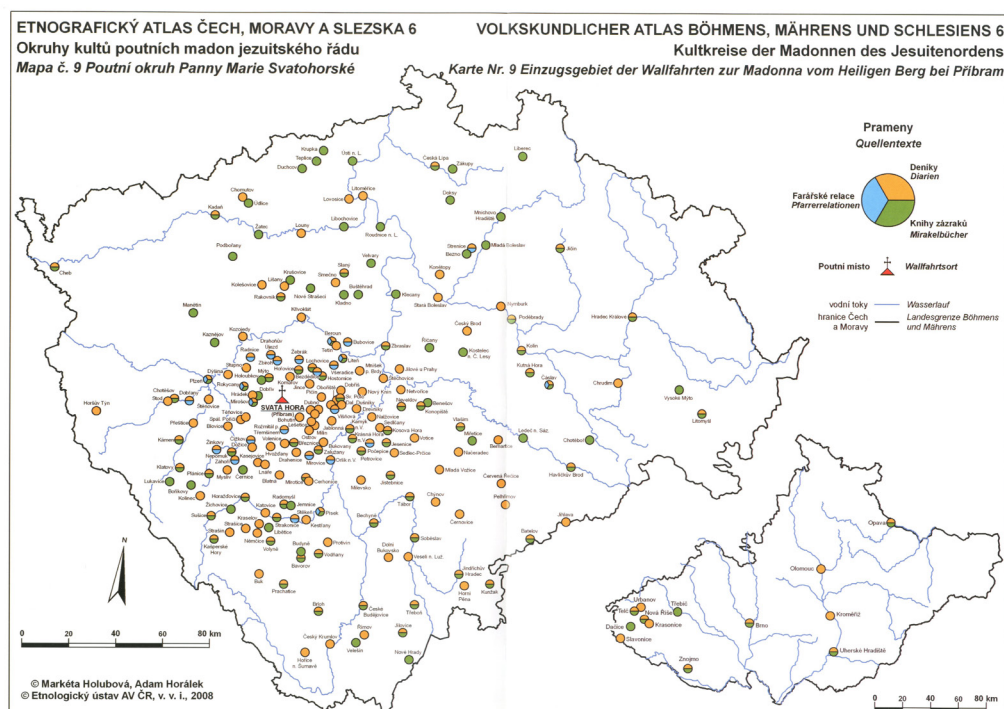
⁵⁵ MARTÍNEK, Zdeněk. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2000.

⁵⁶ EBELOVÁ, Ivana – ŘEZNÍČEK, Michal – WOITSCHOVÁ, Klára – WOITSCH, Jiří. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2007.

⁵⁷ VINCE PALUA, Jelka. Some theoretical and methodological insights into the jigsaw puzzle of ethnography. In: *Acta Ethnographica Hungarica*, roč. 57, 2012, č. 1, s. 34.

⁵⁸ KRAMAŘÍK, ref. 33; SCHEUFLER, ref. 48.

Etnografie pracuje v zásadě s dvěma typy dat – kvalitativními a kvantitativními. V minulosti vždy výrazně dominoval sběr kvalitativních dat, neboť tyto lépe vystihují složitost reality a pro interpretaci tradiční lidové kultury byly zcela vyhovující. Bohužel jejich využití prostřednictvím etnokartografické metody je poněkud náročné a vyžaduje převod zjištěných informací na dílčí entity, které by mohly být snáz tříděny a vzájemně srovnávány. Data získaná touto metodou sebou nesou mnohá úskalí. Badatelé většinou detailně popsali tradiční lidovou kulturu určitého prostoru, přičemž se zpravidla zaměřili na ty nejzajímavější dochované projevy. Některé fenomény nepostihli zcela, jiné částečně nebo vůbec, podle toho, jaký byl hlavní objekt jejich zájmu. Ve vybraných místech mohou záznamy o daném jevu zcela chybět, přestože se tam mohl vyskytovat, tím samozřejmě může docházet při etnokartografickém zpracování k dezinterpretaci reality. Problém představuje nerovnoměrná prostorová rozprostřenost, zatímco u některých oblastí můžeme operovat s množstvím dat, z jiných oblastí jsou tytéž informace uváděny poněkud vágně nebo chybí úplně. V řadě případů se dá předpokládat, že se tyto mezery nepodaří zaplnit ani v budoucnu např. archivním výzkumem.

Obr. č. 10: Kartografické zpracování prostorových souvislostí poutního okruhu Panny Marie Svatohorské. Markéta Holubová: Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI. Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu. Praha 2009, mapa č. 6.

Poněkud odlišného charakteru jsou historická *kvantitativní data*. Ani ta však nejsou zcela bezproblémová. Velkou výhodou je především jejich přesná lokalizace, časové ukotvení, jasně vymezené zkoumané entity a prostorová ucelenost souboru. Díky těmto faktům lze data poměrně dobře etnokartograficky vyjádřit. Spadají sem různá dotazníková šetření vzniklá pro účely fiskální, správní, hospodářské, ale i vlastivědné a od počátku 20. století též etnografické.⁵⁹ V případě vyhodnocení těchto dat zjistíme, že i ony mají své nedostatky – historické archivní prameny nebývají vždy dochovány pro všechny oblasti, u mladších dat zjištěných

⁵⁹ DRÁPALA, ref. 31.

etnokartografickými dotazníky je zase prostor zachycených jevů omezen teritoriálními možnostmi jednotlivých dopisovatelů. U historických dat kvantitativního charakteru musíme mít také na paměti, že vznikala pro jiné než etnografické účely a jejich validita mohla být částečně narušena úmyslnou snahou úředníků deformovat či přikrášlit skutečný stav reality a uspokojit tak zadavatele dotazníku. Tedy je vhodné pracovat s těmito materiály spíše na úrovni metadat, dokud není jejich validita potvrzena dalšími prameny.

Etnokartografie, jak už bylo výše naznačeno, se z prostorového hlediska může zaměřit na mikroetnografii nebo makroetnografii. Oba směry sledují podobné, nikoliv ale totožné, cíle. Základním rozdílem mezi oběma rovinami je především jistá míra tolerance nepřesnosti, respektive generalizace některých složitých jevů makroetnografického pohledu, která by v případě mikroetnografie nebyla možná. V obou směrech hraje důležitou roli přesnost lokalizace a ucelenost dat, na základě kterých je tradiční lidová kultura interpretována.

Primárním předpokladem pro práci s etnokartografickými daty je jejich jasná *lokalizace*. Bohužel v tomto faktoru naráží obor na množství nedostatků. Jevy tradiční lidové kultury byly v minulosti často lokalizovány dosti vágně, namísto konkrétní vesnice bylo uváděno okolí určitého regionálního centra nebo ukotvení jevu pouze do hranic panství či farností. V těchto případech je velmi složité, často přímo nemožné, objektivně určit, zda konkrétní fenomén našel své uplatnění ve všech obcích daného administrativního okrsku bez výjimky, nebo zda se v některé obci jev nevyskytoval, byť je to deklarováno.

Zvláště problematické a etnokartograficky téměř neuchopitelné jsou záznamy lokalizované do oblasti konkrétního etnografického regionu. Úskalí v tomto případě tkví ve faktu, že pomyslné hranice těchto regionů se v průběhu let posouvaly nebo mohly být ve stejnou dobu chápány odlišně v závislosti na lokální identitě jednotlivců. Zcela svěbytnou problematikou je proměnlivost (formální i obsahová) souboru kulturních jevů, podle jejichž výskytu by mohly být hraniční linie etnografických regionů v různých časových rovinách vymezovány.⁶⁰ Příkladem může být subregion Podluží, které dnes zaujímá plochu asi dvě desítky obcí, zatímco na konci 18. století udával jeden z pramenů na 70 lokalit.⁶¹ Obdobné proměny teritoriálního rozsahu některých etnografických regionů, jejich expanze na úkor sousední, či nově se zformované oblasti jsme schopni zaznamenat v průběhu 19. i 20. století.⁶²

Současné výzkumy založené na analýze mentálních map, které se snaží definovat regionální hranice na základě lokální identity občanů, nám potvrzují, že výrazné výkyvy v chápání hranic oblastí jednotlivci jsou možné.⁶³ V případě, že autoři lokalizovali jevy do správních celků, které měly hranice jasně definované, je práce s takovými daty podstatně snazší.

Ne všechna data tedy lze pokládat za ideální pro sestavení etnografické mapy, nicméně většinu dat nelze označit za zcela nepoužitelné. Jako vhodný způsob zachování většiny informací a jejich využití se jeví možnost převést tato data na metadata, která by mohla posloužit k validitě jiných dat podobného charakteru nicméně s jasnou lokační definicí.

Geografické informační systémy našly své uplatnění poměrně záhy v přírodních a technických vědách, v ekonomii a ve státní správě. V těchto odvětvích bylo možné díky ucelenému souboru jasně lokalizovaných dat analyzovat prostorové vztahy a řešit tak řadu otázek. GIS ale postupně

⁶⁰ DRÁPALA, Daniel – PAVLICOVÁ, Martina. Etnografická rajonizace: úvahy nad jejím historickým vývojem a smyslem současné existence. In: *Národopisná revue*, roč. 24, 2014, č. 3, s. 171–188.

⁶¹ JERÁBEK et al., ref. 7, s. 53.

⁶² DRÁPALA – PAVLICOVÁ, ref. 60; VÁLKA, Miroslav. Etnografická rajonizace a diferenciacie Moravy. Staronový problém české etnologie. In: *Folia ethnographica*, roč. 47, 2013, č. 2, s. 115–137.

⁶³ ŠERÝ, Miloslav – ŠIMÁČEK, Petr. Vnímání hranic obyvatelstvem regionů s rozdílnou kontinuitou socio-historického vývoje jako důležitý aspekt jejich regionální identity. In: *Geografie*, roč. 118, 2013, č. 4, s. 392–414; JANOŠKA, Zbyněk – VOŽENÍLEK, Vít – TUČEK, Pavel. Intervalové vymezení průběhu střední linie geografických jevů ze sady polygonů: příklad vymezení regionu Haná z mentálních map. In: *Geografie*, roč. 119, 2014, č. 1, s. 91–104.

našel dobré uplatnění i ve společenských vědách, mj. i sociologii a antropologii, které jsou etnologií řešenými otázkami dosti blízké.⁶⁴

V historických vědách (kam spadá i etnografie sledující tradiční lidovou kulturu především v předindustriálním období) našel GIS uplatnění obzvláště v archeologii, která ačkoliv postrádá homogenní soubor dat, přesto se zde podařilo pomocí analytických nástrojů ověřit některé hypotézy a jasněji tak interpretovat prostorové vztahy zaniklých kultur.⁶⁵ V posledních letech dochází k úspěšnému uplatnění i v oboru historie a historické geografie, kde jsou oceňovány hlavně analytické a modelační možnosti GIS.⁶⁶ V českém prostoru stojí za zmínku, v souvislosti s potencialem využitím pro etnokartografii, především masová digitalizace historických map velkého měřítka, zejména map historických vojenských mapování a map stabilního katastru. Tyto dokumenty poměrně objektivně zachycují českou krajinu 2. poloviny 18. a průběhu 19. století, čímž vytváří vhodné základní vrstvy zachycující historickou podobu prostoru, kde se tradiční lidová kultura realizovala. Díky georeferencování uvedených podkladů jsou v mapách zachycené reálie jasně ztotožněny se zemským povrchem při poměrně zanedbatelné odchylce.⁶⁷ Etnokartografie tak prostřednictvím těchto výstupů dostává při souběžném využití databází a GIS zcela nový potenciál. Badatelé mohou vytvářet metadata, shromažďovat, třídit a geograficky i chronologicky ukotvovat jevy tradiční lidové kultury způsobem, který byl ještě před několika desítkami let zcela nepředstavitelný.

Etnografické poznatky jsou často různorodé, neúplné, nejednoznačné či nedůvěryhodné, pro efektivní práci s nimi je proto přímo nezbytné vytvoření báze metadat. Jako optimální řešení pro pochopení lidové kultury v prostoru a čase se jeví vytvoření propracované důsledně strukturované databáze, do které by byla zanášena získaná data zachycující lidovou kulturu na atomizované úrovni. Jednotlivé fragmenty by zde byly jednoznačně obsahově pasportizovány a důsledně prostorově a chronologicky ukotveny. V takovémto případě by mohla být shromažďována data reflektující různé stránky tradičního života, aniž by docházelo k přílišné selektivitě pramenů. Dostatečně naplněná databáze by pak umožnila daleko lépe analyzovat a pochopit samotné dílčí jevy tradiční lidové kultury i jejich prostorové a chronologické šíření. Zároveň by bylo možné různé jevy konfrontovat mezi sebou a tak lépe vyhodnotit vzájemné vztahy těchto jevů a dynamiku tradiční lidové kultury v celistvém obraze.

⁶⁴ ALDENDERFER, Mark S. – MASCHNER, Herbert D. G. *Anthropology, space, and geographic information systems*. New York : Oxford University Press, 1996; SINTON, Diana Stuart – LUND, Jennifer J. *Understanding place: GIS and mapping across the curriculum*. Redlands, California : ESRI Press, 2007.

⁶⁵ KUNA, Martin. Geografický informační systém a výzkum pravěké sídelní struktury, In: Macháček, J. (ed.): *Počítačová podpora v archeologii*. Brno : Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1997, s. 173–194; CONOLLY, James – LAKE, Mark. *Geographical information systems in archaeology*. New York : Cambridge University Press, 2006; MACHÁČEK, Jiří (ed.). *Počítačová podpora v archeologii II*. Brno : Masarykova univerzita, 2008; ŠMEJDA, Ladislav. Analýza prostorových modelů pravěkého pohřebiště u Holešova. In: *18. konference GIS ESRI*. Praha : Arcdata, 2009, s. 64–67.

⁶⁶ KNOWLES, Anne Kelly. *Past time, past place: GIS for history*. Redlands, California : ESRI Press, 2002; BODENHAMER, David J. – CORRIGAN, John – HARRIS, Trevor M. (eds.). *The Spatial Humanities. GIS and the Future of Humanities Scholarship*. Indiana : University Press, 2010; LILLEY, Keith D. (2012): Quantitative and qualitative analysis. GIS, spatial technologies and digital mapping. In: Gunn, S., Faire, L. (eds.): *Research Methods for History*. Edinburgh : University Press, 2012, s. 121–140.

⁶⁷ VEVERKA, Bohuslav – ČECHUROVÁ, Monika. Georeferencování map II. a III. vojenského mapování. In: *Kartografické listy*, roč. 11, 2003, s. 103–113; TIMÁR, Gábor – BISZAK, Sándor. Digitizing and georeferencing of the historical cadastral maps (1856–60) of Hungary. In: Livieratos, E., Gartner, G. (eds.): *Proceedings of the 5th International Workshop on Digital Approaches in Cartographic Heritage, 22–24 February*. Vienna, Austria, 2013. 559–564. TALICH, Milan – SOUKUP, Lubomír – HAVRLANT, Jan – AMBROŽOVÁ, Klára – BÖHM, Ondřej – ANTOŠ, Filip. Nový postup georeferencování map III. vojenského mapování. In: *Kartografické listy*, roč. 21, 2013, č. 2, s. 35–49.

S touto vizí vznikl také projekt GISTRALIK – Geografický informační systém tradiční lidové kultury (1750–1900) (zkráceně gistralik). Jedná se o on-line přístupný geografický informační portál (<http://gistralik.muni.cz/>) cíleně orientovaný na problematiku tradiční lidové kultury. Propojuje mapové podklady s informacemi z oblasti lidové kultury definovanými místně (historická země Morava) a časově (rozpětí let 1750–1900). Gistralik nemá tedy povahu etnografického atlasu převedeného do elektronické podoby se statickým prostorovou vizualizací doložených jevů, reprezentuje sofistikovaný gis v podobě prostorově zobrazované databáze s poznatky o dokumentovaných projevech materiální i nemateriální lidové kultury a o míře jejich dosavadního zpracování. Pracuje tedy nejen s informací samotnou (získanou zpracováním různých typů publikovaných či nepublikovaných zdrojů), ale i s odkazem na její původ s možností dalšího vytěžení zdroje uživatelem dle jeho individuálních potřeb. Nosná myšlenka gistralik spočívá v soustředění poznatků z rozmanitých zdrojových dokumentů (metadata) s odlišnou mírou dostupnosti do jednoho uživatelsky přátelského informačního „pointu“. Cílová uživatelská skupina vykazuje pestrou skladbu, neboť se předpokládá aktivní využití ze strany odborné veřejnosti (etnologové a příbuzné společenskovední disciplíny), studentů i laických zájemců v regionech. Geografický informační systém tradiční lidové kultury nemá z hlediska objemu dat limitní úroveň, vykazuje tedy trvalý potenciál růstu, který je a bude odvislý od množství a kvality zpracovaných a do systému zadaných dat. Po zkušebním provozu a zátěžových testech (září 2014–únor 2015) je od března 2015 gistralik plně v provozu v českém jazyce.

Budování a fungování gistralik je postaveno na interdisciplinární kooperaci etnologů, geografů a IT pracovníků, provoz systému, jeho doplňování obsahové i rozvíjení do nových aplikací a uživatelského prostředí umožňuje zapojit a efektivně využít odborných kompetencí dalších společenskovedních oborů (muzeologie, historie, dialektologie aj.) i dalších disciplín (geografie, IT). Svoji otevřeností nabízí výsledky etnologického výzkumu v uživatelsky přívětivé podobě jiným oborům, čímž se stává sám o sobě inspirátorem a akcelerátorem interdisciplinárních výzkumů.

Seznam pramenů a literatury (Sources)

Archivní prameny

Státní okresní archiv Vsetín. Pozůstalost Josefa Válka.

Literatura

- ALDENDERFER, Mark S. – MASCHNER, Herbert D. G. *Anthropology, space, and geographic information systems*. New York : Oxford University Press, 1996. ISBN 978-0195085754.
- BARABÁS, Jenő. *Magyar néprajzi atlasz I–IX*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1987–1992. ISBN 9630540762.
- BAYER, Joseph. *Verbesserte und vermehrte Ausgabe der Karte des Maehr. Schles. Gouvernements*. [s. l.] : [s. n.], [1818] 1 mapa.
- BENŽA, Mojmír. *Kartografická metoda a slovenská etnológia*. Bratislava : Vlastným nákladom, 2001. ISBN 80-969322-9-2.
- BENŽA, Mojmír – SLAVKOVSKÝ, Peter – STOLIČNÁ, Rastislava. *Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe*. Nadlak : Ivan Krasko, 2006. ISBN 973-107-002-8.
- BODENHAMER, David J. – CORRIGAN, John – HARRIS, Trevor M. (eds.). *The Spatial Humanities. GIS and the Future of Humanities Scholarship*. Indiana : University Press, 2010. ISBN 978-0-253-22217-6.

- BOHÁČ, Antonín. *Národnostní mapa Republiky československé. Podrobný popis národnostních hranic, ostrovů a menšin*. Praha : Národopisná společnost československá, 1926.
- BOHÁČ, Antonín. *Velká nástěnná národopisná mapa Československé republiky*. Praha : Národopisná společnost československá, 1926.
- BURGSTALLER, Ernst – HELBOK, Adolf – WOLFRAM, Richard (Hrsg.). *Österreichischer Volkskundeatlas I–VIII*. Graz – Wien – Köln : Böhlau, 1959–1981.
- BURIAN, Václav. Staré zemědělské výrobní nástroje na jižním okraji Hané. In: *Český lid*, roč. 47, 1891, č. 4, s. 151–158. ISSN 0009-0794.
- BURIAN, Václav. Větrné mlýny v Olomouckém kraji. In: *Československá ethnografie*, roč. 6, 1958, č. 1, s. 77–99. ISSN 0577-3962.
- CONOLLY, James – LAKE, Mark. *Geographical information systems in archaeology*. New York : Cambridge University Press, 2006. ISBN-13: 978-0521797443.
- CZOERNIG, Karel von. *Ethnographische Karte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. Wien : Hof-und Staats-Druckerei, 1855.
- DRÁPALA, Daniel. Geografický informační systém tradiční lidové kultury (1750-1900) - sofistikovaná výzkumná infrastruktura české etnologie. In: *Etnologické rozpravy*, roč. 22, č. 1, 2015, s. 41–64. ISSN 1335-5074.
- DRÁPALA, Daniel (ed.). *Dotazníky České národopisné společnosti*. Praha : Česká národopisná společnost, 2014, s. 22–33. ISBN 978-80-905273-2-4.
- DRÁPALA, Daniel – PAVLICOVÁ, Martina. Etnografická rajonizace: úvahy nad jejím historickým vývojem a smyslem současné existence. In: *Národopisná revue*, roč. 24, 2014, č. 3, s. 171–188. ISSN 0862-8351.
- DRÁPALA, Daniel – VIRÁGOVÁ, Jana. *Metodika pasportizace zdrojů a zpracování záznamů Geografického informačního systému tradiční lidové kultury (1750–1900)*. Brno : Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav evropské etnologie, 2013. ISBN 978-80-210-6618-2.
- EBELOVÁ, Ivana – ŘEZNÍČEK, Michal – WOITSCHOVÁ, Klára – WOITSCH, Jiří. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794*. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-85010-94-7.
- FILOVÁ, Božena et al. *Etnografický atlas Slovenska. Mapové znázornenie vývinu vybraných javov ľudovej kultúry*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990. ISBN 8022400750.
- FROLEC, Václav. Kulturní rozhraní v povodí Moravy a Dyje ve světle studia vinařských nástrojů. In: *Vědecké práce Československého zemědělského muzea*. Praha : Československé zemědělské muzeum, 1966, s. 191–198. ISSN 0528-676X.
- FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno : Blok 1974.
- FROLEC, Václav. Stavební materiál a střecha lidového domu na Moravě a ve Slezsku ve světle etnokartografického studia. In: *Slovenský národopis*, roč. 21, 1973, s. 627–633. ISSN 1335-1303.
- FROLEC, Václav. Výroční obyčeje a jejich životnost v českých zemích. In: *Výroční obyčeje. Současný stav a proměny*. Frolec, V. (red.). Brno : Blok, 1982, s. 18–54.
- FROLEC, Václav – PETRÁK, Jan. Vinařské lisy na Moravě. In: *Český lid*, roč. 54, č. 1, s. 31–49. ISSN 0009-0794. ISSN 0009-0794.
- GAJEK, Józef. *Polski Atlas Etnograficzny*. Lublin : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 1947.
- GEIGER, Paul – WEISS, Richard (Hrsg.). *Atlas der schweizerischen Volkskunde I–II. I. Lieferungen 1–8. II. Lieferungen 1–8*. Basel : Schweizerische Gesellschaft für Volkskunde, 1950–1973. ISBN 978-3-908122-02-9.
- HANK, Vilém. Kartografické podklady k výzkumu tradičního lidového domu na Moravě. In: *Rodné zemi. Sborník k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. Dr. Aloise Gregora*. Fukal, R. – Kopecký, M. (eds.). Brno : Musejní spolek, 1958, s. 220–224.

- HARMJANZ, Heinrich – RÖHR, Erich (Hrsg.). *Atlas der deutschen Volkskunde*. Leipzig : Notgemeinschaft der Dt. Wissenschaft, 1937–1939.
- HOLUBOVÁ, Markéta. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI. Okruchy kultů poutních madon jezuitského řádu*. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2009. ISBN 978-80-87112-30-4.
- JANOŠKA, Zbyněk – VOŽENÍLEK, Vít – TUČEK, Pavel. Intervalové vymezení průběhu střední linie geografických jevů ze sady polygonů: příklad vymezení regionu Haná z mentálních map. In: *Geografie*, roč. 119, 2014, č. 1, s. 91–104. ISSN 1212-0014.
- JERÁBEK, Richard: *Biografický slovník evropské etnologie*. Brno : Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav evropské etnologie, 2013. ISBN 978-80-210-6624-3.
- JERÁBEK, Richard. *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*. Strážnice : Ústav lidové kultury, 1997. ISBN 80-86156-05-2.
- JERÁBEK, Richard – MAUR, Eduard – ŠTIKA, Jaroslav – VAREKA, Josef. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IV. Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500–1900): národopisné oblasti, kulturní areály, etnické a etnografické skupiny*. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2004. ISBN 80-85010-57-7.
- JIREČEK, Josef. *Království české*. Praha : Josef Jireček, 1850, 1 mapa.
- KAFKA, Josef. *Hlavní katalog a průvodce: s plánem výstaviště, národopisného paláce a četnými vyobrazeními*. Praha : Nákladem výkonného výboru, 1895.
- KLUSÁČEK, Karel Ladislav et al. *Národopisná výstava československá v Praze 1895*. Praha : Výkonný výbor Národopisné výstavy Československé a Národopisná společnost Československá, 1897.
- KNOWLES, Anne Kelly. *Past time, past place: GIS for history. Redlands*. California : ESRI Press, 2002. ISBN 1-58948-032-5.
- KRAMAŘÍK, Jaroslav. Hospodářské náčiní poddaných na panství týneckém koncem osmnáctého století a počátkem století devatenáctého. In: *Československá ethnografie*, roč. 10, 1962, č. 1, s. 27–44. ISSN 0577-3962.
- KRAMAŘÍK, Jaroslav. O některých problémech etnokartografického studia a jejich významu pro národopisnou práci v ČSSR. In: *Český lid*, roč. 55, 1968, č. 1, s. 6–24. ISSN 0009-0794.
- KŠÍR, Josef. Lidové stavebnictví na Hané. In: *Československá ethnografie*, roč. 4, 1956, č. 4, s. 325–366. ISSN 0577-3962.
- KŘÍŽOVÁ, Alena – ŠIMŠA, Martin. *Lidový oděv na Moravě a ve Slezsku. Ikonografické prameny do roku 1850*. Strážnice : Národní ústav lidové kultury, 2012. ISBN 978-80-87261-83-5.
- KUNA, Martin. Geografický informační systém a výzkum pravěké sídelní struktury. In: *Počítačová podpora v archeologii*. Macháček, J. (ed.). Brno : Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1997, s. 173–194. ISBN 80-210-1562-4.
- LÁBEK, Ladislav (ed.). *Plzeňsko*. Praha : Národopisná společnost československá, 1934.
- LILLEY, Keith D. Quantitative and qualitative analysis. GIS, spatial technologies and digital mapping. In: *Research Methods for History*. Gunn, S. – Faire, L. (eds.). Edinburgh : University Press, 2012, s. 121–140. ISBN 9780748642045.
- MACHÁČEK, Jiří (ed.). *Počítačová podpora v archeologii II*. Brno : Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-254-1781-2.
- MARTÍNEK, Zdeněk. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2000. ISBN:80-85010-16-X.
- MOSZYŃSKI, Kazimierz – KLIMASZEWSKA, Jadwiga (eds.). *Atlas Kultury Ludowej w Polsce I–III*. Kraków : Polska Akademia Umiejętności. Komisja Etnograficzna, 1934–1936.
- NOVÁK, Václav. Passyho a Bayerova mapa Moravy. In: *Rodné zemi. Sborník k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. Dr. Aloise Gregora*. Fukal, R. – Kopecký, M. (eds.). Brno : Musejní spolek, 1958, s. 128–139.

- NIEDERLE, Lubor (ed.). *Moravské Slovensko 1*. Praha : Národopisné museum československé, 1918.
- PESSLER, Wilhelm. *Das altsächsische Bauernhaus in seiner geographischen Verbreitung*. Braunschweig : F. Vieweg und Sohn, 1906.
- SEMOTANOVÁ, Eva. *Kartografie v hospodářském vývoji českých zemí v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Historický ústav, 1993. ISBN 8085268213.
- SCHEUFLER, Vladimír. *Etnografický atlas 2*. Praha : Ústav pro etnografi a folkloristiku, 1991.
- SCHEUFLER, Vladimír. Několik poznámek k národopisným atlasům. In: *Český lid*, roč. 78, 1991, č. 2, s. 129–130. ISSN 0009-0794.
- SINTON, Diana Stuart – LUND, Jennifer J. *Understanding place: GIS and mapping across the curriculum*. Redlands, California : ESRI Press, 2007. ISBN-13: 978-1589481497.
- SMRČKA, Vít. *Dějiny psané národopisem*. Praha : Česká národopisná společnost, 2011. ISBN 978-80-904282-7-0.
- STRÁNSKÁ, Drahomíra. Historicko-národopisný atlas Československa. In: *Národopisný věstník československý*, roč. 33, 1956, s. 300–321. ISSN 1801-9269.
- STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Příručka lidopisného pracovníka*. Praha : Národopisná společnost československá, 1936.
- ŠAFARÍK, Pavel Josef. *Slovanský zeměvid*. Praha : [s. n.], 1842.
- ŠEMBERA, Alois Vojtěch. *Mapa země moravské s částmi pobraničnými Slezska, Čech, Rakous i Uher*. Wien : Alois Vojtěch Šembera, 1863, 1 mapa.
- ŠERY, Miloslav – ŠIMÁČEK, Petr. Vnímání hranic obyvatelstvem regionů s rozdílnou kontinuitou socio-historického vývoje jako dílčí aspekt jejich regionální identity. In: *Geografie*, roč. 118, 2013, č. 4, s. 392–414. ISSN 1212-0014.
- ŠMEJDA, Ladislav. Analýza prostorových modelů pravěkého pohřebiště u Holešova. In: *18. konference GIS ESRI*. Praha : Arcdata, 2009, s. 64–67. ISBN 978–80–904450–1–7.
- ŠRÁMEK, Rudolf. Názvosloví pluhu v lašských nářečích. In: *Radostná země*, roč. 11, 1961, č. 1, s. 8–15.
- ŠTIKA, Jaroslav. *Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj*. Ostrava : Profil, 1973.
- ŠTIKA, Jaroslav. Rozšíření karpatské salašnické kultury na Moravě. In: *Český lid*, roč. 48, č. 3, s. 97–105. ISSN 0009-0794.
- TALICH, Milan – SOUKUP, Lubomír – HAVRLANT, Jan – AMBROŽOVÁ, Klára – BÖHM, Ondřej – ANTOŠ, Filip. Nový postup georeferencování map III. vojenského mapování. In: *Kartografické listy*, roč. 21, 2013, č. 2, s. 35–49. ISSN 80-89060-04-8.
- TIMÁR, Gábor – BISZAK, Sándor. Digitizing and georeferencing of the historical cadastral maps (1856-60) of Hungary. In: *Proceedings of the 5th International Workshop on Digital Approaches in Cartographic Heritage*, 22–24 February. Livieratos, E. – Gartner, G. (eds.). Vienna, Austria: [s. n.], 2013, s. 559–564.
- TRÁVNÍČEK, František. *Moravská nářečí*. Praha : Národopisná společnost československá, 1926.
- VÁCLAVÍK, Antonín. *Lubačovské Zálesí. Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovice : Musejní společnost v Luhačovicích, 1930.
- VÁLKA, Miroslav. Etnografická rajonizace a diferenciacie Moravy. Staronový problém české etnologie. In: *Folia ethnographica*, roč. 47, 2013, č. 2, s. 115–137. ISSN 0862-1209.
- VÁŘEKA, Josef. Etnokartografická východiska k začlenění české lidové kultury do stredoevropského prostoru. In: *Český lid*, roč. 83, 1996, č. 4, s. 265–274. ISSN 0009-0794.
- VÁŘEKA, Josef. Lidové stavitelství v národopisném atlasu ČSSR. Výběr témat, otázka časové meze a dynamiky. In: *Národopisné aktuality*, roč. 5, 1968, č. 2, s. 118–126. ISSN 0323-2441.
- VÁŘEKA, Josef – LAUDOVIČ, Hannah – ŠMELHAUS, Vratislav – ROBEK, Antonín. *Etnografický atlas I*. Praha : Ústav pro etnografi a folkloristiku ČSAV, 1978.

- VEVERKA, Bohuslav – ČECHUROVÁ, Monika. Georeferencování map II. a III. vojenského mapování. In: *Kartografické listy*, roč. 11, 2003, s. 103–113. ISSN 80-89060-04-8.
- VINCE PALUA, Jelka. Some theoretical and methodological insights into the jigsaw puzzle of ethnocartography. In: *Acta Ethnographica Hungarica*, roč. 57, 2012, č. 1, s. 33–40. ISSN 1216-9803.
- VIRÁGOVÁ, Jana – DOUŠEK, Roman – DRÁPALA, Daniel – KRÍŽOVÁ, Alena – PAVLICOVÁ, Martina – VÁLKA, Miroslav. *Heslář Geografického informačního systému tradiční lidové kultury (1750–1900)*. Brno : Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav evropské etnologie. <http://gistralik.muni.cz/data/Hesl%C3%A1%C5%99.pdf> [16-09-2015]. ISBN 978 -80 -210 -6604 -5.
- VOLČÍK, Ondřej. *Osobnost a dílo Josefa Války*. Rukopis bakalářské diplomové práce. Brno : Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav evropské etnologie, 2014.
- WOITSCH, Jiří. Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: stav a perspektivy výzkumu. In: *Český lid*, roč. 99, 2012, č. 1, s. 67–83. ISSN 0009-0794.
- ZAPLETAL, Ladislav. *Nejstarší mapa Hané. Faksimile anonymní mapy a původní studie o jejím vlivu na vymezení regionu Hané*. Přerov : Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského, 1990.
- ZENDER, Matthias (red.). *Atlas der deutschen Volkskunde (II). Neue Folge. Lieferungen 1–7*. Marburg : Elwert, 1958–1982. ISBN 978-3-7708-0026-1.
- ZENDER, Matthias (red.). *Die Termine der Jahresfeier in Europa: Erläuterungen zur Verbreitungskarte*. Göttingen : Verlag Otto Schwartz & Co., 1980. ISBN 3509011260.

História a súčasnosť pamiatkových obnov hradov na území Slovenska

Zuzana Ondrejková

Ing. arch. Zuzana Ondrejková, PhD.
Slovenská technická univerzita v Bratislave
Fakulta architektúry STU
Vzdelávacie a vedecko-výskumné centrum Banská Štiavnica
,Platforma „Načo sú nám pamiatky?“
Radničné nám. 2
969 01 Banská Štiavnica
email: ondrejkova.zuz@gmail.com

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:1:31-40

Castle restoration in Slovakia past and present

There are approximately 300 castles in Slovakia, 109 of which have the status of nationally cultural monument (NKP) and as of today, 55 of these have been restored or are currently undergoing restoration. In this paper, we highlight the differences in past approach to castle restoration and the methods currently applied as well as the changing role of the architect in the entire process. Using several examples of recently restored castles, we outline the major changes to the way restoration of castles and their environs is conceived and implemented highlighting the tension between the holistic approach and the partial methods of restoration.

Key words: castles, castle restoration, restoration methodologies, frame restoration methodologies, architect

Dnešné územie Slovenska predstavuje časť bývalého Uhorska, na území ktorého sa hrady stavali od raného stredoveku. V období stredoveku a raného novoveku boli kontinuálne prestavované. Po skončení tureckého nebezpečenstva stratili svoju pôvodnú ochrannú funkciu a po odst'ahovaní panstva do pohodlnejších obydli začínajú hrady postupne chátrať.

Ich profesionálna pamiatková obnova sa začína ešte za čias Uhorska, v období romantizmu, kedy sa začínajú obnovovať najstaršie a najvýznamnejšie objekty, ku ktorým hrady patrili. Pre obnovu hradov na našom území je však podstatné až obdobie od vzniku Československej republiky (1918) po súčasnú Slovenskú republiku (1993), kedy sa začali hrady systematicky obnovovať.

Na Slovensku existuje okolo 300 hradov, z toho 109 je v súčasnosti chránených ako Národná kultúrna pamiatka (NKP). Od roku 2002 sledujeme prudký nárast počtu obnovovaných hradov. Väčšina obnovovaných hradov je v stave ruiny. Dôvodom tohto nárastu je financovanie obnov Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky (MK SR). V grantovom programe *Obnovme si svoj dom* vytvorilo samostatnú sekciu na obnovu torzálnej architektúry. Od roku 2011 vytvorilo MK SR v spolupráci s Ministerstvom práce sociálnych vecí a rodiny SR projekt na obnovu hradov s pomocou nezamestnaných. Väčšina v tomto programe prebiehajúcich obnov sa realizuje konzervačnou metódou, no v prípadoch väčších finančných zdrojov narastá záujem o rekonštrukcie a iné objemovo aj metodicky komplexnejšie prístupy.

Metodici špecializovaní na obnovu fortifikačnej architektúry stoja v súčasnosti pred novými výzvami. Prvou je veľké množstvo súčasne obnovovaných torz hradov vo vlastníctve občianskych združení, ktorých nadšení laickí členovia túžia v krátkom čase vidieť stavebné výsledky. Druhou výzvou je stanovenie súčasnej metodiky obnovy hradov, ktoré už boli

obnovené v minulosti. Tu je hlavnou úlohou prispôbiť nový zásah k už existujúcej metodike tak, aby výsledkom bolo prezentovanie pamiatky, nie vývoja názorov na jej prezentovanie.

Metódy pamiatkovej obnovy

Obnova historickej architektúry, v porovnaní s ostatnými predmetmi materiálnej kultúry, je veľmi zložitý proces. Architektúra od svojho vzniku počas celého užívania podlieha neustálym zmenám vo všetkých svojich troch zložkách – dispozícii, konštrukcii aj výtvarnom prejave, čo je pri iných predmetoch a umeleckých dielach skôr výnimkou. Cieľom obnovy pamiatky je uchovanie a prezentácia systému kontinuálneho vrstvenia pozostatkov kultúr. Samozrejme, toto vrstvenie je možné prezentovať rôzne (v závislosti na aktuálnej preferencii hodnôt pamiatky spoločnosťou), na čo sú využívané rôzne metódy pamiatkovej obnovy.

Rámcová metóda pamiatkovej obnovy¹

Rámcová metóda obnovy je základná idea, podľa ktorej sa obnovuje celý hradný súbor – koncepcia celku. Základná idea (rámcová metóda obnovy) býva napĺňaná jednotlivými čiastkovými metódami tak, aby bol dosiahnutý želaný ucelený výraz prezentovanej pamiatky (v tomto prípade celého hradného areálu).

Synteticko-rekonštrukčná metóda poníma prezentáciu pamiatky ako prezentáciu kultúrnej vrstvy v súvislostiach, kedy sa dopĺňané časti pamiatky komponujú na základe podobných čít s originálom tak, aby sa obnovil charakter prezentovanej kultúrnej vrstvy.

Analyticko-modernistická metóda obnovy chápe prezentáciu obnovovanej pamiatky ako potrebu odlišenia nového od pôvodného na základe väčšieho či menšieho kontrastu.

Je optimálne, ak sa hradný súbor obnovuje podľa jednej rámcovej metódy obnovy (aj za predpokladu, že proces obnovy je dlhodobou záležitosťou). Na Slovensku sa stretávame tiež s prípadmi, keď sa hrad neobnovil podľa jednej rámcovej metódy, ale pomocou viacerých čiastkových metód. Takéto obnovy pôsobia heterogénne, neprezentujú hrad ako ucelený exponát, ale prezentujú zmenu názorov na spôsob prezentácie exponátu (napr. Nitriansky hrad či Starý zámok v Banskej Štiavnici).

Charakteristické vlny obnovy hradov na území Slovenska a úloha architekta v nich

Väčšina hradov na území Slovenska bola opustená v 17. a 18. storočí. Pokiaľ hrady neboli zničené počas tureckých nájzdov (do konca 17. storočia), stali sa sídlom vzbúrencov počas protihabsburgského odporu. Habsburgovci dali po potlačení povstania tieto sídla vzbúrencov zbúrat' alebo vypáliť. Toto je jeden z hlavných dôvodov veľkého počtu ruín hradov na našom území. Odvtedy hrady postupne chátrajú. Ich profesionálna pamiatková obnova začala už v polovici 19. storočia a v priebehu 20. storočia až po súčasnosť prešla viacerými fázami, v ktorých úloha tvorivého architekta zohrávala rôzny význam. Jednotlivé vlny obnov sú charakteristické preferovaným metodickým prístupom a sú navzájom oddelené obdobiami útlmu realizácií hradných obnov.²

¹ Spracované podľa: GREGOROVÁ, Jana a kol. *Prezentácia architektonického dedičstva*. Bratislava, STU 2003. s. 78-87. ISBN 80-227-1837-8

² Spracované podľa: BÓNA, Martin – PLAČEK, Miroslav. *Encyklopédia Slovenských hradov*. Bratislava, Slovart 2007. s. 48-51. ISBN 978-80-8085-278-0.

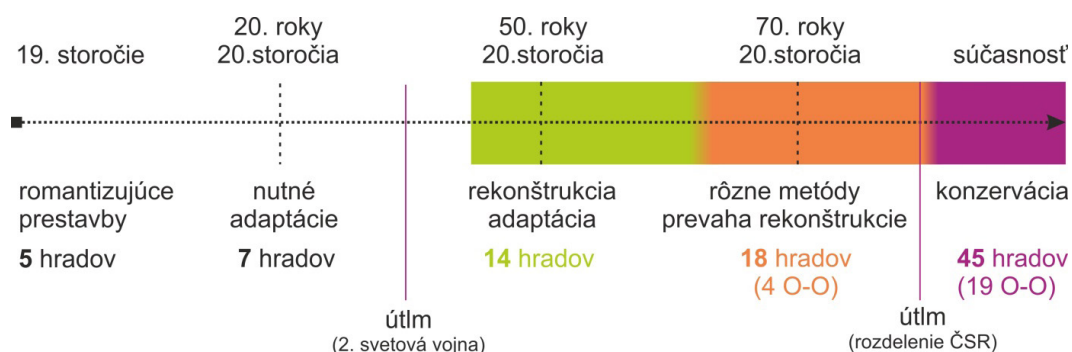

Schéma č. 1: Vlny hradných obnov na území Slovenska vo vzťahu na preferovanú metódu obnovy

Obnova hradov v 19. storočí

Prvé obnovy sa na našom území realizovali už koncom 18. storočia (hrad Gýmeš). Majitelia obnovovali svoje hrady ako pripomienku rodovej slávy. V zrekonštruovaných častiach zriadovali tzv. sály predkov, rodové múzeá a v sakrálnych častiach rodinné hrobky. Tento trend sa rozvinul v prvej polovici 19. storočia (hrady Uhrovec, Slanec, Krásna Hôrka, Sklabiňa). Po roku 1850 bola pamiatková obnova inštitucionalizovaná, keď vznikla Cisárska a kráľovská centrálna komisia pre výskum a údržbu pamiatok a následne Uhorská dočasná komisia pre pamiatky (1879). Koncom 19. storočia sa obnova sústredila na romantizujúce rekonštrukcie chátrajúcich hradov (Zvolenský hrad, Vígľaš, Banská Bystrica, Bojnice, neskôr Smolenice), často s charakterom prestavby. Na začiatku 20. storočia sa objavujú prvé konzervácie hradných ruín (Strečno, Fiľakovo). Známy je prístup rodu Pálfiocov, ktorí pri romantizujúcich rekonštrukciách ich hradov boli tvorcami konceptu aj jednotlivých nových prvkov hradov. Architekt v tomto prípade slúžil ako kreslič investora s jasnou ideou.

Obr. č. 1: Stav Bojnického zámku po prestavbe gotického hradu na renesančný zámok rodu Turzovcov v 17. storočí. Pohľad na vstupnú bránu zo severu po neskorších barokových prestavbách. V tejto podobe bol hrad až do jeho romantizujúcej prestavby koncom 19. storočia. Zdroj: <<http://www.bojnycastle.sk/historia-sk.html>>, [cit. 2015-4-5].

Obr. č. 2: Stav Bojnického zámku po romantizujúcej prestavbe grófa Pálfiho. Pohľad na vstupnú bránu zo severu. Zdroj: <<http://www.bojnycastle.sk/historia-sk.html>>, [cit. 2015-4-5].

Typickým reprezentantom obnovy hradu z konca 19. storočia je veľká romantizujúca prestavba *Bojnického zámku* grófom Jánom Františkom Pálfiom, uskutočnená v rokoch 1889 – 1910. Ako vzor prestavby slúžili francúzske gotické hrady z povodia Loiry, Avignonský pápežský palác a gotické hrady v Tirolsku. Architektom bol Jozef Hubert. Gróf Pálfi však sám navrhoval aj riadil všetky práce. Prestavba nebola úplne dokončená, lebo gróf v roku 1908 zomrel. Severné krídlo predhradia a bránová veža si preto zachovali barokový výzor.

Dediči Jána Pálfiho v roku 1930 predali zámok a pozemky firme Bat'a. Po vojne pripadol zámok na základe Benešových dekrétov štátu, od 1950 tu definitívne sídli Slovenské národné múzeum. Múzeum v súčasnosti vystavuje časť zachovaných zbierok Jána Pálfiho a je špecializovaným umelecko-historickým múzeom s vedecko-výskumným pracoviskom, ktoré získava, ochraňuje, spracováva a sprístupňuje doklady o umelecko-historickom vývoji NKP Zámok Bojnice a artefakty z vývoja neoslohov z územia Slovenska.³

Obnova hradov v medzivojnovom období (1919 – 1939)⁴

Obnova hradov v medzivojnovom období je viazaná na slovenskú pamiatkovú starostlivosť predstavovanú Vládnym komisariátom na ochranu pamiatok. Tento komisariát po rozpade Rakúsko-Uhorska už nemal väzby na maďarskú pamiatkovú školu. Vďaka českým osobnostiam pôsobiacim počas tohto obdobia u nás sa presadila česká pamiatková škola vychádzajúca z rieglowsko-dvořákovských princípov uznávajúca konzervačnú metódu. Cieľom bola „lacná údržba, nie drahá obnova“.⁵ Preto sa počas tohto obdobia diali najmä statické zabezpečenia hradov (Trenčín, Hrušov, Beckov, Muráň), alebo sa pokračovalo v adaptáciách hradov na rodové múzeá (Stará Ľubovňa) bez výrazných metodických usmernení. Nerealizovala sa žiadna nákladná rekonštrukcia, analytická metóda prezentácie sa uplatnila len v malej miere pri prezentovaní výnimočných detailov. Úloha pamiatkára spočívala len v slovnom či skicovanom reštauračnom programe (rozumej rekonštrukčnom). Architekt zohrával úlohu projektanta, ktorý však mal relatívne voľné ruky vzhľadom na metodické usmernenia od pamiatkarov.

Obr. č. 3: Stav Zvolenského zámku v roku 1920. Zdroj: Archív PÚ SR.

Snahy o obnovu *Zvolenského hradu* po rozpade Rakúsko-Uhorska sa začali už v roku 1919. Záujem na jeho obnove malo aj ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe. V roku 1912

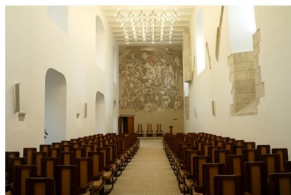
³ Spracované podľa: BÓNA, M. – PLAČEK, M., ref. 2, s. 68-71. Pozri aj: <<http://www.bojnicecastle.sk/historia-sk.html>>, dostupné 4.5.2015

⁴ Spracované podľa: BÓNA, M. – PLAČEK, M., ref. 2. Pozri aj: OROSOVÁ, Martina. Výskum a obnova hradnej architektúry v medzivojnovom období. In: *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 24: zborník z konferencie Výskum a obnova hradnej architektúry*. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2012. s. 9-19. ISBN 978-80-89175-59-8.

⁵ WIRTH, Zdeněk. Ponižená krása stáří. In: *Umění*, č. 1, 1953, s. 249. ISSN 0049 5123.

výchrica zničila pultovú strechu hradu a bola odstránená renesančná atika spájajúca nárožné vežičky, ktorá bola nahradená betónovým cimburím. V roku 1920 bol komisiou konštatovaný veľmi zlý stav hlavného objektu aj vedľajších budov. Nevhodné adaptácie užívateľov a zanedbaná údržba veľmi narušili historický vzhľad interiérov. Najnutnejšie provizórne opravy striech sa udiali v rokoch 1920 – 1921. Návrh na adaptáciu hradu na župný úrad vypracoval architekt Dušan Jurkovič. Tento projekt po mnohých komplikáciách (najmä finančných) neskôr prepracoval na projekt minimálnej konzervácie hradu. V lete 1931 prebral agendu týkajúcu sa hradu Václav Mencl, ktorý bol ale k realizácii projektov skeptický. Veľmi zanedbaný hrad bol obývaný sociálne slabými rodinami. Z reálnych prác na obnove sa počas medzivojnového obdobia vykonali iba provizórne obnovy striech, malé sanácie chýb muriva, hrad bol zameraný, zdokumentovaný a bolo postavené lešenie na jeho obnovu, ktoré však zostalo nevyužité a neskôr ho rozobrali.

Obnova hradov v 50. rokoch 20. storočia⁶

Obr. č. 4: Stav hradu pred obnovou. Zdroj: Pamiatky a múzeá, č. 1/1970.

Obr. č. 5: Novotvar severnej fasády hradného nádvorja. Zdroj: archív doc. Ing. arch. Jany Gregorovej, PhD.

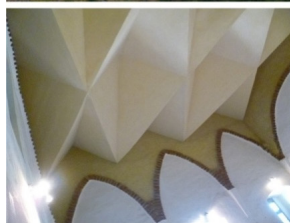
Obr. č. 6: Rytierska sála po obnove. Foto: archív autora.

Vojnou pozastavená pamiatková aktivita sa opäť rozbehla až v roku 1951 založením Pamiatkového ústavu v Bratislave. Prvým výrazným počínom boli práce na záchranu Bratislavského hradu na začiatku 50. rokov, kde na hradnom kopci zvíťazila výrazná obnova ruiny metódou rekonštrukcie stredovekej podoby hradu nad modernistickými trendmi novostavieb. Táto realizácia odštartovala ďalšie, štátom financované veľké rekonštrukcie hradov (Trenčiansky hrad, Oravský zámok, Spišský hrad, Zvolenský hrad, Starý zámok v Banskej Štiavnici, Kežmarok, Smolenice...). Týkala sa hradov v centrách miest alebo ich tesnej blízkosti, kde vďaka rekonštrukcii vznikli priestory určené pre múzeá, galérie a iné štátne inštitúcie. V tomto období mali architekti výrazný vplyv na konečný výzor obnovy hradov. Častým javom bolo, že architektonicko-historické výskumy sa realizovali počas prebiehajúcej realizácie, kde návrh (často novotvar) nevychádzal z nálezových situácií. Tento prístup k tvorbe v historickom prostredí vychádzal zo súboru zásad spísaným v Aténskej charte (1933 – 1945) a všeobecného presvedčenia väčšiny vtedy pôsobiacich architektov.

Bratislavský hrad vyhorel v 19. storočí. Odvtedy až do 50. rokov 20. storočia chátral. Z pôvodného hradu ostali zachované štyri vonkajšie obvodové neskorobarokové fasády /gotické jadro!?, v nádvorí sa zachovali iba dve steny. V roku 1955 bola schválená štúdia na rekonštrukciu hradu od prof. A. Piffľa. Hrad bol obnovený do pevnostného charakteru so zachovaním všetkých zachovaných barokových etáp. Prístup k obnove fasád bol diferencovaný. Vonkajšie obvodové fasády boli obnovené podľa ich zachovanej barokovej podoby s analytickými prezentáciami starších (gotických) nálezov formou sond. K obnove fasád nádvorja sa pristupovalo rozdielne – podľa miery ich deštrukcie. Zachovaná západná fasáda bola obnovená do barokového výrazu, dve zdeštruované fasády, ku ktorým ale existovali zamerania spredu ich deštrukcie, boli nanovo

⁶ Spracované podľa: BÓNA, M. – PLÁČEK, M., ref. 2., s. 49-51. .

zrekonštruované. Severná stena nádvorja mala zachované arkády na prízemí a k jej výrazu neboli zachované žiadne dokumenty, preto bolo rozhodnuté vystavať ju ako novotvar.⁷

Obr. č. 7: Stav hradu pred obnovou – palác Zápoľských. Zdroj: Program pamiatkovej úpravy Trenčín hrad, Palác Zápoľských, jún 1983, archív KPÚ Trenčín, autor: A. Fiala.

Obr. č. 8: Palác Zápoľských po obnove. Zdroj: archív autora.

Obr. č. 9: Lomenicový strop v Barborinom paláci. Zdroj: archív autora.

Trenčiansky hrad vyhorel v roku 1790 a od 1905 ho vlastnilo mesto Trenčín (v súčasnosti je vlastníkom Trenčiansky samosprávny kraj). Hrad sa postupne deštruoval až natoľko, že padajúce kamene z hradu ohrozovali budovy v meste pod hradom. To bol impulz, ktorý v roku 1957 odštartoval komplexnú obnovu hradu. Obnova mala rekonštrukčný charakter. Program obnovy bol stanovený na minimalizáciu použitia moderných materiálov pri rekonštrukciách a, naopak, jeho preferovanie pri nových úpravách. Objekty palácov na hornom hrade boli zastropené a zastrešené, výrazne zdeštruovaný palác Zápoľských zrekonštruovaný do poslednej ucelenej podoby, čím sa získali priestory pre múzeum. Výskumy robil a autorom metodiky bol architekt Andrej Fiala. Metodika celého hradu bola postavená na rekonštrukcii poslednej zachovanej etapy vývoja hradu s analytickými prezentáciami starších vývojových etáp doplnených o kontrastné novotvary. Realizačné projekty vypracoval architekt Karol Chudomelka.

Obnova hradov v 70. rokoch 20. storočia⁸

Medzi rokmi 1961 – 1970 boli vyhlásené najdôležitejšie objekty za národné kultúrne pamiatky, medzi nimi aj 15 hradov. Vďaka tomu pokračovali rozbehnuté obnovy a začali aj nové finančne náročné práce na záchranu ďalších hradov. V tejto vlne hradných obnov prevládala výrazný rekonštrukčný prístup s rôznou mierou rekonštrukcie hradu (Bratislavský hrad, Trenčiansky hrad, Zvolenský hrad, Spišský hrad, Strečno, Ľubovniansky hrad, Oravský hrad, Krásna Hôrka...). Ako doplnujúce metodické prístupy sa uplatňovali výrazné analytické prezentácie starších kultúrnych vrstiev a vnášanie kontrastných novotvarov (Bratislavský hrad, Trenčiansky hrad, Zvolenský hrad). Pozornosť sa rozšírila z hradov v mestách na významné hrady v krajine, ale ľahko dostupné z blízkeho sídla. Spomínané pamiatkové obnovy si vyžadovali výrazný podiel architekta na stvárnenie nových prvkov a ich začlenenie do existujúcej štruktúry hradného súboru, ako aj na zakomponovanie v tej dobe rozšírených analytických prezentácií.

Hrad Strečno je postavený na brale nad bývalým brodom cez rieku Váh. Obývaný bol do konca 17. storočia, kedy ho kráľ Leopold I. rozkázal zbúrať. Hrad postupne chátral, výrazne bol poškodený počas 2. svetovej vojny. V roku 1970 bol hrad vyhlásený za NKP a v roku 1978 sa začala komplexná obnova hradu, ktorá trvala až do roku 1995, kedy hrad otvorili pre verejnosť. Hrad je obnovený do podoby architektonizovanej ruiny. Zachoval si svoju siluetu ruiny vďaka použitiu skrytých plochých striech na objektoch, no k interiérom objektov sa pristupovalo rekonštrukčne. Celé interiéry najviac zachovaných objektov (kaplnka, veže) boli nanovo zrekonštruované. Klenba v hradnej kaplnke je kópia originálu, ktorá bola zhotovená na základe zachovaných odtlačkov a klenbových nábehov na stenách kaplnky. Pri

⁷ Spracované podľa: GREGOROVÁ, Jana. Bratislavský hrad – Peripetie obnovy. In: *Projekt : revue slovenskej architektúry*, 2011, č. 4/5. ISSN 1335-2180.

⁸ Spracované podľa: BÓNA, M. – PLAČEK, M, ref. 2, s. 49-51.

vytváraní nových konštrukcií na hrade bol vo veľkej miere používaný betón, ktorý v súčasnosti nevhodne reaguje s originálnou stavebnou hmotou objektu a postupne odvápnuje kameň, z ktorého je hrad postavený.

Spišský hrad je jedným z najznámejších slovenských hradov. Jeho ruina stojí na brale nad Spišským Podhradím v tesnej blízkosti Spišskej Kapituly. Od roku 1710 je hrad neobývaný a požiar z 1780 urýchlil jeho premenu na ruinu. V roku 1961 bol vyhlásený za NKP v rámci prvej skupiny vybraných historických objektov a hneď na to sa začali rozsiahle výskumy a obnova hradu. Rámcová metóda obnovy bola stanovená ako architektonizovaná ruina. Hrad si z diaľkových pohľadov zachoval svoj ruinálny charakter najmä vďaka použitiu plochých striech a výstavbe náznakových rekonštrukcií objektov pod úrovňou hradieb. Obnova hradu bola aj čiastočne rekonštrukčná. Doplnila pôvodné kamenné murivo v obvodových stenách západných palácov, najmä v korunách a poznačila ho tiež výrazným povrchovým škárovaním cementovou maltou, ktorá spôsobuje zasolenie.

Pre odlíšenie nových konštrukcií bol použitý betón (doplnenia klenieb, novotvary schodísk, nové stropy, pochôdzne terasy nad klenbami palácov). Posledná obnova hradu nepreběhla v celom areáli. Horný hrad nie je kompletne prístupný verejnosti a nebol obnovený. V súčasnosti sa začala obnovovať práve táto časť hradu. Metóda používaná pri obnove je nastavená ako konzervačná s použitím kontrastných novotvarov v miestach nových konštrukcií.

Súčasná obnova hradov

Politické zmeny v roku 1989 úplne zastavili nákladné, štátom financované komplexné obnovy hradných súborov. Aktuálna vlna obnovy hradov sa spustila po útlme v *90. rokoch až po roku 2002*, kedy bol spustený grantový systém *Obnovme si svoj dom* MK SR a výrazne sa rozbehla po vytvorení samostatného podprogramu pre obnovu torzálnej architektúry v roku 2011. Odvtedy sa do súčasnosti obnovilo (prípadne sa obnovuje) 46 hradov, z čoho sa až 32 hradov konzervuje. Konzervačný prístup obnovy sa u nás objavuje v takomto výraznom počte prvýkrát od vzniku inštitucionalizovanej pamiatkovej ochrany. V porovnaní so staršími obnovami je v súčasnosti minimalizovaná tvorba architektov pri obnovách. Pri konzerváciách hradov nie sú architekti v súčasnosti prítomní (prípadne len ojedinele). V predchádzajúcich vlnách obnov hradov dostávali práve architekti široký priestor na novú tvorbu (Bratislavský hrad, Trenčiansky hrad), náznakové rekonštrukcie (Trenčiansky hrad, Bzovík, Spišský hrad), analytické prezentácie (Zvolenský zámok, Bratislavský hrad) a najmä architektonizovanie ruín (Devín, Strečno, Spišský hrad).

Protipól prevažujúcej skupine konzervovaných autenticky zachovaných ruín hradov tvorí malá, ale významná skupina hradov, na ktoré je použitá iná metóda obnovy – rekonštrukcia s dotvorením originálu výraznými kontrastnými novotvarmi. Tento typ obnovy je používaný iba na hradoch, ktoré už boli v minulosti raz alebo aj viacnásobne obnovené a kde je autenticita originálu narušená použitím nevhodných technologických postupov. Takto vznikajú na našom území dve okrajové metodické polohy pri obnovách hradov:

- Konzervovanie autenticky zachovaných ruín hradov (O–N),
- Rekonštrukcia a dotváranie kontrastnými novotvarmi v minulosti už obnovených hradov (O–O).

Metodika pri obnove viacnásobne obnovovaného hradu

JE STANOVENÁ RÁMCOVÁ METÓDA OBNOVY (RM)	NIE JE STANOVENÁ RÁMCOVÁ METÓDA OBNOVY (RM)
<p>nová metóda obnovy sa prispôsobuje RM</p> <p>nová metóda obnovy mení aj pôvodnú RM</p> <p>nerešpektuje pôvodnú RM nový zásah inou metódou - vzniká heterogenita</p>	<p>nová metóda obnovy pretvorí predchádzajúce zásahy vytvorí RM - <i>scelí heterogenitu</i></p> <p>nový zásah novou metódou - <i>podporuje heterogenitu</i></p>

Schéma č. 2: Vzťah rámcovej metódy obnovy z predchádzajúcej obnovy hradu a čiastkovej metódy obnovy použitej pri aktuálnej obnove

Pri obnovách hradov obnovených už v minulosti sa stretáva metodik aj architekt s metodikou použitou pri predchádzajúcej obnove. Väčšinou je názor na obnovu už posunutý do inej pozície ako pri poslednej obnove objektov v areáli hradu. Preferujú sa iné materiály, technologické postupy aj iné hodnoty objektu. Súčasný trendy preferujú tradičné materiály a tradičné technologické postupy. Pri nových zásahoch sa uprednostňujú konštrukčné reverzibilné prvky a pri novotvaroch sa uprednostňujú riešenia, ktoré minimálne konkurujú dominantnosti pamiatky. Snaha po „neviditeľnosti“ nového zásahu vyústila do výraznej preferencie skla, ako prievitného materiálu, cez ktorý je originál možné vidieť a je možné ním chrániť originál.

Rozhodnutie, ako sa postaviť k predchádzajúcej obnove, zásadne ovplyvní pôsobenie hradu ako celku. Môžu nastať nasledujúce situácie:

A) *Predchádzajúca obnova mala stanovenú rámcovú metódu na celý areál hradu a bola dôsledne dodržiavaná.* V takom prípade môže nová obnova rešpektovať pôvodnú metodiku, ako je to v prípade obnovy objektu kasární na Trenčianskom hrade. Trenčiansky hrad je typickým reprezentantom stanovenej rámcovej metódy obnovy (ktorá sa nestanovila na areál formou konceptu, ale naplňala sa po jednotlivých objektoch), ktorá sa dlhodobo kontinuálne naplňa. V programe pamiatkovej obnovy – súčasť výskumnej dokumentácie) stanovil architekt A. Fiala synteticko-rekonštrukčnú rámcovú metódu obnovy a jej rozsah. Táto metóda sa postupne naplňovala. Najnovším zásahom na hrade je rekonštrukcia ruiny objektu kasární. Pri tejto metóde obnovy sa využili konzervačné práce, vedecké rekonštrukcie a kontextuálne novotvary v polohách, kde neboli výskumami zistené pôvodné tvary prvkov (interiérové nosné prvky, schodisko, strecha). Vďaka dodržiavaniu rámcovej metódy obnovy pôsobí hradný areál ucelene. Mierny rozdiely v súčasnom preferovaní kontextuálnych novotvarov v porovnaní s predchádzajúcimi kontrastnými novotvarmi sú akceptovateľná odchýlka z globálneho pohľadu na prezentovaný areál.

B) *Predchádzajúca obnova mala stanovenú rámcovú metódu obnovy a zásahy súčasnej obnovy pretvárajú aj pôvodnú metodiku celku.* Takýmto príkladom je posledná obnova Bratislavského hradu, kedy sa pôvodná prezentácia hradu rekonštruovaného do barokovej podoby, ale v jeho pevnostnom charaktere (s preferovaním stredovekého výzoru hradu), zmenila na prezentáciu barokového – tereziánskeho zámku (Tabuľka č. 2). Analytické prezentácie starších nálezov sú doplňované

novotvarmi nových betónových a presklených prvkov. Nová metóda obnovy dôslednejšie používa novotvary iba v miestach, kde predtým neexistovala žiadna historická konštrukcia. Všetky historicky doložené tereziánske konštrukcie a objekty sa zrekonštruujú. Analytické prezentácie sa dôsledne náznakovito dopovedajú, a to oproti analytickým prezentáciám predchádzajúcej obnovy, kedy sa analyticky prezentoval iba originál objavený in situ, bez interpretácie súvislostí. Rámcová metóda obnovy Bratislavského hradu bola v minulosti prevažne analyticko-modernistická, no po najnovších zásahoch sa dá hovoriť, že v súčasnosti prevažuje synteticko-rekonštrukčná metóda.

C) *Nová metóda obnovy nerešpektuje pôvodne stanovenú rámcovú metódu a nový (spravidla čiastkový zásah) realizuje odlišnou metódou.* Pri takomto prístupe vzniká výrazná heterogenita hradného areálu a hrad prezentuje vývoj názorov na obnovu pamiatok, nie svoj vývoj. Takto heterogénny areál je potom veľmi náročné (časovo, finančne aj metodicky) sceliť. Príkladom takejto obnovy je banskoštiavnický Starý zámok. Na začiatku 20. storočia bol obnovovaný Kolomanom Luxom konzervačnou metódou. V 60. rokoch začala rozsiahla obnova hradu rekonštrukčnou metódou, ktorou však nebol obnovený celý hrad. Posledná obnova zo začiatku 21. storočia sa priklonila k Luxovej metodike. Je tu však dodnes čitateľný rozpor v prezentácii areálu. Okrem prvej obnovy realizovanej konzervačnou metódou nebola ani jedna z mladších obnov realizovaná jednotne na celý areál, ale iba na tú časť, ktorá sa práve aktuálne realizovala.

D) *Môže nastať situácia, kedy pri predchádzajúcich obnovách hradu nebola stanovená rámcová metóda obnovy.* Vtedy rastie riziko nekompatibility nových metodických prístupov s pôvodnými. Príkladom je Ľubovniansky hrad, kde sa stretávajú v jednom areáli adaptácia barokového objektu na rodové múzeum Zamojských z 30. rokov, rekonštrukcia spodného a stredného hradu zo 70. rokov s aktuálnymi konzervačnými postupmi pri objektoch horného hradu doplnenými náznakovými rekonštrukciami zaniknutých vertikálnych konštrukcií. Pozorovateľ pri návšteve múzea prechádza cez tri úplne rôznorodé typy prezentácií hradu. Výsledná atmosféra areálu hradu je podobná ako v predchádzajúcom prípade.

E) Posledným možným prípadom je situácia, kedy *nebola stanovená rámcová metóda obnovy pri predchádzajúcej obnove a nová metodika sceluje výraz a vytvára rámcovú metódu.* Takýmto príkladom je obnova Topoľčianskeho hradu. Obnova Stummerovcov z 19. storočia čiastočne romantizujúco prestavala objekt veže hradu, čím zmenila siluetu hradu. Netektonicky prestavali počas obnovy aj portál vstupnej brány. Tieto zásahy mali čiastkový, pre hrad nekoncepcný charakter. Posledná obnova sa rozhodla akceptovať už vžitý tvar hradnej veže, ale zároveň konzervovať zachované konštrukcie hradu. Náznakovými rekonštrukciami má dopovedať zaniknuté situácie (doska prevetu, ostenia okien, zárubne dverí) a kontextuálnymi novotvarmi vytvoriť nové požadované komunikácie (schodiská) a priestory (sedenie amfiteátra). Takýmto spôsobom areál hradného jadra získal rovnaký charakter architektonizovanej ruiny s čiastkovými rekonštrukciami a kontextuálnymi novotvarmi. Môžeme hovoriť o synteticko-rekonštrukčnej rámcovej metóde obnovy.

Záver

Obnova hradov, ktorá začala po 2. svetovej vojne v **50. rokoch**, sa sústredila na významné hrady priamo v centrách miest (alebo ich tesnej blízkosti). Typickým rysom bola rozsiahla rekonštrukcia deštruovaných hradov (často až ruín) do ich tektonickej funkčnej podoby. Architekti presadzovali výrazné nové vstupy pri obnovách hradov, ktorých realizácia sa diala v predstihu pred pamiatkovými výskumami.

Vlna obnov so začiatkom v **80. rokoch 20. storočia** je typická zvýšeným počtom obnovovaných hradov. Pozornosť sa z prvých obnovovaných hradov presunula na významné ruiny stojace voľne v krajine. Tieto ruiny sa obnovovali metódou architektonizovanej ruiny – z diaľkových pohľadov si hrady zachovali svoj ruinálny charakter, ale objekty, pri ktorých to bolo možné,

boli zastrešené skrytou zaatikovou strechou a získali novú funkčnú náplň. Spravidla to boli vežové objekty, zriedkavo paláce. Niektoré hrady pokračovali v obnove z predchádzajúcej vlny, alebo už boli obnovované druhýkrát. V tomto období vznikali prvé koncepty hradných obnov vychádzajúce z výskumov, ktoré boli dovedy realizované. Prevládala pluralita prístupov, kde architekti vystupovali v pozícii metodikov a projektantov.

Aktuálna vlna hradných obnov sa rozbehla až so začiatkom 21. storočia. Je výrazne ovplyvnená záujmom laickej verejnosti na záchrane hradných ruín, ktoré sa vo väčšine prípadov konzervujú a staticky stabilizujú. Oproti nim existuje malá skupina hradov, ktorých majiteľmi sú ekonomicky silnejšie subjekty (napr. Bratislavský hrad – NR SR, Trenčiansky hrad – Trenčiansky samosprávny kraj a Trenčianske múzeum, Vígľaš – súkromný investor), kde sa pristupuje k rekonštrukciám a výrazným novým vstupom – kontrastným novotvarom.

Hrady, ako rozsiahle areály, ktoré nenávratne stratili svoju funkciu, bývajú obnovou adaptované na inú funkciu. Proces tejto obnovy je vždy dlhodobý a náročný. V súčasnosti však nie sú pripravované koncepčné materiály definujúce rámcovú metódu obnovy na celé areály. Prípady, keď je rámcová metóda obnovy napĺňaná, sú výnimočné a stoja väčšinou na dlhodobom pôsobení jedného metodika na danom hrade, prípadne sa zriedkavo napĺňajú koncepty, ktoré vznikli v 80. rokoch 20. storočia. Práve toto je materiál, ktorý umožní dlhodobé napĺňanie vízie obnovy a zamedzí heterogenite prezentovania hradu, vznikajúcu v dôsledku veľkých časových rozstupov medzi obnovami jednotlivých objektov areálu.

Zoznam prameňov a literatúry (Sources)

Literatúra

- BÓNA, Martin – PLAČEK, Miroslav. *Encyklopédia Slovenských hradov*. Bratislava, Slovart 2007. ISBN 978-80-8085-278-0.
- GREGOROVÁ, Jana a kol. *Prezentácia architektonického dedičstva*. Bratislava, STU 2003. ISBN 80-227-1837-8
- GREGOROVÁ, Jana. Bratislavský hrad – Peripetie obnovy. In: *Projekt : revue slovenskej architektúry*, 2011, č. 4/5. ISSN 1335-2180
- OROSOVÁ, Martina. Výskum a obnova hradnej architektúry v medzivojnovom období. In: *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 24: zborník z konferencie Výskum a obnova hradnej architektúry*. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2012. s. 9-19. ISBN 978-80-89175-59-8
- WIRTH, Zdeněk. Ponížená krása stáří. In: *Umění*, č. 1, 1953, s. 249. ISSN 0049 5123.

Internetové zdroje

<<http://www.bojnicecastle.sk/historia-sk.html>>, [dostupné 4.5.2015]

Sbírký relikvií nástrojem reprezentace ideje státnosti Karla IV.

Tomáš Drobný

Mgr. Tomáš Drobný
Moravské zemské muzeum
Metodické centrum muzejní pedagogiky
Zelný trh 6
659 37 Brno
email: tdrobný@mzm.cz

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:1:41-52

Collections of relics and their role in the representation of Charles IV's idea of statehood

Charles IV accumulated collections of relics which symbolized his imperial ambitions: as the Holy Roman Emperor, he obtained the imperial crown jewels that he kept – along with a newly created collection of the reliquary treasure of the Bohemian Kingdom – in the Karlštejn castle. This collection, together with the relic collection of the St. Vitus Cathedral, represented his political idea of the Lands of the Bohemian Crown. The relic collections were regularly shown to the public at the Cattle Market (today's Charles Square) and in the cathedral. The way these collections came about and the public's interaction with them constitute a medieval form of the museum phenomenon and thus go beyond the contemporary predominant ways of collecting objects of great value and significance as practiced by church treasuries and noble palace treasure chests.

Key words: relics, relic collections, Holy Roman Emperor Charles IV, visual representation, museality, Middle Ages

Josef Svatopluk Machar
Otec vlasti
„sloužil Římu
až hanba z tobo. Židem – hadrníkem
po světě jezdil, sbíral kosti hadry,
o nichž mu řekli, že to zbytky svatých,
do Prahy vozil je a stavěl pro ně
oltáře chrámy; pátery a mnichy
k nim přived, že se město černalo v nich
jak mraveniště...“

Názory na sběratelství Karla IV. se vyvíjí a za posledních sto let doznávají zcela protichůdných hodnocení. Sbírání relikvií bylo, jak postihuje i Macharova báseň, nepřehlédnutelným rysem Lucemburkova působení. Snaha o věcné a historicky podložené pochopení fenoménu středověkého sběratelství a jeho významu za vlády Lucemburků na českém trůně vyžaduje splnění několik nezbytných předpokladů. Nejdůležitějším z nich je stav historického poznání českého pozdního středověku v širších souvislostech. Dalším předpokladem je uplatnění muzeologického pohledu, tedy přístupem zabývajícím se poznáváním a zprostředkováním skutečnosti prostřednictvím sbírání a ukazování reprezentativních památek. Poslední významnou podmínkou je akceptovat metodologický přístup uplatňovaný na poli společenských věd, který

odráží současný obraz světa.¹ Na rozdíl od moderní doby, kdy pozitivizmus považoval poznání za objektivní, je dnes nepochybné, že zkoumání reprezentací poukazuje nejen na odlišnosti historických pohledů na skutečnost a její chápání, ale též na neukončený vývoj, v němž dnes zaujímaná stanoviska budou v budoucnosti nahlížena v jiných souvislostech a ve výsledku bude minulost interpretována jinak.

Následující text vychází ze stejnojmenného příspěvku: „Sbírkový nástroj reprezentace ideje státnosti Karla IV.“ předneseném na konferenci „Fenomén kulturního dědictví v společnosti – dejiny, současný stav a perspektívy II.“² Cílem textu tedy bude nejen shrnout současný stav poznání a představit jej jako souhrn informací, ale pokus o rozpoznání projevů muzejního fenoménu ve středověku na základě metody upřednostňující porozumění kulturním projevům studiem mentalit a dlouhotrvajících jevů. Představím nové poznatky a současný stav bádání historického a uměnovědného ve vztahu k muzeologické interpretaci zkoumaného období. Úplný přehled literatury o lucemburském období by však překročil rámec této studie. Je nezbytné připomenout současné pohledy na reprezentativní roli umění, a obzvláště za vlády Karla IV. Významným fenoménem posledních desetiletí je studium reprezentativní role nejen středověkého obrazu, ale i relikvií a jejich sbírek. Bez těchto poznatků by nebylo možné dnešnímu člověku srozumitelně zprostředkovat panovníkův vztah k relikviím a účelu jejich shromažďování.

Větší pozornost vyžaduje zájem teoretické a historické muzeologie o zkoumaný fenomén sběratelství v době lucemburské. Z. Z. Stránský se podrobně zabývá muzejním fenoménem a jeho charakteristikou.³ Rozpoznává, že projevy lidské potřeby vyjít ze skutečnosti nějaké předměty a uchovávat je sahají od počátku formování člověka jako kulturní bytosti.⁴ A dále si všímá, že muzejní fenomén je provázen poznávacím a hodnotícím procesem.⁵ Pokud uvažujeme o středověkých sbírkách v intencích muzejního fenoménu, poměřujeme jednotlivé předměty kritérii, která jsou rozpoznána jako znaky muzeality. Podle Stránského se jedná o svědectví „*autenticity, reprezentativity, evolucionality, kreativity a spirituality*“.⁶ Zda lze císaře Karla IV. chápat pouze jako sběratele (soukromého) anebo je možné jej vnímat coby „zřizovatele“, „donátora“ a „konceptora“⁷ je třeba zkoumat dle charakteru a účelu jím pořizovaných sbírek. Muzejní přístup by se měl vyznačovat transpersonálním poznatkovým a hodnotovým významem. Dle Stránského tedy rozlišujeme, zda se jedná o objekty jako takové nebo ty: „...*jež reprezentují přírodní či kulturní skutečnost, tj. mají jak kognitivní, tak kulturotvorný význam, což vede ke jejich uchování ve formě kulturně-paměťových kolekcí.*“⁸ Konečně rozdíl mezi sbírkou sběratele a sbírkou muzejní spočívá v tom, že se nejedná o vztah k věcem jako takovým, jen k jednotlivostem, ale o zástupnou roli

¹ V současnosti převládá přesvědčení, že veškeré poznání je zprostředkováno panujícím paradigmatem a vědecké poznatky nejsou univerzálně platné. Petra Šobánková shrnuje myšlenky Tomase S. Kuhna a Paula Feyerabenda ve Věda a umění jako cesta k poznání. ŠOBÁŇOVÁ, Petra a kol. *Užitečná symbióza*. Olomouc : Saublau, 2013. ISBN 978-80-904512-1-6, s. 15-16.

² Konference se uskutečnila ve dnech 21.- 24. 10. 2014 v Bratislavě.

³ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. Úvod do studia muzeologie. Brno : Masarykova univerzita Brno. 2. vydání. 2000, ISBN 80-2710-1272-2.

⁴ STRÁNSKÝ, ref. 3, s. 22.

⁵ STRÁNSKÝ, ref. 3, s. 23.

⁶ STRÁNSKÝ, ref. 3, s. 40.

⁷ To je ten, kdo formuloval způsob, jak ideové zadání díla vyjádřit v dobovém vizuálním jazyce.

⁸ STRÁNSKÁ, Edita - Zbyněk Zbyslav STRÁNSKÝ. Ozvlášťování skutečnosti: sběratelství a sbírkotvorná činnost, s. 44. In: PACHMANOVÁ, Martina (ed.) *Mít a být. Sběratelství jako kumulace, recyklace a obsese*. Praha : Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2008, ISBN 978-80-86863-25-2, s. 35-46.

celé sbírky,⁹ která má za cíl poznávání světa a jeho smyslu z pohledu lidské existence.

Karlovo sběratelství bylo v dosavadní muzeologické literatuře považováno za pokračování vytváření pokladových komor sloužících při chrámech k uchovávání relikviářů, relikvií, obřadních rouch, liturgického náčiní a písemností. Uchovávání a ukazování objektů, jejichž selekčním kritériem byl jejich náboženský význam, nemělo být cílem, ale prostředkem duchovního, křesťanského působení.¹⁰ Karlštejn je Stránským s odkazem na předchozí badatele považován za příklad projektu, v němž se promítnul program jak duchovní komory, tak světské – říšské pokladnice.¹¹ Podrobnější popis a zhodnocení sběratelské činnosti Karla IV. nalezneme u Pavla Holmana.¹² Relikvie měl Karel sbírat jak z politických a náboženských důvodů, tak pro vlastní potěchu. Holman si všímá souvislosti relikvií s budovanou úctou k zemským patronům a zejména pak cílené proklamace návaznosti na přemyslovskou dynastii a využívání a rozšiřování svatováclavské úcty a světcova duchovního i státního odkazu. Dále uvádí prezentaci kontinuity Karlovy politiky v Římské říši v odkazech na Konstantina Velikého a Karla Velikého.¹³ Holman též uvádí souvislost Karlova sběratelství se záměrem vybudovat z Prahy centrum křesťanství.¹⁴ K novějším souhrnným historickým pracím zabývajícími se sběratelstvím Karla IV. je třeba připomenout kapitolu od Karla Stejskala ve sborníku vydaném Karlovou univerzitou¹⁵. Označuje Karla jako předchůdce velkých sběratelů údobí renesance a manýrismu,¹⁶ přičemž charakteristickým znakem jeho sběratelské činnosti má být úsilí o univerzálnost.¹⁷ Závěrem Stejskal dodává, že: „...bez Karlova sběratelství nebyl by programový historismus umění na jeho dvoře myslitelný“.¹⁸

Neměli bychom zapomenout ani na vzdělávací význam ukazování relikvií, protože nejen obrazy, ale i relikviáře a relikvie zprostředkovávaly divákům v době převažující negramotnosti důležité informace a obsah takového sdělení měl i výchovný dopad. Na mysl můžeme mít nejen biblické příběhy a životy světců, ale i výchovu ke kulturním tradicím. Karlovy sbírky relikvií reprezentovaly ideu a koncepci pozdně středověkého Českého království, reprezentovaly však nejen krále, ale i celou společnost a její vztah ke skutečnosti. Právě ve způsobu nakládání s těmito sbírkami je patrný jejich společenský význam.¹⁹ Středověký chrám byl uměleckým dílem a jeho vybavení by nám v některých aspektech mohlo připomínat muzea umění nebo spíše výstavní galerie. Ani tuto stránku nelze z muzeologického hlediska opomenout.

⁹ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. Muzealizace z hlediska noetiky a ontologie, s. 78. In: *Muzealizace v soudobé společnosti a poslání muzeologie: Sborník příspěvků ze symposia – Technické muzeum v Brně, 8. -10. listopadu 2006. Symposium s mezinárodní účastí při příležitosti životního jubilea tvůrce brněnské muzeologické školy Zbyňka Zbyslava Stránského*. Praha : Asociace muzeí a galerií České republiky, 2008, s. 76-85.

¹⁰ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. *Archeologie a muzeologie*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2005, ISBN 80-210-3861-6, s. 27 an.

¹¹ STRÁNSKÝ, ref. 10, s. 29.

¹² HOLMAN, Pavel. Dějiny sběratelství a muzejnictví, s. 31-33. In: BURIÁNKOVÁ, M., A. KOMÁRKOVÁ a F. ŠEBEK (eds.). *Úvod do muzejní praxe. Učební texty základního kurzu Školy muzejní propedeutiky*. Praha : Asociace muzeí a galerií, 2010, ISBN 978-80-86611-40-2, s. 21-68.

¹³ HOLMAN, ref. 12.

¹⁴ HOLMAN, Pavel. Úvod do muzeologie, s. 12. In: *Základy muzejní pedagogiky. Studijní texty*. Brno : Moravské zemské muzeum Brno, 2014, ISBN 978-80-7028-441-4, s. 11-23.

¹⁵ STEJSKAL, Karel. Karel IV. jako sběratel. In: *Carolus Quartus*. Praha : Karlova univerzita, 1984, s. 455-467.

¹⁶ STEJSKAL, ref. 15, s. 466.

¹⁷ STEJSKAL, ref. 15, s. 464.

¹⁸ STEJSKAL, ref. 15, s. 466.

¹⁹ Více ke kulturnímu a vzdělávacímu aspektu muzeálií a poznávání skutečnosti prostřednictvím vizuálních reprezentací DROBNÝ, Tomáš. Na návštěvě – zprostředkování komunikace v prostoru a čase. *Kultura, umění a výchova*, 3(2), 2015, [cit. 11. 1. 2016]. ISSN 2336-1824. Dostupné z: http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=9&clanek=122

Na sbírkotvornou činnost Karla IV. můžeme již pohlížet komplexním pohledem hodnotícím ji jakožto projev muzejního fenoménu své doby. Předpokladem k rozvinutí Karlova sběratelství bylo několik faktorů. Jedním z nich byla jeho osobnost. Byl mimořádně inteligentním a bystrým mužem,²⁰ kterému se dostalo dobrého vzdělání a výchovy na francouzském dvoře.²¹ Při studiu Karlova literárního díla před námi vyvstane středověký intelektuál, který svoji koncepci politické reprezentace vytvořil v době na rozhraní mezi doznívajícím středověkým náhledem na svět a rodícím se myšlením raného italského humanismu. Podstatným rysem jeho duchovního ukotvení byla jeho osobní zbožnost, která ve svých projevech přesahovala obecný křesťanský rámec dané doby. U Karla se setkáme s činorodou reflexí, se kterou zpracovával vlastní životní zkušenosti a významné vnější podněty.²² Dalším předpokladem rozvoje Lucemburkova sběratelství bylo, že prakticky neustále cestoval, což mu přinášelo nejen spoustu informací a přístup k chrámovým sbírkám a dalším předmětům sběratelského zájmu z cizích zemí a míst, ale i množství setkání s lidmi, kteří jej často intelektuálně ovlivnili, a mnohé z nich pak využíval ve svých službách. Kromě výchovy na pařížském královském dvoře pobýval v souhrnu několik let na území Itálie, mnoho času strávil na dalších říšských územích v dnešním Německu a Francii. Na svůj dvůr povolal např. Giovanniho di Marignollu (Jan Marignola) z Florencie, biskupa bisignanského, který zastával funkci kaplana císařského paláce. Je autorem Kroniky české, kde popisuje zážitky ze své cesty přes Konstantinopol na Dálný východ, která se uskutečnila v polovině 30. let 14. století.²³ Nejen Karlova povaha, ale i tyto podněty a jejich reflexe určovaly jak panovníkovy politické koncepce a strategie, tak způsob jejich prosazování.²⁴ K již zmíněné formaci v dětství lze pro stručnost uvést mladickou zkušenost z vlády v severoitalské signorii a vážný úraz, který utrpěl v roce 1350. Přímočarost hrdinských dobrodružství rytíře sahajícího po meči zaměnil za strategii diplomatického prosazování dlouhodobých zájmů, která cílevědomě podporovala růst jeho panovnické autority a našla svůj výraz v neobyčejně rozvinutých projevech kultury postavených na konceptech vizuální reprezentace.

Předpoklady, které umožnily rozvinutí Karlova sběratelství, způsobily také nakročení v účelu a prezentaci této činnosti směrem, který již překračoval rámec přisuzovaný sběratelství ve středověku. Nemůžeme se spokojit s již uvedenými závěry Stejskala, že jeho činnost předznamenává sběratelství renesance a manýrismu při vytváření kunstkomor, natož s vtěsnáním účelu vytvořených sbírek do charakteristiky typické duchovní a světské pokladnice středověku, který jim přisuzuje Stránský. Neznamená to, že svatovítské a karlštejské kolekce nenaplnují formální znaky těchto pokladnic, nýbrž že je z hlediska účelu vytvoření a způsobu nakládání s nimi neoddiskutovatelně přesahují. Východiskem posuzování účelu pořizovaných sbírek z hlediska muzeologie je teorie ostenze. Šobáňová vysvětluje, že: „... *muzejní expozice pomohá originálů, neoriginálních reprezentací a jazykových explikací sama vytváří reprezentaci světa, jeho více či méně výstižný model*“.²⁵ Ještě než se zastavíme u ukazování sbírek, je třeba se zamyslet nad koncepcí jejich vytváření, k čemuž uvedená autorka poznamenává: „*Komunikáty, tedy určitý jazykový nebo mimojazykový projev, promluvu nebo zprávu, v našem případě muzejní expozice, nesou rovněž viditelné známky svého zrodu a jeho okolností: projevuje se na nich nejen dobový kontext, ale ukazují také úmysly svého původce (tvůrce expozice) a způsob jeho uvažování*“ a přidává, že se přizpůsobují očekáváním,

²⁰ Kronikáře Mattea a Fillipa Villani cituje česky SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV. Život a dílo (1316-1378)*. Praha : Svoboda, 1979, s. 559-560.

²¹ Karlovým učitelem a rádcem byl Pierre de Rosières, vzdělaný benediktinský mnich, opat a rádce francouzského krále, pozdější papež Kliment VI. viz SPĚVÁČEK, ref. 20, s. 73-75.

²² Srov. KALISTA, Zdeněk. *Karel IV. Jeho duchovní tvář*. Praha : Vyšehrad, 1971.

²³ Česky MARGIGNOLA, Jan. Kronika česká. In: BLÁHOVÁ, Marie (ed.). *Kroniky doby Karla IV.* Praha : Svoboda, 1987, s. 445-523.

²⁴ Více KUBÍNOVÁ, Kateřina. *Imitatio Romae - Karel IV. a Řím*. Praha : Artefactum, 2006, ISBN:80-86890-07-4.

²⁵ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium. 1. díl. Přístupy k tvorbě expozic a jejich inovace..* Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, ISBN 978-80-244-4302-7, s. 52.

schopnostem a dalším specifickým příjemce - návštěvníka.²⁶ Sbírkou relikvií a jejich ukazování odkazují na reprezentaci světa jako na model, jak jej ve svém duchovně - praktickém uvažování chápal Karel IV. Tento úhel pohledu je směrem, kterým se bude ubírat zkoumání sbírek relikvií našeho císaře a krále a překvapivě představuje styčné body mezi středověkou praxí a současným pohledem na muzejní fenomén.

Je třeba se zastavit u způsobu uvažování Karla IV., jak se projevil v jím vytvářených sbírkách.²⁷ Klíčem k nahlédnutí do způsobu myšlení tohoto panovníka je jeho vzdělání a náklonnost, jakou choval k dílu Aurelia Augustina i jeho osobě.²⁸ Poznávání světa a smyslu bytí není objeveno prostřednictvím pozitivistického přístupu a zkoumání materiální skutečnosti, nýbrž je nazíráno pohledem náboženským jako poznání zjevené. Augustin v díle „O Boží obci“ představuje svůj náhled na svět spojující klasickou pozdně antickou vzdělanost s poselstvím bible. Zároveň se jedná o výklad dějin, pro který je charakteristická kontinuita nejen „obce boží“ od předhistorických počátků s projekcí do očekávaného druhého příchodu Ježíše Krista²⁹. Augustinovské křesťanské pojetí dějin umožňuje odkázat se k historii cíleným konceptem historismu, v novém kontextu převzít antické dědictví – vzdělanost, právo a kulturu a v neposlední řadě i myšlenku římského impéria, duchovně proměněnou a zasazenou do nového řádu společnosti. Sběratelství Karlovo v tomto účelu a duchu nabízelo divákům reprezentaci světa jako model odkazující k autoritě náboženského poznání a k augustinovské koncepci dějin, k putování „Boží obce“ v tomto pozemském světě, který směřuje ke druhému Kristovu příchodu³⁰. Obec, původní obraz vyspělé pozdně antické podoby společenské struktury a prostor, ve kterém se odehrával veřejný život svobodných římských občanů, nabývá ve středověku podoby hierarchické a transcendentní. Císař a jeho moc jsou legitimizovány samotným Kristem, který je pojímán jako vítězný vševládc, ³¹ pozemská obec, boží lid má svůj obraz v nebeském Jeruzalému,³² se kterým je již spojena prostřednictvím církve a svatých, kteří poté, co osvědčili svoji věrnost Kristu během života na zemi, jsou již po smrti v jeho nebeském království.³³

Na tomto místě je nyní zapotřebí zabývat se důležitými událostmi v životě Karlově, které ovlivnily jeho sběratelství a sběratelství samým.³⁴ Po návratu Karla do Čech získal v roce 1334 titul moravského markraběte a později se stal spoluvládcem s otcem Janem v celém království. V roce 1343 se oběma podařilo dosáhnout povýšení pražského biskupství na arcibiskupství a položili základní kámen výstavby nové gotické katedrály na Pražském hradě. V roce 1346 byl Karel zvolen římským králem a po smrti krále Jana v bitvě u Kresčaku se stal králem českým. K této příležitosti dal zhotovit novou královskou korunu zvanou svatováclavskou³⁵. Již

²⁶ ŠOBÁŇOVÁ, ref. 25, s. 52 a 53.

²⁷ Viz KALISTA, ref. 22.

²⁸ Při pobytu v Pávii, kde jsou ostatky tohoto světce, unikl travičskému pokusu.

²⁹ „Ovšem jakýsi stín této obce a její prorocký obraz na světě sloužil spíše k jejímu naznačení nežli uskutečnění, v době, kdy na ni mělo být ukázáno, i ten se zval svatou obcí, ale jen jako naznačující obraz, ne jako pravá skutečnost, jakou bude.“ AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci knih XXII*. Přeložila Julie Nováková. Praha : Vyšehrad, 1950, s. 68.

³⁰ „Obec svatých je totiž nahoře, ačkoliv tady rodí občany, ve kterých dlí v cizině, dokud nenajde čas jejího kralování.“ AUGUSTINUS, ref. 29, s. 68.

³¹ „...co bylo v Duchu předzvěděno o obci určené k věčnému kralování, i o jejím králi a zároveň zakladateli Kristu.“ AUGUSTINUS, ref. 29, s. 81.

³² „Jistá část pozemské obce se totiž stala obrazem obce nebeské, neznamenajíc sebe, ale tu druhou, a proto sloužíc.“ AUGUSTINUS, ref. 29, s. 69.

³³ „Nalézáme tedy na pozemské obci dvojí podobu, jednu, která ukazuje svoji přítomnost, druhou, která svoji přítomností slouží k zobrazení obce nebeské.“ AUGUSTINUS, ref. 29, s. 69.

³⁴ Viz SPĚVÁČEK, ref. 20.

³⁵ Na vrcholu dvou křížících se kamar je umístěn křížek byzantského původu a byl tam trn z Kristovy koruny, jak dokládá latinský nápis.

dříve nechal zhotovit stříbrnou sochu sv. Václava, mučedníka a tím i duchovního zakladatele přemyslovské dynastie a českého státu a nechal nákladně umělecky pojednat jeho náhrobek v ještě románské katedrále, který byl však zanedlouho roztaven. Úcta k Václavovým ostatkům³⁶ a snaha o pozvednutí českého království se projevovala i v případě dalších relikvií světců zemských patronů (např. sv. Víta, sv. Vojtěcha). Jeho působení je připisován vznik relikviářové busty sv. Ludmily. V roce 1348 započal své velké budovatelské státnické dílo. 7. dubna vydal čtrnáct listin, v nichž potvrdil dosavadní privilegia a postavení Českého království, zároveň však vytvořil nový pojem země Koruny české a ustanovil vztahy vedlejších zemí k Čechám. Rozdělil Moravu a Slezsko na tři útvary, markrabství moravské, biskupství olomoucké a opavské knížectví a rozhodl, že nadále budou lénem českého krále. Založil Karlovu univerzitu a Nové Město pražské.³⁷

O záměru vytvoření konkrétních, programově koncipovaných sbírek relikvií svědčí také údaje o časovém zařazení jejich vzniku, resp. rozšíření. První kampaň se datuje do let 1353-55 a shromážděny byly ostatky mnoha mučedníků, apoštolů, vyznavačů, mariánských relikvií a relikvií umučení Páně. V té době Karel IV. projížděl mnoha místy říše v německých zemích, v dnešní Francii a Itálii a připravoval korunovační jízdu za císařskou korunou do Říma na Velikonoce 1355. Vznikla tak, resp. byla zásadním způsobem rozšířena kolekce svatovítské katedrály.³⁸ V delším časovém rozpětí, v letech 1354-60, se utvářela sbírka relikvií umučení Páně, pro kterou byly připraveny speciální prostory na hradě Karlštejně vedle kostela Panny Marie v kapli Ostatků utrpení Páně, dnes kaple sv. Kateřiny. Později byly přeneseny do kaple sv. Kříže spolu s říšskými svátostinami, ke kterým sbírka tvořila plnohodnotný protějšek. Tyto relikvie Karel získal od jejich nejvýznamnějších držitelů, z Francie trny z Kristovy trnové koruny a dřevo z kříže od krále Jana II. a arcibiskupství trevírského, od byzantského císaře Jana V. Palaiologa houbu a další relikvie dostal ještě v 60. letech 14. stol. od papeže Urbana V. Významné je, že vznik české sbírky relikvií je vyobrazen na stěně v Mariánské kapli, kde Karel IV. přejímá z rukou francouzského dauphina Karla trny a dřevo Pravého kříže, které následně vsazuje do zlatého ostatkového kříže a houbu pravděpodobně od byzantského císaře. Karel je též vyobrazen v kapli sv. Kateřiny, kde coby císař Konstantin a císařovna Helena, se svojí manželkou Annou Svídnickou pozvedají zlatý relikviářový kříž (exaltatio crucis),³⁹ nazývaný též velký zemský korunovační kříž království českého.⁴⁰ Nástěnné obrazy jsou nejen názorným dokladem postupu vytváření královského pokladu, jeho původu a významu, nýbrž popisem jednotlivých exponátů ukazovaných pouze příležitostně. Karlovi se podařilo získat od papeže k příležitosti každoročního ukazování stejné odpustky, jakých dosáhl již dříve v případě ukazování říšských relikvií.⁴¹ Mohli bychom poukázat na řadu paralel, kterými se

³⁶ V roce 1348 nechal Karel vyzvednout světcovy ostatky a v roce 1358 zhotovit nádherný a nákladný náhrobek v jemu zbudované kapli v katedrále. Viz SPĚVÁČEK, ref. 20, s. 347.

³⁷ BLÁHOVÁ, Marie - MAŠEK, Richard. *Karel IV. Státnické dílo*. Praha : Karolinum, 2003. ISBN:80-246-0771-9, životopisné údaje převzaty ze SPĚVÁČEK, ref. 20.

³⁸ OTAVSKÝ, Karel. Drei wichtige Reliquienschatze im luxemburgischen Prag und die Anfänge der Prager Heiligtumsweisungen. In: FAIT, Jiří a Andrea LANGER. *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*. Berlin, München : Deutscher Kunstverlag, 2009, ISBN 978-3-422-06837-7, s. 300-308.

³⁹ Fajt, Jiří. Karlstein revisited. Überlegungen zu den Patrozinien der Karlsteiner Sakralräume. In: FAIT, Jiří a Andrea LANGER. *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*. Berlin - München : Deutscher Kunstverlag, 2009, ISBN 978-3-422-06837-7, s. 250-288.

⁴⁰ Vznik kříže kladen do r. 1357, více OTAVSKÝ, Karel. In: FAIT, Jiří a Barbara Drake BOEHM eds. *Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310 – 1437*. Praha : Academia, 2006, ISBN 80-200-1399-7, s. 111-113.

⁴¹ OTAVSKÝ, ref. 40.

snaží český královský poklad vyrovnat říšskému, stejně jako význam obou sbírek⁴² v konkurenci k francouzské sbírce relikvií chované v Grande Chasse v Sainte - Chapelle v Paříži. Inspirací pro vznik královské palácové kaple na Ile de la Cité nebylo nic jiného než slavná a v celém západním křesťanském světě obdivovaná sbírka relikvií v kapli Theotokos Pharos v císařském paláci v Konstantinopoli, odkud pocházela jak Kristova trnová koruna, tak další pařížské relikvie, které získal v letech 1239-41 král Ludvík IX.⁴³

Ideové zdroje vzniku Karlových sbírek jsou zřejmé. Francouzský vzor, říšská idea restauratio imperii vztahující se ke Karlu Velikému, znalosti italského prostředí včetně Říma a lateránská kaple Sancta sanctorum uchováající relikvie, byzantské ozvěny zprostředkované přímými kontakty a dalšími nepřímými vazbami v prostoru evropského křesťanského východu. Všechna tato místa ukazují k původu úcty k relikviím a k významu relikvií Kristova umučení. Karel IV. stál před úkolem legitimizovat svoji moc a autoritu ve změněných podmínkách, ve střední Evropě a v pozdním středověku.⁴⁴ Jako první z rodu Lucemburků získal císařskou korunu v bojích s dalšími ambiciózními rody Evropy jeho dědeček Jindřich VII. Karlovou snahou bylo udržet nejvyšší dosažitelnou světskou hodnost pro svůj rod natrvalo. Dále potřeboval, jakožto český král, který nedisponoval žádným významným územím v Itálii nebo v německých zemích, přenést těžiště impéria do Čech a ze slovanského obyvatelstva, nezasaženého přímým přejímáním antického dědictví, učinit politicky nosné společenství, lid podporující jeho ideu. Z hlediska přijímaného Augustinova myšlení je vytěžení dostupných idejí principem přejímání kontinuity i v nových situacích, jakým bylo např. „translatio imperii“ do střední Evropy.⁴⁵ Duchovní rovina přitom skýtala nejen ideální příležitost, ale prakticky byla i jediným vhodným místem, kde bylo možné Karlovy záměry beze zbytku legitimizovat a prezentovat.

Vládcové byzantské říše s novým hlavním městem Konstantinopolí založeném císařem Konstantinem považovali své impérium za uskutečnění božského záměru šíření a nadvlády křesťanství ve světě až do Kristova druhého příchodu. Z tohoto pramenila snaha vyrovnat se Římu co do památky apoštolů a následně přenesení ostatků apoštolů (např. Ondřeje) a dalších svatých do chrámu Sv. apoštolů, kde byla i císařská nekropole s hrobem císaře Konstantina. Dalším prvkem byla urgentní potřeba přenesení památky posvátných míst a relikvií Ježíše Krista, Panny Marie a dalších biblických postav z Palestíny, kterou po dočasném obsazení Peršany trvale získali Arabové. Symbolické přenesení těchto míst – hierotopie, bylo spojeno i s přinesením tolik žádaných ostatků, které umožňovaly nejen vidět, ale i přímo se dotýkat posvátného.⁴⁶ Tak

⁴² Říšské relikvie a klenoty získal Karel do svého držení v roce 1350 od potomků svého bývalého politického protivníka Ludvíka Bavora.

⁴³ LE GOFF, Jacques. *Svatý Ludvík*. Praha : Argo, 2012, ISBN 978-80-257-0685-5.

⁴⁴ Srov. HAVLÍČEK, Jakub. *Karel IV. a jeho pojetí vládařského majestátu*. Online [cit. 8. 1. 2016]. Dostupné z http://www.sacra.cz/2005-2/3_Sacra_3-2005-2_4.pdf.

⁴⁵ O translatio imperii z Konstantinopole císařem Karlem KÜHNE, Hartmut. *Ostensio reliquiarum. Untersuchungen über Entstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heilumsweisungen im römisch-deutschen Regnum*. Berlin – New York : DE GRUYTER, 2000, ISBN-13: 9783110165692, s. 105.

⁴⁶ Více k významu pojmu hierotopie ve spojitosti s relikviemi v Byzanci LIDOV, Alexei. A Byzantine Jerusalem. The Imperial Pharos Chapel as the Holy Sepulchre, s. 68. In: HOFFMANN, Annette and Gerhard WOLF. *Jerusalem as Narrative Space. Erzählraum Jerusalem*. Leiden – Boston : Koninklijke Brill NV, 2012, ISBN 978-90-04-22625-8, s. 63-103, [cit. 11. 1. 2016], dostupné z: http://hierotopy.ru/contents/PostedPapers_6_Lidov_ByzantineJerusalem_NarrativeJerusalem_2012_Eng.pdf a od téhož autora LIDOV, Alexei. The Flying Hodegetria. The Miraculous Icon as a Bearer of Sacred space. In: THUNOE, E. and G. WOLF (eds). *The Miraculous Image in the Late Middle Ages and Renaissance*. Roma : 2004, s. 291-321, [cit. 11. 1. 2016], dostupné z: http://hierotopy.ru/contents/PostedPapers_9_Lidov_FlyingHodegetria_2004.pdf

vznikly císařské sbírky relikvií a ikon v císařském paláci a jeho kapli,⁴⁷ v chrámu sv. Sofie (Hagia Sophia) nebo v dalších chrámech jako např. v Blachernách. Opomenout nemůžeme ani význam symbolu kříže, jak se vytvořil s legendou o jeho objevení Konstantinovou matkou císařovnou Helenou. Tento nástroj starověkého krutého umučení se stal nejen symbolem Kristova vítězství nad smrtí v rovině duchovní, ale i znamením vítězné vlády ve světě a její legitimacy pro držitele moci v Římské říši, císaře.⁴⁸

Zde se setkáváme s významem, jaký byl relikviím přisuzován v západním křesťanství a s rolí, kterou měly ikonické obrazy pro křesťanský východ. Oboje totiž byly pravdivým důkazem skutečnosti, kterou reprezentovaly. Znamená to, že relikvie byly svědky Kristova utrpení, tedy historické události, jejíž význam zpřítomňovaly, a činily tak konkrétní a reálnou náboženskou víru o spáse světa obětí bohočlověka Ježíše a přibližovaly pojmání důsledků této události zcela aktuálně, v přítomném čase. Relikvie umožňovaly nejen vyjádření projevů úcty, zprostředkování ochrany, ale (v případě relikvií svatých a Panny Marie) směřování prosebných modliteb k těm, kteří jsou již v nebeském království, a jejich přímluvu u Boha, v jehož blízkosti se nacházejí. Tento transcendentní význam, tedy zastoupení zde na tomto dočasném světě toho, co nelze pro duchovní nehmotnou povahu jinak materiálně zachytit a doložit, měly i ikonické obrazy. Jejich podstatou je, že věrně a pravdivě zachycují duchovní skutečnost, která je zjevená, tedy nemateriální. Relikvie a ikonické obrazy tedy byly schopné zastupovat (zjevenou) skutečnost a vytvořit tak jedinečnou příležitost setkat se s ní na zemi, což mělo význam nejen náboženský, ale i společenský a politický. Tak jej chápal celý středověk a také využíval Karel IV. ve své koncepci legitimizace vlády a vlastních politických cílů. Ve středověku to byla jediné církve, která přinášela ideu obecného společenství – viz Augustinova Obec Boží, ve kterém se setkávali „poutníci životem“ na zemi s generacemi, které je předcházely, a jako svatí tvořili část tohoto společenství v nebi, společenství svatých (communio sanctorum), kam měly dějiny směřovat.

Sbírký relikvií pořízené pro metropolitní chrám a shromážděné pro vznik pokladu českého království měly svůj konkrétní program, svoji vypovídací hodnotu v rámci uvedeného křesťanského pohledu na svět, jeho vztahu ke skutečnosti a dějinnosti. Karlštejnská kaple sv. Kříže se 130 (dnes jeden chybí) obrazy zobrazujícími hierarchicky světce dle jejich postavení v nebeském království, s relikviemi vloženými do jejich rámců, zlacením a polodrahokamy a s říšskými svátostinami, jejichž jádrem jsou relikvie Kristova umučení a zlatý kříž s drahokamy a s partikulou Pravého kříže, vytváří posvátný prostor mimořádného významu v celém pozdně středověkém světě. Způsobem provedení nenavazuje na Sainte-Chapelle, která byla vzorem takovýchto západních palácových kaplí od poloviny 13. století, ale spíše zprostředkovává poučení o doznívání byzantských vlivů, jak se s nimi Karel setkával při svých pobytech na mnoha místech v Itálii připomeňme pobyt v Benátkách a chrám sv. Marka postavený jako kopie konstantinopolské svatyně, vnímání nádhery mozaikové výzdoby, která na něj působila i v Římě. Nejzářivějším dokladem očarování krásou tohoto umění je mozaika na Zlaté bráně katedrály sv. Víta. Význam Karlštejna podtrhují další skutečnosti, jako zřízení kapituly a získání papežského schválení odpuštěk při příležitosti ukazování relikvií a pouti a dalších privilegií.

⁴⁷ KLEIN, A. Holger. Sacred Relics and Imperial Ceremonies at the Great Palace of Constantinople. In: BAUER, Franz. A. (Hrsg.), *Visualisierungen von Herrschaft. Frühmittelalterliche Residenzen Gestalt und Zeremoniell. Internationales Kolloquium*, 3./4. Juni 2004 in Istanbul, BYZAS 5, Produktion und Vertrieb Zero Prod. Ltd., 2006, s. 79-99, a LIDOV, Alexei. A Byzantine Jerusalem. The Imperial Pharos Chapel as the Holy Sepulchre, s. 68. In: HOFFMANN, Annette and Gerhard WOLF. *Jerusalem as Narrative Space. Erzählraum Jerusalem*. Leiden – Boston : Koninklijke Brill NV, 2012, ISBN 978-90-04-22625-8, s. 63-103, [cit. 11. 1. 2016], dostupné z: http://hierotopy.ru/contents/Posted-Papers_6_Lidov_ByzantineJerusalem_NarrativeJerusalem_2012_Eng.pdf

⁴⁸ HAHN, Cynthia. *Strange Beauty. Issues in the Making and Meaning of Reliquaries, 400 – circa 1204*. Pennsylvania : The Pennsylvania State University Press, University Park, 2012, ISBN 78-0-271-05078-2, s. 74-76, 79-80.

Poslední důležitou stránkou muzejního fenoménu středověkého sběratelství relikvií bylo jejich veřejné ukazování – ostenze. Jistěže uctívání relikvií v rámci náboženských obřadů v chrámu nebylo ničím novým a neobvyklým, setkáváme se s ním od raného středověku. Příklady využití ukazování relikvií pro podporu politických zájmů ve smyslu ideje reálného státu je mnohem méně.⁴⁹ Víme, že s vývojem politických poměrů ve Svaté říši římské se na konci vrcholného středověku stalo její faktické mocenské ovládnutí císařem nereálné. Říše nepředstavovala území, nad kterými vykonával císař moc, nýbrž představovaly ji právě říšské svátostiny. Jen ten panovník, který skutečně držel korunovační klenoty a relikvie, se mohl považovat za pravoplatného krále a císaře, pochopitelně v tomto pojetí korunovace císařem nebyla bez císařské koruny náležející do této sbírky možná.⁵⁰ Duchovní rozměr středověkého pojetí Svaté říše římské a Byzantské říše dokládají četná vyobrazení jak byzantského, tak západního původu, až do doby románské, kdy císaře korunuje samotný Kristus. Při získání Kristovy trnové koruny Ludvíkem IX. máme četné zprávy o přisuzovaném významu této akvizice pro francouzské království a též slavnostní průběh jejího přivezení do Paříže a následného veřejného ukazování. K příležitosti získání relikvií Kristova umučení byl ve Francii zaváděn nový svátek.⁵¹ Obdobně si počínal o století později v Čechách Karel IV. Jsou známy jeho instrukce, jak mají být získané relikvie slavnostně přivítány, od papeže byly získány odpustky a povolení k zavedení svátku Kopí a hřebů, který se konal v pátek po Velikonocích. Při něm byly na dnešním Karlově náměstí relikvie ukazovány z vybudované dřevěné tribuny, kterou na konci století nahradila kaple Božího těla. Ukazování relikvií mělo svůj liturgický pořádek, scénář, který vznikl za Karlovy účasti. Texty a zpěvy sdělovaly význam ukazovaných relikvií, které byly prezentovány ve čtyřech souborech. První byl soubor zemských patronů, evangelistů Marka a Lukáše a papežů Urbana I. a Řehoře I, následovaly relikvie Kristova umučení též od sv. Víta, ve třetím následoval královský poklad s třemi kusy dřeva kříže, dvěma trny, kusem hřebu a částí houby z Karlštejna a poslední byly říšské relikvie s kopím a hřebem.⁵² Sběrka chovaná v katedrále byla příležitostně ukazována také přímo v katedrále z balkonu, který byl k tomu účelu zřízen.⁵³

Současný pohled na sbírání relikvií a jejich účel je od původního středověkého významu značně vzdálen. Přesto stojí za to připomenout, že ještě ve 14. století byly v Praze pořizovány jejich inventáře. Věrohodnost původu těchto předmětů vyvolává pochybnosti. Zajímavé je, že i Karel usiloval o důkladné ověření jejich autentičnosti.⁵⁴ Byly získávány a zkoumány za účasti věrohodných osob, jak bylo v dobovém kontextu myslitelné. Také tyto rysy císařova sběratelství nás informují o relevantnosti zkoumání muzejního fenoménu ve středověku. Vybudování karlštejnských kaplí má mnoho společného s intencí vzniku moderních muzejních budov. Založení kapituly můžeme také chápat jako vznik sboru kustodů, kteří měli o cenné sbírce pečovat a chránit je. Nepřekvapuje, že se mezi jejími členy objevuje jméno Giovanniho Marignolliho, florentského františkána, biskupa, ale také cestovatele, který navštívil země dálného východu, pobýval z papežského pověření v Konstantinopoli a procestoval Svatou zemi.⁵⁵ Současní badatelé také poukazují na explikační význam maleb v Emauzském klášteře

⁴⁹ Karlovy snahy navazují pochopitelně na Francii, Svatou říši římskou a Byzanc.

⁵⁰ Rozlišení *corona regnum* vers. *imperiále reliquien* znamenalo pojetí království jako vlády a říše teologicky reprezentované relikviemi a klenoty dle KÜHNE, ref. 45, s. 104.

⁵¹ 11. srpen byl oslavován jako svátek translace Kristovy trnové koruny. Více LE GOFF, ref. 43 nebo KOVÁČ, Peter. *Kristova trnová koruna. Paříž, Sainte Chapelle a dvorské umění svatého Ludvíka*. Praha : Ars Auro Prior, 2009, ISBN 978-80-904298-0-2.

⁵² OTAVSKÝ, ref. 40, s. 112.

⁵³ KYZOUROVÁ, Ivana. *Matka a Syn. Gotické madony a veraikony z katedrály sv. Víta v Praze*. Praha : Správa Pražského hradu, 2014, ISBN 978-80-86161-79-2, s. 82.

⁵⁴ POLC, Jaroslav, V. „Vášeň“ Karla IV. po ostatcích svatých, s. 66. In: POLC, Jaroslav, V. (ed.). *Otec vlasti, 1316-1378*. Řím : Velehrad – Křesťanská akademie, 1980, s. 55-79.

⁵⁵ Viz MARIGNOLA, ref. 23.

v Praze a spojují jej s ukazováním relikvií na Dobytčím trhu.⁵⁶ Císařovo sběratelství ostatků nepřineslo nic nového, pokud jej posuzujeme co do jednotlivých záměrů a způsobů nakládání s těmito specifickými předměty. Převzal cizí vzory a evropské duchovní a kulturní tradice a v souladu se svým záměrem na novém místě, v Praze, inscenoval obyčejně známé odjinud a mající mnohdy vzdálené a hluboké kořeny. Pokud však posuzujeme jeho sběratelské aktivity ve vzájemných souvislostech a jako jeden celek, vyvstane před námi skutečnost, která nemá v pozdně středověké Evropě srovnání. Karlův koncept ukazování relikvií nejenže položil tradici, která byla živá ještě o sto padesát let později v Norimberku,⁵⁷ ale znamenal prezentaci obrazu světa způsobem, který přesahuje běžnou praxi středověkého shromažďování sbírek v chrámových pokladech a palácových pokladnicích a velice nám připomíná pohled na současný účel existence muzeí. „*Muzeum, které obvykle vnímáme jako producenta, nositele a mluvčího dosaženého společenského poznání, je tak možné vnímat i jako mocenskou instituci, protože poznání je s mocí reálně spjato, resp. moc svým nositelům přináší*“.⁵⁸ Vznik karlštejské sbírky relikvií Kristova umučení, nově utvořeného státního pokladu království, a sbírky katedrálního pokladu svatovítského, byly výsledkem Karlova mocensko – politického záměru na vytvoření nové podoby státního útvaru země Koruny české, jehož právní podobu ustavil v roce 1348.

Způsob nakládání s těmito sbírkami císařem Karlem pak nejenže představuje ukazování obrazu světa a stav středověkého poznání, ale reprezentuje jeho státnickou koncepci prostředky, které jsou v principu vlastní současné muzejní prezentaci. Může se zdát překvapivé, nkolik Karlovy sbírky relikvií splňují všechny znaky muzejního fenoménu, jak jej dnes definujeme. Dosavadní opomíjení této skutečnosti má patrně metodologické příčiny. Chápeme a popisujeme kulturní jevy jako lineární procesy, vnímáme je prizmatem přírodních věd. Namísto kvantitativního hodnocení vývoje nějakého znaku nebo souboru znaků, který zachytíme na časové ose, se jako vhodnější ukazuje slovem kulturní jevy kvalitativně a vysvětlovat je jako plnohodnotné úkazy v časoprostoru lidské civilizace. V každé době pak vrcholná díla lidského ducha berou na sebe podobu jiných druhů umění a jeho žánrů, jsou jedinečná a navždy nepřekonatelná. Muzejní fenomén mezi ně také patří.

Seznam pramenů a literatury (Sources)

- AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci knih XXII*. Přeložila Julie Nováková. Praha : Vyšehrad, 1950.
- DROBNÝ, Tomáš. *Na návštěvě – zprostředkování komunikace v prostoru a čase. Kultura, umění a výchova*, 3(2), 2015, [cit. 11. 1. 2016]. ISSN 2336-1824. Dostupné z: http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=9&clanek=122
- FAJT, Jiří. Karlstein revisited. Überlegungen zu den Patrozinien der Karlsteiner Sakralräume. In: FAJT, Jiří – Andrea LANGER (eds.). *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*. Berlin - München : Deutscher Kunstverlag, 2009, s. 250-288. ISBN 978-3-422-06837-7
- FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann a synové, 2002, s. 211.

⁵⁶ KUBÍNOVÁ, Kateřina. *Emauzský cyklus. Ikonografie středověkých nástěnných maleb v ambitu kláštera Na Slovanech*. Praha : ARTEFAKTUM, 2012, ISBN 978-80-86890-36-4.

⁵⁷ Od roku 1424 do r. 1524 viz KÜHNE, ref. 44, s.4.

⁵⁸ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann a synové, 2002, s. 211. ISBN neuvedeno, cit. dle ŠO-BÁŇOVÁ, Petra. *Edukační potenciál muzea*. Olomouc : Univerzita palackého v Olomouci, 2012, ISBN 978-80-244-3034-8, s. 47.

- HAHN, Cynthia. *Strange Beauty. Issues in the Making and Meaning of Reliquaries, 400 – circa 1204*. Pennsylvania : The Pennsylvania State University Press, University Park, 2012, s. 74-76, 79-80. ISBN 978-0-271-05078-2
- HAVLÍČEK, Jakub. *Karel IV. a jeho pojetí vladařského majestátu*. Online [cit. 8. 1. 2016]. Dostupné z http://www.sacra.cz/2005-2/3_Sacra_3-2005-2_4.pdf.
- HOLMAN, Pavel. Dějiny sběratelství a muzejnictví. In: BURIÁNKOVÁ, M. – A. KOMÁRKOVÁ – F. ŠEBEK (eds.). *Úvod do muzejní praxe. Učební texty základního kurzu Školy muzejní propedeutiky*. Praha : Asociace muzeí a galerií, 2010, s. 21-68. ISBN 978-80-86611-40-2
- KACÍREK, Luboš – RAGAČ, Radoslav – TIŠLIAR, Pavol. *Múzeum a historické vedy : Vysokoškolská učebnica*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013. - 285 s. ISBN 978-83-7490-585-5
- KACÍREK, Luboš – TIŠLIAR, Pavol. Múzejné výstavníctvo na Slovensku v súčasnosti. In: *Museologica Brunensia*, roč. 4, 2/2015, s. 42-47. ISSN 1805-4722
- KALISTA, Zdeněk. *Karel IV. Jeho duchovní tvář*. Praha : Vyšehrad, 1971.
- KLEIN, A. Holger. Sacred Relics and Imperial Ceremonies at the Great Palace of Constantinople. In: BAUER, Franz. A. (Hrsg.), *Visualisierungen von Herrschaft. Frühmittelalterliche Residenzen Gestalt und Zeremoniell. Internationales Kolloquium*, 3./4. Juni 2004 in Istanbul, BYZAS 5, Produktion und Vertrieb Zero Prod. Ltd., 2006, s. 79-99.
- KOVÁČ, Peter. *Kristova trnová koruna. Paříž, Sainte Chapelle a dvorské umění svatého Ludvíka*. Praha : Ars Auro Prior, 2009. ISBN 978-80-904298-0-2.
- KUBÍNOVÁ, Kateřina. *Emauzský cyklus. Ikonografie středověkých nástěnných maleb v ambitu kláštera Na Slovanech*. Praha : ARTEFAKTUM, 2012. ISBN 978-80-86890-36-4.
- KUBÍNOVÁ, Kateřina. *Imitatio Romae - Karel IV. a Řím*. Praha : Artefactum, 2006, ISBN 80-86890-07-4.
- KÜHNE, Hartmut. *Ostensio reliquiarum. Untersuchungen über Entstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heilumsweisungen im römisch-deutschen Regnum*. Berlin – New York : DE GRUYTER, 2000. ISBN-13: 9783110165692
- KYZOUROVÁ, Ivana. *Matka a Syn. Gotické madony a veraikony z katedrály sv. Víta v Praze*. Praha : Správa Pražského hradu, 2014. ISBN 978-80-86161-79-2
- LE GOFF, Jacques. *Svatý Ludvík*. Praha : Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0685-5
- LIDOV, Alexei. A Byzantine Jerusalem. The Imperial Pharos Chapel as the Holy Sepulchre, s. 68. In: HOFFMANN, Annette and Gerhard WOLF (eds.). *Jerusalem as Narrative Space. Erzählraum Jerusalem*. Leiden – Boston : Koninklijke Brill NV, 2012, s. 63-103. ISBN 978-90-04-22625-8 [cit. 11. 1. 2016], dostupné z: http://hierotopy.ru/contents/PostedPapers_6_Lidov_ByzantineJerusalem_NarrativeJerusalem_2012_Eng.pdf
- LIDOV, Alexei. A Byzantine Jerusalem. The Imperial Pharos Chapel as the Holy Sepulchre. In: HOFFMANN, Annette and Gerhard WOLF (eds.). *Jerusalem as Narrative Space. Erzählraum Jerusalem*. Leiden – Boston : Koninklijke Brill NV, 2012, s. 63-103. ISBN 978-90-04-22625-8 [cit. 11. 1. 2016], dostupné z: http://hierotopy.ru/contents/PostedPapers_6_Lidov_ByzantineJerusalem_NarrativeJerusalem_2012_Eng.pdf
- LIDOV, Alexei. The Flying Hodegetria. The Miraculous Icon as a Bearer of Sacred space. In: THUNOE, E. and G. WOLF, (eds.). *The Miraculous Image in the Late Middle Ages and Renaissance*. Roma : 2004, s. 291-321, [cit. 11. 1. 2016], dostupné z: http://hierotopy.ru/contents/PostedPapers_9_Lidov_FlyingHodegetria_2004.pdf
- MARIGNOLA, Jan. Kronika česká. In: BLÁHOVÁ, Marie (ed.). *Kroniky doby Karla IV*. Praha : Svoboda, 1987, s. 445-523.

- OTAVSKÝ, Karel. Drei wichtige Reliquienschatze im luxemburgischen Prag und die Anfänge der Prager Heilumsweisungen. In: FAIT, Jiří – Andrea LANGER (eds.). *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*. Berlin, München : Deutscher Kunstverlag, 2009, s. 300-308. ISBN 978-3-422-06837-7
- OTAVSKÝ, Karel. In: FAIT, Jiří – Barbara Drake BOEHM (eds.). *Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310 – 1437*. Praha : Academia, 2006, s. 111-113. ISBN 80-200-1399-7
- POLC, Jaroslav, V. „Vášeň“ Karla IV. po ostatcích svatých. In: POLC, Jaroslav, V. (ed.). *Otec vlasti, 1316 -1378*. Řím : Velehrad – Křesťanská akademie, 1980, s. 55-79.
- SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV. Život a dílo (1316-1378)*. Praha : Svoboda, 1979.
- STEJSKAL, Karel. Karel IV. jako sběratel. In: *Carolus Quartus*. Praha : Karlova univerzita, 1984.
- STRÁNSKÁ, Edita - STRÁNSKÝ Zbyněk Zbyslav. Ozvlášťňování skutečnosti: sběratelství a sbírkotvorná činnost. In: PACHMANOVÁ, Martina (ed.). *Mít a být. Sběratelství jako kumulace, recyklace a obsese*. Praha : Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2008, s. 35-46. ISBN 978-80-86863
- STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. *Archeologie a muzeologie*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2005. ISBN 80-210-3861-6
- STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. Muzealizace z hlediska noetiky a ontologie. In: *Muzealizace v soudobé společnosti a poslání muzeologie: Sborník příspěvků ze symposia – Technické muzeum v Brně, 8. -10. listopadu 2006. Symposium s mezinárodní účastí při příležitosti životního jubilea tvůrce brněnské muzeologické školy Zbyňka Zbyslava Stránského*. Praha : Asociace muzeí a galerií České republiky, 2008, s. 76-85.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. *Úvod do studia muzeologie*. Brno : Masarykova univerzita Brno. 2. vydání. 2000. ISBN 80-2710-1272-2.
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra a kol. *Užitečná symbióza*. Olomouc : Saublau, 2013. ISBN 978-80-904512-1-6
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Edukační potenciál muzea*. Olomouc : Univerzita palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3034-8
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium. 1. díl. Přístupy k tvorbě expozic a jejich inovace*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4302-7
- TIŠLIAR, Pavol. Inštalčný plán prvej expozície Okresného múzea v Rožňave. In: *Gemer-Malohont 11*. Rimavská Sobota : Gemersko-malohontské múzeum, 2015, s. 184-196. ISBN 978-80-85134-43-8

Archívne fondy hospodárskeho charakteru v oddelení nových fondov Slovenského národného archívu – súčasný stav

Daniela Tvrdoňová

Mgr. Daniela Tvrdoňová, PhD.
Ministerstvo vnútra SR
Slovenský národný archív v Bratislave
Drotárska cesta 42
840 05 Bratislava
email: Daniela.Tvrdonova@minv.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:1:53-62

Archival funds of economic nature in the New Funds department of the Slovak National Archives

This paper describes the currently available archival funds of economic nature in the Slovak National Archives in Bratislava which primarily focus on the economic history of Slovakia between 1900 and 1950. We provide a brief description of the materials, their condition, contents and the avenues of research they provide, as well as planned work on extending their availability to researchers while also highlighting issues with those archival funds that have already been made available.

Key words: Slovak National Archives, economic history, archival documents, availability to researchers

Hovoriť o archívnych fondoch hospodárskeho charakteru len tak vo všeobecnosti je dosť náročné, ale hovoriť o archívnych fondoch hospodárskeho charakteru v oddelení nových fondov Slovenského národného archívu (SNA) tiež nie je jednoduché. Slovenský národný archív je našim najväčším a najvýznamnejším verejným archívom, ktorého priamy predchodca, Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave vznikol v roku 1954 po prijatí vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. o archívniectve zo 7. mája 1954, ktoré bolo vôbec prvou legislatívnou normou s funkciou zákona v oblasti archívniectva na Slovensku. Zákon SNR č. 571 z roku 1991 s účinnosťou od 1. januára 1992 kodifikoval premenovanie Štátneho ústredného archívu SSR na Slovenský národný archív.¹

Oddelenie nových fondov SNA, tak ako ho poznáme dnes, vzniklo na základe zmien po roku 1989. V roku 1992 bol vydaný nový štatút archívu a v júli roku 1993 čiastočne upravená jeho organizačná štruktúra. Oddelenie nových fondov sa vytvorilo zlúčením dovtedajšieho oddelenia dejín kapitalizmu a oddelenia dejín socializmu.² Spravuje archívne fondy a zbierky priority z rokov 1918 až 1968 v rozsahu 21 654,4 bm,³ čo je podstatne viac ako majú vo svojej správe mnohé štátne archívy. Aj napriek tomu, že úlohou SNA je preberať, evidovať, ochraňovať a odborne spracovávať archívne dokumenty pochádzajúce z činností ústredných orgánov štátnej

¹ VRABCOVÁ, Eva. Premeny Slovenského národného archívu po roku 1989. In: RAGAČOVÁ, Júlia (ed.) *Archívy po roku 1989. Víťazstva a prebry*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2011, s. 82.

² Materiálovým oddelením sa stalo aj novovytvorené oddelenie predarchívnej starostlivosti, ktoré preberá do svojej správy archívne dokumenty ústredných orgánov štátnej správy po roku 1969. FIALOVÁ, Ivana – TVRDOŇOVÁ, Daniela. Slovenský národný archív – vývoj právneho postavenia, funkcia a poslanie v našej spoločnosti. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 2013, č. 2, s. 57-75. ISSN 1339-2204

³ Výkaz práce SNA za rok 2014.

správy a ich právnych predchodcov, v jeho správe sa nachádzajú aj iné archívne fondy nielen celoslovenského významu. Pre tému našej štúdie sme vybrali archívne fondy hospodárskeho charakteru z kategórie E. HOSPODÁRSTVO a kategórie F. DRUŽSTEVNÍCTVO, pričom vychádzame z aktualizovaného súpisu archívnych fondov a zbierok Slovenského národného archívu.⁴

Klasifikačná schéma archívnych fondov zaraďuje archívne fondy podľa pertinencie do jednotlivých skupín, resp. odvetví a používa sa jednotne pre všetky štátne archívy na celom Slovensku. V čase publikovania tejto štúdie je Odborom archívov a registratúr MV SR pripravovaná aktualizácia tejto klasifikačnej schémy, vychádzajúca z požiadaviek novovznikajúcich archívnych fondov preberaných do archívov v posledných rokoch, ktorá pre archívne dokumenty hospodárskeho charakteru prináša jednu veľkú rozsiahlu skupinu.⁵ Naš výskum však pracoval z dosiaľ platnou klasifikačnou schémou:

- A. ŠTÁTNA MOC, SPRÁVA A SAMOSPRÁVA
- B. JUSTÍCIA
- C. ARMÁDA A BEZPEČNOSŤ
- D. FINANČNÍCTVO
- E. HOSPODÁRSTVO
- F. DRUŽSTEVNÍCTVO
- G. POLITICKÉ STRANY, ORGÁNY A SPOLOČENSKÉ ORGANIZÁCIE
- H. VEDA, KULTÚRA A OSVETA
- I. ŠKOLSTVO
- J. ZDRAVOTNÍCTVO A SOCIÁLNA STAROSTLIVOSŤ
- K. NÁBOŽENSKÉ ORGANIZÁCIE
- L. RODY A PANSTVÁ
- M. RODINY A OSOBY
- N. CECHY, SPOLKY A ZÁUJMOVÉ ORGANIZÁCIE
- O. ZBIERKY
- P. INÉ ARCHÍVNE FONDY

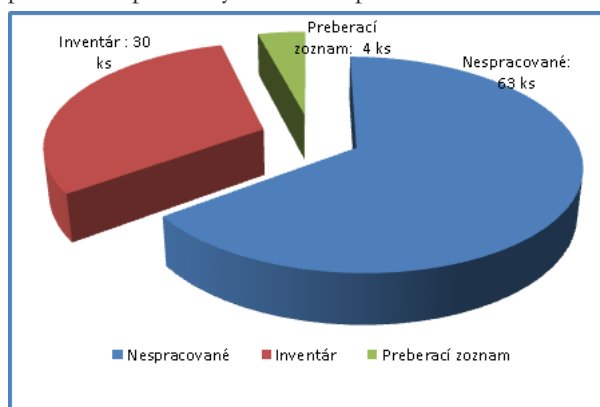
⁴ SNA – Súpis archívnych fondov a zbierok. In: *Už 30 rokov spolu - príbeh našej kocky*, SNA, 2014.

⁵ Klasifikačná schéma archívnych fondov platná od 1/2016:

- A/ Orgány verejnej moci
- B/ Justícia
- C/ Armáda a bezpečnosť
- D/ Hospodárstvo
- E/ Politické strany
- F/ Národný front
- G/ Odborové hnutie
- H/ Veda, kultúra a osвета a šport
- I/ Školstvo
- J/ Zdravotníctvo a sociálna starostlivosť
- K/ Náboženské organizácie
- L/ Rody a panstvá
- M/ Rodiny a osoby
- N/ Cechy a živnostenské spoločenstvá
- O/ Záujmové organizácie a spolky
- P/ Zbierky
- R/ Iné archívne fondy

Samozrejme dôležité pramene k hospodárskym dejinám nájdeme napríklad aj v archívnych fondoch z činnosti orgánov štátnej správy,⁶ avšak v tomto prípade ide skôr o okraj nášho záujmu. Náš výber zahŕňa archívne fondy z rôznych odvetví priemyslu, poľnohospodárstva a výživy, lesného a vodného hospodárstva, stavebníctva, dopravy a spojov, domáceho a zahraničného obchodu a družstevníctva, či už úverového, spotrebného, výrobného alebo stavebného z obdobia rokov 1918-1968. V konečnom dôsledku v tejto chvíli to zahŕňa presne 97 väčších, či menších archívnych fondov, ktoré svojim rozsahom majú presne 2 396,625 bežných metrov, teda takmer 2,4 km archívnych dokumentov týkajúcich sa hospodárstva z obdobia rokov 1918-1968.

Pre skúmanie hospodárskych dejín je nevyhnutná nielen existencia prameňov, ale najmä ich dostupnosť. Keď sa na archívne fondy hospodárskeho charakteru oddelenia nových fondov SNA pozrieme z hľadiska ich dostupnosti pre odbornú verejnosť, zistíme, že zo všetkých vybraných 97 archívnych fondov je až k 34 vytvorená archívna pomôcka, to znamená buď inventár, alebo najmä pri menších fondoch, ktoré boli do Slovenského národného archívu prevzaté v posledných rokoch preberací zoznam.

Graf 1: Spracovanie archívnych fondov hospodárskeho charakteru ONF SNA formou archívnej pomôcky

Podľa rozsahu je z uvedených 2396,625 bm archívnych dokumentov spracovaných a verejnosti sprístupnených len 580,325 bm, teda asi 24,2 %.

To v skutočnosti znamená, že tieto archívne dokumenty sú pre akéhokoľvek bádateľa, dokonca aj samotného archívára nedostupné. Tu sa určite mnohým tlačí otázka prečo to tak je? Na prvom mieste je potrebné poznamenať, že tento problém sa vo väčšej miere dotýka najmä hospodárskych prameňov, keďže sprístupnenosť archívnych dokumentov Slovenského národného archívu je samozrejme oveľa vyššia, v januári tohto roku bolo sprístupnených približne 55

% zo všetkých archívnych dokumentov⁷ a v rámci možností sa neustále pracuje na tom, aby toto číslo ďalej rástlo. Na druhej strane ešte v nedávnej minulosti platilo usmernenie, že priority sa majú spracovávať a teda formou archívnej pomôcky sprístupňovať najmä archívne fondy z činnosti ústredných orgánov štátnej správy. Týmto usmernením a tiež dlhodobým nedostatkom pracovníkov, nárastom správnej agendy atď., sa archívne fondy hospodárskeho charakteru určite nielen v Slovenskom národnom archíve dostali na druhú koľaj.

Aby sme stále len nekritizovali, pozrime sa bližšie na už sprístupnené archívne fondy. Ako bolo uvedené je ich 34, z toho 4 sú prístupné len formou preberacích zoznamov, avšak ich kvalita a najmä menší rozsah archívnych fondov na tento účel úplne vyhovuje.⁸

⁶ Napríklad archívne fondy: Expozitúra Ministerstva zemédelstva, 1919-1929; Centrálna správa verejnozákldinných majetkov, 1919-1954; Najvyšší úrad hospodársky, 1939; Najvyšší úrad pre zásobovanie; Ústredný hospodársky úrad, 1940-1945, Ústredný hospodársky úrad, 1940-1945, archívne fondy z úradovní pozemkových reforiem o i.

⁷ Výkaz práce SNA za rok 2014.

⁸ Preberacie zoznamy ako archívne pomôcky:

- Slovenské vinárske závody, znárodnené podniky, 1945-1954, 1,50 bm.,
- Štátna plemenárska správa Bratislava, 1950-1968, 2,50 bm.,
- Štátne plemenárske ústavy pre chov koní, 1954-1963, 0,20 bm.,
- Poštový novinový úrad v Bratislave, 1956-1963, 0,25 bm..

Čo sa týka inventárov, tam už je to trošku komplikovanejšie. Z týchto tridsiatich inventárov je jeden združený pre dva archívne fondy z roku 2000⁹ a jeden skupinový pre celkovo 6 menších archívnych fondov z roku 2005.¹⁰

Pri rozbere zvyšných 26 inventárov je veľmi zaujímavým údajom doba ich vzniku. Len päť archívnych pomôcok je mladších ako rok 2000. V týchto prípadoch až na archívny fond *Riaditeľstvo štátnych železníc v Košiciach*, ktorý má rozsah až 37,5 bm, ide skôr o menšie archívne fondy.¹¹ Tri archívne pomôcky sú zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia.¹² Najviac, až dvanásť inventárov, je zo 60. rokov dvadsiateho storočia. V tomto prípade však ide prevažne o väčšie archívne fondy v rozsahu aj 50, 100, či dokonca takmer 200 bm.¹³

Na jednej strane je treba byť vďační, že sú archívne fondy vôbec sprístupnené na štúdium, na strane druhej je jasné, že archívna pomôcka z čias, keď platila pre pracovníkov archívov norma komplexne spracovať - teda roztriediť, usporiadať aj inventarizovať - jeden bežný meter archívnych dokumentov na jeden pracovný deň, nemôže byť dostatočná.

⁹ Skupinový inventár:

- Družstvo pre predaj bryndze v Martine, 1938-1946, 0,65bm
- Zväz bryndziarskeho a mliekarenskeho priemyslu pre Slovensko v Banskej Bystrici, 1935-1947, 0,50 bm.

¹⁰ Združený inventár:

- Predajné združenie slovenských cukrovarov, 1922-1940 (1941), 0,30 bm.
- Slovenská cukorná obchodná účastinná spoločnosť, 1940-1946, 0,10 bm.,
- Slovenský spolok cukrovarnícky, 1920-1940 (1942), 1 bm.,
- Spoločná kancelária slovenských cukrovarov, 1938-1948, 1,75 bm.,
- Združenie slovenských cukrovarov, 1944-1945, 0,10 bm.,
- Cukorspol, predajňa slovenských cukrovarov, účastinná spoločnosť v Bratislave 1943-1948, 0,40 bm.

¹¹ Inventáre vydané po roku 2000:

- 2001 - Agrasol Praha, filiálka v Bratislave, 1935-1947, 0,70 bm.,
- 2004 - Detva, československý ľudový umelecký priemysel, účastinná spoločnosť v Bratislave, (1919) 1927-1949 (1957), 1,63 bm.,
- 2006 - Riaditeľstvo (československých) štátnych železníc v Košiciach, (1882-1918) 1919-1951, 37,5 bm.,
- 2006 - Zväz mliekarenských družstiev pre Slovensko v Bratislave, (1926) 1930-1950 (1957), 4,50 bm.,
- 2010 - Paperod - družstvo pre priemyselné spracovanie a speženie peria, 1939-1949, 0,87 bm.,
- 2012 - Syndikát pre úpravu pestovania a spracovania papriky a obchodu s paprikou v Bratislave, 1936-1949, 1,625 bm.,
- 2012 - Slovenské chrámové družstvo v Bratislave, 1948-1952, 1,25 bm.

¹² Inventáre zo 70. a 80. rokov 20. stor.:

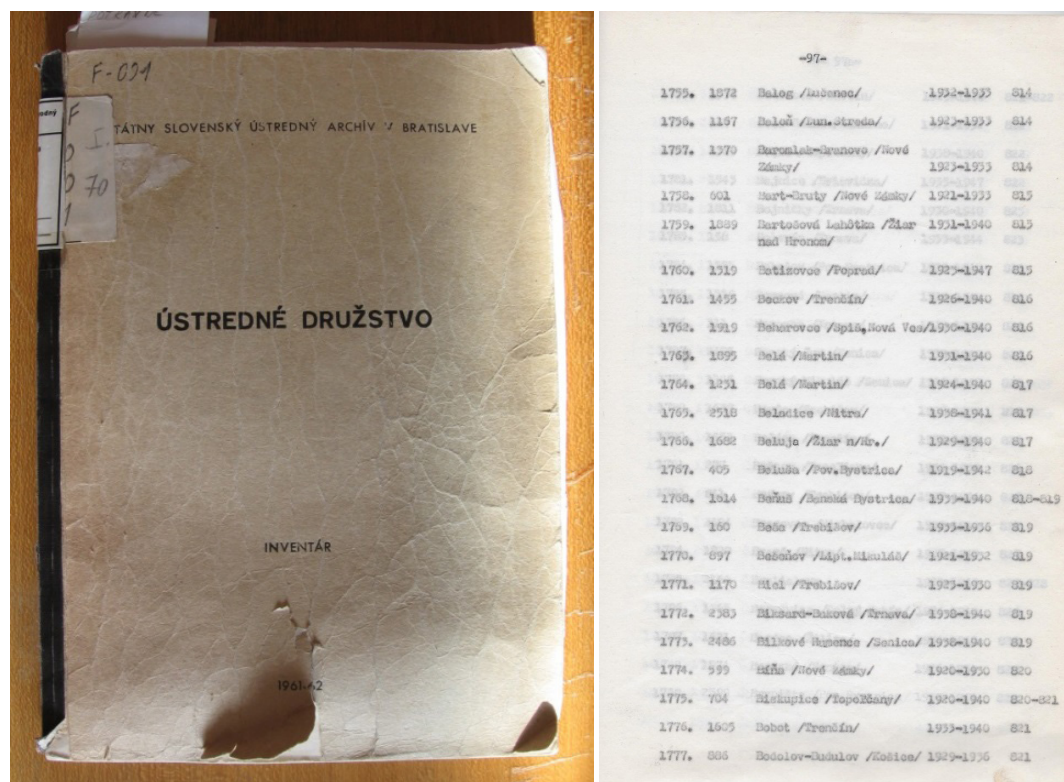
- 1971 - Československá pošta, n. p., oblastné riaditeľstvo v Bratislave (1942) 1947-1952, 9 bm.,
- 1980 - Poriečny plavebný úrad v Bratislave, 1913-1950, 24 bm.,
- 1984 - HORNY, továreň na rádiové prístroje, účastinná spoločnosť v Bratislave 1941-1949, 6 bm.

¹³ Inventáre zo 60. rokov 20. stor.:

- 1960 - HORA, družstvo lesného hospodárstva, 1948-1950, 0,70bm.,
- 1961 - Riaditeľstvo drevospracujúcich závodov štátnych lesov v Bratislave, 1946-1948, 6 bm.,
- 1961 - Lesnícka a drevárska ústredňa, 1939-1950, 44 bm.,
- 1961 - Ústredné riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov v Bratislave, (1937) 1938-1945 (1948), 92 bm.,
- 1961 - Československé štátne lesy, n. p., oblastné riaditeľstvo v Bratislave, (1946) 1949 - 1951 (1956), 58 bm.,
- 1962 - Zemedelská rada pre Slovensko, 1923-1942, 10 bm.,
- 1962 - Roľnícka komora v Bratislave, 1942-1947, 45 bm.,
- 1962 - Ústredňa slovenských celulózií v Bratislave, (1912) 1939-1948, 11bm.,
- 1962 - Ústredné družstvo v Bratislave, 1919-1953, 184,30 bm.,
- 1964 - Československé závody ťažkého strojárstva, n. p., obl. správa pre Slovensko v Bratislave, 1950-1951, 3 bm.,
- 1964 - Kovorobné a strojárne závody, n. p., obl. riaditeľstvo v Bratislave, 1946-1951, 10 bm.,
- 1965 - Ústredné riaditeľstvo štátnych majetkov v Bratislave, 1945-1948, 20 bm.

Ako príklad nám môže poslúžiť archívna pomôcka k fondu Ústredné družstvo v Bratislave 1919-1953, ktoré bolo najväčšou peňažnou, obchodnou, revíznou a organizačnou družstevnou centrálou roľníckych družstiev na Slovensku v prvej polovici 20. storočia, pričom jej členom bolo viac ako 2200 svojpomocných družstiev z celého územia Slovenska.¹⁴

Obr. č. 1: Inventár k archívnemu fondu Ústredné družstvo v Bratislave. Foto: autor.

Archívny fond pochádza priamo z činnosti Ústredného družstva a svojim rozsahom približne 179 bežných metrov (1427 archívnych škatúľ) je neoceniteľným zdrojom informácií k danej téme. Časový rozsah fondu je v rozmedzí rokov 1919 až 1950, takže obsahuje aj archívne dokumenty z činnosti Slovenskej rady družstiev, právneho nástupcu Ústredného družstva v Bratislave.

Písomný materiál Ústredného družstva v Bratislave bol do Štátneho slovenského ústredného archívu, predchodcu Slovenského národného archívu, prevzatý v rokoch 1958-1959 po čiastočnom vnútornom vyradovaní od Slovenského zväzu spotrebných družstiev v Bratislave. V archíve bol sprístupnený v priebehu rokov 1961-1962 a inventár k nemu vypracovali František Bielik, Július Sopko a Július Urbanovič. V registratúre pôvodcu ukládali spisy na základe kmeňového čísla prideleného jednotlivým družstvám bez typovej diferenciacie, a preto jeho spracovatelia zvolili tzv. registratúrnu schému usporiadania, pri ktorej sa fond člení podľa registratúrnej agendy pôvodcu. Vnútorne vyradovanie vzhľadom na materiálno-finančný charakter ešte živých archívnych dokumentov sa tohto archívneho fondu takmer nedotklo. Samotní spracovatelia archívnu pomôcku k fondu Ústredné družstvo pokladali len

¹⁴ FUKASOVÁ, Daniela. *Ústredné družstvo v Bratislave a jeho miesto v slovenskom družstevnom hnutí v prvej polovici 20. stor.* Dizertačná práca, Trnava, 2010, s. 38-85.

za dočasnú, predpokladali ďalšie archívne spracovanie, ku ktorému však nedošlo a v blízkej budúcnosti pravdepodobne ani nedôjde.¹⁵

Nesmieme zabúdať na tie zvyšné, zatiaľ nesprístupnené archívne fondy hospodárskeho charakteru, ktoré sa nachádzajú v oddelení nových fondov Slovenského národného archívu a ktoré sú zväčša nespracované a zabalené v balíkoch, previazané špagátom, prípadne tzv. „gurtňou“. Je oprávnený predpoklad, že budú aj vzájomne premiešané. Tento predpoklad si dovoľíme vysloviť na základe skúseností získaných pri prácach na sprístupňovaní archívneho fondu *Obilná spoločnosť pre Slovensko*.

V Slovenskom národnom archíve sú uložené dokumenty týkajúce sa obilného monopolu v archívnom fonde nazvanom Obilná spoločnosť pre Slovensko (OSS).¹⁶ Podľa evidenčného listu archívneho fondu má tento archívny fond rozsah 322 bežných metrov,¹⁷ takže ide o rozsahom väčší archívny fond. Dokumenty z činnosti OSS boli do Slovenského národného archívu prevzaté jeho právnym predchodcom ešte v šesťdesiatych rokoch 20. storočia, konkrétne 29. 4. 1962, pod prírastkovým číslom 448, avšak kvôli nedostatku archívnych skladov, ostali dokumenty aj naďalej uložené v priestoroch budovy na dnešnom Námestí SNP č. 14.¹⁸ Fyzický stav fondu bol vyhodnotený ako zachovalý a v poznámke je uvedené, že: „*Fond sčasti obsahuje aj spisy svojho právneho nástupcu – Krajského výkupného podniku v Bratislave*.“¹⁹

V roku 2013 začali v Slovenskom národnom archíve práce na sprístupnení tohto archívneho fondu bádateľskej verejnosti. Aj napriek presnému názvu a časovému ohraničeniu archívneho fondu OSS sa sprístupňovanie muselo začať triedením na archívne fondy, pretože išlo o archívne dokumenty zabalené v balíkoch, previazané špagátom, prípadne tzv. „gurtňou“.

Pri triedení archívnych dokumentov sme narazili na niekoľko nezrovnalostí. V prvom rade archívne dokumenty pochádzajúce z činnosti OSS boli premiešané s archívnymi dokumentmi

¹⁵ FUKASOVÁ, ref. 14, s. 19-20.

¹⁶ Bola zriadená vládny nariadením č. 46/1939 Sl. z. zo dňa 4. apríla 1939 a začala pôsobiť s právnou účinnosťou od 15. marca 1939. Prevzala úlohy predtým zverené Československej obilnej spoločnosti. OSS plnila úlohy vyplývajúce z vládneho nariadenia č. 166/1939 Sl. z. o úprave obchodu s obilím, múkou, mlynskými výrobkami, sladom, strukovinami a niektorými krmivami. Spoločnosť mala vyhradené právo (tzv. obilný monopol) obchodovať s tuzemským a dovezeným obilím, múkou, mlynskými výrobkami a krmivami analogicky ako to robila predtým Československá obilná spoločnosť. Samotná OSS vznikla ako účastinná spoločnosť s tromi hlavnými akcionármi:

- Sväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladov v Bratislave (ďalej SHD) - majiteľ 50 % účastín.
- Slovenská obilná účastinná spoločnosť v Bratislave (ďalej SOS) - majiteľ 25 % účastín.
- Slovenské mlynárske družstvo v Bratislave (ďalej SMD) - majiteľ 25 % účastín.

OSS zanikla v roku 1948 v dôsledku zákona č. 278/1948 Zb. z. a n., ako aj príslušných ustanovení zákona 316/1948 Zb. z. a n., podľa ktorého sa vytvorilo Ústredie pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami a na Slovensku Družstvo pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami (ďalej DHPV). OSS bola zrušená a všetky jej práva a záväzky prešli na Ústredie pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami tzv. univerzálnou sukcesiou, tak ako to bolo v prípade ďalších družstevných podnikov. Dňa 11. novembra 1949 bola OSS vymazaná z Firemného registra Krajského súdu v Bratislave. TVRDOŇOVÁ, Daniela. Obilný monopol v zrkadle archívnych dokumentoch Slovenského národného archívu. In: *Paginae historiae* 2015, v tlači.

¹⁷ Podľa evidenčného listu archívneho fondu je v tomto množstve zahrnutých 896 balíkov prevažne spisového materiálu, 443 úradných kníh, avšak reálne sú vo fonde aj knihy pomocné, 16 archívnych škatúl osobných spisov zamestnancov OSS, ktoré boli do archívu prevzaté v roku 2001 spoločne s osobnými spismi iných družstevných a hospodárskych inštitúcií, napríklad aj SOS.

¹⁸ Kolegami archívarmi bol tento depot nazývaný aj „*Pod Slovanom*“, keďže neskôr tam pôsobilo kino Slovan.

¹⁹ SNA, Evidenčný list archívneho fondu – zbierky č. 267, Obilná spoločnosť pre Slovensko.

Slovenskej obilnej účastinnej spoločnosti v Bratislave 1934-1949.²⁰ Archívny fond pochádzajúci z činnosti SOS by sme až dosiaľ v zozname archívnych fondov Slovenského národného archívu hľadali márne.²¹ Nielen z vyššie uvedeného, ale aj zo samotných archívnych dokumentov, ktoré majú vlastné odtlačky prezentačnej pečiatky a iné rozlišovacie znaky, jednoznačne vyplýva, že archívny fond SOS 1934-1949 a archívny fond OSS 1939-1949 sú dva samostatné fondy, i napriek tomu, že obidve spoločnosti boli komplikovane poprepájané. Odlišný je osud archívnych dokumentov týchto spoločností po roku 1949, pretože SOS bola poštátnená a zrušená, ale OSS aj so všetkými záväzkami prevzalo Družstvo pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami. Podobným spôsobom Družstvo pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami prevzalo aj ostané družstevné organizácie, ktorých archívne fondy sa nachádzajú, resp. mali by sa nachádzať v Slovenskom národnom archíve. Práve táto nešťastná „*univerzálna sukcesia*“ a ďalšia, i keď len krátko, existencia družstevných a hospodárskych podnikov pod správou Družstva pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami, ale i archívna manipulácia spojená s viacnásobným sťahovaním archívnych dokumentov, kým sa dostali do dnešných depotov Slovenského národného archívu, spôsobila, že pod hlavičkou archívneho fondu OSS sa nachádzajú aj dokumenty z činnosti ďalších inštitúcií. Archívne fondy väčšiny z nich sú tiež, zväčša nespracované a v balíkoch, súčasťou archívneho komplexu oddelenia nových fondov Slovenského národného archívu. Avšak objavili sme tu aj archívne dokumenty z činnosti inštitúcií, ktorých fondy sa v SNA nenachádzajú. Celkovo ide zatiaľ o viac ako tri desiatky celkov rôzneho rozsahu, ktoré majú jednoznačné znaky samostatných, resp. iných archívnych fondov.²²

²⁰ SOS bola založená na ustanovujúcom val. zhromaždení dňa 18. júna 1934 s vládnym nariadením č. 1937/1934 Zb. z. a n. zo dňa 14. júla 1934. Bola určená za zmocnenca Československej obilnej spoločnosti v Prahe a poverená prevádzaním predpisov o monopolnom hospodárení s obilím na Slovensku. Založená ako akciová spoločnosť, pričom akcionármi boli jednotliví obchodníci s obilím. Na základe vládneho nariadenia č. 137/1939 zo dňa 20. júna 1939 uvalilo Ministerstvo hospodárstva SR na SOS dočasnú národnú správu na čele s dočasným národným správcom. Ďalšia dočasná správa bola na SOS uvalená dňa 24. apríla 1945 výmerom Povereníctva pre priemysel, živnosti a zásobovanie v Košiciach č. III-1963/45 Dr.Hk/GF, tá bola síce zrušená výmerom zo dňa 17. mája 1946 č. III-1425/1-1946 Povereníctva SNR pre priemysel a obchod v Bratislave a SOS prešla pod národnú správu. Proti tomuto výmeru sa SOS sťažovala a po schválení členov správy a dozorného výboru bol dňa 27. decembra 1946 výmer o národnej správe zrušený. Situácia sa zopakovala aj po februári 1948, keď dňa 20. mája 1948 bola výmerom č. I/6-10459/2-48 na SOS uvalená dočasná národná správa, tá nahradená výmerom zo dňa 8. júla 1948 č. I/6-10469/4-1948 o národnej správe. Vyhláškou Ministerstva vnútorného obchodu č. 1958/49 zo dňa 19. augusta 1949 bola SOS pod národnou správou s účinnosťou odo dňa 30. júna 1949 znárodnená zoštátnením a jej majetková podstata bola vyhláškou Ministerstva výživy č. 2037/49 zo dňa 19. septembra 1949 prenechaná DHPV podľa účtovného zostatku ku dňu 30. júna 1949. V rokoch 1953-1954 žiada DHPV o výmaz firmy SOS z firemného registra KS v Bratislave. TVRDOŇOVÁ, ref. 16..

²¹ V SNA sa nachádzajú osobné spisy zamestnancov SOS v rozsahu 1,75 bm (14 škatúľ), ktoré boli prevzaté v roku 2001 spoločne s osobnými spismi iných družstevných a hospodárskych inštitúcií.

²² Obilná spoločnosť pre Slovensko 1939-1949, Slovenská obilná účastinná spoločnosť v Bratislave 1939-1949, Družstvo pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami 1945-1953, Krajský výkupný podnik Bratislava 1953-1960, Najvyšší úrad pre zásobovanie 1942-1945, DOVUS - slovenská dovozná a vývozná účastinná spoločnosť 1939-1949, Zväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladísk 1925-1948, Povereníctvo SNR pre zásobovanie a výživu 1960-1968, Zbor povereníkov 1945-1960, Slovenské mlynárske družstvo 1937-1948, Zväz mliekarských družstiev 1930-1950, FRUTEX, ovocinárske a záhradnícke družstvo 1946-1949, Ministerstvo dopravy a verejných prác 1938-1945, Najvyšší kontrolný dvor 1939-1952, Bryndziarsky a mliekarský syndikát 1936-1947, Družstvo hospodárskych liehovarov 1934-1947, Povereníctvo informácií a osvetu 1945-1960, Povereníctvo obchodu 1949-1960, Povereníctvo potravinárskeho priemyslu 1945-1960, Hlinkova slovenská ľudová strana 1921-1945, Združenie advokátov Slovákov, Bratislavská burza, SLOVPOL (SLOVDOB), Transdanubia, ASANA, Centralherba Malacky, Obchodná spoločnosť s.r.o., Komunistická strana Slovenska, Ministerstvo štátnej kontroly, Družstvo pre zahraničný obchod s mäsom, Slovenské mliekarské družstvo, Paprikový syndikát, Zväz roľníckych strojových družstiev.

Sprístupňovanie archívnych fondov Obilného monopolu na Slovensku, presnejšie fondov OSS a SOS v Slovenskom národnom archíve pokračujú. Po získaných skúsenostiach však po roztriedení pôvodného fondu OSS plánujeme nepokračovať v jeho ďalšom sprístupňovaní, teda neusporiadať a neinventarizovať ako je to zaužívané, ale najskôr sa pokúsime roztriediť aj ostatné archívne celky (fondy) hospodárskeho charakteru, ktoré sa nachádzajú v oddelení nových fondov Slovenského národného archívu zväčša v balíkoch. Je oprávnený predpoklad, že rovnako ako pôvodný archívny fond OSS budú vzájomne premiešané. Medzi takéto archívne fondy zaradíme napríklad *Zväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladísk* a *Najvyšší úrad pre zísobovanie*. Na zväzenie ostáva aj archívny fond *DOVUS - slovenská dovozná a vývozná účasťinná spoločnosť*, ktorý svojim veľkým rozsahom nekorešponduje s predpokladaným množstvom dokumentov pre takýto podnik a práve spolupráca s inými družstevnými a hospodárskymi celkami naznačuje možnú prítomnosť iných dokumentov.

Je veľmi pravdepodobné, že nové otázky týkajúce sa tohto problému nastolí plánované začatie prác na sprístupňovaní archívneho fondu *Družstvo pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami, 1949-1953*.²³ Družstvo pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami so sídlom v Bratislave malo na Slovensku výhradné právo na výkup poľnohospodárskych výrobkov nielen od samotných pestovateľov a chovateľov, ale aj od iných osôb, ktoré ich od nich nadobudli. Rovnako riadilo celý ďalší obeh, teda presnejšie výkup, skladovanie, spracovanie a rozdeľovanie poľnohospodárskych výrobkov. Družstva pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami so sídlom v Bratislave podliehalo Ústrediu pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami so sídlom v Prahe, ktoré svoju činnosť začalo od marca 1949. Vzniklo na podklade zákona č. 278/1948 zo dňa 2. decembra 1948.²⁴ Vládnym nariadením č. 316/1948 Zb.²⁵ boli 21. decembra 1948 vydané stanovky Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami. Správnymi orgánmi Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami boli predseda a dvaja podpredsedovia, ktorých menovala vláda na spoločný návrh ministrov výživy a pôdohospodárstva, ďalej predstavenstvo, dozorná rada a valné zhromaždenie. Aj z tridsaťčlenného predstavenstva, okrem predsedu a dvoch podpredsedov, vláda na návrh rezortných ministrov menovala trinásť členov. V pätnásťčlennej dozornej rade bol počet vládou vymenovaných členov osem, vrátane predsedu. Takto si štát zabezpečil v Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami rozhodujúci vplyv, pričom prvýkrát to bolo podložené aj zákonom. Aj v Družstve pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami, rovnako ako v samotnom ústredí, mal zo zákona štát zabezpečený dostatočný podiel prostredníctvom menovaných členov v jednotlivých orgánoch. Na základe § 11 zákona č. 278/1948 Zb.²⁶ sa s Ústredím pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami zlúčilo dvanásť hospodárskych družstiev/podnikov/korporácií.²⁷ Všetky ich právomoci, záväzky aj podľnosti prešli na ústredie. Všetci ich členovia pokiaľ to neodporovalo stanovám Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami sa stali jeho členmi bez členskej prihlášky. Toto

²³ Tento archívny fond má v evidenčnom liste archívneho fondu uvedený rozsah 92 bm, avšak ide o zabalikovaný archívny fond s množstvom dosiaľ neevidovaných dodatkov, takže sa jeho presný rozsah určiť nedá.

²⁴ Zákon č. 278/1948 Zb. zo dňa 2. decembra 1948 o Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

²⁵ Vládné nariadenie č. 316/1948 Zb. zo dňa 21. decembra 1948, ktorým sa upravujú právne pomery Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

²⁶ Zákon č. 278/1948 Zb. zo dňa 2. decembra 1948 o Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

²⁷ Kooperatíva, nákupná jednota hospodárskych družstiev v Prahe; „Moragro“, jednota hospodárskych družstiev; Centrálné hospodárske skladisko v Opave, obchodné ústredie sliezkych hospodárskych družstiev; Laktotechna, jednota mliekarských družstiev v Brne; Distributíva, nákupná a predajná jednota v Prahe; Družstvo hospodárskych liehovarov v Prahe, Sväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladísk v Bratislave; Slodob, Sväz slovenských roľníckych dobytčárskych družstiev v Bratislave; Svaz mliekarských družstiev pre Slovensko v Bratislave; Páperod, družstvo pre priemyselné spracovanie a speňažovanie peria, Bratislava; Družstvo hospodárskych liehovarov, Bratislava; Drom, družstvo pre obchod mliekom a mliečnymi výrobkami v Bratislave.

zlúčenie prebehlo bez likvidácie. Ďalších dvadsaťjeden subjektov²⁸ bolo zrušených a všetky ich práva prešli na Ústrediu pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami v Čechách, resp. na Družstvo pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami na Slovensku. Archívne dokumenty mnohých z uvedených organizácií a družstiev sme našli pri triedení archívneho fondu OSS, aj napriek tomu že samostatné archívne fondy pochádzajúce z činnosti týchto pôvodcov sa v Slovenskom národnom archíve a pravdepodobne ani v iných archívoch na Slovensku nenachádzajú.

Navrhovaný postup, teda najskôr roztriediť všetky dokumenty hospodárskeho charakteru z prvej polovice 20. storočia na samostatné fondy a až potom pokračovať ich usporiadaním a inventarizovaním, pokladáme za najvhodnejší spôsob, ako sa dá predísť situáciám, keď ku sprístupnenému archívnemu fondu musí pribudnúť množstvo dodatkov, ktoré svojim rozsahom niekedy prevýšia aj pôvodný archívny fond. Veríme, že aj keď takýto dnes už nie úplne štandardný postup pri sprístupňovaní archívnych fondov v blízkej dobe prinesie bádateľom skôr menej spracovaných archívnych fondov, v dlhšom časovom horizonte ich počet bude rovnaký a kvalita oveľa vyššia.

Obr. č. 2: Ukážka nesprístupnených archívnych fondov. Foto: autor.

²⁸ Poľnohospodárske ústredie pre speňažovanie dobytku v Čechách; Poľnohospodárske ústredie pre speňažovanie dobytku na Morave; Agrasol, akciová poľnohospodárska a tržobná spoločnosť, Laktos, obchodná spoločnosť mliekarských družstiev; Perut, poľnohospodárska akciová spoločnosť pre speňažovanie peria; Českomoravská spoločnosť pre obchod so zemiakmi; Výsadná dobytárska spoločnosť pre Čechy a Moravu; Spoločnosť pre obchod s mliečnymi výrobkami, tukmi, hydinou a vajcami; Obilná spoločnosť pre Slovensko v Bratislave; Výsadná obilná spoločnosť; Sväz pre hospodárenie s obilím; Sväz pre zemiaky a škrob; Sväz záhradnícko-vinársky; Sväz pre dobytok, mäso a ryby; Sväz pre mlieko a tuky; Sväz pre hydinu, vajcie a med; Sväz pre chmeľ, slad a pivo; Sväz pro řepa a cukor; Syndikát pre úpravu pestovanie, spracovanie a odbyt papriky v Brne; Mliekarské ústredie v Bratislave; Syndikát pre úpravu pestovanie, spracovanie a obchod paprikou.

Zoznam prameňov a literatúry (Sources)

- FIALOVÁ, Ivana – TVRDOŇOVÁ, Daniela. Slovenský národný archív – vývoj právneho postavenia, funkcia a poslanie v našej spoločnosti. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 2013, č. 2, s. 57-75. ISSN 1339-2204
- FUKASOVÁ, Daniela. Ústredné družstvo v Bratislave a jeho miesto v slovenskom družstevnom hnutí v prvej polovici 20. stor. Dizertačná práca, Trnava, 2010.
- SNA – Súpis archívnych fondov a zbierok. In: *Už 30 rokov spolu - príbeh našej kocky, SNA*, 2014.
- TVRDOŇOVÁ, Daniela. Obilný monopol v zrkadle archívnych dokumentoch Slovenského národného archívu. In: *Paginae historiae* 2015, v tlači.
- VRABCOVÁ, Eva. Premeny Slovenského národného archívu po roku 1989. In: RAGAČOVÁ, Júlia (ed.) *Archívy po roku 1989. Víťazstva a prebry*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2011, s. 82. ISBN 978-80-970660-8-6

UNESCO Chair of Museology and World Heritage 1994 – 2002

Jan Dolák

PhDr. Jan Dolák, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta UK
Katedra etnológie a muzeológie
Gondova 2
814 99 Bratislava
email: jan.dolak@uniba.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:1:63-70

UNESCO Chair of Museology and World Heritage 1994 – 2002

The UNESCO Chair of Museology and World Heritage was established at the Masaryk University in Brno in 1994. It commenced its activities in full in 1996 and Vinos Sofka (1928-2016), appointed in March 1995, became the first chairholder. The Chair was focused on the UNESCO transition project that dealt with the documentation of the totalitarian and postcolonial past of many countries in the former Soviet bloc, Latin America and other parts of the world. It was supported by the General conference of UNESCO resolution on Heritage, museum and museology for social, cultural and environmental transition (Transition project) in October 1995 and the Czech Ministry of Education. The institution obtained a good reputation abroad while it remained somewhat controversial at home and it was eventually joined with the UNESCO International Summer School of Museology. In 2002, Vinoš Sofka left Brno and Jan Dolák became the new chairholder.

Key words: UNESCO Chair, museology, heritage, Brno, Vinoš Sofka

Dohodou¹ mezi Masarykovou univerzitou v Brně (MU) a ústředím UNESCO v Paříži v roce 1994 vznikla a od roku 1996 skutečně začala pracovat jako součást rektorátu MU Katedra UNESCO pro muzeologii a světové dědictví - UNESCO Chair of Museology and World Heritage. Byla založena jako jedna z mnoha kateder zakládaných UNESCO na vysokých školách v nejrůznějších sférách zájmů UNESCO. Ta brněnská byla první zaměřenou na otázky muzeologie a dědictví, byla a dosud je jediná v rámci České republiky. V rámci svého poslání měla přinášet a realizovat projekty zaměřené na muzeologii a dědictví. V čele katedry měl stát vedoucí (Chairholder), který by řídil další vědecko-výzkumné pracovníky, kromě vědecké a organizační práce měla katedra mít vlastní studenty apod. Tento příspěvek je pokusem o první komplexnější pohled na vývoj a výsledky tohoto pracoviště.

V závěru roku 1963 byla v Brně založena katedra muzeologie, která si brzy získala značné mezinárodní renomé. Díky tomu zde byla v roce 1986 zřízena Mezinárodní letní škola muzeologie (ISSOM), na které se, ať už jako vyučující nebo jako posluchači, podíleli přední odborníci v celosvětovém měřítku.²

Zřejmě první, kdo přišel s myšlenkou zřídit zvláštní katedru UNESCO, byl zástupce České komise UNESCO Michal Beneš, který na zasedání mezirezortní komise pro ISSOM v roce 1993 konstatoval, že „...jedná se o jedinečnou příležitost k tomu, aby se katedra muzeologie stala katedrou UNESCO, v ČR dosud žádné podobné zařízení neexistuje“. Dále doporučuje,

¹ Viz příloha tohoto příspěvku. Dostupná na: <http://www.phil.muni.cz/unesco/Documents/agreement.doc>. Citováno dne 22. 12. 2015.

² Více o ISSOM: DOLÁK Jan. Mezinárodní letní škola muzeologie 1986 – 1999. In: *Museologica Brunensia* č. 2 (2014), s. 43-46.

jak celou záležitost vyargumentovat v pařížském ústředí.³ Díky úsilí a mezinárodnímu renomé Zbyňka Zbyslava Stránského se tak skutečně stalo.⁴ Od počátku sehrával velmi aktivní roli i Vinoš Sofka.⁵, který se v brněnském prostředí etabloval již krátce před pádem železné opony.

Dohoda⁶ o zřízení UNESCO Chair byla podepsána dne 2. listopadu 1994 při příležitosti oslav 75. výročí založení školy rektorem školy a zástupcem ústředí UNESCO M. A. R. Diasem. Rektorem školy byl dne 3. 3. 1995 jmenován vedoucím Chair (Chairholderem)⁷ V. Sofka, s jehož jménem je historie tohoto pracoviště neodmyslitelně spojena. V. Sofka (1928) se narodil v Československu a na Karlově univerzitě v Praze získal právnické vzdělání. Jako pracovník Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně se aktivně podílel na přípravě výstavy k 1100. výročí příchodu věrozvěstů Konstantina a Metoděje na Velkou Moravu. Výstava byla putovní a získala poměrně velký mezinárodní ohlas. V roce 1969 V. Sofka emigroval, usídlil se ve Švédsku, kde také získal občanství a později i čestný doktorát na stockholmské univerzitě. Pracovně byl aktivní především v muzejnictví a stal se členem, později i prezidentem, mezinárodní komise pro muzeologii ICOFOM. Měl zásadní podíl na etablování se odborných časopisů *Museological Working Papers* a především *ICOFOM Study Series*. Jeho renomé v rámci ICOM bylo vždy velké, byl a je oprávněně považován za jednoho z nejlepších prezidentů ICOFOM v celé jeho historii. Na Generální konferenci ICOM ve Vídni v roce 2007 byl zvolen čestným členem ICOM. Po pádu socialismu v roce 1989 zintenzivnil svoje působení v Československu, později v České republice. Vysoký, vitální, charismatický, důstojně působící kmet, přecházející k tykání s každým a všude, očaroval zprvu snad každého. V. Sofka rád zdůrazňoval svoji zcestovalost, kontakty na mezinárodní instituce, jazykovou vybavenost apod. Upozorňoval na svůj antikomunismus, ale nikomu, kdo neemigroval, jeho minulost nevyčítal, což bylo v Česku těsně po revoluci bráno velmi pozitivně. Rychle se etabloval v českém prostředí, někde nacházel tu větší (Česká komise UNESCO, Český výbor ICOM) tu menší (Asociace muzeí a galerií - AMG, nadace Open Society Fund) podporu.

Dne 9. srpna 1995 předal reprezentant stálé delegace ČR při UNESCO sekretariátu této organizace návrhy rezolucí České republiky Generální konferenci UNESCO, která se pak konala v říjnu a listopadu v Paříži. Dvě přijaté rezoluce měly vztah k Masarykově univerzitě. Jedna se týkala zajištění pokračující Mezinárodní letní školy muzeologie (ISSOM) a druhá ustavení projektu nazvaného *Heritage, museum and museology for social, cultural and environmental transition* (dále jen *Transition project – TP*). *Transition project* se pak stal hlavním a můžeme říci skoro jediným programem celé Chair.

V. Sofka totiž v Česku na univerzitách neučil, kromě několika přednášek na ISSOM měl občasná vystoupení na konferencích či seminářích, ale naprostou většinu času trávil mimo republiku, kde propagoval především *Transition project*. Apely V. Sofky na mnoha konferencích po celém světě na nutnost muzejní dokumentace nedávné totalitní (či nedemokratické) minulosti (země bývalého socialistického tábora, postkoloniální země, některé země Latinské Ameriky) byly nepochybně správné a přínosné, koneckonců vycházející ze základních premis brněnské muzeologie, která na dokumentaci současnosti a nedávné minulosti vždy kladla velký důraz. Konkrétní, skutečně hmatatelné výsledky celého TP se mi však nepodařilo zjistit.

³ Archiv Masarykovy univerzity (AMU), rektorát, sign O, karton 10, složka MŠMT 1993. Zápis z mezirezortní komise pro MŠMT, Praha 29. 4. 1993.

⁴ Prorektor Jiří Fukáč píše ve svém materiálu z 18. 10. 1998: "Díky Stránského kontaktům získala MU i UNESCO Chair pro muzeologii." Složka ISSOM – perspektivy. Uloženo na UNESCO Chair (dále jen UCH).

⁵ Dle faxu K. Komárka z 3. 10. 1994 adresovanému Z. Z. Stránskému, jehož přílohou je návrh dohody. Uloženo na UCH.

⁶ Přes veškerou snahu se mi nepodařilo dostat k originálu dohody, ani na rektorátu školy, ani v Archivu Masarykovy univerzity. Přílohy dohody nepublikujeme z důvodů nadměrného rozsahu, ale jejich obsah naprosto nic nemění v argumentační rovině tohoto příspěvku.

⁷ Jmenování, podepsán Eduard Schmidt, rektor – složka Katedra UNESCO. Uloženo na UCH.

Vzhledem k nerozpracovanosti koncepce Chair a minimu výsledků prvotní nadšení z nového pracoviště rychle upadalo. Jiří Žalman již v roce 1996 píše o „hlubokém nezájmu odborné veřejnosti (muzejníků a památkářů) o katedru UNESCO“ a „je vinou Masarykovy univerzity, která ji zřizuje i vinou katedry samé, která již déle než rok existuje, že spolupráce s muzejníky a památkáři není prakticky žádná“⁸. Dobrý znalec vnitřních poměrů Pavel Holman v roce 1998 doslova píše, že činnost Chair je „na území ČR nulová“⁹. V samotném závěru byly peníze z Paříže určené pro UNESCO Chair blokovány Českou komisí pro UNESCO, neboť ta neměla důvěru v jejich rozumné upotřebení.¹⁰

Vývoj UNESCO Chair nelze sledovat bez provázanosti na ostatní brněnská muzeologická pracoviště. Po počáteční spolupráci V. Sofky s vedoucím představitelem brněnské muzeologie Z. Z. Stránským se začaly objevovat jisté vztahové trhliny. Doc. Stránský byl vědec s mezinárodním renomé, který se usilovně snažil dostat obor muzeologie na výsluní, včetně etablování doktorského studia, možnosti habilitace v oboru apod. Naproti tomu V. Sofka byl spíše diplomatem, o žádné tituly neusiloval a jeho snaha o zlepšení české muzeologie, potažmo českého muzejnictví, zůstávala především na proklamativní úrovni. Je zajímavé, že ač V. Sofka je pouze o dva roky mladší než Z. Z. Stránský, byl mnohými považován za „nový vítr“, ba dokonce za „západní vítr“, kdežto Z. Z. Stránský byl vnímán spíše jako potůžista, který s muzeologií, ba dokonce s nějakou „metamuzeologií“¹¹, působí spíše problémy.

Po počátečním rozmachu v polistopadové době (např. habilitace Z. Z. Stránského v roce 1993) se objevovaly stále větší problémy. V roce 1994 akreditační komise v čele s Vilémem Prečanem zamítla doktorské studium muzeologie s odůvodněním, že muzeologie není samostatná věda. Doc. Stránského se nelíbě dotklo, že proti akreditaci hlasoval i tehdejší děkan filozofické fakulty MU, což dal i písemně najevo.¹² V tomtéž materiálu se Z. Z. Stránský celkem nevybíravě staví proti sloučení muzeologie s archeologií. Důležitým rokem byl 1996, kdy proces jmenování Z. Z. Stránského profesorem nejprve hladce prošel vědeckou radou FF MU, ale už ne vědeckou radou univerzity s poukázáním na to, že muzeologie není v nomenklatuře vědních odborů České republiky. Nepomohly ani kladné posudky zahraničních odborníků.¹³ V tomto roce je muzeologie věleňena do nového Ústavu archeologie a muzeologie, kde existuje dodnes.

Nedá se říci, že by Chair trpěla finanční nouzí, většinu zdrojů získávala z ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Např. v roce 1997 podpořilo ministerstvo školství chod UNESCO Chair částkou 700 tis. korun.¹⁴

Za důležitý můžeme považovat rok 1998, kdy v Brně existovaly vlastně 3 muzeologie, prosycené vzájemnými animozitami.¹⁵ Chair vedená V. Sofkou, ISSOM v čele s ředitelem Krasimírem Damjanovem (od 1. ledna 1998) a oddělení na filozofické fakultě v čele s P. Holmanem.¹⁶ Ony animozity můžeme vysledovat nejpozději už v roce 1995, kdy si

⁸ ŽALMAN Jiří. Potřebuje české muzejnictví muzeologii? In: *Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností*. Národní muzeum Praha, 4/1996. s. 35.

⁹ AMU, Rektorát, AI Nová manipulace karton 39. Návrh dalšího rozvoje muzeologie na MU. Autor P. Holman, 1998.

¹⁰ Mám na mysli 12 000 dolarů, které byly uvolněny až v roce 2003 na konferenci Muzea v procesu transformace, pořádanou UNESCO Chair v Technickém muzeu v Brně

¹¹ Prorektor Fukáč dne 18. 10. 1998 píše: „Čím halasněji je obor proklamován jako „meta-disciplína“, tím větší jsou pochybnosti historiků, zástupců uměnověd apod.“ Složka ISSOM – Perspektivy. Uloženo na UCH.

¹² Argumentace ke věci KM, ISSOM a UNESCO Chair, materiál z února 1995. Autor Z. Z. Stránský. Uloženo na UCH.

¹³ V osobních rozhovorech se mi Z. Z. Stránský nejednou postěžoval, že byl v podezření, že si tyto kladné posudky (např. od B. Delocheho) zaplatil.

¹⁴ Dopis náměstka ministra Ondráčka. Složka ISSOM – finance. Uloženo na UCH.

¹⁵ Výraz P. Šuleře z koncepce ze dne 14. 10. 1998. Složka Koncepce Chair a ISSOM. Uloženo na UCH.

¹⁶ V tomto období byl na krátkou dobu P. Holman vystřídán ve funkci vedoucího oddělení Slavomírem Brodesserem.

Z. Z. Stránský stěžuje prorektorovi Jiřímu Šrámkovi na údajně nevhodné Sofkovo chování.¹⁷ Krystalickým dokladem nedobrych vztahů je pak pokus P. Holmana formulovat dlouhodobou perspektivu brněnské muzeologie.¹⁸

Vedení školy, zejména prorektor Jiří Fukač v závěru 90. let, se velmi intenzivně snažilo situaci řešit. J. Fukač požádal o písemná stanoviska významné osoby zainteresované do problému. Písemně zareagovali pouze dva, Petr Šuleř a Krasimír Damjanov. V. Sofka ne. Ředitel Moravského zemského muzea P. Šuleř dává celkový pokles kvality do souvislosti se stále menším podílem doc. Stránského na fungování těchto pracovišť, píše o poklesu prestiže jak letní školy, tak pracoviště na FF, dále píše o neexistenci smysluplné koncepce Chair a překládá konkrétní návrhy na řešení. Vlastní návrhy předkládá i K. Damjanov.

Prorektor Fukač pak vytvořil velmi fundovaný materiál Alternativy komplexního řešení problémů muzeologie.¹⁹ O UNESCO Chair mimo jiné píše, že: „p. Sofka šíří slávu své osoby od Sibíře po Austrálii, ale jiné úkoly evidentně neplní, nedokáže předložit písemnou koncepci své stolice a nemá prokazatelnou vazbu na MU a Brno. Navíc nelze kontrolovat, jak a na kolik se při zmíněných cestách reálně šíří „sláva Brna“, tj. zda honosného titulu UNESCO Chair není spíše využíváno pro prosazení osobních ambicí.“ Jako nezbytné vidí rozhodnutí, zda a na jak omezenou dobu prodloužit p. Sofkovi pobyt v ČR.

Na jednání mezirezortní komise v Toskánském paláci v Praze dne 31. 3. 1999 zástupce Ministerstva kultury a České komise UNESCO M. Beneš konstatoval, že v otázkách světového kulturního dědictví (katedře UNESCO – pozn. JD) „ujel vlak“.²⁰

V nedatovaném dopisu (druhá polovina 1999) J. Fukač píše V. Sofkovi o úkolech, které se měly dělat po celá léta a „...vina za to, že se to nedělalo, padá plně na Stránského a Damjanova“²¹. Dlouhý a osobní mail napsal J. Fukač V. Sofkovi dne 7. 8. 1999, ve kterém mu děkuje za to, že na poslední chvíli zachránil letošní kurz letní školy. Dále chválí spojení ISSOM s Chair ke kterému došlo právě v roce 1999. Chair podle něj dávno měla být fungujícím ústavem a ne „podivným přívěskem rektorátu, za což vděčíme ambicích kolegy Stránského“²². Dále J. Fukač píše, že zdědil Chair a ISSOM v děsivém stavu, že jeho předchůdce soudil, že je to celé na likvidaci a loňská letní škola byla ostuda. Jako hlavní pozitivní kroky vidí v tom, že „Stránský konečně odešel“ a stejně tak Mgr. Damjanov. Prorektor Fukač upozorňuje, že milion korun dotace uvolní, pouze pokud bude Chair mít „přesný plán úkolů, jejichž výstupy budou tady

¹⁷ AMU, rektorát, signatura O, karton 10, složka MŠMT 1995. Dopis Z. Z. Stránského prorektorovi Šrámkovi z 6. 11. 1995. Stránský si stěžuje, že podklady o brněnské muzeologii pro dopis rektora ministru kultury připravoval pouze Sofka, a to s jednoznačným akcentem na Chair, bez informací o ISSOM a katedře muzeologie.

¹⁸ AMU, Rektorát, AI Nová manipulace karton 39. Návrh dalšího rozvoje muzeologie na MU. Autor P. Holman, 1998. Jde o velmi zajímavé stanovisko, s řadou podnětných nápadů, které se však mimořádně ostře vymezuje vůči osobě doc. Stránského, který (dle autora textu) chorobně lže, s jeho jménem je negativně spojována celá brněnská muzeologie a překonání jeho odkazu bude trvat dlouhá léta, Stránský se bál každého jako konkurenta a bere spolupracovníky jako nepřátele, ztotožňuje se s Bohem, nedokázal si vychovat nástupce, podrazy z jeho strany jsou na denním pořádku, nastolil politiku totální destrukce. Trpí stařeckými rozmary, díky Stránskému má v České republice muzeologie pověst nauky o ničem, jeho odchod je třeba provést co nejdříve a definitivně. Názory P. Holmana jsou formulovány těsně po neprodloužení pracovní smlouvy Z. Z. Stránského na MU.

¹⁹ Alternativy komplexního řešení problémů muzeologie, autor J. Fukač, ze dne 18. 10. 1998 – Samostatná složka ISSOM - perspektivy. Uloženo na UCH.

²⁰ Zápis z jednání mezirezortní komise pro ISSOM ze dne 31. 3. 1999. Fascikl 1999, složka ISSOM – obecná korespondence. Uloženo na UCH.

²¹ Nedatovaný dopis prorektora Fukače V. Sofkovi. Složka Archiv Unesco Chair 1. Uloženo na UCH.

²² Mail prorektora Fukače V. Sofkovi 7. 8. 1999. – Složka Archiv Unesco Chair 1. Uloženo na UCH.

v Brně na univerzitě vidět“. Dále Sofkovi vyčítá nekorektní vztah k J. Bajgarové²³ a mluví o Chair jako o ohrožené skořápce.

Situace se však stále zhoršovala, v roce 2000 se poprvé nekonala ani letní škola. Na poradách vedení MU 6. 12. a 19. 12. 2000 bylo rozhodnuto, že Chair bude převedena na FF v zájmu dosažení synergie²⁴. Stav a perspektivy Chair byly projednávány na společném jednání dne 19. 6. 2001.²⁵ Dopisem ze dne 14. června 2002 zástupce UNESCO John Daniel, the Assistant Director- General for Education, informuje rektora J. Zlatušku, že Executive Board UNESCO na svém 161. zasedání rozhodl o zařazení brněnské katedry mezi neaktivní, neboť od založení v roce 1994 pařížské centrum nedostalo přes řadu žádostí a upomínek žádné hlášení o činnosti brněnské Chair.²⁶ Je signifikantní, že zatímco v závěru století najdeme v Brně řadu materiálů svědčících o pokusech muzeologii nějak koncepčně řešit, přechodem všech muzeologických aktivit pod Ústav archeologie a muzeologie se nad jakoukoli koncepcí Katedry UNESCO zcela zavřela voda. Chair tedy přešla od 1. 1. 2001 pod Ústav archeologie a muzeologie, ale zde panovaly přece jen jiné poměry než na rektorátu. Již v roce 2001 bylo rozhodnuto vypsát na místo Chairholdera výběrové řízení. To první, inzerované pouze v brněnském tisku, s termínem odevzdání přihlášek k 8. 2. 2002, bylo zrušeno a tak muselo být vypsáno s termínem 15. 5. druhé řízení, inzerované v celostátním tisku, kterého se sice zúčastnil i V. Sofka, ale favority se jeví dr. Jan Dolák a prof. Jan Bouzek. Děkan školy informuje dopisem ze dne 20. 5. 2002 J. Doláka, že byl doporučen generálnímu sekretáři UNESCO jako vhodný kandidát na místo vedoucího a nastoupí po jeho schválení a až filozofická fakulta obdrží peníze od ministerstva školství.²⁷ Dne 31. 5. byla do Paříže odeslána žádost rektora o souhlas s chairholderem J. Dolákem a co-chairholderem J. Bouzkem. Přijetí tohoto dopisu bylo potvrzeno dopisem J. Daniela ze dne 23. 7. 2002, ve kterém žádá životopisy obou budoucích pracovníků.²⁸ Od 1. 12. 2002 nastupuje do čela pracoviště J. Dolák jako vedoucí a zcela formálně J. Bouzek na poloviční úvazek. Tím se začala v historii Katedry UNESCO psát zcela jiná kapitola.

Závěrem

Hodnocení vývoje UNESCO Chair není jednoduché. Kromě Dohody z roku 1994 vlastně není žádné pozdější stanovisko, zasedání, rozhodnutí apod., ve kterém by zúčastněné strany nějak evaluovaly činnost tohoto pracoviště. Samotná Dohoda vznikala zřejmě velmi narychlo, pod vlivem právě se rodícího Českého výboru UNESCO, v důsledku nebyla a nikdy ani nemohla být dodržována. Všechny zmínky o profesorovi v rámci pracoviště, tedy o profesorovi dle české legislativy, naprosto neodpovídaly realitě. Nikdy zde žádný profesor nepracoval a ani nebyl hledán. Mimořádně problematické je ustanovení Dohody, že Chair bude mít své vlastní studenty. Znamenalo by to, že by na jedné univerzitě vedle muzeologie na filozofické fakultě byla zcela plnohodnotná katedra na rektorátu. V tom případě by překážky plynoucí z akreditačních povinností, titulového krytí apod. byly bývaly nepřekročitelné, a proto také nikdy tento bod Dohody nebyl (ani nechtěl být) naplňován. Realizace závazku UNESCO propagovat brněnskou katedru UNESCO byla naprosto minimální. Při soukromých rozhovorech s pamětníky jsem nabyl dojmu, že celá Chair byla některými účastníky plánována jako „penězovod z Paříže“, což

²³ Dr. Jitka Bajgarová, CSc. pracovala na UNESCO Chair jeden měsíc, a to v červenci 1999. Na UCH je uloženo její značně kritické stanovisko k realizovanému kurzu letní školy a fungování Chair.

²⁴ Dopis rektora Jiřího Zlatušky děkanovi Janu Pavlíkovi z 30. ledna 2001 – obálka archiv ISSOM 2 – složka Konceptce změn ISSOM a Chair. Uloženo na UCH.

²⁵ Mail V.Sofky vedoucímu Ústavu archeologie a muzeologie prof. Z. Měřínskému z 10.5.2001. Obálka Archiv Unesco Chair 1. Uloženo na UCH.

²⁶ Dopis Johna Daniela rektorovi Zlatuškově ze dne 23. 7. 2002 – kopie v držení autora.

²⁷ Dopis č.j. 5582/02 ze dne 20.5.2002 – v osobním vlastnictví autora. Tyto zvláštní podmínky pro nástup do zaměstnání však v inzerovaném výběrovém řízení uvedeny nebyly.

²⁸ Dopis Johna Daniela rektorovi J. Zlatuškově ze dne 23.7.2002 – kopie v osobním vlastnictví autora.

nebylo reálné. Jelikož se jedná o pracoviště zaměřené na muzeologii a dědictví, až s odstupem času, např. podle citačních ohlasů a dalšího vývoje muzeologie v regionu, nabudeme přesnějšího dojmu, jak kvalitní či méně kvalitní vědeckou, organizační a pedagogickou činnost toto pracoviště v jednotlivých etapách svého vývoje realizovalo.

Příloha

DOHODA

o zřízení Katedry UNESCO pro muzeologii a světové dědictví
při Masarykově univerzitě

Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (dále jen UNESCO),
zastoupená panem Federico Mayorem, generálním ředitelem,

a Masarykova univerzita v Brně (dále jen Univerzita),
zastoupená panem Eduardem Schmidtem, rektorem

se zřetelům k cílům UNESCO stanoveným v jeho statutu a úloze UNESCO podporovat mezinárodní intelektuální spolupráci, vzhledem ke skutečnosti, že jedním z podstatných faktorů napomáhajících rozvoji a prosazování cílů UNESCO je výměna zkušeností a znalostí mezi univerzitami, jakož i mezi univerzitami a jinými vědeckými, výchovně-vzdělávacími a kulturními institucemi, se zřetelem k záměru Univerzity ustanovit Katedru UNESCO pro muzeologii a světové dědictví, vycházející ze zkušenosti mezinárodního projektu UNITWIN jako stimulu pro akademickou mobilitu formou sdružování, vytváření sítí a jiných forem spolupráce, uzavírají tuto dohodu:

1. Univerzita zřídí ve spolupráci s UNESCO Katedru UNESCO pro muzeologii a světové dědictví

2. Posláním Katedry bude prosazovat integrovaný systém výzkumných, vzdělávacích, informačních a dokumentačních aktivit na poli muzeologie a kulturního a přírodního dědictví. Bude sloužit jako nástroj usnadňující sub-regionální a regionální spolupráci mezi předními mezinárodně uznávanými výzkumnými a pedagogickými pracovníky a výzkumnými a pedagogickými pracovníky Univerzity. Při naplňování tohoto cíle se bude postupovat v úzké spolupráci s Katedrou muzeologie při Univerzitě, s Mezinárodní letní školou muzeologie UNESCO a s dalšími příslušnými institucemi tak, aby se posílila přirozená základna pro činnost Katedry UNESCO.

3. Univerzita jmenuje, po konzultaci s UNESCO, vedoucího Katedry, jemuž bude příslušet titul „vedoucí Katedry“ (UNESCO Chairholder) a který bude vybrán dle postupu, dohodnutého mezi UNESCO a Univerzitou.

4. Katedru bude tvořit profesor, vědecko-výzkumní pracovníci a studenti, podílející se na výukových a výzkumných programech Katedry. Činnost Katedry bude probíhat v anglickém jazyce.

5. Univerzita uzavře s vedoucím Katedry smlouvu na dobu určitou, která stanoví vedoucímu Katedry stejná práva a povinnosti, jaké mají ostatní profesori v tomtéž postavení na Univerzitě. Smlouva stanoví vedoucímu Katedry vyšší mzdy a dalších úhrad, cestovní výdaje, náklady na zařízení bytu a ubytování, zdravotní pojištění.

6. Univerzita zajistí vedoucímu Katedry podmínky a vybavení nezbytné pro jeho akademickou činnost a výzkumné úkoly - tzn. příležitost vyučovat, provádět výzkumnou činnost

a sledovat její průběh, vést disertační práce, zprostředkovat výsledky vědecko-výzkumné práce atd.

7. UNESCO zajistí propagaci výsledků činnosti Katedry a zprostředkuje využití potencionálních konkrétních výstupů činnosti Katedry na regionální a mezinárodní úrovni. UNESCO poskytne finanční příspěvek na zahájení projektu. Tento příspěvek bude předmětem zvláštní dohody. UNESCO také poskytne Univerzitě součinnost při zajišťování mimorozpočtových zdrojů na pokračování projektu.

8. Po uplynutí smlouvy vedoucího Katedry předloží Univerzita zprávu UNESCO. Po jejím schválení může UNESCO šířit zprávu v rámci světové akademické obce.

9. UNESCO usnadní účast Univerzity na svých programech a aktivitách se zřetelem na podporu mezinárodní vědecké spolupráce v oblasti muzeologie a světového dědictví. UNESCO bude také systematicky podporovat výměnu informací a dokumentace, jakož i výměnné pobyty profesorů, vědecko-výzkumných pracovníků, řídicích pracovníků a studentů Univerzity v rámci projektu partnerství mezi univerzitami (UNITWIN).

10. V rámci výše uvedeného projektu bude UNESCO vyvíjet úsilí k zapojení Univerzity do činnosti různých meziuniverzitních a jiných vědeckých, vzdělávacích a kulturních sítí, na kterých se podílí. Činnost Katedry by se měla zvláště zaměřit na instituce zabývající se výukou, vědecko-výzkumnou, dokumentační a publikační činností v oblasti muzeologie, muzeí a dědictví. V příloze 3 této Dohody jsou vyjmenovány instituce a organizace, mající k datu zřízení Katedry zájem o zahájení spolupráce na partnerské úrovni. UNESCO i Univerzita budou tyto snahy podporovat.

11. V souladu s ustanovením této Dohody bude Univerzita hradit veškeré výdaje, spojené s realizací činnosti Katedry UNESCO.

12. Ani Univerzita, ani kterýkoliv z jejích pracovníků, zaměstnaných na realizaci aktivit Katedry UNESCO, nebudou považováni za zmocněnce, zástupce nebo pracovníky UNESCO, ani nebudou používat žádných výhod, imunity, odměn nebo náhrad, pokud tak není jasně stanoveno v této Dohodě. Nadto nejsou zmocněni zavazovat UNESCO k žádným výdajům jakéhokoliv druhu ani k jakémukoliv jinému závazku.

13. Veškerá opatření, která Univerzita považuje za nezbytná, aby se zabezpečila proti ztrátám, poškození či škodám, které by mohly nastat v souvislosti s těmito aktivitami, jsou plně v její kompetenci.

14. Veškeré spory, k nimž dojde ve spojitosti s prováděním této Dohody nebo při její interpretaci, budou řešeny v první řadě vzájemnou dohodou. Pokud však ve lhůtě šesti měsíců od data vzniku sporu nebude dosaženo narovnáni smířčí cestou, nebo pokud i před uplynutím této lhůty UNESCO písemně potvrdí, že dle jeho mínění neexistuje žádná reálná možnost, aby strany dosáhly smířčí dohody, má kterákoliv ze stran právo předložit spor arbitrovi, na kterém se strany dohodnou. Nepodaří-li se dosáhnout dohody o arbitrovi, bude tento určen předsedou instančního soudu (Tribunal de grande instance) v Paříži na žádost té strany, která o to požádá jako první.

Arbitrážní jednání se bude konat v Paříži a bude se řídit pravidly a postupy, které stanoví arbitr. Výše nákladů arbitrážního jednání bude stanovena arbitrem s přihlédnutím k platným sazbám, užívaným při podobných arbitrážích Mezinárodní obchodní komorou (International Chamber of Commerce); tyto náklady mohou být rozděleny rovnoměrně mezi obě strany nebo dány k úhradě jedné z nich. Vynesený rozsudek je konečný, nezvratný a bez možnosti odvolání.

15. Tato Dohoda vstupuje v platnost dnem podpisu oběma stranami. Jakékoliv dodatky, změny či doplnění musí být učiněny písemně a potvrzeny oběma stranami, přičemž se pak stávají nedílnou součástí dohody. Dohodu může vypovědět kterákoliv ze stran, a to formou písemné výpovědi druhé straně ve lhůtě 60 dní před zamýšleným dnem ukončení platnosti Dohody.

16. Tato Dohoda je vyhotovena ve dvou výtiscích s platností originálu, přičemž každé ze stran náleží jeden výtisk.

Součástí Dohody jsou tři přílohy:

Příloha č. 1: Rámcový program činnosti Katedry UNESCO

Příloha č. 2: Návrh na jmenování vedoucího Katedry UNESCO

Příloha č. 3: Seznam univerzit, muzeí atd., které mají zájem o navázání spolupráce s Katedrou UNESCO

Tyto přílohy tvoří nedílnou součást Dohody.

Za Organizaci spojených národů
pro výchovu, vědu a kulturu

Federico Mayor
Generální ředitel

Paříž, listopad 1994

Za Masarykovu univerzitu

Eduard Schmidt
Rektor

Brno, listopad 1994

Seznam pramenů a literatury (Sources)

Archivní prameny

Archiv Masarykovy univerzity (AMU), Rektorát

Literatura

DOLÁK Jan. Mezinárodní letní škola muzeologie 1986 – 1999. In: *Museologica Brunensia* č. 2 (2014), s. 43-46. ISSN 1805-4722

KAČÍREK, Luboš – RAGAČ, Radoslav – TIŠLIAR, Pavol. *Múzeum a historické vedy : Vysokoškolská učebnica*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013. - 285 s. ISBN 978-83-7490-585-5

KAČÍREK, Luboš – TIŠLIAR, Pavol. Múzejné výstavníctvo na Slovensku v súčasnosti. In: *Museologica Brunensia*, roč. 4, 2/2015, s. 42-47. ISSN 1805-4722

ŽALMAN Jiří. Potřebuje české muzejnictví muzeologii? In: *Muzejní a vlastivědná práce*. Časopis Společnosti přátel starožitností. Národní muzeum Praha, 4/1996. s. 35. ISSN 1803-0386

<http://www.phil.muni.cz/unesco/Documents/agreement>

Vplyv sinománie na budovanie šľachtických zbierok – zbierka čínskeho porcelánu v SNM-Múzeu Červený Kameň

Nikola Maliňáková

Mgr. Nikola Maliňáková
Slovenská akadémia vied
Encyklopedický ústav SAV
Bradáčova 7
851 02 Bratislava
email: jacunská3@centrum.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:1:71-96

Aristocratic Sinomania: The SNM Museum Červený Kameň and its collection of Chinese porcelain

This paper analyzes the influence of Chinese culture on the lifestyle of European aristocrats which ranged from adoption of certain elements from the Chinese culture to an outright Sinomania which led to such fads as designing homes in the chinoiserie style or collecting Chinese artifacts, especially porcelain. The latter not only showed that the owner followed the latest fashions, but it also displayed their wealth and high social status. In this paper, we analyze one such collection currently housed in the SNM Museum Červený Kameň providing a detailed description of selected items.

Key words: Chinese porcelain, chinoiserie, sinomania, sinophilia, the Pálffy family

Čína bola pre Európanov až do 13. storočia neznámou krajinou, o ktorej mali iba letmú vedomosť. Po prvých objavných cestách a príleve misionárov do tejto oblasti sa do Európy dostávajú informácie o Ríši stred (čung-kuo 中国). Európa sa oboznamuje s exotickou kultúrou, ktorá sa postupne stala centrom záujmu aristokratov a kráľovských rodov. Podľa Čou Kung-sina „fanatický obdiv Európanov voči čínskemu systému a civilizácii (kultúre) vychádzal z ich sklamaní z vlastnej politickej kultúry“.¹ Postupne začali preberať čínske kultúrne zvyky, ako pitie čaju, začali sa obliekať do drahého hodvábu a zariaďovali svoje príbytky čínskym nábytkom, exotickými predmetmi a v neposlednom rade porcelánom, ktorý napokon vyjadroval spoločenský status. Sinománia (čung-kuo-čchao 中国潮 / čung-kuo-že 中国热) sa rozmohla na prelome 16. a 17. storočia, kedy sa vo veľkom rozšíril euroázijský obchod. V tomto období sa čínsky luxusný tovar mení na spotrebný tovar, ktorý je bežne dostupný.

Na začiatku 16. storočia bolo možné kúpiť tovar pochádzajúci z Ázie v dvoch európskych mestách. Lisabon bol miestom každoročného európskeho veľtrhu, na ktorom sa predával čínsky porcelán, textilie, korenie, bylinky či rohy nosorožcov. Druhým centrom dovážaného tovaru boli Antverpy, ktoré však v 80. rokoch 16. storočia stratili svoj status a obchod sa presunul na sever do Amsterdamu. Hoci bol tento exotický tovar pomerne dostupný, bol nesmierne drahý. Už v tomto období existovali bohatí a mocní ľudia, ktorí sa týmto tovarom obklopovali, pretože vlastníctvo ázijského tovaru vyjadrovalo status a prestíž.² Na prelome 16. a 17. storočia sa euroázijský obchod znásobil a čínsky luxusný tovar sa postupne stáva bežne dostupným spotrebným tovarom. V prvej polovici 17. storočia sa zberateľským a predajným centrom čínskych predmetov stáva Paríž.

Aristokrati prichádzali do styku s čínskymi umeleckými predmetmi už od malička. V roku 1605 štvorročnému francúzskemu korunnému princovi Ľudovítovi XIII. (vládol v rokoch

¹ ČOU, Kung-sin. *Fa-kuo lu-i š'-s' š'-čchi čung-kuo feng-sang-te sin-čchin jü fa-šan*. Vznik a vývoj čínskej módy vo Francúzsku v období Ľudovíta XIV). Príspevok na sympóziu: *Liang-an ku-kung ti-san-t'ie šüe-šu jen-tchao-čhuej: Š'-čhü, š'-pa š'-t'i* (1662 – 1722), 2011.

² Tamže, s. 5; LACH, D. F. *Asia in the Making of Europe, Volume II: A Century of Wonder. Book 1: The Visual Arts*. Chicago: University of Chicago Press, 1970, s. 10, 17.

1610 – 1643) priniesla francúzska princezná čínsky umelecký darček – obraz s kvetmi a vtákmi vyšívajú zlatou nit'ou. Deväťročného Ľudovíta XIII. často brávali do obchodu s čínskymi starožitnosťami. V jeho denných záznamoch zo dňa 24. 11. 1610 je zaznamenané: „Vzali ma do galérie a obchodu, kde boli čínske umelecké predmety.“ O týždeň neskôr, 1. 12. 1610, tiež zaznamenal: „O ôsmej ma vzali do galérie, vstúpil som do miestnosti obchodníka a tento obchodník vyťahol čínsky tovar.“⁶

Počas vlády nástupcu Ľudovíta XIII., Kráľa slnko, Ľudovíta XIV. (vládol v rokoch 1643 – 1715) mal veľký vplyv na šírenie čínskej módy jej milovník, kardinál Mazarin (1602 – 1661). V jeho bohatej zbierke bolo veľa čínskych umeleckých predmetov a predmetov v čínskom štýle. V podrobnom zozname jeho zbierky z roku 1653 je zaznamenané: „Séria čínskeho nábytku, textilii, čínskej priadze, pätnástich kusov čínskeho brokátu a celkovo desať serží vyrobených v Paríži v čínskom štýle.“⁶

Ľudovít XIV. dal v roku 1661 prebudovať palác vo Versailles. Na dekorovanie interiérov paláca boli použité vzácné čínske predmety. Ľudovítova vášeň a fascinácia Čínou sa prejavila v roku 1670, kedy architekt Luis le Vau na žiadosť kráľa postavil prvú európsku stavbu v čínskom štýle, *Trianon de porcelaine* 特里亚农瓷屋 (*tebe-li-ja-nung cch'-nu*). Architekt sa snažil napodobniť známu Nankinskú porcelánovú pagodu 南京瓷塔 (*nan-t'ing cch'-tcha*).⁶ Fasáda pavilónu bola tvorená bielo-modrou delftskou keramikou.⁷

Ani Slovensko neobišla sinománia a záujem o čínsku módu. Medzi najznámejších zberateľov umeleckých predmetov ázijského a čínskeho pôvodu patrili Zichyovci, predovšetkým bývalý minister Karol Zichy (1753 – 1826), ktorého zbierky sa dostali do kaštieľov v Rusovciach a Voderadoch pri Trnave, kde ich značne rozšíril Eugen (1837 – 1906) a Jozef Zichy (1841 – 1924). Jozef Zichy si zo svojej cesty po východnej Ázii v rokoch 1875 – 1876⁸ priniesol mnoho umelekohistorických predmetov, ktoré umiestnil vo svojom kaštieli vo Voderadoch. Na začiatku 20. storočia z nich usporiadal osobitnú výstavu, o ktorej referovala i tlač.⁹

História zbierania čínskeho umenia v Európe siaha až do 16. storočia, kedy portugalské a španielske lode priviezli do Európy obrovské množstvo čínskeho porcelánu. Okrem porcelánu sa do Európy začal dovážať aj čínsky nábytok či lakované predmety. Tento tovar bol exotický a drahý a vyjadroval prestíž aristokratov. V kráľovských sídlach a sídlach aristokratov začali vznikať čínske kabinety a izby boli dekorované čínskymi artefaktmi. V týchto miestnostiach čínsky porcelán zdobil steny či priestor nad alebo pred krbom. Vystavený porcelán často stál pred zrkadlom, aby zvýraznilo jeho žiarivý lesk. Čínsky porcelán však postupne nadobudol taký status, že začali vznikať porcelánové kabinety či domy. V Európe sa porcelánové izby stali veľmi populárne v 18. storočí. Porcelánové nádoby boli zasadené v kovových pozlátených rámoch a postavené na piedestáli či na konzolách dreveného obloženia. Takýto štýl vystavovania porcelánu sa nazýva holandský štýl.¹⁰

³ ČOU, Kung-sin. *Fa-kuo lu-i š'-s' š'-čchi čung-kuo feng-šang-te sin-čchin jü fa-šan*. 2011, s. 6.

⁴ Serž je obchodné označenie pre hustú tkaninu s miernym leskom.

⁵ ČOU, Kung-sin. *Fa-kuo lu-i š'-s' š'-čchi čung-kuo feng-šang-te sin-čchin jü fa-šan*. 2011, s. 6.

⁶ Nankinská porcelánová pagoda alebo veža bola skonštruovaná v 15. storočí počas vlády mingského panovníka Jung-le 永乐 (vládol v rokoch 1402 – 1424) a bola zničená v 19. storočí počas tchaj-pchingského povstania (1850 – 1864).

⁷ ČOU, Kung-sin. *Fa-kuo lu-i š'-s' š'-čchi čung-kuo feng-šang-te sin-čchin jü fa-šan*. 2011, s. 9; LEE, T.H.C. *China and Europe: Images and Influences in Sixteenth to Eighteenth Centuries*. Hong Kong: Chinese University Press, 1991, s. 232.

⁸ Viď SLOBODNÍK, M. „Tu je všetko originálne, všetko je vyslovene čínske“ – cestovný denník grófa Józsefa Zichyho z Číny (1876). In: *Našinec v Oriente: Cestovateľia zo Slovenska a Čiech v Ázii a Afrike (19. stor. – I. pol. 20. stor.)*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2009, s. 123–146.

⁹ FAUST, O. – KRÁLIKOVÁ, B. *Ázijské zbierky, zv. 1*. Trnava: Západoslávské múzeum v Trnave, 1964, s. 14–16.

¹⁰ GANSE, S. *Chinese Porcelain: An Export to the World*. Hong Kong: Joint Publishing, 2008, s. 89–90; FAJCSÁK, G. *Collecting Chinese Art in Hungary from the Early First Century to 1945: As Reflected by the Artefacts of the Ferenc Hopp Museum of Eastern Asiatic Arts*. Budapest: Department of East Asian Studies, 2007, s. 7; VINCENELLI, M. *Women and Ceramics: Gendered Vessels*. Manchester: Manchester University Press, 2000, s. 113–115.

Najznámejšie a najväčšie zbierky vznikli hlavne v krajinách západnej Európy, akými boli napríklad Francúzsko, Rakúsko, Nemecko, Anglicko, Holandsko, ale aj v krajinách strednej Európy ako Maďarsko, Poľsko či Slovensko. Vášeň pre zbieranie čínskeho porcelánu sa medzi európskymi aristokratmi rozšírila vďaka ich cestovateľským záujmom, alebo sa na kráľovské dvory dostala vďaka manželstvám medzi jednotlivými európskymi rodmi.

Vo Francúzsku na začiatku 17. storočia bol čínsky porcelán „zriedkavý ako diamanty a zaobchádzalo sa s ním ako so zlatom“.¹¹ V roku 1604 francúzsky kráľ Henrich IV. (vládol v rokoch 1589 – 1594) poveril francúzskeho veľvyslanca v Holandsku, aby mu zakúpil čínsky prvotriedny porcelánový obedový servis. Počas vlády Ľudovíta XIII. vlastnil najväčšiu zbierku čínskeho porcelánu kardinál Richelieu. Jeho zbierka obsahovala až 400 kusov.¹²

Francúzski aristokrati príležitostne využívali vzácny čínsky porcelán pri každodenných rituáloch, ako je stolovanie či toaleta. Postupne sa stal čínsky porcelán bežnou súčasťou stolovania, kde dopĺňal strieborný riad. Ľudovít XIII. už ako dieťa jedával polievku z porcelánovej misky pochádzajúcej z Číny. Začal tak tradíciu, ktorú preniesol na svojho syna Ľudovíta XIV., ktorý „jedol vývar z misky veľmi jemného porcelánu a bral si ovocie a želatínu z čínskych tanierov“.¹³

Poľský kráľ Ján III. Sobieski (vládol v rokoch 1674 – 1696) mal vo svojom paláci Wilanów vo Varšave čínsky kabinet, ktorý bol vyzdobený čínskym porcelánom. Túto zbierku značne rozšíril August II. Silný (vládol v rokoch 1694 – 1733), legendárny zberateľ čínskeho porcelánu. O Augustovi II. Silnom sa traduje, že vymenil svoj pluk dragúnov¹⁴ za štyridsaťosem čínskych váz. V jeho zbierke sa nachádza zväčša porcelán z obdobia cisára Kchang-si 康熙 (vládol v rokoch 1662 – 1722). Zbierka tohto vášnivého zberateľa obsahuje čínsky modro-biely porcelán, porcelán typu *famille verte* či biely porcelán *Blanc de Chine*. Dodnes sa z celkového počtu 1 250 kusov porcelánu *Blanc de Chine* zachovalo vyše 400 kusov. Táto zbierka je považovaná za najstaršiu zbierku orientálneho porcelánu v Európe, ktorú August II. Silný vytvoril v rokoch 1694 – 1705. Inventár z roku 1727 zaznamenáva, že táto zbierka obsahuje až 21 000 kusov orientálneho porcelánu. V súčasnosti sa zbierka nachádza v drážďanskom paláci Zwinger.¹⁵

V Uhorsku sa mánia zbierania čínskeho porcelánu rozšírila v 18. storočí. Medzi najznámejšie zbierky patrí zbierka rodov Esterházy, Pálffy, Teleki či Zichy. Najvýznamnejšou zbierkou je zbierka rodu Esterházy. V niektorých ich sídlach, Esterháze, Bernolákové (pôvodne Čeklís) a Eisenstadte (Kismarton), boli čínske zbierky, ktoré obsahovali aj nádherný čínsky porcelán. V pravom krídle paláca Esterháza sa nachádzal čínsky kabinet, v ktorom bol vystavený „čínsky modro-biely porcelán, biely porcelán *Blanc de Chine*, biele glazované vázy dekorované farebnou maľbou, šálky a ozdobné nádoby, teda to najlepšie z porcelánu dovezeného z Číny v 18. storočí“.¹⁶

Ázijské umelecké predmety sa na Slovensku zbierali už od 16. storočia. Medzi prvých patrili Mikuláš Pálffy (1552 – 1600) či jeho manželka Mária, rodená Fuggerová (?–?). V druhej polovici 16. storočia žil v Trnave ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh (1493 – 1568), ktorý pôsobil dlhé roky na nizozemskom kráľovskom dvore. Odtiaľ si priniesol menšiu zbierku ázijských starožitností. V súčasnosti nie sú dostupné informácie o tom, či tieto prvé zbierky ázijského umenia na Slovensku obsahovali aj čínsky porcelán.¹⁷

Skutočný záujem o čínsky porcelán na Slovensku začína až na prelome 18. a 19. storočia.

¹¹ JONES, C. A. *Shapely Bodies: The Image of Porcelain in Eighteenth-Century France*. University of Delaware, 2013, s. 37.

¹² ČOU, Kung-sin. *Fa-kuo lu-i š'-s' š'-čhi čung-kuo jeng-sang-te sin-čbin jü fa-čan*. 2011, s. 6.

¹³ JONES, C. A. *Shapely Bodies: The Image of Porcelain in Eighteenth-Century France*. University of Delaware, 2013, s. 37.

¹⁴ Dragún – vojak, príslušník jazdeckej pechoty. Používal krátku mušketu a karabínu.

¹⁵ RUJIVACHARAKUL, V. *Collecting China: The World, China, and a History of Collecting*. Plymouth: Rowman & Littlefield, 2011, s. 55.

¹⁶ FAJCSÁK, G. *Collecting Chinese Art in Hungary from the Early First Century to 1945: As Reflected by the Artefacts of the Ferenc Hopp Museum of Eastern Asiatic Arts*. Budapest: Department of East Asian Studies, 2007, s. 8.

¹⁷ FAUST, O. – KRÁLIKOVÁ, B. *Ázijské zbierky, zv. 1*. Trnava: Západoslovenské múzeum v Trnave, 1964, s. 13.

Významným zberateľom bol gróf Ján Pálffy¹⁸ (1829 – 1908), ktorý v kaštieli v Kráľovej pri Senci sústredil najpočetnejší súbor umeleckoremeselných prác (približne dvetisíc artefaktov). Pálffy pri zariadovaní tohto kaštieľa uplatnil svoj cit pre *Raumkunst*.¹⁹ V pozostalom inventári bol zaevidovaný nábytok, nástenné koberce, výrobky z hodvábu, európsky a východoázijský porcelán.²⁰ „*Zaujímavý je porcelán čínskeho a japonského pôvodu, ktorého je v Kráľovej veľmi veľa. 18. storočie malo v súvislosti s východoázijským porcelánom takisto osobitný vkus. Oblubovalo iné než my. Malo rado veľkorozmerné, kobaltovou modrou zdobené nádoby, vedrá, veľkorozmerné, chryzantémami sa skvejúce misy. Kusy tohto druhu sú charakteristické pre zariadenie kaštieľov v 18. storočí a sú priam neodmysliteľným príslušenstvom týchto kaštieľov. V kaštieli Jána Pálffyho v Kráľovej vidíme východoázijský porcelán tohto druhu, ako keby ho zbieral jeho predok, palatín. Aj týmto vytvoril istú náladu v Kráľovej...*“²¹

Už spomínaní Zichyovci začali v 19. storočí zbierať umelecké predmety ázijského pôvodu. O značné rozšírenie zbierky Karola Zichyho sa zaslúžil Jozef Zichy, ktorý v rokoch 1875 – 1876 cestoval po Ázii (najmä Japonsku a Číne). Jedným z motívov jeho ciest bolo pravdepodobne rozšírenie zbierky umeleckých predmetov východoázijskej proveniencie. Po návrate zo svojich ciest daroval časť svojej zbierky dnešnému Múzeu mesta Bratislava a časť inštaloval v kaštieli vo Voderadoch, kde „*vo veľkej jedálni bola vzácna zbierka japonskej a čínskej keramiky pozostávajúca zo 680 kusov... V druhej jedálni na druhom poschodí boli veľké rodinné portréty a 507 japonských a čínskych nádob.*“²² Časť artefaktov bola uložená v Spolku sv. Vojtecha v Trnave a odtiaľ bola v roku 1962 presunutá do Západoslovenského múzea v Trnave (vyše sto kusov čínskeho porcelánu). Určitá časť zichyovských zbierok sa nachádza vo východoázijskej zbierke mesta Budapešť.²³ V zbierke porcelánu, skla a keramiky SNM-Múzea Červený Kameň sa z celkového počtu 4 644 kusov nachádza 148 kusov čínskeho porcelánu. Jedna časť zbierky je vystavená v stálej expozícii a druhá časť sa nachádza v depozitári v uzamknutých sklenených vitrínach, kde je pravidelne kontrolovaná vlhkosť a teplota vzduchu. Zbierka čínskeho porcelánu v zbierkach SNM-Múzea Červený Kameň obsahuje tanierne, misky, vazy, podšálky, šálky, nádoby, kanvičku na smotanú, cukorničku, svietnik a nádoby na štetce.

Čínsky porcelán v tejto zbierke je zdobený v štýle *famille rose*, *famille verte*, *famille jaune* alebo v mandarínskom štýle. Taktiež sa tu nachádza určité množstvo modro-bieleho porcelánu alebo bieleho porcelánu zdobeného farebnými emailami, seladónu či vazy zdobené technikou *cloisonné* alebo výrobky *grains de riz*. V zbierke čínskeho porcelánu sa nachádzajú aj hlinené predmety vyrobené z hrnčiny *c'-ša* 紫砂.

Z dôvodu unáhleného odchodu Karola Pálffyho s rodinou z rodového sídla Červený Kameň, kedy si svoje vzácne predmety vzali so sebou, časť predmetov uložili v *safete*,²⁴ ktorý bol následne vykradnutý. Keďže sa nezachovala evidencia zvozov v rokoch 1949 – 1957 z okolitých šľachtických sídel,²⁵ je zložité určiť počet a druhy čínskeho porcelánu, ktoré obsahovala pôvodná

¹⁸ Pezinská vetva Pálffyovcov.

¹⁹ Umenie interiéru.

²⁰ PAPCO, J. *Gróf Ján Pálffy ako zberateľ*. SNM – Múzeum Bojnice, 1998, s. 12.

²¹ Tamže, s. 13.

²² FAUST, O. – KRÁLIKOVÁ, B. *Ázijské zbierky, zv. 1*. Trnava: Západoslovenské múzeum v Trnave, 1964, s. 16.

²³ SLOBODNÍK, M. „Tu je všetko originálne, všetko je vyslovene čínske“ – cestovný denník grófa Józsefa Zichyho z Číny (1876). In: *Našinec v Oriente: Cestovatel'ia zo Slovenska a Čiech v Ázii a Afrike (19. stor. – I. pol. 20. stor.)*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2009, s. 141; FAUST, O. – KRÁLIKOVÁ, B. *Ázijské zbierky, zv. 1*. Trnava: Západoslovenské múzeum v Trnave, 1964, s. 14-16.

²⁴ *Safety* – zamurované miestnosti (zrejme od slova sejf).

²⁵ Červený Kameň, Budmerice, Smolenice, Hlohovec, Jelenec, Veľký Biel, Voderady, Horné Obdokovce, Tovarníky, Hajná Nová Ves, Čakany, Brunovce, Borčice, Brodzany, Palárikovo, Radvaň, Uhrovec, Dubodiel, Veľké Zálužie, Gabčíkovo, Dolná Krupá, Lúka, Veľká Maňa, Bernolákovo, Čičov, Veľký Ďur, Lehnice, Diva, Nitra, Stupava a Adamovce. Mobilár týchto sídel bol sústredený v kláštore v Trnave a Bratislave.

pálffyovská zbierka na hrade Červený Kameň. Článok sa preto ďalej nevenuje pôvodu zbierky, ale jednotlivým predmetom, ich opisu, datovaniu a charakteristike.

Katalóg zbierky čínskeho porcelánu SNM – Múzeum Červený Kameň

miska *wan* 碗

typ: famille verte (<i>su-san-čchaj</i> 素三彩)	
farby: zelená, modrá, červená	
rozmery mm: max. ø - 143, ø dna - 55, výška - 48	
datovanie: Kchang-si 康熙 (1662–1722)	
prír.č.: ČK 2013	evid.č.: P- 302

Miska je dekorovaná v štýle famille verte, pre ktorý je typické prevládanie zelených odtieňov. Miska je taktiež dekorovaná modrou, červenou, žltou, fialovou a čiernou farbou. Vzor na vonkajšej strane misky tvoria farebné kvety a lístie a vtáci. Okolo fízla je zelený pás, v ktorom sa striedajú žlté, modré a červené dekory.

Vnútorňa strana je taktiež zdobená farebnými kvetmi.

Miska je na dne značená značkou paliny pravej *ai-je* 艾叶, ktorá sa nachádza v strede dvoch sústredných kruhov. Takýto typ značenia sa používal v období Kchang-siho potom, ako bol v roku 1677 prijatý edikt, ktorý zakazoval používanie cisárovho mena na dne porcelánových výrobkov (Burton, 1909, s. 131).

zhášadlo

Porcelánové zhášadlo na sviečky kužeľovitého tvaru je dekorované v mandarínskom štýle. Na povrchu sa nachádzajú dva oválne medailóny. Jeden medailón je dekorovaný figurálnym motívom a druhý rastlinným ornamentom. Okolie medailónov je zdobené rastlinným ornamentom v zelenej, ružovej a zlatej farbe.

Zhášadlo sa v Číne nepoužívalo, a preto je evidentné, že bolo vyrobené na základe požiadaviek európskeho trhu. V európskych domácnostiach sa zhášadlo používalo na zhasínanie sviečok bez toho, aby sa vytvoril dym a zápach (Copeland, 200, s. 33)

Môžeme ho datovať do obdobia 19. storočia, kedy sa takto dekorovaný porcelán vo veľkom dovážal do Európy (Litzenburg, 2003, s. 37).

Zhášadlo je poškodené a neodborne lepené.

typ: mandarínsky porcelán	
farby: zelená, ružová, zlatá	
rozmery mm: max. ø - 40, výška - 70	
datovanie: 19. storočie	
prír.č.: ČK 2830	evid.č.: P-303

miska wan 碗

Biela miska je zdobená farebnými emailami - zelená, modrá, červená, žltá, fialová a čierna farba. Na vnútornej strane dna je namaľovaná vetvička s kvetmi, podobne ako na vonkajšej strane misky. Vonkajšia strana je zdobená aj prekríženými bambusmi 竹. Bambus je symbolom dlhovekosti a vitality, pretože dokáže prežiť rôzne nepriaznivé prírodné podmienky a zostáva zelený po celý rok (Eberhard, 1983, str. 28-30). Okolo okraja misky sú namaľované dve rovnobežné čiary (rovnako z vnútornej aj vonkajšej strany).

Miska je na dne značená štyrmi znakmi *pi-jü čen-wan* 碧玉珍玩 – „skvost medzi vzácnymi predmetmi z jadeitu“ (pozri obr.) Toto značenie odkazuje na krásu predmetu. Takéto značenia porcelánových výrobkov, tzv. pochvalné značky sa používali v 17. a 18. storočí (Burton, 1909, str. 146).

typ: biely porcelán	
farby: modrá, červená, zelená	
rozmery mm: max. ø - 83, ø dna - 36, výška - 53	
datovanie: 17. – 18. storočie	
prír.č.: ČK 5057	evid.č.: P-304

miska

Miska s vrchnákom *kaj-wan* 盖碗 je dekorovaná siedmimi farebnými emailami. Prevládajúca farba rumelkovo červená a ružová. Rumelkovo červená, biela a zlatá farba sú nanosené na poleve. Na vonkajšej strane sú namaľované pivónie, košík s kvetmi *lan* 蓝, ktorý symbolizuje jedného z ôsmich nesmrteľných, Lan Cchaj-che 蓝采和 (Eberhard, 1986, s. 31). Ďalšími symbolmi je vykurovadlo, čínske paličky na jedenie a lyžica *š'* 匙, ktorá symbolizuje Che Sien-ku 何仙姑, jedinú ženu spomedzi ôsmich nesmrteľných (Eberhard, 1986, s. 274). Vnútorná stena misky je zdobená kvetinovými motívmi (pivónie). Okraj misky je ornamentálne zdobený špirálami a kvetinami. Vrchnák tejto misky nie je jej súčasťou. Možno predpokladať, že k nej patrí vrchnák, evidovaný pod evid. číslom P-308. Miska patrí medzi konfiškáty. V zbierke sa nachádzajú ešte dve podobné misky s evidenčným číslom P-305 a P-307. Miska s evidenčným číslom P-307 patrí do pôvodného inventára rodu Pálffyovcov na hrade Červený Kameň. Poškodená.

typ: famille rose (<i>žuan-cchaj</i> 软彩)	
farby: ružová, červená, zlatá	
rozmery mm: max. ø - 160, ø dna - 70, výška - 70	
datovanie: 18./19. storočie	
prír.č.: ČK-5040	evid.č.: P-306

vrchnák na misku

typ: famille rose (žuan-čhaj 软彩)	
farby: ružová, červená, zlatá	
rozmery mm: max. ø - 136, ø dna - 57, výška - 45	
datovanie: 18./19. storočie	
prír.č.: ČK-5035	evid.č.: P-308

Vrchnák na misku *kaj-wan* dekorovaný v štýle famille rose. Prevláda ružová a rumelkovo červená farba. Vonkajšia stena vrchnáka je zdobená prevažne kvetinovými motívami. Taktiež je dekorovaná symbolmi ako vykurovadlo či váza. Dno predmetu je zdobené kvetom pivónie *mu-tan* 牡丹, ktorá symbolizuje bohatstvo a vyznamenanie či poctu (Eberhard, 1986, s. 231).

Vrchnák patrí do pôvodného inventára zbierky rodu Pálffyovcov na hrade Červený Kameň, o čom svedčí zelené číslo na dne vrchnáka.

V zbierke sa pod evidenčným číslom P-309 nachádza ešte jeden rovnako zdobený vrchnák s rovnakými rozmermi. Na jeho dne sa nachádza zelené číslo 129, ktoré značí, že patrí do pôvodného inventára zbierky rodu Pálffyovcov.

Na základe rovnakého dekoru ako misky s evidenčným číslom P-305, P-306 a P-307 je možné predpokladať, že tieto vrchnáky patria práve k nim.

tanier *pčhan* 盤

Tanier dekorovaný v štýle famille rose, pre ktorý je typické prevládanie ružovej farby. Tanier je dekorovaný taktiež zelenou, modrou, čiernou a zlatou farbou na poleve.

Ústredný motív taniera tvorí rozkvitnutá pivónia *mu-tan* 牡丹, ktorá symbolizuje bohatstvo a vyznamenanie a je považovaná za kráľovnu kvetov. Vedľa pivónie je namaľovaná váza *pching* 瓶, ktorá je symbolom mieru. Spoza vázy vybieha symbol dlhovekosti, huba *ling-č'* 灵芝. Okraj taniera je zdobený štyrmi lotosovými kvetmi *lien-čhua* 莲花, ktoré symbolizujú nekonečnosť, neobmedzenosť. Po celej dĺžke okraja obieha ružový ornament bez konkrétnej symboliky (Eberhard, 1986, s. 231, s. 306, s. 199, s. 168).

V zbierke porcelánu, skla a keramiky SNM – Múzeum Červený Kameň sa nachádza ešte deväť rovnako zdobených tanierov s rovnakým dekorom s evidenčným číslom P-343, P-344, P-345, P-347, P-348, P-349, P-350, P-351 a P-352.

typ: famille rose (žuan-čhaj 软彩)	
farby: ružová	
rozmery mm: max. ø - 115, ø dna - 66, výška - 18	
datovanie: 19. storočie	
prír.č.: ČK-5017	evid.č.: P-346

nádoba *po-s²-lu* 钵式炉

Porcelánová modro-biela nádoba dekorovaná od-tieňmi modrej farby pod polevou na bielom pod-klade. Na vonkajšej strane je namaľovaná žena s deťmi v záhrade, s kvitnúcim stromom a dvo-mi netopiermi *fu* 蝠. Netopier *fu* znie foneticky rovnako ako šťastie *fu* 福, takže netopier v čínskej symbolike znamená šťastie. V prípade zobraze-nia dvoch netopierov oproti sebe, ako aj v tomto prípade, to symbolizuje dvojité šťastie (Eberhard, 1983, str. 32).

Nádoba je na dne značená značkou *Čcheng-chua nien-č'* 成化年製 v dvoch sústredných kruhoch (pozri obr.). Takto sa označovali nádoby vyrábané na prelome 19./20. storočia v tzv. období oživenia Kchang-siho.

typ: modro-biely porcelán (<i>čching-chua</i> 青花)	
farby: modrá	
rozmery mm: ø hrdla - 55, ø dna - 53, výška - 55	
datovanie: 19./20. storočie	
prír.č.: ČK 2831	evid.č.: P-383

nádoba s vrchnákom *kaj-kuan* 盖罐

Dekor dvomi odtieňmi modrej a zelenej, červenou, a žltou farbou. Vrchnák zakončený gombíkom v tvare puku a dekorovaný sprievodom hudob-níkov. Motív nádoby tvorí sprievod mandarínov. Takmer každý drží gong alebo nesie draka, slona, lotos či nápis *tchien-kan* 天干. V spodnej časti sú traja úradníci. Všetci smerujú k dvom úradníkom pri oltári. Tento motív je typický pre mandarínsky porcelán. Na dne značená (obr. 1). Hoci značka tvrdí, že nádoba vznikla v dobe veľkej dynastie Čching za vlády Čchien-lunga (*ta-čching čchien-lung ni-en-č'* 大清乾隆年制) nie je to tak. Značka nie je na-písaná správne. Takto značený porcelán sa vyrábal v 20. storočí. V období Čchien-lunga 乾隆 (vládol v rokoch 1735 - 1796) sa na značenie porcelánu používala iba jedna značka, a to značka písaná pečatným písmom *čuan-šú* 篆书 (Burton, 1909, s. 136) (obr.2).

Nádoba používaná na uchovávanie korenín. V zbierke ešte jedna rovnako zdobená a značená nádoba s rozdielnymi rozmermi.

Obe nádoby patria do pôvodného inventára.

typ: mandarínsky porcelán	
farby: modrá, červená, zelená, žltá	
rozmery mm: ø ústia - 95, ø dna - 132, ø vrchnáka - 92, výška - 240	
datovanie: 20. storočie	
prír.č.: ČK-2014ab	evid.č.: P-1697ab

miska wan 碗

Hlboká miska na nízkej kruhovej pätke, so zaoblenými vysoko zdvihnutými stenami. Zdobená modrou kobaltovou maľbou pod polevou a vyrezávanými vzormi v tvare hviezd. Takýto štýl zdobenia sa nazýva grains de riz. Výzdoba grains de riz sa používa až od 18. storočia. (Monkhouse, 1901, s. 136).

Telo misky je z vnútornej aj z vonkajšej strany zdobené rastlinným a kvetinovým motívom. Horný okraj misky je dekorovaný pásikmi geometrického mriežkového ornamentu. Dno nádoby z vnútornej strany je dekorované kvetmi s listami a pásom geometrického ornamentu.

Miska je v dobrom stave, no na niektorých miestach je poškodená glazúra. Neznačená.

typ: grains de riz	
farby: kobaltová modrá	
rozmery mm: max. $\varnothing$ - 175, $\varnothing$ dna - 80, výška - 85	
datovanie: 18./19. storočie	
prír.č.: ČK-2596	evid.č.: P-1879

váza pching 瓶

Váza dekorovaná sivozelenou popraskanou glazúrou. V hornej tretine hrdla je pás hnedej hrnčiarskej hlíny dekorovaný rytinami kvetín a vlnovkami. Baňatá časť vázy je taktiež dekorovaná pásom hnedej hrnčiarskej hlíny s vyrytými nepravidelnými útvarmi. Po bokoch vázy sú pripevnené dve plastické uchá v tvare levích hláv s kruhovými drážkami.

Váza je na dne značená značkou „guvernér/ miestodržiteľ provincie“ *čung-čcheng* 中丞 (pozri obr.). Takáto značka sa používala na kópiách starého „krakelového porcelánu“ vyrobených v rokoch 1723 – 1735, vďaka čomu vieme vázu presne datovať (Burton, 1909, s. 150).

Váza je na okraji poškodená, pri dne je prevrtaný otvor. Reštaurovaná.

typ: seladón (<i>čching-čch'</i> 青瓷)	
farba: sivozelená	
rozmery mm: $\varnothing$ hrdla- 13,2, $\varnothing$ dna - 127, výška - 370	
datovanie: 18. storočie	
prír.č.: ČK 546/75	evid.č.: P-1950

šálka *pei* 杯

typ: mandarínsky porcelán	
farby: ružová, oranžová	
rozmery mm: max. ø - 95, ø dna - 45, výška - 55	
datovanie: 19. storočie	
prír.č.: ČK-5052	evid.č.: P-2186

Zvoncovitá šálka so zvlneným horným okrajom na nízkom valcovitom podstavci. Dekorovaná farbami pod polevou v mandarínskom štýle. Prevláda ružová farba.

Telo šálky je dekorované tromi medailónmi. V kruhovom medailóne oproti ušku je namaľovaný kvet a papagáj *jing-wu* 鸚鵡, ktorý symbolizuje mladé dievča (Eberhard, 1986, s. 225). Medailón je rámovaný zlatou linkou. Po stranách sú dva obdĺžnikové medailóny.

Jeden medailón je dekorovaný figurálnym motívom a druhý maľbou kvetov, lístkov a sediacim pestrofarebným vtákom. Plocha medzi medailónmi je vyplnená ornamentom. Vnútorňa strana okolo horného okraja je dekorovaná rovnakým ornamentom ako zvyšok šálky.

Na šálke chýba uško. Inak je v dobrom stave.

konvička na smotanu

Konvička balustrového tvaru s rozšíreným hrdlom, ktoré na jednej strane prechádza do výlevky na kruhovej pätke. Zdobená v mandarínskom štýle, pre ktorý je typická paleta farieb *famille rose*, teda prevláda ružová farba a jej odtiene. Okrem ružovej farby je konvička dekorovaná taktiež zelenou, modrou, čiernou, oranžovou farbou pod polevou.

Telo konvičky je zdobené dvoma obdĺžnikovými medailónmi rámovanými oblúčikovitým motívom zelenej farby. V jednom medailóne sú zobrazení štyria mandaríni a druhý je dekorovaný motýľom *chu-tie* 蝴蝶, ktorý symbolizuje muža, pijúceho nektár z kalichu kvetiny (symbol ženy), a vtáka. Priestor medzi medailónmi je dekorovaný rastlinným motívom a ornamentami.

Konvička je poškodená – chýba uško.

typ: mandarínsky porcelán	
farby: ružová, oranžová	
rozmery mm: max. ø - 80, ø dna - 60, výška - 110	
datovanie: koniec 19. storočia	
prír.č.: ČK-5063	evid.č.: P-2191

podšálka

typ: mandarínsky porcelán/ rose medallion	
farby: ružová, zelená, zlatá	
rozmery mm: max. ø - 138, výška - 30	
datovanie: 19. storočie	
prír.č.: bez čísla	evid.č.: P-2209

Podšálka so zdvihnutým vlneným a nepravidelne vykrajovaným okrajom. Dekor v mandarínskom štýle. Možno ho zaradiť do podkategórie Rose Medallion charakteristickej striedaním mandarínov a kvetinového vzoru. Tento druh sa vyrábal v rokoch 1840 – 1880 a bol určený výhradne na export (Gulland, 1902, s. 208). Zdobený v štýle famille rose. Prevláda ružová farba. V strede podšálky je kvetinový motív ohraničený zlatým kruhom. Okolo kruhu sú namaľované štyri motýle. Okolo stredného motívu sú štyri polia so zeleným okrajom, v ktorých sa strieda kvetinový motív a postavy mandarínov. V dielikoch s kvetinovým motívom sú namaľované taktiež vtáky. V jednom poli sú traja sediaci mandaríni na terase a v druhom traja stojáci. Po obvode polí je bohatý zlatý a zelený ornament. Malá časť okraja je odbitá. V zbierke sa nachádza ešte šesť rovnakých podšálok s prírastkovým číslom P-2207, P-2208, P-2210, P-2211, P-2212 a P-2213, pričom všetky, okrem P-2208, ktorej chýba okraj, sú v dobrom stave.

Váza glazovaná šedo-zelenou glazúrou, ktorá sa nazýva seladón. Prechod medzi hrdlom a telom vázy je zdobený modrou plastikou, ktorú tvoria hlavy žezla *žu-i* 如意, ktoré symbolizujú pranie, aby sa dotýčanému splnilo všetko, čo si praje. Nad plastikou sa nachádza biely pás dekorovaný meandrom modrej farby. V strednej časti tela nádoby obieha biely pás dekorovaný modrou farbou pod polevou. Pás obsahuje dva medailóny s figurálnymi motívami, medzi ktorými je vzor pripomínajúci mraky a štyri netopiere *fu* 蝠, ktoré symbolizujú šťastie (Eberhard, 1986, s. 32).

Po bokoch vázy sú upevnené dve uchá z hrnčarskej hliny v tvare sloních hláv s voľne visiacimi kruhmi. Pás okolo dna nádoby je zdobený tzv. líniu lotosových lupeňov *lien-pan-wen* 连瓣纹 (Feng, 2001, s. 630).

Nádoba nepatrí do pôvodného inventára rodu Pálffy. Do zbierky sa dostala počas zvozov v 50. – 60. rokoch 20. storočia z neďalekého kaštieľa vo Voderadoch.

Dno nádoby je poškodené, reštaurované sponami.

váza *pebing* 瓶

typ: seladón (<i>čching-čch'</i> 青瓷)	
farby: šedo-zelená	
rozmery mm: ø ústia - 145, ø dna - 143, výška - 420	
datovanie: 19./20. storočie	
prír.č.: ČK-2023	evid.č.: P-2251

váza *pehng* 瓶

typ: modro-biely porcelán (<i>čching-chua</i> 青花)	
farby: modrá kobaltová	
rozmery mm: max. ø - 200, ø dna - 105, výška - 365	
datovanie: 17. storočie	
prír.č.: ČK-2022	evid.č.: P-2264

V spodnej časti nepravidelného guľovitého tvaru s vybiehajúcim úzkym hrdlom, v ktorého hornej tretine sa nachádza zaoblený prstenec. Dekorovaná modrou kobaltovou farbou pod polevou na bielom podklade. V spodnej guľovitej časti je dekorovaná figurálne, čo je typický dekor pre modro-biely porcelán. Postavy sú zasadené do záhradného či hornatého prostredia, ktoré dotvára vodopád či záhradná architektúra. Spodná guľovitá časť je od vybiehajúceho hrdla oddelená pruhom rastlinnej dekorácie (prepletené konáre s kvetmi), ktorou sa porcelán začal dekorovať v období dynastie Ming za vlády cisára Süan-te 宣德 (1399 – 1435) (Feng, 2001, s. 623). Úzke hrdlo je dekorované striedavo rastlinným motívom a symbolmi perál či zvitkov. Prstenec je dekorovaný rovnakým motívom ako pás oddeľujúci spodnú časť od hrdla vázy. V hornej tretine hrdla sa nachádza rovnaký motív ako v jeho spodnej časti. Váza je vo výbornom stave. Váza sa do zbierky dostala z kaštieľa vo Voderadoch.

Hlinené predmety *č'ša*, ku ktorým zaraďujeme aj túto hranatú fľašu, sa vyrábajú v okrese I-sing 宜兴 (provincia Ťiang-su 江苏). V tejto oblasti sa ťažia tri druhy hlíny, ktoré sa od seba líšia farbou. Predmety vyrobené z hlíny *č'ša* sú ružovo-hnedej farby, predmety vyrobené z hlíny *pen-san-lu* 本山綠 sú bielo-zelenej farby a červené predmety sú vyrobené z hlíny *ču-ša* 朱砂 (Lo, 1986, s. 12).

Všetky štyri strany fľaše sú dekorované reliéfom znázorňujúcim dvoch drakov, ktorí medzi mrakmi naháňajú perlu, čo spôsobuje búrku a vyvoláva dážď (Eberhard, 1986, s. 84).

Vrchnák (uzáver) fľaše chýba.

fľaša *kuan* 罐

typ: hrnčina (<i>č'ša</i> 紫砂)	
farby: hnedá	
rozmery mm: 80 x 80, ø hrdla - 37, výška - 234	
datovanie: 19. storočie	
prír.č.: ČK-5048	evid.č.: P-2265

nádoba *kaj-kuan* 盖罐

大
夫
子
男
求
求

Dekorovaná modrou farbou pod polevou na bielom podklade. Okraj vrchnáka a horná a dolná časť nádoby je zdobená granátovými jablkami, kvetmi slivky a broskyne. Centrálna časť je profilovaná vertikálnymi linkami a štyrma kruhovými medailónmi. V každom sú namaľované ženy či deti. V jednom medailóne je pôvabná dáma Long Elizas, ktorá drží vejár. Motív typický pre exportný porcelán z druhej polovice 17. storočia (Hobson, 1915, s. 136). Na vrchnej časti vrchnáka sú namaľovaní traja chlapci hrajúci sa v prírode.

Na dne značená. Napriek tomu, že značka tvrdí, že nádoba bola vyrobená v dobe veľkej dynastie Ming za vlády Čcheng-chua (*ta-ming čheng-chua ni-en-č' 大明成化年製*), nie je to tak. Porcelán bol takto značený v období Kchang-si, keď bol vydaný vládnym ediktom, ktorý zakazoval používať cisárovo meno na porcelánových výrobkoch (Burton, 1909, s. 131).

Nádoba patrí do pôvodného inventára.

Stav je dobrý, iba vrchnák je na okraji poškodený.

typ: modro-biely porcelán (<i>čching-chua</i> 青花)	
farby: modrá	
rozmery mm: ø hrdla - 98, ø dna - 128, výška - 200, ø vrchnáka - 110	
datovanie: Kchang-si 康熙 (1662 – 1722)	
prír.č.: ČK-2019 ab	evid.č.: P-3282 ab

nádoba

Dekorovaná modrou farbou pod polevou na bielom podklade. Vrchnák nádoby je dekorovaný kvetmi a listami s úponkami. Je zakončený gombíkom v tvare puku. Okolo horného okraja nádoby je modrý pás tvorený hlavicami žezla *žu-i* 如意, ktoré vyjadruje želanie, aby sa dotýčnému splnilo všetko, čo si praje (Eberhard, 1986, s. 258). Nad týmto pásom okolo hrdla nádoby obieha biely pás z hornej aj dolnej strany lemovaný dvojitémi modrými tenkými čiarami, v ktorom sa nachádzajú kvety so štyrma lupeňmi, ktoré z každej strany zdobia úponky.

Telo nádoby je zdobené rovnakými kvetinovými motívmi ako vrchnák nádoby. Okolo dna nádoby obieha bordúra, tzv. línia lotosových lupeňov *lien-ban-wen* 连瓣纹 (Feng, 2001, s. 630).

V zbierke sa pod evidenčným číslom P-3291 nachádza ešte jedna rovnako zdobená nádoba s rovnakými rozmermi.

typ: modro-biely porcelán (<i>čching-chua</i> 青花)	
farby: modrá	
rozmery mm: ø hrdla - 225, ø dna - 290, výška - 660, ø vrchnáka - 255	
datovanie: 2. pol. 19. storočia	
prír.č.: ČK-5148 ab	evid.č.: P-3290 ab

akvárium *ta-lung-kang* 大龙缸

typ: famille rose (<i>zuan-cchaj</i> 软彩)	
farby: ružová, zelená, žltá	
rozmery mm: ø hrdla - 525, ø dna - 305, výška - 420	
datovanie: 19./20. storočie	
prír.č.: ČK-2025	evid.č.: P-3294

Maľované dvomi odtieňmi zelenej, dvomi odtieňmi ružovej, žltou, fialovo-modrou a červenou farbou. Využívalo sa na dekoratívne účely a skutočne malo funkciu dnešného akvária a využívalo sa aj v exteriéri. Akvárium slúžilo aj ako váza na rôzne vodné rastliny, a preto sa niekedy nazýva aj žardiniéra. Vrchná časť je zdobená meandrom *chuej-wen* 廻纹, symbolizujúcim znovuzrodenie (Eberhard, 1986, s. 183). Ústredným motívom sú dvaja päťprstí draci *lung* 龙, symboly samotného panovníka, syna nebies. Ružový drak stúpa a naopak zelený drak klesá. Draci sa vznášajú medzi rastlinami. Na pozadí chryzantémy *l'ü* 菊, ktoré sú symbolom dlhého života a jesene a symbol jari, pivónie *mu-tan* 牡丹 (Eberhard, 1986, s.63, s. 231). Vnútorňa stena je zdobená vodnými rastlinami a rybami – závojnatkami.

V zbierke sa nachádza ešte jedna rovnako zdobená nádoba pod evidenčným číslom P-3295 a prírastkovým číslom ČK 2024, ktorá má rozdielnu výšku (425 mm) patriaca do pôvodného inventára rodu Pálffy.

Dekorovaná mandarínskym štýlom, teda prevláda ružová farba. Ďalej je zdobená zelenou farbou v rôznych odtieňoch, zlatou, modrou, žltou a čiernou farbou.

Pre mandarínsky štýl je typické veľké množstvo postáv – mandarínov. Na vrchnáku sú dva medailóny s figurálnym motívom. Koniec vrchnáka je dekorovaný zlatým gombíkom.

Nádoba je zdobená ôsmimi medailónmi, v ktorých sa strieda figurálny a rastlinný motív. V medailónoch v hornom rade je možné okrem postáv vidieť aj čínske symboly ako motýľ *chu-tie* 蝴蝶, ktorý symbolizuje milencov, vázu *pebing* 瓶, ktorá je symbolom mieru a symbol dlhovekosti *šou* 壽 (Eberhard, 1986, s. 52, 306, 167). Nádoba nie je značená, no takto zdobený porcelán sa vyrábala a následne vyvážala z Číny do Európy v 19. storočí.

Váza je v dobrom stave, ale pri revízii 19. júna 2009 sa zistilo, že vrchnák je rozbitý.

Nádoba nepatrí do pôvodného inventára.

nádoba typu *kaj-kuan* 盖罐

typ: mandarínsky porcelán/ rose medallion	
farby: ružová, zelená, žltá, zlatá, modrá	
rozmery mm: ø hrdla - 360, ø dna - 315, výška - 500	
datovanie: 19. storočie	
prír.č.: ČK 8080ab	evid.č.: P-3444

cukornička

typ: mandarínsky porcelán/ rose medallion	
farby: ružová, oranžová, zelená	
rozmery mm: ø dna - 70, výška - 100, ø vrchnáka - 115, výška vrchnáka - 40	
datovanie: 19. storočie	
prír.č.: ČK 2789 ab	evid.č.: P-3448

Cukornička je valcovitého, smerom hore sa zužujúceho tvaru s dvojicou prepletených ušíek. Vrchnák je plochý, mierne vypuklý, zakončený zlatým gombíkom.

Zdobená v mandarínskom štýle, teda prevláda oranžová, ružová farba. Ďalej je dekorovaná zelenou, žltou, fialovou, modrou a čiernou farbou. Na tele sa striedajú štyri medailóny, v ktorých sa strieda figurálny a rastlinný motív. V dvoch medailónoch sú namaľovaní mandaríni, ktorých pozadie dotvára pavilón či záhradná architektúra. Vo zvyšných dvoch medailónoch je rastlinný motív s vtáctvom a motýľmi. Priestor medzi medailónmi je vyplnený rastlinným motívom, ornamentami a motýľmi *chu-tie* 蝴蝶. Motýľ symbolizuje milenca, ktorý pije nektár z kvetinového kalicha (ženský symbol) (Eberhard, 1986, s. 52). V ploche vrchnáka sú dva medailóny, ktoré kopírujú dekor tela cukorničky. Takto zdobený mandarínsky porcelán zaraďujeme do podkategórie rose medallion. Chýba jedno uško.

Telo urnového tvaru so zúženým, nízkym valcovitým hrdlom. Z tela vybieha esovito prehnutá výlevka a z opačnej strany jedno väčšie ucho. Dekorovaná v mandarínskom štýle, pre ktorý sú typické postavy mandarínov. Kanvicu možno zaradiť do podkategórie rose medallion. Pre túto kategóriu je typické striedanie mandarínov a kvetinových vzorov v jednotlivých poliach. Tento druh porcelánu sa vyrábala v rokoch 1840 – 1880 a bol určený výhradne na export (Gulland, 1902, s. 208). Zdobená v štýle famille rose, teda prevláda ružová farba. Vrchnák s figurálnym motívom a na vrchu zlatým gombíkom. Stredná časť kanvice s dvoma kruhovými a štyrmi obdĺžnikovými medailónmi. V kruhových medailónoch je rastlinný motív a vták. V obdĺžnikových medailónoch sa strieda figurálny motív s rastlinným. V hornej časti tela kanvice sú štyri medailóny s figurálnym motívom. Priestor medzi medailónmi je vyplnený zeleným ornamentom, kvetinami a motýľmi. Päťka je zdobená rovnakým motívom ako priestor medzi medailónmi.

Kanvica je v dobrom stave.

čajová kanvica č'-chu 执壶

typ: mandarínsky porcelán/ rose medallion	
farby: ružová, zelená, zlatá	
rozmery mm: max. ø - 168, ø dna - 98, výška - 170, ø vrchnáka - 70, výška vrchnáka - 120	
datovanie: 19. storočie	
prír.č.: ČK 2790 ab	evid.č.: P-3449

tanier *pchan* 盤

typ: kraak (<i>keche-la-keche-och'</i> 克拉克瓷)	
farby: modrá kobaltová	
rozmery mm: max. $\varnothing$ - 215, $\varnothing$ dna - 115	
datovanie: pravdepodobne Wan-li 萬曆 (1573 – 1620)	
prír.č.: ČK- 10253	evid.č.: P- 3601

Maľovaný modrou kobaltovou farbou pod polevou. Výzdoba typická pre porcelán typu kraak. Ústredný motív je tvorený sediacim vtákom medzi chryzantémou a kvetmi stromu z rodu *prunus*. Vedľa kvetov stromu z rodu *prunus* je namaľovaný symbol dlhovekosti, huba *ling-č'* 靈芝. Na okraji je šesťnásť obdĺžnikových medailónov, v ktorých sa striedajú vzory. V každom štvrtom medailóne je vždy ten istý vzor. V jednom medailóne sa v hornej a spodnej časti nachádza symbol svastiky, ktorý symbolizuje všetko šťastie, po ktorom človek túži. V ďalšom je namaľovaný vzor rybích šupín a zvyšné dva sú dekorované rastlinným motívom. Na rube taniera je namaľovaná linka s kvetmi.

Kraak porcelán bol typickým vývozným artiklom počas vlády cisára Wan-li. Avšak je ťažké identifikovať, či skutočne ide o tanier z tohto alebo neskoršieho obdobia.

Okraj taniera je trochu poškodený.

Tanier nepatrí do pôvodného inventára, ale bol odkúpený v roku 1962 z Domu spisovateľov v Budmericiach.

Kovová váza zdobená emailami technikou cloisonné. Okolo horného okraja je dekorácia s opakujúcim sa symbolom žezla *žu-i* 如意, ktoré symbolizuje aby sa dotýčanému splnilo všetko, čo si praje (Eberhard, 1986, s. 258). Zúžená časť hrdla je zdobená kvetinovým vzorom a ornamentami. Po bokoch sú dve kovové levie hlavy s kovovým krúžkom v papuli. V čiernom páse oddeľujúcom zúžené hrdlo od baňatého tela vázy sa nachádza osem budhistických symbolov *pa-l'i-siang* 八吉祥 – koleso *lun* 轮, ktoré symbolizuje budhistické učenie, mušľu *luo* 螺, ktorá symbolizuje myšlienky Buddhu, baldachýn *kai* 蓋 ako symbol dôstojnosti a dáždnik *san* 傘 ako symbol ochrany (Eberhard, 1986, s. 91). Pod pásom opäť opakujúci sa symbol žezla *žu-i*. Baňatá časť nádoby je zdobená kvetinovým motívom a štyrmi kruhovými medailónmi s bielym alebo červeným podkladom a kvetinovým dekorom. Váza v dobrom stave. Súčasťou vázy je aj poškodený drevený podstavec. V zbierke sa pod evidenčným číslom 3631 a príprastkovým číslom 192/73 nachádza ešte jedna rovnaká váza s rovnakými rozmermi aj zdobením. Vázy nepatria do pôvodného inventára.

váza *pching* 瓶

typ: cloisonné (<i>t'ing-tchaj-lan</i> 景泰蓝)	
farby: modrá, červená, biela	
rozmery mm: max. $\varnothing$ - 240, $\varnothing$ dna - 165, výška - 460	
datovanie: 1. pol. 19. storočia	
prír.č.: ČK 193/73	evid.č.: P-3632

váza *pbhing* 瓶

typ: cloisonné (<i>t'ing-tchaj-lan</i> 景泰蓝)	
farby: modrá, bordová, žltá, zelená	
rozmery mm: ø hrdla - 89, ø dna - 75, výška - 255	
datovanie: 2. pol. 20. storočia	
prír.č.: ČK- 191/73	evid.č.: P-3634

Váza z bronzového plechu, ktorý je zdobený farebnými emailami v modrej, bordovej, žltej, zelenej, bielej a fialovej farbe. Takáto technika zdobenia sa nazýva cloisonné.

Okolo horného okraja je ornamentálne usporiadaný modrý pás hlavic žezla *žu-i* 如意, ktoré však nevyjadruje moc panovníka, ale je to pranie, aby sa dotýčenému splnilo všetko, čo si praje.

Celá plocha vázy je zdobená voľne usporiadanými farebnými kvetmi rôznych druhov, ktoré sa navzájom prekrývajú.

V zbierke sa pod evidenčným číslom P-3633 nachádza rovnako zdobená váza s rovnakými rozmermi.

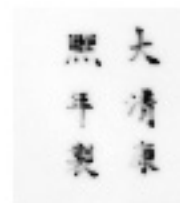
Obe tieto vázy nepatria do pôvodného inventára zbierky rodu Pálffyovcov, ale boli zakúpené od súkromnej osoby 20. decembra 1973.

čása *chua-ku* 花觚

Dekorovaná jednofarebnou, sýto zelenou polevou. Čása *chua-ku*, občas nazývaná aj *feng-wej-cun* 凤尾尊, napodobňuje tvar starovekých bronzových nádob *cun* 尊 na víno. Slúžila ako váza na aranžovanie kvetov a ozdobu hál. Takýto tvar porcelánových nádob sa začal vyrábať v období cisára Kchang-siho 康熙 (1662 – 1722). V období Kchang-siho sa vyrábali tri rôzne tvary čáse huagu. Obdobie vlády Kchang-siho možno rozdeliť do troch období – skoré *cao* 早 (1662 – 1680), stredné *čung* 中 (1681 – 1700) a neskoré *nau* 晚 (1701 – 1722). V každom období sa vyrábala jeden určitý tvar (Liou Žu-šuej, 2004, s. 144). Tvar čáse, ktorý sa nachádza v zbierke, sa vyrábala v období *cao*.

Napriek tomu, že čása je na dne značená značkou (viď obr. 20) vyrobené počas veľkej dynastie Čching v období Kchang-si (*ta-čching kchang-si nien-č* 大清康熙年制), v skutočnosti čása pochádza z 19./20. storočia. Takýto typ značenia, aký môžeme vidieť na dne tejto čáse, sa v období cisára Kchang-siho nepoužíval.

Čása je poškodená, lepená. Časť okraja chýba.

typ: jednofarebný porcelán	
farby: zelená	
rozmery mm: ø hrdla - 95, ø dna - 75, výška - 200	
datovanie: 19./20. storočie	
prír.č.: ČK 965/75	evid.č.: P-4001

tanier *pchan* 盤

typ: famille rose (<i>zuan-ccbaj</i> 软彩)	
farby: ružová, modrá, žltá, zelená, sivá	
rozmery mm: max. ø - 225, ø dna - 125, výška - 30	
datovanie: 18./19. storočie	
prír.č.: ČK 1024/75	evid.č.: P-4075

Maľovaný farebnými emailami pod glazúrou. Je dekorovaný ružovou, modrou, žltou a zelenou farbou a dvoma odtieňmi sivej.

Ústredný motív tvorí pivónia *mu-tan* 牡丹, symbol bohatstva a významenia.

Motív pivónie sa opakuje aj na okraji taniera. Pivónie sú obklopené listím a malými špirálami. Do okrajových častí vybieha ornamentálna linka, ktorá pripomína stopku granátového jablka *š-liou* 石榴, symbolu plodnosti (Eberhard, 1986, s. 240).

Na základe použitej palety farieb je možné tanier zaradiť do skupiny porcelánu známeho ako *famille rose*.

Tanier je značne poškodený, dokonca určitá časť chýba.

V zbierke sa nachádza ešte jeden rovnako zdobený tanier s rovnakými rozmermi, ktorý je, žiaľ, takisto poškodený.

tanier *pchan* 盤

Maľovaný v štýle *famille verte*, pre ktorý je typické prevládanie zelenej farby. Ďalej je na dekorovanie použitá červená, modrá, žltá a čierna farba.

Dno taniera je zdobené kvetmi, úponkami a listami v rôznych farbách. Tak isto je zdobené vtákom, z ktorého sa však zachovala iba hlava.

Okraj taniera je zdobený drobnými kvietkami červenej farby a lístkami zelenej farby. Tento dekor je prerušovaný kartušami. V jednej sú namaľované kvety a v druhej kvety s papagájom *jing-wu* 鸚鵡, ktorý symbolizuje mladé dievča (Eberhard, 1986, s. 225).

Tanier je poškodený, značná časť chýba (cca 40%). Patrí do pôvodného inventára zbierky rodu Pálffyovcov na hrade Červený Kameň.

typ: famille verte (<i>su-san-ccbaj</i> 素三彩)	
farby: zelená, červená, modrá, žltá	
rozmery mm: max. ø - 240, ø dna - 130, výška - 32	
datovanie: 18./19. storočie	
prír.č.: ČK 1025/75	evid.č.: P-4076

váza s levými uchami *š'er-pchin* 獅耳瓶

typ: mandarínsky porcelán	
farby: ružová, oranžová, modrá, zelená	
rozmery mm: max. ø - 75, ø dna - 65, výška - 205	
datovanie: 19. storočie	
prír.č.: ČK 26/76	evid.č.: P-4283

Dekorovaná v mandarínskom štýle, pre ktorý je typická paleta farieb famille rose, teda prevláda ružová farba, oranžová či žltá farba. Po bokoch hrdla sú dve plastické uchá v tvare ležiacich levov *š' 獅*, preto sa váza nazýva *š'er-pchin* – váza s levými uchami. Na prechodnej časti medzi hrdlom a telom vázy sú dva páry jašteríc gekon *pi-chu* 壁虎, ktoré patria k piatim jedovatým stvoreniam *wu-tu* 五毒. Táto jašterica sa niekedy nazýva aj *šou-kung* 守宮, teda strážca paláca (Eberhard, 1986, s. 124, Welch, 2008, s. 100).

Hrdlo zdobené dvoma medailónmi s figurálnym motívom. Telo vázy taktiež zdobené dvoma medailónmi. V jednom sa nachádza päť mandarínov v interiéri, v druhom rastlinný a kvetinový motív s vtáctvom a motýľmi. Priestor medzi medailónmi je vyplnený drobným rastlinným motívom. Medailóny sú z vrchnej časti lemované meandrom, ktorý je prerušovaný motýľmi. Takýto typ váz sa vyrábal v druhej polovici 19. storočia (Feng, 2001, s. 621). Váza je v dobrom stave.

Váza nepatrí do pôvodného inventára.

nádoba na štetce *pi-tchung* 笔筒

Dekorovaná rumelkovo-červenou a zlatou farbou na poleve na bielom pozadí. Vrchný okraj nádoby je dekorovaný zlatou linkou. Na vonkajšej strane sú kaligrafické nápisy písané pečatným písmom *čuan-šu* 篆书. Na dne značená. Značka je evidentne falošná, resp. slúži iba na vzbudenie dojmu, že ide o značený porcelán z obdobia dynastie Qing. Vďaka tomu je možné nádobu datovať do 20. storočia (Burton, 1909, s. 136).

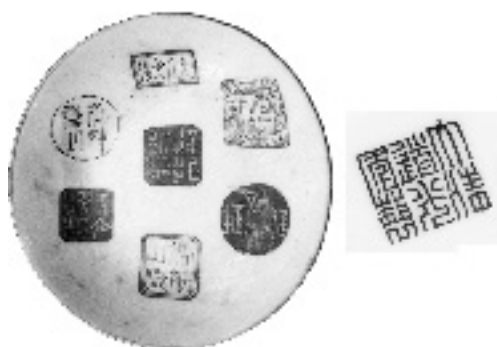
V zbierke sa nachádza ešte jedna rovnako dekorovaná nádoba s evidenčným číslom P-4392, ktorá je na dne taktiež značená. Značka je však tak isto nepodarenou kópiou.

Obe nádoby nepatria do pôvodného inventára. Na základe dekoru je možné predpokladať, že s miskou evidenčné číslo P-4331 tvoria súpravu.

typ: biely porcelán	
farby: červená a zlatá	
rozmery mm: max. ø - 60, výška - 123	
datovanie: 20. stor.	
prír.č.: 38/78	evid.č.: P-4330

miska *tun-kebou-wan* 墩口碗

typ: biely porcelán	
farby: červená a zlatá	
rozmery mm: max. ø - 80, výška - 25	
datovanie: 2. polovica 20. stor.	
prír.č.: 39/78	evid.č.: P-4331

Dekorovaná rumelkovo-červenou a zlatou farbou na poleve na bielom pozadí. Okraj zdobený zlatou linkou. Vnútro misky je zdobené siedmimi medailónmi geometrických tvarov, v ktorých sú kaligrafické nápisy písané pečatným písmom *čuan-šu* 篆书.

Miska je značená. Hoci značka tvrdí, že miska bola vyrobená v dobe veľkej dynastie Čching za vlády Tao-kuang, nie je to tak. V období cisára Tao-kuang 道光 (1821 – 1850) sa používali iba dva druhy značiek – jedna písaná pečatným písmom *zhuanshu* a druhá normatívnym písmom *kechaj-šu* 楷书. Aj napriek tomu, že značka na dne misky je písaná pečatným písmom, čo na prvý pohľad svedčí o jej autentickosti, sú v nej určité odchýlky, ktoré odhaľujú, že nejde o originál vyrobený v období cisára Tao-kuang (Burton, 1909, s. 136).

V zbierke sa nachádzajú ešte tri ďalšie rovnako zdobené misky s evidenčným číslom P-4332, 4333 a 4334 (dve z nich majú rozdielne rozmery). Misky nepatria do pôvodného inventára.

Dekorovaná v štýle *famille jaune*. Pre *famille jaune* je typická žltá farba, ktorá aj v tomto prípade prevláda. Ďalej zdobená tyrkysovou, ružovou a čiernou farbou. Modrý okraj misky je zdobený ružovým ornamentom. Vnútro dekorované štyrmi netopiermi *fu* 蝠, ktoré v Číne vyjadruje šťastie (Eberhard, 1986, s. 32). Medzi netopiermi sú namaľované ružové kvety. Motívy netopierov a kvetov sú obkolesené tyrkysovými mrakmi *jün* 云, tak isto symbolmi šťastia. Vo vnútri misky je viditeľný symbol nesmrteľnosti - swastika *wan* 卐. Na spodnej strane misky sú namaľované kvety, úponky a listy.

Miska je značená, ale značka je rozmazaná. Značka tvrdí, že miska bola vyrobená v období cisára Kuang-sü 光绪 (vládol v rokoch 1875 – 1908) (*Kuang-sü nien-č' 光绪年制*), avšak takáto značka sa za vlády cisára Kuang-sü nepoužívala (Burton, 1909, s. 136).

V zbierke sa nachádzajú ešte štyri rovnako dekorované a značné misky.

Misky nepatria do pôvodného inventára

miska *pa-t'üe-wan* 八角碗

typ: <i>famille jaune</i> (<i>susancai</i> 素三彩)	
farby: žltá, tyrkysová, ružová	
rozmery mm: max. ø - 180, ø dna - 105, výška - 45	
datovanie: 20. storočie	
prír.č.: 46/48	evid.č.: P-4338

nádoba *kuan* 罐

昌
吾
衛
記

typ: modro-biely porcelán (<i>čching-chua</i> 青花)	
farby: modrá	
rozmery mm: ø hrdla - 70, ø dna - 40, výška - 115	
datovanie: 19. storočie	
prír.č.: 60/78	evid.č.: P-4343

Dekorovaná niekoľkými odtieňmi modrej farby pod glazúrou na bielom podklade. Horný okraj nádoby je zdobený ornamentom tvoreným z cikcakovitých rovnobežiek.

Dekor tvorí maľba muža s chlapcom, ktorých sprevádzajú dvaja sprievodcovia. Jeden sprievodca drží vejár *kung-san* 宮扇 / *tchuan-san* 團扇, ktoré sa vyrábali z vtáčích pier, papiera alebo hodvábu. Vejár je symbolom láskavosti, dobroty. Niekedy môže vejár symbolizovať hodnotu úradníka. Postavy sú zasadené do horského prostredia so stromami a „Troma priateľmi v zime“ *suej-chan-san-jou* 岁寒三友 – bambus *ču* 竹, borovica *sung* 松 a slivka *mej* 梅, ktorí symbolizujú pevnosť, vytrvalosť a životaschopnosť (Eberhard, 1986, s. 30, 99).

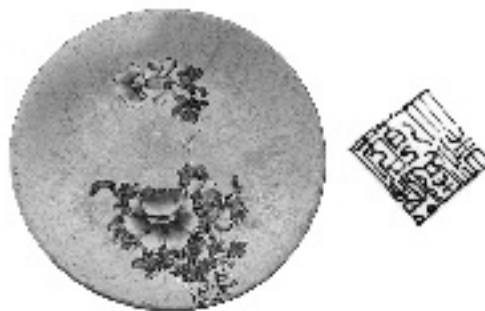
Nádoba je na spodnej strane značená. Značka *čchang-wu wej-ti* 昌吾衛記 pravdepodobne odkazuje na remeselníka, ktorý nádobu zaregistroval (viď obr. 26) (Burton, 1909, s. 152).

Dekorovaný piatimi farbami – žltá, zelená, ružová, modrá a čierna. Na žltom pozadí je namaľovaný ružový kvet pivónie *mu-tan* 牡丹. Pivónia je označovaná ako kráľovná kvetín a je symbolom bohatstva a pocty (Eberhard, 1986, s. 231). Takýto vzor je typický pre porcelán *famille jaune*.

Na dolnej ploche okraja taniera sú červenou farbou namaľované bambusy.

Napriek tomu, že je tanier na dne značený a odkazuje na dobu Čchien-lunga (*Ta-čching Čchien-lung nien-č'* 大清乾隆年制) je evidentné, že značka je falošná, a preto možno tanier datovať až do 20. storočia (Burton, 1909, s. 136).

tanier *pchan* 盤

typ: famille jaune (<i>su-san-čchaj</i> 素三彩)	
farby: žltá, ružová, zelená	
rozmery mm: max. ø - 260	
datovanie: 20. storočie	
prír.č.: 74/78	evid.č.: P-4356

váza *pehng* 瓶

typ: famille verte (<i>su-san-cchaj</i> 素三彩)	
farby: zelená, rumelkovo červená, čierna, modrá	
rozmery mm: ø hrdla - 145, ø dna - 140, výška - 452	
datovanie: 18. - 20.storočie	
prír.č.: 80/78	evid.č.: P- 4362

Váza s jedenástimi farebnými emailami. Vrchný okraj je dekorovaný zelenými kosoštvorcami, v ktorých sa nachádza červená swastika. Pod týmto motívom sa nachádza špirálovitý vzor. Vrchná časť je zdobená popínavými kvetmi stromov z rodu *prunus* na zelenom podklade a ružovými kvetmi na modrom podklade. Po bokoch uši v tvare dvoch oproti sebe ležiacich levov a plastická ozdoba v podobe štyroch jašteríc.

Vzory na jednotlivých stenách: na bielym podklade štyri ryby plávajúce medzi vodnými rastlinami; na zelenom podklade kohút a sliepka; na zelenom podklade koza stojaca pod rozkvitnutou slivkou. Jedna zo stien je dekorovaná typickým motívom pre porcelán typu famille verte - postavami zobrazenými v horskej krajine s jazerom.

Aj napriek tomu, že váza nie je značená, je možné odhadnúť jej vek, a to vďaka jej šesťhrannému tvaru, ktorý sa objavuje až v dobách Čchien-lunga 乾隆 (1711 – 1799) (Feng, str. 621). V dobrom stave. Váza nie je pôvodným inventárom.

misa *pehan* 盘

Zdobená v štýle famille jaune, pre ktorý je typické prevládanie žltej farby. Misa je zdobená šiestimi emailami. Vnútorňa strana misy je zdobená piatimi kruhovými medailónmi. Centrálny medailón dekorovaný bielym slonom *siang* 象, ktorý je symbolom sily a prešibanosti a na chrbte nesie vázu s ryžovými klasmi, vykurovadlom, žezlom *žu-i* 如意, ktoré vyjadruje pranie, aby sa dotýčnemu splnilo všetko, čo si praje, a lampou *teng* 登, ktorá symbolizuje úrodnosť a plodnosť (Eberhard, 1986, s. 93, s. 159, s. 258). Zvyšné štyri medailóny usporiadané okolo centrálného medailónu sú dekorované podobne. Medzi medailónmi ornamenty, kvety, úponkami a tekvicami *kua* 瓜, ktoré symbolizujú prosperitu a blahobyť (Eberhard, 1986, s. 132). Okraj je zdobený meandrom. Vonkajšia strana kvetmi, listami a úponkami.

Na dne značka, vďaka ktorej možno datovať misu do obdobia vlády cisára Kuang-sü 光緒 (1875 – 1908) (Burton, 1909, s. 136). Misa nepatrí do pôvodného inventára.

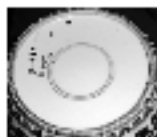
V zbierke sú ešte štyri rovnako zdobené misy s evidenčným číslom P-4365, P-4366, P-4367 a P-4369.

大清光緒
年清製

typ: famille jaune (<i>su-san-cchaj</i> 素三彩)	
farby: žltá	
rozmery mm: max. ø - 245, ø dna - 140, výška - 50	
datovanie: 19./20. storočie	
prír.č.: 86/78	evid.č.: P-4368

nádoba *kaj-kuan* 盖罐

Dekorovaná dvoma odtiegmi modrej farby pod polevou na bielom podklade. Na vonkajšej strane ornamentálne usporiadané štylizované kvety a úponky. Okolo okraja pás tvorený hlavicami žezla *šui-i* 如意, ktoré symbolizuje, aby sa dotýčným splnilo to, čo si praje (Eberhard, 1986, s. 258). Na dne nádoby sú dva sústredné kruhy, ktoré sa používali na značenie porcelánu vyrábaného počas vlády cisára Kchang-siho 康熙 (1662 – 1722), kedy bolo od roku 1677 zakázané porcelánové výrobky označovať cisárovým menom (Hobson, 1915, s. 118)

Na nádobe chýba vrchnák.

V zbierke sa pod evidenčným číslom P-4370 nachádza rovnako zdobená nádoba.

typ: modro-biely porcelán (<i>čching-chua</i> 青花)	
farby: modrá	
rozмеры mm: ø hrdla - 97, ø dna - 130, výška - 220	
datovanie: 17./18. storočie	
prír.č.: 89/78 ab	evid.č.: P-4371

nádoba typu *kaj-kuan* 盖罐

Dekorovaná bielou a modrou farbou na modrom pozadí. Vrchnák zdobený štyrmi medailónmi so znakom *šuang-si* 双喜, ktorý znamená „dvojité šťastie“. Takto sa zväčša dekorovali svadobné dary (Monkhouse, 1901, s. 146).

Vrchný okraj je ornamentálne zdobený. V strede každého ornamentu je kvet so štyrmi listami.

Nádoba zdobená kvetmi stromov z rodu *prunus*, motýľmi a medailónmi, v ktorých sa rovnako ako v tých na vrchnáku, nachádza symbol vyjadrujúci šťastie.

Nádoba na dne značená. Napriek tomu, že značka tvrdí, že nádoba bola vyrobená za vlády Čcheng-chua (*čcheng-chua nien-č'* 成化年製), nie je to tak. Porcelánové výrobky vyrábané koncom 18., v polovici 19. až začiatkom 20. storočia sú často značené značkami odvolávajúcimi sa na dynastiu Ming (Burton, 1909, s. 130).

Rovnaký typ nádoby, s rovnakou dekoráciou avšak s rozdielnym priemerom okraja môžeme nájsť pod evidenčným číslom P-4373 a prírastkovým číslom 91/78 ab.

年 歲
製 化

typ: modro-biely porcelán (<i>čching-chua</i> 青花)	
farby: modrá, biela	
rozмеры mm: ø hrdla - 125, ø dna - 200, výška - 430, ø veka - 180	
datovanie: 18. - 20. storočie	
prír.č.: 90/78 ab	evid.č.: P-4372

tanier *če-jen-ta-pchan* 折沿大盘

typ: famille rose (<i>žuan-čhaj</i> 软彩)	
farby: ružová, fialová, modrá, červená	
rozmery mm: max. ø - 530, výška - 95	
datovanie: 19./20. storočie	
prír.č.: 2/81	evid.č.: P-4495

Dekorovaný ružovou, fialovou, modrou, červenou a zelenou farbou. Okraj taniera je zdobený opakujúcim sa žezlom *žy-i* 如意, ktoré však neznamená symbol moci panovníka, ale je to symbol vyjadrujúci želanie, aby sa sa dotýcnému splnilo všetko, čo si praje (Eberhard, 1986, s. 258).

Ústredný motív tvorí červený päťprstý drak naháňajúci perlu medzi oblakmi. Okolo neho sú ďalší štyria päťprstí draci rôznych farieb. Drak zobrazovaný medzi oblakmi *ichien-lung* 天龙 symbolizuje obnovujúcu sa silu nebies. Päťprstí draci symbolizujú cisára (Eberhard, 1986, s. 84).

Používal sa na voňavé ovocie, ktoré malo prevoňat miestnosť (Hobson, 1915, s. 278).

Tanier je poškodený a lepený z piatich dielov.

Tanier nie je pôvodným inventárom zbierky rodu Pálffyovcov.

nádoba s vekom *kaj-kuan* 盖罐

Telo nádoby je zdobené prevažne kvetinovými motívami – chryzantémami *t'ü* 菊, symbol jesene a dlhého života, a pivóniami *mu-tan* 牡丹, symbol bohatstva. Medzi kvetinami je namaľovaný fénix rumelkovo-červenej farby *feng-šuang* 凤凰. Fénix symbolizuje ženský princíp. Rumelkovo-červený fénix je označovaný aj ako fénix rumelkovej hory, pretože sa verí, že sa zrodil v rumelkovej jaskyni. V taoistickej alchýmii je tento druh fénixa považovaný za symbol ženského lona (Eberhard, 1986, s. 63, s. 231, s. 236).

Veko nádoby je dekorované kvetinami a úponkami a listami. Veko nádoby je ukončené gombíkom a je s nádobou pevne spojené.

Nádoba je vo výbornom stave.

Nádoba nepatrí do pôvodného inventára zbierky rodu Pálffyovcov.

typ: famille rose (<i>žuan-čhaj</i> 软彩)	
farby: ružová, červená, modrá, zelená	
rozmery mm: výška - 380	
datovanie: 20. storočie	
prír.č.: ČK 71/85	evid.č.: P-4504

Zoznam prameňov a literatúry (Sources)

Literatúra

- BURTON, W. *Handbook of Marks on Pottery & Porcelain*. London: Macmillan & Co., 1909.
- EBERHARD, W. *A Dictionary of Chinese Symbols: Hidden Symbols in Chinese Life and Thought*. London: Routledge, 1986. ISBN 0-415-00228-1.
- FAJCSÁK, G. *Collecting Chinese Art in Hungary from the Early First Century to 1945: As Reflected by the Artefacts of the Ferenc Hopp Museum of Eastern Asiatic Arts*. Budapest: Department of East Asian Studies, 2007. ISBN 978-963-463-943-5
- FAUST, O. - KRÁLIKOVÁ, B. *Ázijské zbierky, zv. 1*. Trnava: Západoslvenské múzeum v Trnave, 1964.
- FENG, Xianmin 冯先铭: *Zhongguo taoci 中国陶瓷 (Čínska keramika)*. Shanghai: Shanghai guji, 2001.
- GANSE, S. *Chinese Porcelain: An Export to the World*. Hong Kong: Joint Publishing, 2008. ISBN 978-962-04-2753-4.
- GULLAND, W.G. *Chinese Porcelain, vol. I*. London: Chapman & Hall L.D., 1902.
- PAPCO, J. *Gróf Ján Pálffy ako zberateľ*. SNM – Múzeum Bojnice, 1998. ISBN 80-8060-006-6.
- SLOBODNÍK, M. „Tu je všetko originálne, všetko je vyslovene čínske“ – cestovný denník grófa Józsefa Zichyho z Číny (1876). In: *Našinec v Oriente: Cestovatelia zo Slovenska a Čiech v Ázii a Afrike* (19. stor. – I. pol. 20. stor). Univerzita Komenského v Bratislave, 2009. s. 123–143. ISBN 978-80-223-2643-8.

Internetové zdroje

- ČOU, Kung-sín. 2011. 周功鑫: Fa-kuo lu-i š'-s' š'-čchi čung-kuo feng-šang-te sin-čchin jü fa-čan 法國路易十四時期中國風尚的興起與發展 (Vznik a vývoj čínskej módy vo Francúzsku v období Ludovíta XIV.). Príspevok na sympóziu: Liang-an ku-kung ti-san-t'ie süe-šu jen-tchao-chuej: Š'-čchü, š'-pa š'-t'i (1662 – 1722) čung-si wen-chua t'iao-liou 兩岸故宮第三屆學術研討會：十七、十八世紀(1662-1722)中西文化交流 (Tretie akademické sympóziu Liang-an ku-kung: Kultúrna výmena medzi Západom a Východom v 17. a 18. storočí (1662 – 1722).
- HOBSON, R. L. *Chinese Pottery and Porcelain: An Account of the Potter's Art in China from Primitive Times to the Present Day: Ming and Ch'ing Porcelain. vol. II*. New York: Funk and Wagnalls Company; London: Cassel and Company, Limited, 1915.
- JONES, C. A. *Shapely Bodies: The Image of Porcelain in Eighteenth-Century France*. University of Delaware, 2013. ISBN 978-1611494082.
- LACH, D. F. *Asia in the Making of Europe, Volume II: A Century of Wonder. Book 1: The Visual Arts*. Chicago: University of Chicago Press, 1970. ISBN 0-226-46750-3.
- LEE, T.H.C. *China and Europe: Images and Influences in Sixteenth to Eighteenth Centuries*. Hong Kong: Chinese University Press, 1991. ISBN 962-201-456-8.
- LITZENBURG, T.V. - BAILEY A.T. *Chinese Export Porcelain in the Reeves Center at Washington and Lee University*. London: Third Millenium Publishing Limited, 2003. s. 11-77. ISBN 1-903942-19-5.
- LIU, Žu-šuej 劉如水: *Sung, jüan, ming, čching c'-čchi tien-šang 宋元明清瓷器鑑賞* (Obdiv songského, yuanského, mingského a qingského porcelánu. Taiwan: Wu-nan tchu-šu, 2004. ISBN 986-121-167-5.
- LO, K. *The Stonewares of Yixing: From the Ming Period to the Present Day*. Hong Kong: Hong Kong University Press, 1986. ISBN 962-209-112-1.

N. Maliňáková : Vplyv sinománie na budovanie šľachtických zbierok...

MONKHOUSE, C. *A History and Description of Chinese Porcelain*. London: Cassel and Company, Limited, 1901.

RUJIVACHARAKUL, V. *Collecting China: The World, China, and a History of Collecting*. Plymouth: Rowman & Littlefield, 2011. ISBN 978-1-61149-006-0.

VINCENTELLI, M. *Women and Ceramics: Gendered Vessels*. Manchester: Manchester University Press, 2000. ISBN 0-7910-3839-1.

Ing. Ivan Houdek a Liptovské múzeum

Viera Kunová

Mgr. Viera Kunová
Liptovské múzeum v Ružomberku
Námestie Š. N. Hýroša 10
034 50 Ružomberok
email: viera.kunova@liptovskemuzeum.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:1:97-107

Ing. Ivan Houdek and the Liptov Museum in Ružomberok

In this paper, we shed light on the many contributions of Ivan Houdek to the Liptov Museum in Ružomberok on the occasion of this multiple jubilee year: the museum's 100th anniversary, the 25th anniversary of its most prominent collection, the Museum of the Liptov village in Pribylina, as well as the 130th anniversary of Houdek's birth and the 30th anniversary of his death. We take this opportunity to highlight Houdek's involvement in shaping the museum into the high-caliber research institution it is now and his extensive list of publications, focusing on those with direct connection to Liptov.

Key words: history of Liptov, development of architecture in Liptov, economic history of Liptov, exploration of the Tatras

Ružomerský rodák, chemický inžinier Ivan Houdek¹ sa svojou rozsiahlou bádateľskou a publicistickou aktivitou zaradil k ľudom, čo vlastnou prácou pomáhali iným spoznávať Liptov z rôznych stránok jeho vývoja. Venoval pozornosť odhaľovaniu tajomstiev prírodného aj historického vývoja Liptova, bádal v oblasti vývoja využívania bohatých prírodných zdrojov tohto kraja, zaoberal sa jeho architektonickými dominantami. S Liptovom zostal v úzkom spojení po celý svoj plodný život.

Narodil sa 13. januára 1887 v rodine Ruženy Makovickej a Jozefa Houdeka.² Prostredníctvom o desať rokov staršieho brata Fedora sa od ranej mladosti stretával s názormi, pulzujúcimi medzi dorastajúcou mladou generáciou slovenskej inteligencie, uvažoval nad nimi a postupne ich prijímal za svoje. Osobné kontakty s Fedorovými priateľmi a spolužiakmi udržiaval po celý život.

¹ Ing. Ivan Houdek vo všetkých publikačných výstupoch aj v bežnej korešpondencii dôsledne uvádzal inžiniersky titul pred svojim menom, aj v prípade, keď na označenie autorstva používal skratku. S plnou úctou k autorovi a jeho osobnosti sme sa rozhodli v tejto práci titul Ing. pred menom Ivana Houdeka nepoužívať. Viedla nás k tomu snaha o prehľadnosť a zrozumiteľnosť textu.

² Ružomerská rodina Makovických aktivitami svojich príslušníkov prispievala k tomu, že Ružomberok sa v poslednej štvrtine 19. storočia opäť stával významným hospodárskym a kultúrnym centrom. Bratia Daniel a Peter Makovickí stáli v čele úsilia o vznik a rozvoj podnikov, za ktorými stál združený slovenský kapitál. Už v roku 1879 takto založili Ružomerský účastinársky úverkový spolok. Získané prostriedky investovali do rozvoja starších podnikov, ale stáli aj pri zrode prvého podniku na výrobu drevoziny v roku 1882. (Podľa: SVRČEK, Peter et al. *Ružomberok. Monografia mesta*. 1.vyd. Banská Bystrica : Štúdio HARMONY, s.r.o, 2009. s. 156. ISBN 978 – 80 – 89151 – 22 – 6) Medzi zakladajúcimi členmi Liptovskej muzeálnej spoločnosti v Ružomberku, priamej predchodkyne Liptovského múzea, figuruje meno Vladimíra Makovického, Peter Makovický bol ustanovujúcim valným zhromaždením 12.2.1912 zvolený za podpredsedu Liptovskej muzeálnej spoločnosti v Ružomberku. (Podľa: KÚRTI, Július. *Pätnásť rokov Liptovského múzea*. s. 4.) Ružena Makovická, dcéra Daniela Makovického sa v roku 1875 vydala za Jozefa Houdeka, v národne uvedomelom prostredí vychovávali šesť synov a štyri dcéry. (Podľa: ĎURIŠKA, Zdenko. *Medzi mlyňmi a bankami*. 1.vyd. Martin : Slovenská genealogická spoločnosť, 2007. s. 205. ISBN 978 – 80 – 968717 – 7 – 3)

Fedor Houdek už ako gymnazista spolupracoval pri organizovaní divadelných a kultúrnych podujatí, aj začiatky svojej publicistickej činnosti spojil s ružomerskou Salvovou tlačiarňou.³ Nechýbal ani v okruhu pomocníkov a spolupracovníkov bratov Kürtiovcov pri zbere a triedení získaného zbierkového materiálu a v ich zápase o založenie verejného múzea.⁴ Vo výročných správach Liptovského múzea sa s jeho menom pravidelne stretávame v zoznamoch podporovateľov a darcov zbierkových predmetov a kníh.

Začiatok spolupráce s Liptovským múzeom

Ivan Houdek začal oficiálne aktívne spolupracovať s Liptovským múzeom v roku 1923. Správca Liptovského múzea Július Kürti v správe o štvrt'istoročnom pôsobení Liptovského múzea uvádza: „*Veľmi vážneho a cenného spolupracovníka získalo múzeum, ako nástupcu do Bratislavy sa presťahujúceho Fedora Houdeka v osobe p. inž. Ivana Houdeka. Už tento rok zostavil nám soznam bývalých liptovských hút a baní, menoslovy pánov liptovských bradov a rôzne iné výkazy a soznamy, mimo toho vybavoval aj veľkú korešpondenciu múzea.*“⁶

A takto skromne sa na vzájomnú spoluprácu s Liptovským múzeom pozerá samotný Ivan Houdek v rozhovore pre časopis Slovenská politika v roku 1936: „*S Liptovským múzeom som v spojení už hodne rokov a vynasnažujem sa vypracovať a publikovať aspoň malú časť cenného materiálu, ktorú jeho správca a zakladateľ Július Kürti neúnavnou pilnosťou a čistým idealizmom sbromažďuje od niekoľkých decenií a zachraňuje od zkažky. On podporuje i mňa vždy ochotne, čo sa týka liptovských tém. O našej spolupráci by Vám práve on mohol sdeliť bližšie údaje.*“⁷

Tematika liptovského baníctva korešpondovala s Houdekovým záujmom o dejiny priemyslu a využívania prírodného bohatstva na území Slovenska. V časopisoch Krásy Slovenska a Prúdy nachádzame takéto jeho články už na začiatku 20. rokov.⁸ Bola to úloha, ktorú jeden zo zakladajúcich členov Liptovskej muzeálnej spoločnosti⁹ dr. Vavro Šrobár pre generáciu hlasistov sformuloval do výroku: „*Na poli národohospodárskom pousilujeme sa predovšetkým nadobudnúť si pravdivý obraz o produktivnosti zeme slovenskej, o finančnej sile Slovenska. Ďalej budeme dôrazne upozorňovať na význam hospodárskych, priemyselných, obchodných organizácií.*“¹⁰

Pre zanieteneho bádateľa bola téma, bezprostredne sa dotýkajúca jeho rodného Liptova veľkou výzvou. Oblasť hospodárskych dejín Liptova bola na začiatku dvadsiatych rokov 20. storočia málo preskúmaná.¹¹ Jedným z dôvodov mohol byť aj nedostatok známych zachovaných písomných prameňov, z ktorých by sa dalo čerpať. Sám Houdek v úvode druhej

³ ALBRECHT, Ján et al. *Biografický lexikón Slovenska III, G – H*. 1. vyd. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2007. s. 601. ISBN 978 – 80 – 89023 – 96 – 7; SVRČEK, ref. 2, s. 214-216.

⁴ PAVLÍK, Ján et al. *50 rokov Liptovského múzea v Ružomberku*. 1. vyd. 1962. s. 7.

⁵ Všetky citované texty v tejto práci, doslovne prebraté z pôvodných materiálov sú v znení originálu, bez gramatickej a jazykovej úpravy

⁶ KÜRITI, Július. *25 – ročná jubilejná zpráva Liptovského múzea v Ružomberku*. 1. vyd. Ružomberok, 1937. s.11.

⁷ Odpoveď na otázku: Vaša spolupráca s Liptovským múzeom? v odpise rozhovoru pre Slovenskú politiku s názvom “Ing. Ivan Houdek s príležitosti 50 narodenín 13.1.1937 interview 17.12.1936 Alexander Križka“, ktorý opatruje Knižnica Liptovského múzea pod číslom D 554. 4. strana strojom písaného textu sa končí rukou dopísanou poznámkou: „Rozhovor s dr. A. Križkom pre Slov. Politiku na Vianoce r. 1936“.

⁸ HOUDEK, Ivan. Slovenská soľ. In: *Prúdy*, 1922, r. 6, č. 9 – 10, s. 663-666; HOUDEK, Ivan. Magnezitové bohatstvo Slovenska. In: *Prúdy*, 1924, r. 8, č. 6, s. 363-365

⁹ Liptovská muzeálna spoločnosť vznikla v Ružomberku v roku 1912 a kládla si za cieľ zbierať, skúmať a vo vlastnom múzeu prezentovať doklady o živote v Liptove v minulosti a súčasnosti vo všetkých jeho oblastiach.

¹⁰ KOSTICKÝ, Bohumír. *Slovensko v zrkadle prameňov 1848 – 1948*. 1.vyd. Martin : Osveta, 1983. s. 160.

¹¹ KUFČÁK, Emil. Ivan Houdek ako historik. In : *Liptov 10*. 1.vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta pre Liptovské múzeum Ružomberok, 1989. s. 69. ISBN 80 – 217 – 0102 - 1

časti štúdie,¹² v ktorej prínosné výsledky tohto výskumu zverejnil, uviedol: „*Volakedy kvitnice rúdne bane Liptova rad – radom zanikaly. Záznamov, písomných pamiatok neostalo po nich, alebo zachovalo sa ich len pramálo a tak vymretím súvekej generácie, pomaly zanikaly do zapomenutia. U mnohých nevieme už vlastne ani ich presnú polohu, tobôž iné údaje.*“¹³

Systematickou trpezlivou, dôslednou prácou, výskumami v teréne, štúdiom archívnych materiálov, zbieraním náznakov, zachovaných už len v ľudovej slovesnosti, jazykovedným skúmaním názvov jednotlivých liptovských lokalít sa postupne posúval k vytvoreniu ucelenejšieho obrazu danej problematiky.

Liptovská muzeálna spoločnosť už od svojho vzniku venovala veľkú pozornosť budovaniu prírodovedných zbierok. V jej mineralogických fondoch sa nachádzali exempláre rúd z rôznych lokalít Liptova. V druhej polovici dvadsiatych rokov boli už z väčšej časti spracované, roztriedené a skatalogizované. Aj tu Houdek videl šancu uchopiť jemnučké nitky, vedúce k objasneniu záhad inej témy. Sám sa rád zúčastňoval prieskumných vychádzok do terénu, z ktorých aj prinášal do zbierok ďalšie exempláre.¹⁴

V roku 1930 sa Houdekova zberateľsko – bádateľská aktivita zviditeľnila aj v expozičnej forme: „*V priemyselnej sbierke sme sriadili pamiatky starých, už nejestvujúcich hút a hámrov liptovských, ktoré skoro všetkyj soshieral a nám daroval p. inž. Ivan Houdek.*“¹⁵

Architektúra v centre záujmu

Po prekonaní všetkých úskalí, ktoré pred vedenie múzea kládli roky prvej svetovej vojny aj prvé roky v nových pomeroch Československej republiky, po zániku Liptovskej muzeálnej spoločnosti a po prechode múzea pod správu mesta Ružomberok, po vyjasnení si „*diferencií medzi správcom múzea Júliusom Kürtim a vedením mesta Ružomberok*“¹⁶ bolo možné nadviazať na skôr začatú prácu. V roku 1926 sa hlavná bádateľská pozornosť múzea popri rozširovaní archeologických a etnografických zbierok zamerala na oblasť architektonických pamiatok. V tejto etape sa systematicky fotografovali liptovské kostoly, k takto získanému materiálu sa dopĺňali historické súvislosti a personálne údaje o tu pôsobiacich osobnostiach. Podľa informácií z pera J. Kürtiho podstatnú časť tejto práce vykonal Ivan Houdek.¹⁷

Práca pokračovala rýchlym tempom, už koncom roku 1927 boli fotografie spolu so sprievodným textom vystavené: „*Dejinné dáta k fotografiám zostavil pán inž. Ivan Houdek, menoslovy farárov však ja. Tento na 72 obcí sa vzťahujúci materiál pozostáva z asi 300 fotografií a umiestnený bude asi v 25 rámoch. Vo zvláštnych rámoch umiestnime fotografie liptovských kaštieľov a iných staviteľských pamiatok. Inž. Ivan Houdek vyhotovil mapu Liptova s označením kostolov všetkých vyznaní.*“¹⁸

Časť z uvedeného počtu 300 kusov fotografií získalo múzeum z prác pri príprave Výstavy slovenských žúp v rámci Dunajského veľtrhu, kde malo svoje zastúpenie. V župnej výstavnej komisii nachádzame Ivana Houdeka pracovať v pozícii predsedu odboru staviteľských liptovských pamiatok, predsedom odboru pre archívne a muzeálne pamiatky bol kustód Liptovského múzea Július Kürti.¹⁹ Jedným z veľkých prínosov pre muzeálne a muzeologické

¹² HOUDEK, Ivan. Baníctvo a hutníctvo v Liptove. In: *Prírody*, 1924, r. 8, č.5, s. 304-307.

HOUDEK, Ivan. Zánik posledných liptovských baní. In: *Prírody*, 1925, r.9, č.3, s. 161-164.

¹³ HOUDEK, Ivan. Zánik posledných..., ref. 12, s. 161.

¹⁴ Ročná správa Liptovského múzea v Ružomberku za rok 1928 napríklad uvádza informáciu o daroch pre minerálnu zbierku, kde na prvom mieste uvádza: „*pán inž. Ivan Houdek daroval nám kusy rúdy z bývalej železnej štólne pri Smrečanoch.*“ Podobné zmienky možno nájsť aj v iných výročných správach

¹⁵ Zpráva Liptovského Muzea v Ružomberku za rok 1930, s. 17.

¹⁶ KÜRTI, ref. 6, s. 11-12.

¹⁷ KÜRTI, ref. 6, s. 12.

¹⁸ Zpráva o účinkovaní liptov. múzea v Ružomberku v r. 1927. s. 6.

¹⁹ Zpráva o účinkovaní liptov. múzea v Ružomberku v r. 1927. s. 1-2. Zbierka archíválií Liptovského múzea v Ružomberku. Župná výstavná komisia pre výstavu slovenských žúp v rámci Dunajského veľtrhu. K 25, AJ 92.

bádanie na území Liptova bol dotazník,²⁰ ktorý spoločne zostavili v rámci práce komisie a prostredníctvom župného úradu ho rozposlali na všetky farské, školské, obecné a notárske úrady. Aj napriek komplikovanosti získavania údajov²¹ sa stal základným východiskovým materiálom pre plošné zmapovanie výskytu zaujímavých predmetov na území Liptova. Výsledky tohto prieskumu umožnili v nasledujúcom období cielene plánovať zberateľskú činnosť Liptovského múzea na konkrétne lokality.

Houdeka oprávňovali k účinkovaniu v komisii na zverenom poste výsledky vlastných výskumov, priebežne zverejňované v časopisoch aj v odbornej tlači. Za obdobie rokov 1922 – 1930 len v Krásach Slovenska uverejnil celkom 14 článkov, zaoberajúcich sa históriou a architektúrou hradov, zámkov, kaštieľov a kostolov. Liptovským stavbám bolo venovaných 8 z nich.

Pri poznávaní historického vývoja liptovskej architektúry ani dnes nemožno obísť Houdekovu štúdiu Z histórie kostolov a iných staviteľských pamiatok Liptova, uverejnenú v Sborníku Muzeálnej slovenskej spoločnosti v roku 1927.²² Zaoberal sa v nej vývojom sakrálnaj a profánnej architektúry Liptova od 13. storočia. Jej členenie podľa časovej osi umožnilo predstaviť stavebný vývoj v jednotlivých storočiach v historických, politických a spoločenských súvislostiach danej doby. Celá štúdia tak poskytuje prehľad o základných a zásadných udalostiach, ktoré ovplyvňovali život v Liptove v konkrétnom časovom období. Zo širších historicko – spoločenských súvislostí potom vyplynuli okolnosti vzniku a vývoja konkrétnych stavieb. Takéto členenie umožnilo autorovi prehľadne zoradiť množstvo informácií, ktoré sú dodnes cenným zdrojom a východiskom pre poznávanie vývoja typov sídiel v Liptove, cirkevných dejín, umelecko – architektonického vývoja a hospodárskeho života.

Houdekovu prepojenosť na Liptovské múzeum potvrdzuje v štúdiu uvedená poznámka o cenných zbierkach Liptovského múzea v Ružomberku, kde „*bolo v roku napísania štúdie celkom 178 predmetov zo starého zariadenia liptovských chrámov. V múzeu tomto sú i fotografie všetkých liptovských staviteľských pamiatok, menoslovy farárov skoro všetkých liptovských fár, atď.*“²³

Aj keď výsledky novších výskumov, využívajúcich metódy, ktoré Houdek vo svojej dobe nemal k dispozícii niektoré jeho závery nepotvrdili, predsa je štúdia dodnes cenným prameňom, z ktorého možno odvíjať niť ďalšieho vlastného výskumu.

Oblasť vývoja architektonických pamiatok ho zaujala, preto bádanie rozšíril na oblasť celého Slovenska. Osvedčené členenie podľa časovej osi použil v štúdiu, ktorá vyšla v roku 1930 pod názvom *Osudy slovenských hradov historických*.²⁴ Dodnes nestratilo na aktuálnosti záverečné Houdekovo konštatovanie: „*Veľký historický, kultúrno-historický, umelecký i národnohospodársky význam (lákadlá turistov) slovenských hradov vyžaduje, aby boli udržiavané (zachované bradby i ruiny) aspoň v takom stave, v akom sa teraz nachádzajú a aby ďalšie nevhodné zmeny na nich boli znemožnené.*“²⁵

Do Liptova sa Houdek tematicky vrátil podrobnejším výskumom dvoch z trojice liptovských kamenných stredovekých hradov. Detailne spracoval dejiny Likavy a Liptovského hradu.²⁶

²⁰ Zbierka archiválií Liptovského múzea v Ružomberku. Župná výstavná komisia pre výstavu slovenských žúp v rámci Dunajského veľtrhu. K 25, AJ 92.

²¹ Nie všetky rozposlané dotazníky sa vrátili, mnohé údaje bolo nevyhnutné nanovo overovať, upresňovať a dopĺňať.

²² HOUDEK, Ivan. Z histórie kostolov a iných staviteľských pamiatok Liptova. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1927, r. 21, s. 58-79.

²³ HOUDEK, ref. 22, s. 75.

²⁴ HOUDEK, Ivan. *Osudy slovenských hradov historických*. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. 1930. r. 24. zoš. 1 – 2, s. 67-79.

²⁵ HOUDEK, ref. 24, s. 78.

²⁶ HOUDEK, Ivan. Počiatky Likavy, jej stavebný vývin a domínium. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. 1944 – 1949, s. 42-68; HOUDEK, Ivan. Hrad Likava. In: *Sborník Matice slovenskej*, 1925, č. 1 – 2, s. 22-56; HOUDEK, Ivan. Veľký hrad Liptovský In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1931, r. 25, s. 148-182.

Opäť vychádzal z podrobného prieskumu lokality, prác starších aj súčasných autorov a hlavne z pramenného listinného materiálu, opatrovaného v Liptovskom múzeu .

Od správ v periodikách k vlastnému múzejnému časopisu

Vedenie múzea od začiatku cieľavedomo pracovalo na zviditeľňovaní výsledkov svojej práce. Od r. 1913 fungovala pravidelná rubrika so správami o činnosti a prírastkoch zbierok v periodiku Felvidék. Príspevky správcu múzea J. Kürtiho uverejňoval Krajan, Rózsahegyi Ujság, Liptó, a niektoré ďalšie dobové periodiká. Od roku 1925 našli snahy o propagáciu múzea pochopenie u vydavateľa Slovenských hlasov, ochotného podporovateľa múzejných aktivít, ružomerského starostu Jána Jančeka. Vo svojich novinách poskytol priestor pre priebežné zverejňovanie mesačných správ o činnosti múzea aj obširnejších článkov, majúcich za cieľ zvyšovať záujem verejnosti a prilákať ľudí do múzea. Ročné správy múzea, ktoré od roku 1927 pravidelne spracovával Július Kürti dávajú možnosť utvoriť si aspoň približnú predstavu o Houdekových aktivitách v tomto smere. Písal a korigoval, zostavoval a upravoval správy, články a príspevky. Popri tom bádala a výsledky vlastných bádání zverejňoval.

V roku 1931 sa však spolupráca Liptovského múzea a Slovenských hlasov ukončila. Vedenie múzea stálo pred neľahkým rozhodnutím, ako ďalej udržať kontakt s verejnosťou. Napokon sa rozhodlo pre staro-novú myšlienku vydávania vlastného „čiste muzeálneho“²⁷ časopisu. Mal vychádzať štvrt'ročne v rozsahu 16 – 20 strán a mal prinášať mesačné a ročné správy, odborné články, oznamy a výzvy. Na neľahkú úlohu realizovať tento plán sa podujali Ivan Houdek ako zodpovedný redaktor a Arnošt Opluštil ako redaktor. Obidvaja mali skúsenosti s prípravou a korektúrami materiálov o múzeu, jeho aktivitách aj o výsledkoch vlastných výskumov, uverejňovaných v predchádzajúcom období v rôznych periodikách. Spoločným úsilím dokázali vytvoriť odborný múzejný časopis, v ktorom sa skĺbili požiadavky náročnosti odbornej špecializácie s požiadavkou zrozumiteľnosti, prístupnosti a pútavosti pre bežného čitateľa.

Na druhej strane prvého čísla Arnošt Opluštil v článku, nazvanom Učiteľstvu Liptova! sformuloval nemalé ambície tvorcov časopisu: „*Môže sa stať tento časopis výbornou pomôckou pri vyučovaní vlastivedy, dejepisu apod., ovšem priložíme – li k dielu všecia ruky a urobíme ho tým, čím budeme chcieť.*“²⁸ Vyzval učiteľov k spolupráci pri dopĺňaní a využívaní zbierkového fondu múzea, ale aj ponúkol učiteľom pomoc a podporu múzea pri ich vlastnom výskume, smerujúcom k zostaveniu monografií ich pôsobiska.

Časopis, ktorého tretí ročník už nevyšiel pre finančné ťažkosti je dodnes cenným zdrojom informácií pre bádateľov. Okrem pravidelných mesačných správ o dianí v múzeu prinášal príspevky s popisom zaujímavých zbierkových predmetov, ktoré sú predobrazom druhostupňovej evidencie zbierkových predmetov. Pravidelné rubriky z pera Júliusa Kürtiho sú vlastne pramennou edíciou archívneho materiálu, spracovaného a uloženého v Liptovskom múzeu. Etnografi zasa oceňujú po prvý raz uverejňované zozbierané liptovské povesti a bibliografiu v iných periodikách už uverejnených povestí, viažúcich sa k lokalitám na území Liptova.

Pod názvom „O starých protokoloch mesta Ružomberok“ tu vychádzal pramenný materiál, zostavený J. Kürtim, ktorý je dodnes významnou pomôckou pre štúdium dejín mesta. Aj s odstupom času sa stále naplňa poslanie, s ktorým ho k čitateľovi vypravil autor: „*Jediným mojim cieľom je, aby ten, kto by chcel napísať dejiny mesta Ružomberka, nemusel celú spústu v protokoloch obsažených dáť preštudovať znovu. Tu dostáva dáta už dľa praktických kritérií sorskupené – mimo pozemnoknižných záznamov a rozsudkov – a pomocou odvolávania nájde ich v páde potreby ľahko v patričných protokoloch.*“²⁹

S podobným cieľom a podobným spôsobom spracované pramene, vzťahujúce sa k dejinám

²⁷ Zprávy Liptovského múzea, roč. 1., č.1, júl 1931, s. 1

²⁸ Tamže, s. 2

²⁹ KÜRTI, Július. O starých protokoloch mesta Ružomberka. In.: Zprávy Liptovského múzea. r.1., č.1. júl 1931. s. 10.

Liptova, prinášal „Súpis písomníctva liptovského.“

Zprávy Liptovského múzea vďaka svojim tvorcom, ktorí dokázali stanoviť a naplniť ich koncepciu dodnes patria k dôležitým počinom vo vývoji odborného slovenského múzejného časopisectva. Plnili svoju úlohu až do roku 1933, keď museli zaniknúť pre nedostatok finančných prostriedkov.

Archívna zbierka Liptovského múzea ako bohatý prameň informácií

V roku 1932 Liptovské múzeum po niekoľkoročnom úsilí získalo nemeckolupčiansky archív.³⁰ V nasledujúcich rokoch bolo možné „bádateľom, skúmateľom dať k dispozícii takmer všetky vzácne listiny, ktoré obsahujú materiál vzťahujúci sa na Liptov, sústredený na jednom mieste.“³¹

Obetavú a nezištnú Kürtiho prácu pri sprístupňovaní archívnych materiálov bádateľom ocenil Houdek v priekopníckej štúdií,³² ktorá po prvý raz priniesla doteraz neznáme informácie z histórie Ružomberka, ukryté v dobových úradných dokumentoch: „Július Kürti zostavil historickú kartotéku mesta – ažda prvú tohto druhu na Slovensku – s presným označením prameňov. Celý tento bojný surový materiál dal mi ochotne k dispozícii a nedalo mi už mnoho práce ho roztriediť, zoskupiť, vypracovať a zostaviť nástin minulosti nášho mesta od jeho počiatkov až po prevrat v roku 1918.“³³

Z tohto vzácného prameňa čerpal Houdek podklady aj pre štúdiu, vydanú pod názvom *Zo života ružomerských cechov*.³⁴ Práve v prvom kritickom vyhodnotení a použití pramenného materiálu, uchovávanom v múzeu a v jeho začlenení do kontextu celouhorských súvislostí spočíva unikátnosť a veľký prínos týchto prác³⁵ pre poznanie hospodárskych dejín Ružomberka a Liptova.

Priaznivý ohlas týchto prác u odbornej aj laickej verejnosti donútil autora uvažovať nad úlohou prekročiť pri bádani v danej téme rámec regiónu. Významnú podporu našiel u vtedajšieho predsedu Slovenskej muzeálnej spoločnosti Karola Medveckého, ktorý mu poskytol výsledky vlastného úsilia o celoslovenský súpis cechových pamiatok. Na tomto základe mohol Houdek postaviť a realizovať vlastný bádateľský plán.³⁶ Výsledkom je jedna z mála syntetických historických prác o cechoch a remeslách na Slovensku *Cechovníctvo na Slovensku*. Vyšla v roku 1943 ako prvý zväzok edície náučných spisov Knižnice Slovenského národného múzea.³⁷ Pokrýva časové obdobie od vzniku prvých cechov na území dnešného Slovenska až do roku 1872, keď zákonným nariadením cechy, často pôsobiace na archaických, požiadavky doby nerešpektujúcich základoch, predpisoch a ustanoveniach oficiálne ukončili svoju činnosť. Predsa však všetky úplne nezanikli. V kapitole, nazvanej *Dozvuky* Houdek popísal spôsob ich fungovania v čase písania práce, t.j. v období 30 – tých rokov 20.storočia. Cechy, pôsobiace v tomto období pokladal za anachronizmus, ale oceňoval, že vďaka ich fungovaniu v takejto

³⁰ KÜRITI, ref. 6, s.16.

Po druhej svetovej vojne bola obec Nemecká Lupča, niekdajšie najstaršie liptovské mesto, oficiálne premenovaná na Partizánsku Lupču. Od poslednej tretiny 16.storočia tu takmer 100 rokov sídlili inštitúcie, zabezpečujúce po všetkých stránkach riadny chod Liptovskej stolice. Do Lupčianskeho mestského archívu tak prešli aj niektoré cenné dokumenty, týkajúce sa celého Liptova.

³¹ KÜRITI, Július : *Zpráva Liptovského múzea v Ružomberku na rok 1935*, s. 7..

³² HOUDEK, Ivan. *600 rokov z minulosti bývalého výsadného mesta Ružomberka 1318 – 1918*. 1.vyd. Vlastným nákladom, 1934.

³³ HOUDEK, ref. 32, s. 4..

³⁴ HOUDEK, Ivan. *Zo života ružomerských cechov*. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. 1936, r.30, zoš. 1 – 4, s.25-60.

³⁵ HOUDEK, ref. 32; HOUDEK, ref. 34, s.25-60.

³⁶ HOUDEK, Ivan. *Cechovníctvo na Slovensku*. 1.vyd. Turčiansky Svätý Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1943. s. 9.

³⁷ HOUDEK, ref. 36.

novej forme sa zachovalo „*mnoho zvyklostí bývalých skutočných cechov, ktoré by sa nám už ináč ani neboli dochovali.*“³⁸

Rok 1938 odštartoval novú etapu

Rok 1938 bol prelomovým nielen v súvislosti so zásadnými vnútropolitickými a štátnoorganizačnými zmenami v Československej republike, ale aj v organizácii života a práce Liptovského múzea. 23. júna totiž zomrel dlhoročný správca múzea Július Kürti. Po dočasnom vyriešení správy múzea sa pristúpilo ku koncepcnejšiemu riešeniu. V decembri 1938 správu múzea prebralo päťčlenné kuratórium, ktorého členom bol aj Ivan Houdek.³⁹

Príbudla mu tak ďalšia povinnosť: popri hlavnej práci riaditeľa ružomerskej Továrne na drevovinu, popri všetkých bádateľských a publikačných úlohách sa musel zaoberať otázkami riadenia múzejnej inštitúcie.

V zmenených spoločensko-politických podmienkach si Liptovské múzeum upevňovalo výraznú pozíciu v rámci liptovských aj slovenských kultúrnych a múzejných inštitúcií. V roku 1942 malo svojich zástupcov na zjazde Zväzu slovenských múzeí, svoju prácu predstavilo na výstave v Stuttgarte⁴⁰ a v nasledujúcom roku 1943 privítalo účastníkov III. zjazdu Zväzu slovenských múzeí, ktorý sa konal v Liptove. Podrobnú správu o podujatí, ktoré organizačne zabezpečovalo aj Liptovské múzeum, priniesla tlač.⁴¹

V roku 1940 sa pripravovala inštalácia expozície histórie a výrobkov ružomerských papierní a textilky.⁴² Aj táto oblasť korešpondovala s Houdekovými bádateľskými záujmami.

Už v roku 1926 na stránkach Prúdiv v dvoch častiach vydal štúdiu, venovanú výrobe papiera na území dnešného Slovenska od 17. storočia do prvej štvrtiny 20. storočia.⁴³ Tému sa venoval aj v tridsiatych rokoch, uverejňoval svoje zistenia napríklad v závodnom časopise Supra, v Krásach Slovenska a ďalších periodikách. Viliam Decker, uznávaný historik slovenského papierníctva, ktorý tiež úzko spolupracoval s Liptovským múzeom, zhodnotil Houdekov prínos do poznania tejto oblasti ľudskej aktivity v minulosti a súčasnosti slovami: „*Ivan Houdek ako prvý na Slovensku rozobíral a zhrnul vtedy známe fakty o vývoji papierníctva na Slovensku a položil tak základy pre ďalší výskum. Z jeho prác väčší význam majú najmä štúdie o vývoji priemyselnej výroby papiera na Slovensku a najmä o ružomerskom papiernickom priemysle.*“⁴⁴

Rozvoj múzea zastavili vojnové udalosti, v povojnovom období bolo opäť potrebné reagovať na zmeny, vynútené zmenou spoločensko – politickej situácie.

Tatry – celoživotná láska

Tatry boli Houdekovou celoživotnou láskou, venoval im čas a energiu pri turistických vychádzkach a zaoberal sa nimi aj ako objektom svojich vedeckých bádání.⁴⁵ Ich výsledky zverejňoval hlavne na stránkach Krás Slovenska. Vzájomná spolupráca s časopisom trvala plných 61 rokov. Za toto obdobie (od roku 1922 do roku 1983) mu tu uverejnili celkom 116

³⁸ HOUDEK, ref. 36, s.131.

³⁹ Zpráva Liptovského múzea za rok 1938

⁴⁰ Zpráva Liptovského múzea v Ružomberku na rok 1942, s. 13.

⁴¹ *Gardista*, r.5, č. 152 zo 7.8.1943, s.5; *Tatranský Slovák*, r. 8, 1943, č.28, s.1; *Slovenská sloboda*, r. 6, 1943, č. 118, s. 3.

⁴² Zpráva Liptovského múzea v Ružomberku na rok 1940, s. 13; PAVLÍK, ref. 4, s. 23.

⁴³ HOUDEK, Ivan. Papierový priemysel na Slovensku. Dejiny do prevratu. In : *Prúdy*, 1926, r.10, č. 5 – 6, s. 346-351. Tamže, s. 577-585.

⁴⁴ DECKER, Viliam. Vývoj a história papierníctva na Slovensku a Ivan Houdek. In : *Liptov 10.* 1.vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta pre Liptovské múzeum Ružomberok, 1989. s. 78. ISBN 80 – 217 – 0102 - 1

⁴⁵ Z hľadiska skúmania ekonomicko – hospodárskych vzťahov minulosti je zaujímavá napríklad štúdia HOUDEK, Ivan. Vlastnícke pomery v Tatrách v minulosti. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, r. 43 – 45, 1949 – 1951, s. 44-64.

článkov.⁴⁶ Na Tatry sa dokázal pozerat' z rôznych uhlov pohľadu. Zaujímali ho otázky, týkajúce sa prvotných pokusov dostať sa na ich najvyššie končiare. Mená prvých tatranských lezcov nachádzal v pôvodných písomných prameňoch. Ich rozborom, porovnaním a polemikou s novšie publikovanými prácami, zohľadňujúcimi súčasný stav vedeckého poznania prírodného a prirodzeného vývoja Tatier ako horstva sa pokúšal rekonštruovať objaviteľské cesty na jednotlivé končiare. Riešil otázku tatranského názvoslovía, zaoberal sa problematikou hospodárskeho využívania prírodného bohatstva tatranskej oblasti.

Vyvrcholením tejto rozsiahlej výskumnej práce bolo vydanie knihy *Osudy Vysokých Tatier*. Prvé vydanie z roku 1936 sa rýchlo rozpredalo. Druhé, doplnené vydanie sa k čitateľovi dostalo až v roku 1951. Podľa autorových slov „do pôvodného vydania bola prijatá archeológia, donačná a kolonizačná akcia v XIII. storočí, žaloba časti Tatier Poľsku, nové poznatky o železiarstve, ubliarstve, atď. v Tatrách, staré mapy, vývin názvoslovía, vlastnícke pomery a ich zmeny počnúc od XIII. storočia, živelné pohromy, ďalšie výskumy Tatier, rozličné drobnosti. Doplnená bola literatúra, zostavený soznam tatranských sprievodcov a máp a pribudly nové kapitoly : „Tatry vo víre druhej svetovej vojny,“ „Po oslobodení“ a „Doslov.“⁴⁷

V roku 1953 podobným vlastivedným spôsobom, aj keď na počet strán skromnejšie spracoval problematiku Nízkyh Tatier.⁴⁸ Čitateľovi predstavil pohorie po stránke geologického zloženia, tektonickej stavby, čím vysvetlil následne predstavovanú jaskynnú sieť. Venoval pozornosť faune a flóre, minerálnym prameňom, hospodárskemu využitiu. Popísal históriu osídľovania od predhistorických čias, predstavil folklór, vlastnícke pomery, výskumy na území Nízkyh Tatier. Turistike, horolezectvu a lyžiarstvu venoval celú obsiahlu kapitolu. V záverečnej kapitole predstavil udalosti Slovenského národného povstania v tomto kraji.

V novom spoločenskom zriadení

1. júna 1953 sa Ivan Houdek oficiálne vrátil do Liptovského múzea, tentoraz ako riadny zamestnanec. Aj keď jeho úväzok bol iba polovičný, zastával funkciu kustóda historických zbierok, archívu a a knižnice. Na schopnú pracovitú ruku čakalo množstvo úloh. Zo správ o činnosti Liptovského múzea v rokoch 1957 a 1958⁴⁹ sa dozvedáme, že po štvorročnom úsilí boli dokončené základné adaptačné práce a opravy budovy múzea. Pracovníci zostavili nové libreto troch základných expozícií a začali s ich inštaláciou. Predtým však bolo nevyhnutné vytriediť, očistiť a konzervovať vhodné exponáty. Popri tom pokračovali práce pri odbornej katalogizácii a dokumentácii zbierok. Bokom nemohla zostať ani vedeckovýskumná činnosť.

Ivan Houdek sa v jej rámci venoval sociálno – ekonomickým vzťahom v stredovekom Liptove. Výsledky výskumu zverejnil už v roku 1950 v Historickom zborníku,⁵⁰ ale tému nepokladal za vyčerpanú. V roku 1951 mu v Sborníku Muzeálnej slovenskej spoločnosti vyšla ďalšia štúdia, dotýkajúca sa hospodárskych dejín Liptova a Slovenska.⁵¹

V novom spoločenskom zriadení bolo potrebné rešpektovať ciele, stanovené príslušnými politickými a štátnymi orgánmi. Plnenie ich záverov a nariadení sa prísne kontrolovalo. Časopis *Osvetová práca* priniesol v roku 1957 výsledky prieskumu vlastivednej práce

⁴⁶ PETRÁŠ, Milan. *Ing. Ivan Houdek. Život – Dielo – Bibliografia*. 1.vyd. Bratislava : Ústredná správa múzeí a galérií, 1988. 85 s.

⁴⁷ HOUDEK, Ivan. *Osudy Vysokých Tatier*. 2. vyd. Liptovský Mikuláš : Slovotour, 1951. s.14.

⁴⁸ HOUDEK, Ivan. *Nízke Tatry včera a dnes*. 1.vyd. Bratislava : Nakladateľstvo Cestovného ruchu, n.p., 1953.

⁴⁹ HÚSKA, M.A. *Z činnosti Liptovského múzea v Ružomberku*. In: ŠTEFKO, J. (ed). *Vlastivedný zborník Žilinského kraja II*. 1. vyd. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1958. s. 100-101; PAVLÍK, Ján. *O činnosti Liptovského múzea v Ružomberku v roku 1958*. In: ŠTEFKO, J.(ed). *Vlastivedný zborník Žilinského kraja III*. 1. vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1959. s. 114-115.

⁵⁰ HOUDEK, Ivan. *Poddanstvo v Liptove*. In: *Historický zborník*, 1950, s. 27-42.

⁵¹ HOUDEK, Ivan. *Hlboká dolina ako javisko ľudského podnikania. (Príspevok k hospodárskym dejinám Slovenska)*. In: *Sborník muzeálnej slovenskej spoločnosti*. 1949 – 1951, s. 1-43.

na severnom Slovensku.⁵² Autori v popise svojich zistení v Ružomberku konštatovali „sľubný rozvoj vlastivednej činnosti.“⁵³ Pri Dome osvetly pracoval v šiestich sekciách Klub priateľov histórie, umenia a prírodných krás Liptova. Organizoval hlavne prednáškovú činnosť, do ktorej sa aktívne zapájali bývalí aj súčasní pracovníci a spolupracovníci Liptovského múzea, medzi nimi aj Ivan Houdek. Autori príspevku ocenili úroveň Houdekových prednášok o architektúre okolia Ružomberka. Tému spracoval do štúdie, ktorá vyšla v roku 1961.⁵⁴ Zo všeobecných historických, spoločenských, hospodárskych a sociálnych okolností odvodzoval existenciu a vývoj zachovaných stavieb v meste a v okolí, zároveň v nich našiel argumenty na zdôvodnenie malého počtu kamenných stavieb, ktoré mali šancu odolat času. Pútavým spôsobom previedol čitateľa po známych miestach mesta a okolia, vecným argumentovaním vyvrátil mýty, spojené s niektorými stavbami.

Informáciu o spolupráci Liptovského múzea s kronikármi liptovskohrádckého okresu sme našli v časopise Osvetová práca v roku 1956.⁵⁵ Účastníkov študijného zázajdu kronikárov po múzeu 10.6.1956 sprevádzali riaditeľ J. Pavlík a Ivan Houdek. „Umožnili im nabliadnuť do archívu, kde ich upozornili na historické doklady jednotlivých obcí.“⁵⁶ Podľa tohto zdroja kronikári v múzeu našli nielen materiál, ktorým doplnili miestne kroniky, ale aj odpovede na mnohé otázky, ktoré kládli v besede. Archív múzea mal na starosti Ivan Houdek, a tak sa dá predpokladať, že väčšinu otázok z tejto oblasti zodpovedal on.

Knihovník Liptovského múzea

Ako zamestnanec Liptovského múzea Houdek venoval pozornosť katalogizácii a usporiadaniu múzejnej knižnice. Na základe informácií o jeho príspevkoch do fondov Liptovskej knižnice, uverejňovaných priebežne v ročných správach múzea od dvadsiatych rokov možno usudzovať, že knižnicu pokladal za dôležitú súčasť fungujúcej kultúrnej inštitúcie. Presný výpočet ním venovaných titulov by bol siahodlhý. Do fondov múzea poskytoval tiež svoje publikované práce.

Skatalogizovať a nanovo roztriediť rozsiahly knižný fond v podmienkach prvej polovice päťdesiatych rokov 20. storočia nebola jednoduchá úloha. Houdekova systematickosť a dôslednosť v práci však prinášala svoje ovocie. Nebál sa poprosiť o radu skúsenejších a o získané vlastné skúsenosti sa ochotne podelil. Z tohto obdobia pochádzajú príspevky v regionálnej tlači, upozorňujúce na možnosti a spôsoby využitia múzeí a knižníc pri vzdelávaní mládeže aj dospelých.

Obdobie Houdekovho pôsobenia vo funkcii muzeálneho knihovníka časovo zapadá do obdobia zápasu o vybudovanie základov modernej vedy, ktorá by sa podrobne zaoberala dejinami slovenskej bibliografie, knižníc a knižnej kultúry na Slovensku.⁵⁷ Jedným z výstupov priekopníckej práce v tejto oblasti bol zborník Knižnice na Slovensku.⁵⁸ Do neho editor zaradil Houdekov príspevok o fonde a vývoji knižnice Liptovského múzea.⁵⁹

⁵² *Čo sme zistili na prieskume vlastivednej práce.* Osvetová práca, r. 7, č. 19, 1.10.1957, s. 448.

⁵³ Tamže.

⁵⁴ HOUDEK, Ivan. Historické pamiatky mesta Ružomberka. In: *Vlastivedný zborník Považja IV.* 1.vyd. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1961. s. 132-145.

⁵⁵ *Nadviazali spoluprácu kronikárov s pracovníkmi múzea.* Osvetová práca, r.6, č. 16 16.8.1956, s. 407.

⁵⁶ Tamže.

⁵⁷ SOBOLOVÁ, Božena. Jozef Kuzmík – bibliograf a kultúrny historik. In: KUBÍČEK, J. (ed.): *Kolokvium českých, moravských a slovenských bibliografů 2006.* 1.vyd. Brno : Sdružení knihoven České republiky, 2007, s. 67-75. ISBN 978-80-86249-43-8

⁵⁸ KUZMÍK, Jozef (ed.). *Knižnice na Slovensku.* 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 1954. 191 s.

⁵⁹ HOUDEK, Ivan. Knižnice Liptovského múzea v Ružomberku. In: KUZMÍK, Jozef (ed.): *Knižnice na Slovensku.* s. 112-113.

Skúsenosti z celoživotnej práce so zbierkami a ich muzeologického skúmania publikoval na stránkach časopisu Múzeum. Hneď v prvom ročníku vyšiel príspevok s hodnotnými informáciami o numizmatických zbierkach Liptovského múzea.⁶⁰

Záverečná etapa života mimo Liptovského múzea

30. 4. 1957 sa Ivan Houdek rozhodol rozviazaním pracovného pomeru ukončiť oficiálnu spoluprácu s Liptovským múzeom. V tomto čase už mal sedemdesiat rokov, ale nemienil len tak posedávať a oddychovať. Hľadal a nachádzal stále nové témy, ktorým sa venoval. V závere života sa fyzicky aj tematicky presťahoval do Bratislavy. Okolo seba nachádzal mnoho zaujímavostí a dokázal ich pútavo prerozprávať. Posledný článok mu vyšiel v Krásach Slovenska v roku 1983. Pri plnej duchovnej sviežosti sa vtedy dožil úctyhodných 96 rokov.

Životná cesta Ivana Houdeka sa uzavrela 24.1.1985. Jej dôležitou súčasťou bola práca, z výsledkov ktorej možno čerpať aj v súčasnej dobe. Ako bádateľ sa venoval mnohým oblastiam. Výsledky jeho snáh často prerástli rámec Liptova. Z hľadiska Liptovského múzea možno s odstupom času povedať, že Ivan Houdek svojimi výskumnými, publikačnými a zberateľskými aktivitami významne prispel k profilácii Liptovského múzea ako modernej múzejnej inštitúcie.

Zoznam prameňov a literatúry (Sources)

Archívne pramene

Liptovské múzeum v Ružomberku:

- Zbierka archíválií Liptovského múzea v Ružomberku, Župná výstavná komisia pre výstavu slovenských žúp v rámci Dunajského veľtrhu. K25, AJ92.

- Zbierka archíválií Liptovského múzea v Ružomberku. Ročné správy Liptovského múzea 1927 – 1942.

Knižnica Liptovského múzea v Ružomberku. Ing.Ivan Houdek z príležitosti 50.narodenín. D554

Literatúra

ALBRECHT, Ján et al. *Biografický lexikón Slovenska III*, G – H. 1. vyd. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2007. ISBN 978-80-89023-96-7

DECKER, Viliam. Vývoj a história papiernictva na Slovensku a Ivan Houdek. In: *Liptov* 10. 1.vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta pre Liptovské múzeum Ružomberok, 1989. s. 75-79. ISBN 80-217-0102-1

ĎURIŠKA, Zdenko. *Medzi mlynmi a bankami*. 1.vyd. Martin : Slovenská genealogická spoločnosť, 2007. ISBN 978-80-968717-7-3

HOUDEK, Ivan. *600 rokov z minulosti bývalého výsadného mesta Ružomberka 1318 – 1918*. 1.vyd. Vlastným nákladom, 1934.

HOUDEK, Ivan. *Cechovníctvo na Slovensku*. 1.vyd. Turčiansky Svätý Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1943. 177 s.

HOUDEK, Ivan. Historické pamiatky mesta Ružomberka. In: *Vlastivedný zborník Považia IV*. 1.vyd. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1961. s. 132-145.

HOUDEK, Ivan. Hrad Likava. In: *Sborník Matice slovenskej*, 1925, č. 1 – 2, s. 22-56.

HOUDEK, Ivan. *Nízke Tatry včera a dnes*. 1.vyd. Bratislava : Nakladateľstvo Cestovného ruchu, n.p., 1953.

⁶⁰ HOUDEK, Ivan. Zbierka mincí, nájdených v Liptove. In: *Múzeum*, r. 1., 1953 – 1954, č.4, s. 124-127.

- HOUDEK, Ivan. Osudy slovenských hradov historických. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. 1930. r. 24. zoš. 1 – 2, s. 67-79.
- HOUDEK, Ivan. *Osudy Vysokých Tatier*. 2. vyd. Liptovský Mikuláš : Slovotour, 1951.
- HOUDEK, Ivan. Počiatky Likavy, jej stavebný vývin a domínium. In.: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. 1944 – 1949.
- HOUDEK, Ivan. Poddanstvo v Liptove. In: *Historický sborník*, 1950, s. 27-42.
- HOUDEK, Ivan. Veľký hrad Liptovský In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1931, r. 25, s. 148-182.
- HOUDEK, Ivan. Vlastnícke pomery v Tatrách v minulosti. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, r. 43 – 45, 1949 – 1951, s. 44-64.
- HOUDEK, Ivan. Z histórie kostolov a iných stavebných pamiatok Liptova. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1927, r. 21, s. 58-79.
- HOUDEK, Ivan. Zo života ružomerských cechov. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. 1936, r.30, zoš. 1 – 4, s.25-60.
- HÚSKA, M.A. Z činnosti Liptovského múzea v Ružomberku. In: ŠTEFKO, J. (ed): *Vlastivedný sborník Žilinského kraja II*. 1. vyd. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1958. s. 100-101.
- KOSTICKÝ, Bohumír. *Slovensko v zrkadle prameňov 1848 – 1948*. 1.vyd. Martin : Osveta, 1983.
- KUFČÁK, E. Ivan Houdek ako historik. In.: *Liptov 10. Vlastivedný zborník*. 1.vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta pre Liptovské múzeum v Ružomberku, 1989. s. 67-75. ISBN 80- 217 -0102-1-264
- KÜRITI, Július. *Pätnásť rokov Liptovského múzea*. 1.vyd., 1927.
- KÜRITI, Július. *25 – ročná jubilejná správa Liptovského múzea v Ružomberku*. 1. vyd. Ružomberok, 1937.
- PAVLÍK, Ján et al. *50 rokov Liptovského múzea v Ružomberku*. 1. vyd. 1962
- PAVLÍK, Ján. O činnosti Liptovského múzea v Ružomberku v roku 1958. In.: ŠTEFKO, J.(ed): *Vlastivedný sborník Žilinského kraja III*. 1. vyd. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1959. s. 114-115.
- PETRÁŠ, Milan. *Ing. Ivan Houdek. Život – Dielo – Bibliografia*. 1.vyd. Bratislava : Ústredná správa múzeí a galérií, 1988. 85 s.
- SOBOLOVÁ, Božena. Jozef Kuzmík – bibliograf a kultúrny historik. In: KUBÍČEK, J. (ed.). *Kolokvium českých, moravských a slovenských bibliografů 2006*. 1.vyd. Brno : Sdružení knihoven České republiky, 2007. s.67-75. ISBN 978-80-86249-43-8
- SVRČEK ,et.al.. *Ružomberok. Monografia mesta*. 1.vyd. Banská Bystrica : Štúdio HARMONY, s.r.o, 2009. 283 s. ISBN 978-80-89151-22-6

Periodiká

- Krásy Slovenska, r. 1922 - 1985
- Múzeum, r.1, 1953 - 1954
- Osvetová práca, r. 6, č. 16, 16.8.1956
- Osvetová práca, r. 7, č. 19, 1.10.1957
- Prúdy, r. 6 – 10
- Zprávy Liptovského múzea, roč. 1 – 3, 1931 - 1934

Detské múzeum SNM v Bratislave v rokoch 2010 – 2015

Juraj Kucharík

Bc. Juraj Kucharík
Detské múzeum Slovenského národného múzea
Vajanského nábřeží 2
813 31 Bratislava
email: jurajkucharik@gmail.com

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:1:109-116

SNM Children's Museum: The first five years (2010-2015)

The SNM Children's Museum opened in 2010 as the first of its kind in Slovakia. It is not a traditional museum with collections, but it specializes in interactive exhibitions primarily intended for visitors under the age of 15. So far, the museum has organized fifteen interactive exhibitions, of which seven were the sole initiative of the museum. In addition to these exhibitions, the SNM Children's Museum conducted several accompanying programs. During its existence, it has evolved into one of the important cultural and educational institutions as evidenced by, i. a., the growing number of visitors, many of them in organized school groups.

Key words: children's museum, Bratislava, interactive exhibitions, museums in education

Detské múzeum je u nás novým fenoménom v múzejnej oblasti. Je neformálnym priestorom vzdelávania detí, resp. mládeže. Prvé detské múzeá vznikali v Spojených štátoch amerických. Najstaršie z nich, z hľadiska názvu a predovšetkým svojim poňatím, bolo zriadené 16. decembra 1899 v New Yorku. Brooklynské detské múzeum vzniklo ako pobočka Brooklynského centrálného múzea (Brooklyn Central Museum).¹ V Európe môžeme vznik detských múzeí pozorovať až v 70. rokoch 20. storočia a prvé z nich boli otvorené v Berlíne (1970) a Frankfurt nad Mohanom (1972).² Cieľom nášho príspevku je priblížiť vznik, existenciu a pôsobenie Detského múzea Slovenského národného múzea³ v Bratislave, prvého⁴ svojho druhu na Slovensku.⁵

DM SNM vzniklo ako spoločný projekt Slovenského národného múzea a neziskovej organizácie o. z. Art Friends. Je neziskovou, kultúrno-vzdelávacou inštitúciou, ktorej základným poslaním je vytvárať prostredie určené návštevníckym komunitám, v ktorom sa spája hra, objavovanie a učenie. Na rozdiel od klasického múzea či iných inštitúcií využíva najmä princíp „rukolapnosti“ („hands on“) vychádzajúci zo snahy o priblíženie funkčnosti a kontextu autentických predmetov – hmotných dokladov kultúrneho a prírodného dedičstva spoločnosti

¹ JÚVA, Vladimír. *Detské múzeum. Edukačný fenomén pro 21. stolletí*. Brno : Paido, 2004, s. 33. ISBN 80-7315-090-5.

² JAGOŠOVÁ, Lucie – JÚVA, Vladimír – MRÁZOVÁ, Lenka. *Múzejní pedagogika. Metodologické a didaktické aspekty múzejní edukace*. Brno : Paido, 2010, s. 30 – 31. ISBN 978-80-7315-207-9.

³ Ďalej DM SNM.

⁴ Medzi detské múzeá radí Júva Bibianu, medzinárodný dom umenia pre deti, ktorý vznikol už v roku 1987. Pozri: JÚVA, ref. 1, s. 245. Poznávame, že Bibiana vznikla ako spolokník a neskôr hlavný organizátor medzinárodného bienále ilustrácií kníh pre deti (BIB). Tunajšie výstavy sú zamerané na výchovu umením a k umeniu. Základnou metódou je organizovanie výtvarne kvalitne pripravených, interaktívnych a spravidla animovaných výstav. Pozri: MARÁKY, Peter. Dotýkať sa dovoľené! Aktuálne výstavy pre malých i veľkých v BIBIANE a Detskom múzeu SNM. In: *Krásy Slovenska*, roč. 89, 2012, č. 7-8, s. 34. ISSN 0323-0643.

⁵ Pri písaní príspevku som vychádzal predovšetkým z vlastných skúseností a interných zdrojov DM SNM v Bratislave, nakoľko od roku 2011 som nepretržite tunajším zamestnancom.

prostredníctvom replík.⁶ Širším zámerom múzea je podporovať a ovplyvňovať rast a vývoj detí prostredníctvom zážitkov z učenia a hier na interaktívnych výstavách a sprievodných programoch. Múzeum taktiež poskytuje priestor pre realizáciu detí – jednotlivcov, predškolských a školských skupín v rámci interdisciplinárnych programov zameraných na umenie, vedu, kultúru, zdravie, spoločenské povedomie a učenie sa v ranom veku.⁷ „*Je to svet, v ktorom sa deti môžu všetkého doťahovať, pozorovať a objavovať.*“⁸

Stanovy určujúce poslanie DM SNM boli prijaté na zhromaždení 17. septembra 2009.⁹ Prvým návštevníkom otvorilo múzeum svoje brány symbolicky 1. júna 2010, pri príležitosti Medzinárodného dňa detí. Nachádza sa v zadnom trakte sídelnej budovy Slovenského národného múzea na Vajanského nábřeží 2, vchod je z Múzejnej ulice.

Výstavné priestory múzea boli rozdelené na dva celky (južná a severná loď), resp. pri monotematickej výstave boli viackrát využité priestory tak, že v jednej časti bola téma výstavy prispôbena návštevníkom predškolského veku (zvyčajne tiež prvý ročník základných škôl) a druhá časť pre starších návštevníkov. Súčasťou koncepcie „*hands on*“ je detské laboratórium (s prestávkami prístupné návštevníkom dodnes). Doplnkovým vybavením k výstavám sú tvorivé dielne a kino, návštevníkom je ďalej dostupná príručná knižnica/čítareň, detský kútik pre najmenších, ako aj iné vybavenie skvalitňujúce pobyt v múzeu.

Interaktívne výstavy v rokoch 2010 – 2015

DM SNM nedisponuje stálou expozíciou ani tradičným zbierkovým fondom, ale organizuje v určitých časových úsekoch vlastné alebo získané interaktívne výstavy. Ich program tvorí spravidla doplnok k učebným osnovám pre deti v školských a predškolských zariadeniach a zábavnou formou prakticky dopĺňa nadobudnuté vedomosti a teoretické poznatky.¹⁰ V rokoch 2010 – 2015 realizovalo DM SNM pätnásť výstav.

Prvou z nich bola interaktívna výstava *Výprava do stredoveku*. Bola rozdelená na dve časti: pre deti predškolského veku a pre žiakov základných škôl. Hlavným cieľom bolo priblížiť deťom vybrané aspekty života ľudí v období stredoveku, charakteristické črty stredovekej spoločnosti v Európe a ich porovnanie so súčasnosťou, so súčasným životom a svetom detí – návštevníkov výstavy. Výstava nemapovala konkrétne územie Európy ani časový úsek. Bola zameraná predovšetkým na dejiny každodennosti a hmotnú kultúru daného obdobia, predstavila niekoľko základných princípov, postáv a oblastí života typických pre stredovek, ktoré boli spoločné, resp. podobné pre celé územie Európy. Základným východiskovým motívom výstavy bolo stredoveké mesto, ako neodlučiteľný fenomén stredovekej spoločnosti a jeho náležitosti: remeslo, obchod, správa, právo, architektúra a i.¹¹

V decembri 2010 bola otvorená výstava *Antické Grécko*, ktorú pôvodne pripravilo ZOOM Kindermuseum na základe konceptu Praxis für Ausstellungen und Theorie [Hürlimann | Lepp | Tyradellis] v Berlíne. Výstave dominovala veľká loď hrdinu starogréckej mytológie Odysea, ktorú mohli návštevníci obdivovať priamo na palube v úlohe kapitána alebo námorníka. Cieľom výstavy bolo poukázať na množstvo aktuálnych súvislostí pochádzajúcich už z dôb starovekého Grécka: vedecké myslenie, technika, demokratické rozhodovanie atď. Metropolou

⁶ Archív Detského múzea Slovenského národného múzea (ďalej Archív DM SNM), Výročná správa za obdobie 1. 6. 2010 – 31. 12. 2010, s. 3.

⁷ Archív DM SNM, Stanovy občianskeho združenia Art Friends, čl. VII, 6.

⁸ Archív DM SNM, pozri informačný leták Detské múzeum SNM. *Veľký svet malých. Priestor bez bariér* vydaný pri príležitosti otvorenia múzea.

⁹ Archív DM SNM, Stanovy občianskeho združenia Art Friends.

¹⁰ Tamže, čl. VII, 7.

¹¹ Archív DM SNM, Výročná správa za obdobie 1. 6. 2010 – 31. 12. 2010, s. 4-5. Pozri tiež informačný leták *Výprava do stredoveku*.

takýchto poznatkov bola časť Polis – mesto. Návštevníci sa oboznámili s výdobytkami gréckej kultúry a intelektu, olympijskými hrami, divadlom, náboženským kultom či gréckou abecedou.¹²

Autorskou výstavou DM SNM bola interaktívna výstava *Farby Afriky* otvorená v máji 2011. Výstava bola rozdelená pre mladších a starších návštevníkov. Skupinám predškolského veku bol africký kontinent predstavený prostredníctvom troch krajinných foriem: púšť, savana a prales. Pri jednotlivých celkoch sa oboznámili s charakteristickými rastlinami a zvieratami, spoznali tradičný život domorodých obyvateľov, strohosť výbavy ich príbytkov. Starším návštevníkom bol kontinent priblížený v prostredí africkej misijnej školy. Na námestí vytvorenom z rôznych obydlí sa oboznámili s obyvateľstvom, záverečná časť celku bola venovaná tradíciám, rituálom a hudbe afrických kmeňov.¹³

Putovnú výstavu *Energia 3. tisícročia* vytvorilo o. z. Živica s finančnou podporou EkoFondu, neinvestičného fondu zriadeného SPP. Výstava začala svoju púť po Slovensku v DM SNM, kde sa nachádzala počas októbra 2011. Bola určená najmä pre druhý stupeň základných škôl, ale aj pre stredné školy a jej témou boli neobnoviteľné a obnoviteľné zdroje energie, úspory energie, klimatické zmeny a dobrovoľná skromnosť.¹⁴

Ďalším projektom pripraveným o. z. Živica bola výstava *Globálny supermarket (Svet v nákupnom košíku)*. Jej cieľom bolo motivovať návštevníkov k tomu, aby mali záujem vedieť viac o produktoch dennej spotreby, o dôsledkoch ich výroby na životné prostredie, o spojení s ľuďmi a krajinami, kde prebieha produkcia pre náš trh. Výstava bola rozdelená na päť stanovišť s interaktívnymi predmetmi a panelmi.¹⁵

V decembri 2011 bola otvorená výstava *Hravé bývanie*, ktorú autorsky pripravilo DM SNM s ateliérom Petra Líšku a s materiálnou pomocou Medzinárodného domu umenia Bibiana. Cieľovou skupinou boli deti vo veku 3 až 8 rokov, ktorým bola priblížená téma dizajnu a bývania. Edukačné aktivity boli zamerané na využitie bežných vecí vôkol nás (nábytok, bytové doplnky, farebné riešenia, dekorácie a pod.) a na ich nové pretváranie i umiestnenie v priestore. Po oboznámení sa s problematikou si návštevníci pomocou mobilných stien, nábytku a bytových doplnkov vytvorili svoje vlastné bývanie.¹⁶

Výstava *Letom svetom vedy* bola inštalovaná vo februári a marci 2012. Návštevníkom priblížila, na akom princípe fungujú javy ako chôdza po kladine, balansovanie na nerovnej ploche či otáčanie na stoličke, alebo aj tie menej bežné, ako znásobenie obrazu v zrkadlách, zväčšovanie objektu pomocou vodnej šošovky či gravitačné zrýchlenie v bezváhovom stave. Deti sa hrali pri skladaní atómov a oboznámili sa s príbehom raketoplánu Atlantis, v ktorého kabíne si vyskúšali prácu pilota.¹⁷

Doposiaľ k najprestížnejším výstavám realizovaným v DM SNM patrí interaktívna výstava *O troch centoch*. Svojím názvom sa odvoláva na populárnu rozprávku O troch grošoch. Výstavu pripravilo ZOOM Kindermuseum vo Viedni v spolupráci s detským múzeom FRida & freD v rakúskom Grazi. Na Slovensko ju priniesla Nadácia Slovenskej sporiteľne v spolupráci s DM SNM. Prostredníctvom desiatich stanovišť priblížila malým aj veľkým návštevníkom tému peňazí, ich histórie a funkcie ako všeobecného nástroja výmeny, výroby a distribúcie. Výstava nabádala k finančnej zodpovednosti a zároveň učila deti, že nie všetko sa dá v živote kúpiť. Výstava bola založená na princípe interaktívnej hry. Deti dostali počítačový kapitál, ktorý sa načítal na ich sporiacu kartu. Tieto peniaze mohli využiť na jednotlivých stanovištiach a prostredníctvom hry sa zoznámiť s rôznymi procesmi súvisiacimi s peniazmi a finančným

¹² Tamže, s. 6. Pozri tiež informačný leták V ΖΙΜΕ ΔΩ ΓΡΕΣΣΑΔΙ!

¹³ Archív DM SNM, Výročná správa za obdobie 1. 1. 2011 – 31. 12. 2011, s. 6.

¹⁴ Tamže, s. 7.

¹⁵ Tamže, s. 7-8.

¹⁶ Tamže, s. 8-9.

¹⁷ Archív DM SNM, Výročná správa za obdobie 1. 1. 2012 – 31. 12. 2012, s. 6.

tokom. Mohli pracovať a zarábať peniaze, mohli ich míňať na voľnočasové aktivity alebo na tovar, mohli tiež športovať a investovať. Na záver výstavy si návštevník vytlačil výpis z banky s čiastkou, ktorú zarobil.¹⁸

V novembri 2012 bola otvorená autorská výstava DM SNM *Ja a moje telo*. Hlavný dôraz bol kladený na poznanie piatich ľudských zmyslov. Bola koncipovaná ako dobrodružná výstava. Nadrozmerne interaktívne modely znázorňovali vybrané časti ľudského tela – ruka, oko, jazyk a ústa, ucho a oko – vytvorené ako multifunkčné a doplnkové učebné pomôcky. Do modelov bolo možné vstúpiť. Boli riešené nerušivým spôsobom vhodným pre deti predškolského a školského veku.¹⁹

V rovnakom čase bola návštevníkom sprístupnená výstava *Mojemesto – Čím chceš byť?*. Výstavu koncepčne pripravilo o. z. Eduplex s pedagogickou a metodologickou pomocou DM SNM. Výstava priblížila základné atribúty a činnosti vybraných povolání, a to aj takých, o ktorých sa veľa nerozpráva, avšak sú kľúčové pre fungovanie mesta. Prostredníctvom rolovej hry sa deti hrali na dospelých žijúcich vo svojom meste. Deti tak lepšie pochopili reálny svet dospelých, prečo musia chodiť do práce, za čo dostávajú peniaze a aký to má význam pre ostatných.²⁰ V prenesenom zmysle slova bola výstava prepojená s výstavou *Ja a moje telo*, a to vo význame telo a mesto ako fungujúce kompaktné organizmy.

Nepriamo na výstavu *Ja a moje telo* nadviazala výstava *Poznávaj sa!*. Prostredníctvom takmer šesťdesiatich interaktívnych exponátov privezených z IQpark Liberec si mohli návštevníci preveriť svoje zmysly a ďalšie vlastnosti ľudského tela. Medzi tematické okruhy výstavy patrili: sluch, zrak, hmat, čuch, hlavolamy, fyzikálne vlastnosti tela, ľudské fyzické a psychické schopnosti a fyzikálne a iné zaujímavosti.²¹

V súvislosti s 1150. výročím príchodu bratov Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu v roku 2013 pripravilo DM SNM autorskú výstavu *Veľkomoravské dobrodružstvo*. Cieľom výstavy bolo priblížiť detským návštevníkom dejiny a život v časoch Veľkej Moravy a Slovanov hravou formou. Výstava bola koncepčne delená na tri celky: Každodennosť, Príchod a odkaz sv. Cyrila a Metoda a Život na hradisku.²² Návštevníci sa oboznámili s archeologickým i pramenným textovým materiálom z veľkomoravského obdobia. Výstavou sprevádzal Ibn Rusta, ako aj iní cestovatelia, ktorých zápisky o Slovanoch a Veľkej Morave sa zachovali dodnes. Svoje vlastné zápisky o tom, čo v krajine videli, si vytvorili aj deti, na čo ich naviedol pracovný zošit s úlohami.²³ Práve prirovnanie historika k „stopárovi“ a historického prameňa k „stope“ vytvorilo možnosť didaktickej a metodologickej transformácie v zmysle hľadania modelov, ako zapojiť žiakov do aktívneho postoja, teda vyšetrovania, pátrania po minulosti, pričom takéto prirovnanie použil už Marc Bloch.²⁴

V apríli 2014 bola sprístupnená autorská výstava DM SNM *Vzdialení, a predsa blízki*, ktorá bola realizovaná s výraznou finančnou pomocou Veľvyslanectva USA v Slovenskej republike. Na ploche približne 400 m² mali deti možnosť „cestovať“ cez bazár, školu, kuchyňu, svätostánok, divadlo a cestovnú kanceláriu. Každé z týchto šiestich prostredí im umožnilo zoznámiť sa hravou formou s tvármi, jazykmi, vôňami a chuťami, jedlom, odevmi, vierovyznaniami,

¹⁸ Tamže, s. 6 - 7. Pozri tiež: MARÁKY, ref. 4, s. 35.

¹⁹ Tamže, s. 7 - 8.

²⁰ Tamže, s. 8. Pozri tiež: Archív DM SNM, Výročná správa za obdobie 1. 1. 2013 – 31. 12. 2013, s. 4-5.

²¹ Archív DM SNM, Výročná správa za obdobie 1. 1. 2013 – 31. 12. 2013, s. 6.

²² Tamže, s. 7.

²³ KUCHARÍK, Juraj. Veľkomoravské dobrodružstvo. In: *Krásy Slovenska*, roč. 91, 2014, č. 1-2, s. 38 – 39. ISSN 0323-0643.

²⁴ KRATOCHVÍL, Viliam. Izzy, položil si dnes v škole dobrú otázku? (K rozvíjaniu metodicko-inštrumentálnych kompetencií žiakov vo výučbe dejepisu). In: *Čo letí v múzejnej pedagogike? Vzdelávanie a výchova na Slovensku*. Zborník textov z konferencie / Bratislava 2009. Ed. Marcela Lukáčová. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2010, s. 63. ISBN 978-80-8060-252-9.

hudbou a umením celého sveta. Cieľom výstavy bolo oslobodiť sa od predsudkov a klišé, ktoré si často budujeme v súvislosti s rôznymi kultúrami a národmi. K výstave návštevníci dostali sprievodcu s pracovnými úlohami. Výstava bola realizovaná taktiež v anglickom jazyku.²⁵

V marci 2015 boli otvorené dve výstavy zamerané na environmentálnu výchovu detí, ktoré vhodne nadviazali na súčasné učebné osnovy. Majú byť sprístupnené do októbra 2015. Prvou z nich je výstava *Voda je život*, ktorá bola zapožičaná od Výskumného ústavu vodného hospodárstva. Určená je predovšetkým návštevníkom v školskom veku. Prostredníctvom panelov s interaktívnymi exponátmi sa žiaci oboznamujú s potrebou šetriť vodou, dozvedajú sa o vplyve klimatických zmien na vodu, ďalej o vodných rastlinách a živočíchoch, povodniach a i. Mottom výstavy je výrok G. B. Shawa: „*Naučili sme sa lietať ako vtáci, potápať ako ryby. Zostáva len jediné. Naučiť sa žiť na Zemi ako ľudia.*“²⁶

Druhá, autorská výstava DM SNM, *Trvalé bydlisko – ZEM* rozoberá problematiku recyklácie a trvalo udržateľného rozvoja. Výstava je koncepcne delená na dva celky – pre deti predškolského veku a žiakov základných (resp. stredných) škôl. U mladších návštevníkov sa kladie dôraz na rozpoznanie (tiež prostredníctvom „*feely boxov*“) a triedenie základných materiálov – sklo, papier a plast. Žiaci základných škôl sú ďalej oboznámení s výrobným procesom jednotlivých materiálov. Pre obe vekové skupiny je pripravená prostredníctvom dataprojektora adekvátna interaktívna hra zameraná na trvalo udržateľný rozvoj. Deti riadia svoje vlastné mesto, pričom sami sa rozhodnú, či budú využívať zdroje z prírody, alebo recyklovaný materiál. Bez prírodných zdrojov sa však nezaobídu, keďže recyklácia nie je stopercentný proces návratnosti materiálov.²⁷

Sprievodné programy realizované v DM SNM

Súčasťou lektorovanej prehliadky interaktívnych výstav sú sprievodné programy, ktorých výberový zoznam prikladáme v závere príspevku. Sú vhodne prispôbené k veku návštevníkov a spravidla sú rozdelené pre deti predškolského veku a žiakov základných škôl – prvý a druhý stupeň. Pri výstavách, ktoré navštevovali tiež študenti stredných škôl (najmä výstavy *Farby Afriky*, *Globálny supermarket (Svet v nákupnom košíku)*, *O troch centoch*, *Veľkomoravské dobrodružstvo*, *Voda je život* a *Trvalé bydlisko – ZEM*), bola lektorovaná prehliadka prispôbená veku študentov. Typologicky možno rozdeliť materiály podnecujúce návštevníka k aktívnemu tvorivému vnímaniu nasledovne: sprievodcovia výstavami, ktorí majú aktivizovať vnímanie diváka (čoraz častejšie využívané v DM SNM najmä pre individuálnych návštevníkov), metodické materiály určené predovšetkým pedagógom a žiakom, ktorých výsledkom sú detské interpretácie a ich prezentácia v múzeu a škole, či metodické pomôcky, ktoré si lektor zvyčajne vytvára svojpomocne ku konkrétnej výstave.²⁸

Počas prehliadky výstavy lektori často využívajú metódu pracovných listov, prostredníctvom ktorých sa žiaci zoznamujú s výstavou. Poskytujú aktívnu účasť žiaka – plnenie konkrétnych úloh, nutnosť samostatného postupu, potrebu získavania informácií či prácu v kolektíve. Dôležité je naviazanie pracovných listov na témy školskej výučby.²⁹

²⁵ Archív DM SNM, Výročná správa za obdobie 1. 1. 2014 – 31. 12. 2014, s. 5. Pozri tiež: KARMANOVÁ, Martina. Výstava Vzďialení, a predsa blízki. Dostupné na internete:

<http://slovensko.rtvs.sk/clanky/vzdelavanie/25263/vystava-vzdialeni-a-predsa-blizki> [Citované 01. 06. 2015].

²⁶ *Voda je život*. Dostupné online: <http://www.detskemuzeum.sk/sk/exhibition/view/voda-je-zivot> [Citované 01. 06. 2015].

²⁷ Archív DM SNM, Scenár *Trvalé bydlisko – ZEM*.

²⁸ ČARNÁ, Daniela. Hravé vzdelávanie. In: *Čo letí v múzejnej pedagogike? Vzdelávanie a výchova na Slovensku*. Zborník textov z konferencie / Bratislava 2009. Ed. Marcela Lukáčová. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2010, s. 44 – 45. ISBN 978-80-8060-252-9.

²⁹ Pozri: FIALOVÁ, Dagmar – STEHLÍK, Michal et al. Role muzeí ve výukovém procese – výsledky výzkumu práce muzeí s dětmi a mládeží. In: *Acta musealia suplementa 2005/3. Sborník příspěvků z konference Muzeum a škola aneb Nebojte se muzea*. Ed. Plánka Ivan. Dolní Bojanovice : LELKA, 2005, s. 11. ISSN 0862-8548.

Doplnením aktivít v múzeu sú tvorivé/výtvarné dielne určené predovšetkým (z hľadiska záujmu) deťom v predškolskom veku a žiakom prvého stupňa základných škôl, a to v rámci organizovanej skupiny, alebo počas víkendov, sviatkov či iných „voľnejších“ dní aj individuálnym návštevníkom. Téma dielni je spravidla zameraná na aktuálnu výstavu alebo dané obdobie roka (Vianoce, Veľká Noc a pod.). Dielne pomáhajú rozvíjať záujem detí. Približujú a popularizujú témy interaktívnych výstav. „Komplexnosť prežitku, otvorenosť, odhalenie súvislostí, uvedenie si základných, zdanlivo banálnych pocitov, myslenie v medziach vlastnej citlivosti, to sú predpoklady nutné k tomu, aby dieťa mohlo dospieť k vlastnému výrazu, nájsť vlastné výrazové formy. Učí sa zaujať určitý postoj k svetu i k sebe samému, v tomto prípade prostredníctvom výtvarného umenia.“³⁰

V rokoch 2010 – 2015 realizovalo DM SNM sériu jarných a letných denných táborov. Pripravilo päťdňové denné tábory, obvykle trvajúce od 9. do 17. hod. Pre účastníkov bol prichystaný program vychádzajúci z témy aktuálnej výstavy/výstav. Tábory boli realizované v priestoroch DM SNM a iných výchovno-vzdelávacích či oddychových zariadeniach v Bratislave. Súčasťou každého tábora bol celodenný výlet, taktiež do zahraničia (Viedeň, Brno, Mikulčice, Mosonmagyaróvár).

DM SNM sa aktívne zapojilo do viacerých podujatí konaných v Bratislave, resp. na Slovensku. V roku 2010 to bol Svetový deň hrania či Noc výskumníkov, ktorej sa múzeum zúčastnilo aj v roku 2013, kedy múzeum navštívilo približne 750 detských a dospelých návštevníkov. Tradičného podujatia Noc múzeí a galérií sa DM SNM zúčastnilo v rokoch 2011 a 2012.³¹

Zoznam interaktívnych výstav realizovaných v rokoch 2010 – 2015³²

Výstava	Obdobie	Návštevnosť				
		Deti – individuálni návštevníci	Dospelí – individuálni návštevníci	Deti v rámci organizovanej skupiny	Pedagogický personál	Spolu
Výprava do stredoveku	01.06.2010 – 30.11.2010	5 534	5 313	2 746	190	13 783
Antické Grécko	07.12.2010 – 14.05.2011	4 876	4 487	1 503	69	10 935
Farby Afriky*	23.05.2011 – 30.11.2011	5 840	5 492	2 295	161	13 788
Energia 3. tisícročia	03.10.2011 – 30.10.2011	2 672		980	-	3 652
Globálny supermarket	01.11.2011 – 25.01.2012	5 697		350	-	6 047
Hravé bývanie*	01.12.2011 – 28.03.2012	2 786	2 442	510	25	5 763
Letom svetom vedy*	01.02.2012 – 28.03.2012	1 417	1 397	274	24	3 112
O troch centoch	12.04.2012 – 31.10.2012	5 673	5 615	4 283	171	15 742
Ja a moje telo*	15.11.2012 – 03.10.2013	6 963	7 822	3 654	190	18 629
Mojemesto – Čím chceš byť?	15.11.2012 – 15.05.2013	6 963	7 822	3 654	190	18 629
Poznávaj sa!	04.06.2013 – 03.10.2013	4 621	4 317	2 236	153	11 327
Veľkomoravské dobrodružstvo*	15.10.2013 – 30.03.2014	3 168	4 275	3 132	253	10 828
Vzdialení, a predsa blízki*	08.04.2014 – 10.03.2015	6 175	8 040	4 543	352	19 110
Voda je život	20.03.2015 – 28.10.2015	Údaje za rok 2015 nie sú ešte spracované.				
Trvalé bydlisko – ZEM*	20.03.2015 – 28.10.2015					

* Výstavy označené hviezdíčkou sú autorskými výstavami DM SNM.

³⁰ Tamže, s. 11.

³¹ Pozri Archív DM SNM, Výročné správy za roky 2010-2014.

³² Archív DM SNM, Výročné správy za roky 2010 – 2014.

Zoznam vybraných programov

Výstava	Názov sprievodného programu/Členenie výstavy
Výprava do stredoveku	Minulosť na dotyk Nájdí v meste svoje miesto Odkaz stredovekého človeka Ako sa učilo a objavovalo Čo je napísané, to je dané 'Trestat' či netrestat'
Antické Grécko	Mega Grécke Olympijskí víťazi Božské Grécko Grécke polis
Farby Afriky	Zaži Safari My sme Afričania Cestovanie po Afrike Made in Afrika
Hravé bývanie	Pod'te k nám na návštevu Sťahovanie sa do nového Stolička pre...
O troch centoch	Obsahové členenie výstavy: Peňažná Zoo Národná banka Banka Múzeum Obchod Luxus Rozpočet Peniaze nie sú všetko Bohatí a chudobní Miliónové štúdio
Ja a moje telo	Návštevníkov po výstave sprevádzala „Kamarátka Červená krvinka“
Mojemesto – Čím chceš byť?	Výstava bola prezentovaná spôsobom „Mesto ako fungujúci organizmus“. Prostredníctvom pracovných listov mali návštevníci zistiť čo najviac o vybranom povolani.
Veľkomoravské dobrodružstvo	Bola raz jedna krajina... (Rozprávka o Veľkej Morave) Putovanie po Veľkej Morave
Vzdialení, a predsa blízki	Obsahové členenie výstavy: Chute a vône sveta Šaty robia človeka Ako sa učíme Medzi Nebom a Zemou Okná do duše Príbehy z diaľok i blízka
Trvalé bydlisko – ZEM	Čo sa stane, ak... Kolo kolo mlynské Príbeh tetrapaku Odpad môj každodenný

Zoznam prameňov a literatúry (Sources)

Archív Detského múzea Slovenského národného múzea
Stanovy občianskeho združenia Art Friends
Výročné správy za roky 2010 – 2014
Scenár Trvalé bydlisko – ZEM.
Informačné letáky: Veľký svet malých. Priestor bez bariér, Výprava do stredoveku, V ΖΙΜΣ ΔΩ ΓΡΕΚΚΑ!?

Literatúra

- ČARNÁ, Daniela. Hravé vzdelávanie. In: Čo letí v múzejnej pedagogike? Vzdelávanie a výchova na Slovensku. Zborník textov z konferencie / Bratislava 2009. Ed. Marcela Lukáčová. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2010, s. 43 - 46. ISBN 978-80-8060-252-9.
- FIALOVÁ, Dagmar – STEHLÍK, Michal et al. Role muzeí ve výukovém procesu – výsledky výzkumu práce muzeí s dětmi a mládeží. In: *Acta musealia suplementa 2005/3. Sborník příspěvků z konference Muzeum a škola aneb Nebojte se muzea*. Ed. Plánka Ivan. Dolní Bojanovice : LELKA, 2005, s. 10 - 17. ISSN 0862-8548.
- JAGOŠOVÁ, Lucie – JÚVA, Vladimír – MRÁZOVÁ, Lenka. *Múzejní pedagogika. Metodologické a didaktické aspekty múzejní edukace*. Brno : Paido, 2010, 298 s. ISBN 978-80-7315-207-9.
- JÚVA, Vladimír. *Dětské muzeum. Edukačný fenomén pro 21. století*. Brno : Paido, 2004, 266 s. ISBN 80-7315-090-5.
- MARÁKY, Peter. Dotýkať sa dovolené! Aktuálne výstavy pre malých i veľkých v BIBIANE a Detskom múzeu SNM. In *Krásy Slovenska*, 2012, roč. 89, č. 7-8, s. 34 - 35. ISSN 0323-0643.
- KRATOCHVÍL, Viliam. Izzy, položil si dnes v škole dobrú otázku? (K rozvíjaniu metodicko-inštrumentálnych kompetencií žiakov vo výučbe dejepisu). In: Čo letí v múzejnej pedagogike? Vzdelávanie a výchova na Slovensku. Zborník textov z konferencie / Bratislava 2009. Ed. Marcela Lukáčová. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2010, s. 63-72. ISBN 978-80-8060-252-9.
- KUCHARÍK, Juraj. Veľkomoravské dobrodružstvo. In: *Krásy Slovenska*, 2014, roč. 91, č. 1 - 2, s. 38-39. ISSN 0323-0643.

Internetové zdroje

- KARMANOVÁ, Martina. Výstava Vzďialení, a predsa blízki. Dostupné na internete: <http://slovensko.rtvs.sk/clanky/vzdelavanie/25263/vystava-vzdialeni-a-predsa-blizki> [Citované 01. 06. 2015].
- Voda je život. Dostupné online: <http://www.detskemuzeum.sk/sk/exhibition/view/voda-je-zivot> [Citované 01. 06. 2015]

Hodnota a cena v múzejnej teórii a praxi

Tibor Díte

PaedDr. Tibor Díte
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta UK
Katedra etnológie a muzeológie
Gondova 2
814 99 Bratislava
email: t.p.dite@gmail.com

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:1:117-126

Value and price in museum theory and practice

This paper analyzes the development and the current state of axiology in Slovak museums in its historical and legislative context. Additionally, we attempt to define the values that are – or should be – applied to the valuation of objects in museum collections, as well as said valuation's philosophical, economic and museological underpinnings. The final section of the paper then proposes a pricing tool specifically designed for the evaluation of pricing offers and purchase prices of museum objects during the creation of museum collections.

Key words: acquisitions, axiology, price, pricing, value, museality, museum, valuation, objects of cultural value

*Cena je to, čo zaplatíš. Hodnota je to, čo dostaneš.
Warren Buffett*

Podľa súčasnej legislatívy sú komisie na tvorbu zbierok povinné vykonať odborný odhad hodnoty nadobúdaných predmetov kultúrnej hodnoty a súborov predmetov kultúrnej hodnoty, a to jednotlivo pre každý predmet kultúrnej hodnoty a súbor predmetov kultúrnej hodnoty.¹ Komisie na tvorbu zbierok určujú (de facto) nadobúdaciu hodnotu posúdením navrhovanej nadobúdacej hodnoty, ktorú uvedie kurátor v návrhovom liste pre nadobudnutie.² Členovia komisie na tvorbu zbierok odborne odhadujú, či navrhovaná nadobúdacia hodnota daného predmetu kultúrnej hodnoty alebo súboru predmetov kultúrnej hodnoty je primeraná, alebo neprimeraná a rozhodujú o jej znížení alebo zvýšení.

Odborné formulácie, v nemenej odbornej právnej norme a všeobecne záväznom právnom predpise, dotýkajúce sa jednej zo základných odborných činností v múzeu, musia alebo by mali vzbudiť pozornosť minimálne u odborných zamestnancov múzea poverených odbornou správou zbierkového fondu, zbierky alebo časťou zbierkového fondu,³ o členoch komisií na tvorbu zbierok nehovoriac. Na rozbor odbornej ekvilibristiky zákonodarcu so slovom „hodnota“ nenachádzame priestor, no tomuto termínu sa musíme venovať už len preto, že

¹ Zákon č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov v znení zmien a doplnkov, § 9, ods. 5.

² Vyhláška č. 523/2009 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o základných odborných činnostiach v múzeu alebo galérii a o evidencii predmetov kultúrnej hodnoty, § 2.

³ Tamže, § 2 ods 1.

teoretická i aplikovaná muzeológia, podobne ako ďalšie vedné disciplíny, je úzko prepojená s teóriou hodnôt a hodnotenia – axiológiou.

Termín axiológiu zaviedol nemecký filozof Rudolf Hermann Lotze (1817 – 1881), ktorý sa zaoberal procesom hodnotenia. Každý človek musí v bežnom živote neustále hodnotiť a vyberať a zvyčajne sa dokáže zorientovať v tom, čo je lepšie a čo horšie. Dáva jednej veci prednosť pred druhou a svoje rozhodnutie vie aj zdôvodniť. Človek, i keď má priamu skúsenosť aktov hodnotenia, formuláciou hodnoty sa iba dodatočne snaží odpovedať na otázku, prečo dal niečomu prednosť pred niečím iným. Hodnoty sú to, čím sa riadime pri svojom hodnotení. Sú to významové útvary, konštrukty, ktorých osobitosť spočíva v uvedomení si spôsobilosti niečoho uspokojovať určitú potrebu. O hodnotách sa veľmi často hovorí, no v prípade, že by sme ich mali presnejšie vymedziť, definovať, museli by sme ich podrobiť hodnoteniu. Zisťovanie hodnoty je hodnotenie a hodnotu vyjadruje a zabezpečuje norma.⁴ I keď, ako sme uviedli, termín hodnota má široké interdisciplinárne použitie, jeho rôzne vymedzenia si neprotirečia, pretože každá vedná disciplína vymedzuje pojem hodnoty z hľadiska svojbytného metodologického prístupu. Znamená to však aj to, že čo je považované za hodnotu v entomológii, nemusí byť hodnotou pre muzeológiu.

Jednou z dôležitých hodnôt uplatňujúcich sa v múzejnej praxi je hodnota tovaru vyjadrená v peniazoch – cena. Je to výmenná, peňažná hodnota tovaru dohodnutá pri kúpe a predaji medzi kupujúcim a predávajúcim. Vychádza zo subjektívnej predstavy maximálnej úžitkovosti tovaru a je určená dopytom a ponukou tohoto tovaru. Formálne stanovujú ceny predávajúci konkrétne pre daný tovar na danom mieste a v danom čase a následne ju upravujú vzhľadom na dopyt a ponuku tak, aby maximalizovali zisk.

Od vzniku Československej republiky prešiel múzejný hodnotový fenomén určitým vývojom. Spočiatku, v dobách keď „muzeálne zberateľstvo“ malo zabezpečiť útulok umeniu z núdze, v hodnotovom systéme dominovala cena. Napriek tomu, vďaka inštinktívnemu tušeniu hodnôt, ktoré nemožno postihnúť a vyjadriť,⁵ bola formulovaná prvá norma. Ako uvádza J. M. Augusta, „*hlavním kritériem hodnocení předmětů péče sběratelské bývá ovšem i kritérium estetické a po něm kouzlo starobylosti, patina a vůně věků*“.⁶

Po takmer tridsaťročnej prestávke sa hodnota múzejného zbierkového predmetu dostáva opäť do pozornosti. „Predmety minulosti“⁷ sa vyznačujú dôkazovou, dokladovou a kultúrnou hodnotou,⁸ ktorú pre potreby praxe vyjadruje cena, resp. nadobúdacia cena.⁹ Zákon č. 109/1961 Zb. o múzeách a galériách operuje s predmetmi muzeálnej a galerijnej hodnoty, ktoré predstavujú hmotné doklady vedeckej a umeleckej hodnoty.¹⁰ Podobnú terminológiu používajú aj Smernice pre správu zbierok v múzeách a galériách supľujúce v niekoľkých modifikáciách vyhlášku. Pri nadobúdaní sú predmety muzeálnej hodnoty posudzované z hľadiska cenovej primeranosti a v knihe prírastkov sa uvádza pri zakúpených predmetoch cena.¹¹ Tento stav ostal nezmenený až do roku 1982, kedy dochádza k pokusu o vytvorenie normy rozdeľujúcej múzejné zbierkové predmety na základe odborného zhodnotenia z hľadiska potrieb ich ochrany do troch kategórií. Do prvej kategórie mali byť zaradené všetky predmety a umelecké diela mimoriadnej kultúrnej hodnoty medzinárodného, celoštátneho alebo celonárodného významu. Druhú kategóriu mali

⁴ PATOČKA, Jan. *Úvod do fenomenologické filosofie*. Praha : OIKOYMENH, 2010.

⁵ AUGUSTA, Jan Maria. *Rukověť sběratelova*. 1. svazek Bibliotéky knihomola. Praha : Nakladatelství L. Bradáče, 1927, s. 1-3.

⁶ Tamže, s. 4.

⁷ KÁLMÁN, Július. *Múzejníctvo*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1955, s. 3.

⁸ Tamže, s. 15.

⁹ Tamže, s. 11, 16, 17.

¹⁰ Zákon č. 109/1961 Zb. o múzeách a galériách, § 12 a 13.

¹¹ Smernice pre správu zbierok v múzeách a galériách. Bratislava : Kabinet muzeálnej a vlastivednej práce pri Slovenskom múzeu v Bratislave [1961], s. 6 a 9.

tvoriť zbierkové predmety vysokej kultúrnej alebo inej hodnoty, ktoré majú význam z hľadiska umeleckého, historického a politického rozvoja vedných odborov, a tretia kategória bola určená pre ostatné zbierkové predmety.¹² Prísľub Ministerstva kultúry SSR, že zásady kategorizácie určí v osobitnom predpise, nebol nikdy naplnený. Napriek odporu múzejných pracovníkov proti takémuto spôsobu hodnotenia zbierok bola kategorizácia súčasťou legislatívy až do roku 2002.

Po roku 1989 ostáva v slovenskej legislatíve riešenie problematiky vymedzenia hodnôt v múzejnej praxi na úrovni roku 1961. Až v roku 2009 sa stávajú predmety múzejnej hodnoty a galerijnej hodnoty minulosťou a zákonodarca zavádza termín „predmet kultúrnej hodnoty“.

V Zákone č. 387/2001 Z. z. doznieva spomínaná kategorizácia múzejných zbierkových predmetov, no zákonodarca zavádza 15 kategórií predmetov múzejnej hodnoty a galerijnej hodnoty, ktoré nie sú zachovávané v múzeu alebo v galérii a na ktoré sa vzťahuje osobitný režim právnej ochrany vo vzťahu k zahraničiu. Ich hodnota však nie je determinovaná pôvodnosťou, schopnosťou priamo alebo sprostredkovane vypovedať o vývoji prírody a spoločnosti alebo o ich trvalom historickom, kultúrnom, umeleckom či vedeckom význame. Jediným kritériom je vek. Hranicu 50 rokov nesmú prekročiť archeologické predmety, prvky stavieb, mozaiky, výtvarné diela, fotografie a filmy, inkunábuly, rukopisy, knihy, mapy, archívy, naturfakty a dopravné prostriedky. Výnimku tvoria starožitné predmety nezahrnuté v kategóriách 1 – 13. Tie musia byť staršie ako sto rokov.¹³ Počet kategórií sa v roku 2009 znížil na desať.¹⁴

Termín cena, resp. peňažná, finančná hodnota sa v slovenskej legislatíve upravujúcej činnosť múzeí objavuje iba ako cena za prenájom¹⁵ a nájom¹⁶ zbierkového predmetu, predmetu kultúrnej hodnoty alebo depozitu. Taký je súčasný stav legislatívy, upravujúcej v prvom rade akvizičnú činnosť múzeí na Slovensku. Zasluchy však nepatria ministerským úradníkom, ale predovšetkým odborným zamestnancom múzeí povereným odbornou správou zbierkového fondu, neraz členom komisií na tvorbu zbierok a Zväzu múzeí na Slovensku, ktorí v plnej miere zodpovedajú za súčasný stav.

Múzeum ako kultúrotvorná inštitúcia operuje pri tvorbe a správe múzejných zbierok radom najrozmanitejších hodnôt. Tieto hodnoty sú vo všeobecnosti bezcenné, ale v rozhodujúcej miere ovplyvňujú peňažnú hodnotu ich nositeľov – jednotlivých múzejných zbierkových predmetov, múzejných zbierok i celého múzejného zbierkového fondu – teda cenu.

Odborní zamestnanci múzeí si musia konečne uvedomiť, že pri akvizícii kúpou alebo zámenou sa nesnažia získať „pamiatky“, ale tovar spĺňajúci náročné kritériá múzejnej selekcie a pri stanovovaní peňažnej hodnoty prvkov vedeckého výskumu musia stanoviť vyčísliteľnú (peňažnú) hodnotu predmetov „nevyčísliteľnej hodnoty“. Či sa nám to páči alebo nie, komisie na tvorbu zbierok sú cenotvornými orgánmi. Pretože však navonok sa oficiálne vyjadrujú k „hodnote“, o ktorej sú niektorí členovia týchto komisií často presvedčení, že je totožná s cenou, nepocitujú potrebu akéhokoľvek cenotvorného nástroja, ktorý by zaručoval optimálnu redukciu subjektívizmu pri oceňovaní ponúkaných alebo získaných predmetov. Skôr než sa začneme venovať problematike oceňovania na pôde múzea, treba sa aspoň v skratke venovať trom rovinám, ktoré sa na cenotvorbe zúčastňujú.

¹² Smernice pre správu zbierok v múzeách a galériách. Bratislava : Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, č. MK-3771/1982-32.

¹³ Zákon č. 387/2001 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 115/1998 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov múzejnej hodnoty a galerijnej hodnoty. Príloha č. 6.

¹⁴ Zákon č. 206/2009 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov. Príloha č. 2.

¹⁵ Vyhláška č. 523/2009 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o základných odborných činnostiach v múzeu alebo galérii a o evidencii predmetov kultúrnej hodnoty, § 15 ods. 4 písmeno h).

¹⁶ Tamže, § 15 ods. 5 písmeno h).

1. Filozofická rovina – hodnota

Pre nedostatok priestoru sme pre hodnotu stanovili nasledujúce premisy:

- a) všeobecnou podstatou hodnoty nie je ideálna entita, objektívny duchovný princíp,
- b) hodnota nejestvuje iba v našich predstavách,
- c) hodnotu a vlastnosť nemožno stotožniť, ale hodnota je s vecou alebo udalosťou bytostne spätá,
- d) hodnota sa pohybom v čase i priestore ľudského bytia mení,
- e) hodnota veci je daná jej miestom v priestore ľudského bytia,
- f) hodnota je objektívnym predpokladom hodnotiaceho vzťahu – potenciálna hodnota,
- g) hodnota je produktom hodnotiaceho vzťahu – aktuálna hodnota,
- h) hodnota je uzlovým bodom vzťahu človeka ku skutočnosti.

Nástrojom hodnotenia je norma. Pod normou sa zvyčajne myslí pravidlo alebo vzor, ktorý v prípade kultúrnych, umeleckých, historických a vedeckých hodnôt má druhotný, odvodený význam a jeho uplatňovanie je problematické. Zvlášť kultúrna a umelecká hodnota patria medzi hodnoty, ktoré neznášajú pravidlá, pretože každá kultúrna alebo umelecká hodnota má svoje vlastné, neopakovateľné pravidlo. Norma teda nikdy nie je iba vzorom, ale predovšetkým výrazom záujmu človeka, ktorý si v nej svoj záujem uvedomuje a normou ho presadzuje. Norma nie je iba predpoklad, ale aj produkt hodnotenia.¹⁷

2. Ekonomická rovina – cena

Cena je peňažné vyjadrenie hodnoty tovaru, čo však neznamená, že sa musí vždy kvantitatívne rovnať hodnote tovaru. Na jej veľkosť má vplyv celý rad okolností úzko súvisiacich s pohybom ponuky a kúpyschopného dopytu. Tovar je hmotný ekonomický majetok, predmet slúžiaci na uspokojovanie ľudských potrieb, ktorý mení vlastníka prostredníctvom trhu predajom, resp. výmenou. Z ekonomicko-právneho hľadiska pre potreby múzejnej praxe rozlišujeme niekoľko druhov ceny:

- a) aukčná cena – peňažná čiastka, za ktorú bol tovar vydražený na aukcii,
- b) obstarávací alebo nadobúdacia cena – peňažná čiastka, za ktorú sa uskutočňuje akt výmeny tovaru,
- c) ponuková cena – peňažná čiastka, za ktorú predávajúci ponúka tovar,
- d) trhová cena – vyjadruje spoločenskú hodnotu tovaru v peniazoch, ktorá vzniká na základe ponuky a dopytu na trhu,
- d) všeobecná¹⁸ alebo obvyklá cena – peňažná forma hodnoty tovaru, ktorá bola dosiahnutá pri predaji rovnakého, resp. podobného tovaru v obvyklom obchodnom styku, vo vymedzenom priestore ku dňu ocenenia bez vplyvu mimoriadnych okolností trhu, osobných pomerov predávajúceho alebo kupujúceho a vplyvu zvláštnej obľuby; je stanovovaná pre účely zistenia relatívne objektívnej hodnoty oceňovanej veci.

I keď múzeum nenadobúda všetky predmety kultúrnej hodnoty ako tovar (prieskum, výskum), aktom nadobudnutia sa stávajú hmotným investičným majetkom (do roku 2002 dlhodobý hmotný majetok) zriaďovateľa a správca (účtovná jednotka) je povinný ho oceniť – určiť jeho peňažnú hodnotu – cenu.¹⁹ Zamestnanci múzeí sa môžu pohybovať vo svete často veľmi vážnych, nevyčísliteľných hodnôt len potiaľ, pokiaľ na získanie alebo poistenie ich nositeľa nepotrebujú peniaze. Potom musia byť schopní predmety kultúrnej hodnoty, resp. múzejný zbierkový predmet oceniť alebo prizvať znalca.

¹⁷ ŠPŮR, Josef. *Úvod do systematické filozofie : Obecná metafyzika : Ontologie, gnoseologie, axiologie*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009.

¹⁸ Vyhláška č. 492/2004 Z. z. o stanovení všeobecnej hodnoty majetku.

¹⁹ Zákon č. 431/2002 Z. z. o účtovníctve.

3. Muzeologická rovina – muzealita

Keď sa koncom 60. rokov 20. storočia Zbyněk Z. Stránský pokúsil zaviesť termín muzealita, formuloval zároveň aj základnú muzeologickú hodnotovú kategóriu.²⁰ Muzealita je hodnota vecného, autentického prvku skutočnosti, ktorá má pre spoločnosť taký hodnotový význam, že je v spoločenskom záujme zachovať jej nositeľa na vedecko-poznávacie a kultúrotvorné využitie. Integruje v sebe všetky hodnoty relevantné z hľadiska múzejnej dokumentácie alebo, ak chcete, muzealizácie – vedeckú, historickú, kultúrnu a umeleckú. Muzealitu však nemožno previesť na peňažnú hodnotu, pretože jej nositeľ, vecný, autentický prvok skutočnosti – múzejný zbierkový predmet, muzeálie, nie je tovar. V ďalšom texte budeme preto na označenie peňažnej hodnoty predmetov kultúrnej hodnoty nadobúdaných múzeom používať termín cena.

I keď sú predmety kultúrnej hodnoty po nadobudnutí múzeom považované za súčasť majetku štátu alebo samosprávy a kultúrneho dedičstva, nemožno použiť väčšinu zo štandardných metód oceňovania. Ako jediná sa v súčasnosti používa metóda priameho oceňovania komparáciou – porovnávaním trhových, ponukových a aukčných cien. Súčasná prax pri oceňovaní predmetov kultúrnej hodnoty nadobúdaných kúpou, darom, prevodom správy, zámenou a vlastným výskumom alebo prieskumom potenciálnych múzeálie sa realizuje v niekoľkých úrovniach.

V úrovni prípravy na nadobudnutie pri predmetoch nadobúdaných kúpou uvádza odborný zamestnanec múzea do návrhového listu ponukovú cenu určenú predávajúcim. Vo všetkých ostatných prípadoch, vrátane predmetov získaných vlastným prieskumom a výskumom, uvádza v návrhovom i dokumentačnom liste cenu, ktorá je výsledkom oceňovania komparáciou. V oboch prípadoch ide o predbežný návrh ceny, preto je označovaná ako navrhovaná nadobúdacia cena.

V úrovni nadobúdania komisia na tvorbu zbierok posudzuje navrhované nadobúdacie ceny ad hoc, vychádzajúc z vedomostí a skúseností jej členov. V písomnom zázname potom definitívne určí nadobúdaciu cenu predmetu alebo zbierky. Skutočné nadobudnutie predmetu kultúrnej hodnoty do správy múzea však nastáva až podpisom kúpnej, darovacej atď. zmluvy štatutárnym orgánom múzea, ktorý svojím podpisom schváli nadobudnutie predmetu kultúrnej hodnoty.

Preferované oceňovanie komparáciou malo a má svoje úskalia. V minulosti v Československu jestvovali iba predajne starožitností odborového podniku Klenoty (1960) a zahraničné katalógy boli ťažko dostupné. V súčasnosti je situácia diametrálne odlišná, no pretrval najväčší nedostatok, absencia veľkého množstva relevantného porovnávacieho materiálu. Mnoho druhov predmetov kultúrnej hodnoty sa totiž nikdy nedostane na pult starožitníctva alebo do portfólia aukčného domu, nehovoriac o tom, že ponuková a aukčná cena starožitnosti nemusí a často ani nezodpovedá hodnote predávaného tovaru. Nazdávame sa preto, že mechanické oceňovanie komparáciou nemôže byť primárnym spôsobom oceňovania predmetov kultúrnej hodnoty nadobúdaných múzeom.

Každé oceňovanie je individuálnym, veľmi zložitým procesom a návrh akéhokoľvek cenotvorného nástroja, v múzejnej praxi zvlášť, vyplýva zo subjektovo-objektového charakteru jeho predmetu – hodnôt. Tým, že odborní zamestnanci múzeí majú rozličné záujmy, záľuby, vkus atď., je pre nich jedna a tá istá skutočnosť nerovnako hodnotná. Na druhej strane si je však potrebné uvedomiť, že títo zamestnanci sú súčasťou určitého systému a musia si nájsť svoj subjektívny vzťah k tým hodnotám, ktoré v danom systéme plnia funkciu regulátora postojov i činností jednotlivých subjektov a ktoré z tohto dôvodu daný systém preferuje.

Voľba hodnotiacich kritérií závisí bezprostredne od úrovne poznania subjektu a od stavu jeho potrieb a záujmov. Vlastný cenotvorný nástroj však musí umožňovať tvorivú aktivitu smerujúcu k vytváraniu špecifického hodnotového prostredia. Pretože sme presvedčení, že použiteľný

²⁰ STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 39.

cenotvorný nástroj pre potreby akvizičnej činnosti múzea nevytvorí žiaden matematik, ekonóm alebo nedaľbože ministerský úradník, pokúšali sme sa o jeho návrh už v minulosti.²¹ Žiaľ, bez akejkoľvek kladnej či zápornej odozvy, čo však nesvedčí o nepotrebnosti takéhoto nástroja, ale o niečom celkom inom.

Nebol to prvý, iba tematicky zameraný pokus riešiť oceňovanie negatívov, pozitívov a fotopohľadníc. Jeho jedinou nevýhodou bolo, že fungoval iba na oceňovanie vymenovaných skupín predmetov kultúrnej hodnoty. Pokiaľ by sme obdobným spôsobom chceli oceňovať každú skupinu predmetov, ktorá sa môže stať predmetom múzejnej akvizície, manuál by vydal na niekoľko sto strán. Predstavoval by síce výbornú pomôcku, ktorej použiteľnosť by však bola, vzhľadom na ľudský faktor, dosť problematická. Vychádzajúc zo súčasnej akvizičnej praxe sme preto vypracovali návrh cenotvorného nástroja určeného pre potreby komisií na tvorbu zbierok pri posudzovaní ponukových a navrhovaných nadobúdacích cien. Základom prezentovaného návrhu oceňovacieho algoritmu je stav predmetu kultúrnej hodnoty. Je konštruovaný voľne a dáva pri oceňovaní dostatočný priestor na vyjadrenie individuálneho hodnotového zástoja.²² Výhody navrhovaného oceňovacieho algoritmu spočívajú v tom, že:

- je univerzálny pre všetky artefakty – výtvyry ľudských rúk a umu,
- je nadčasový, pretože primárnou premennou je ponuková a navrhovaná nadobúdacia cena, ktorá vychádza z trhovej ceny v danom priestore a čase,
- možno ho použiť pri výpočte návrhu nadobúdacej ceny pri nadobúdaní kúpou, ktorá však musí byť konzultovaná s predávajúcim.

Za nevýhody navrhovaného oceňovacieho algoritmu by bolo možné považovať skutočnosti, že:

- neslúži na výpočet obvyklej ceny predmetov kultúrnej hodnoty, ale iba na kontrolu primeranosti navrhovanej nadobúdacej ceny,
- nie je vhodný na oceňovanie naturfaktov – výtvorov prírody, i keď väčšinu z tých, ktoré sa stávajú predmetom múzejnej akvizície, možno považovať za artefakty,
- nie je určený na oceňovanie súboru predmetov kultúrnej hodnoty (zbierky),
- pomer objektívnych kritérií (vek, stav) k subjektívnym kritériám (historický, dokumentačný význam atď.) je 2 : 4,
- kladie relatívne vysoké požiadavky na odbornú spôsobilosť a skúsenosti odborných zamestnancov, no najmä členov komisií na tvorbu zbierok.

Oceňovanie alebo presnejšie kontrola primeranosti navrhovanej nadobúdacej ceny prebieha v troch na seba nadväzujúcich úrovniach a uskutočňuje sa z hľadiska:

- I. veku,
- II. stavu predmetu,
- III. ostatných skutočností viažucich sa na predmet.

I.1 Stanovenie veku predmetu kultúrnej hodnoty (ďalej predmetu)

Prvým a veľmi dôležitým úkonom je stanovenie veku, resp. približného veku predmetu. Je to číselný údaj vyjadrujúci rozdiel medzi rokom nadobudnutia a rokom vzniku.

Pokiaľ sa nedá zistiť presný rok vzniku, považuje sa za taký:

- stredný rok preukázanej činnosti výrobcu (remeselníka) alebo pôvodcu (výtvarníka), napr. výrobca preukázateľne pôsobil v rozmedzí rokov 1880 – 1910 – stredným rokom jeho

²¹ DÍTE, Tibor. Oceňovanie fotografie. In: *Fotografia v múzejnej praxi : Celoslovenský seminár s medzinárodnou účasťou*. Trnava : *Západoslovenské múzeum*, 2001. Nestr. Elektronický dokument.

²² DÍTE, Tibor. *Kontrola ceny pri nadobúdaní zbierkového predmetu*. Dostupné na internete: <http://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/katedra-etnologie-a-muzeologie/clenovia-katedry/tibor-dite/>

- činnosti je rok 1895,
- stredný rok obdobia, v ktorom bol predmet preukázateľne zhotovený, napr. predmet preukázateľne pochádza z obdobia 1939 – 1945 – stredným rokom je rok 1942,
  - stredný rok polstoročia, v ktorom bol predmet pravdepodobne zhotovený, napr. predmet pravdepodobne vznikol v rozmedzí rokov 1950 – 2000 – stredným rokom je rok 1975.

Pri predmetoch, ktoré vznikli pred naším letopočtom, sa ako rok vzniku vyznačí „0“ a do položky PNL (pred naším letopočtom) sa uvedie predpokladaný rok vzniku pred naším letopočtom.

I.2 Stanovenie východiskovej ceny predmetu

Stanovený vek sa vynásobí konštantou, pod ktorou rozumieme stálu, nepremennú veličinu. Pri stanovení konštánt sme vychádzali z podrobnej analýzy vývoja cien predmetov zberateľského záujmu u nás a v Európe za ostatných desať rokov. Konštanta vychádza z výšky ponukovej a navrhovanej nadobúdacej ceny od 1 do 1000 €. Múzeá nie sú charitatívne organizácie a mali by vynakladať finančné prostriedky primerane. Východisková cena preto reprezentuje cenu, ktorej približne zodpovedajú predmety vo výbornom stave (Tab. č. 1).

Tab. č. 1: Konštanty použiteľné pri posudzovaní cien predmetov kultúrnej hodnoty

Výška ponukovej alebo navrhovanej nadobúdacej ceny	Konštanta
100 €	0,336
200 €	0,671
300 €	1,007
400 €	1,341
500 €	1,675
600 €	2,012
700 €	2,346
800 €	2,680
900 €	3,017
1000 €	3,351

II. Úprava východiskovej ceny vzhľadom na stav predmetu

Kľúčovým úkonom je stanovenie stavu predmetu. Napriek tomu, že slovenská múzejná prax doteraz neobjavila určujúci význam stavu predmetu nielen z akvizičného hľadiska, ale ani hľadiska prezentačnej komunikácie, väčšina obchodníkov so starožitnosťami jeho význam nielen pozná, ale údaj o stave tovaru uvádza aj vo svojej ponuke. Jednotlivé úrovne stavu sme sa pokúsili vymedziť v tabuľke (Tab. č. 2 v prílohe). Má osem stupňov a úlohou členov komisie je zaradiť predmet do príslušnej kategórie. Všetky predmety získané archeologickým prieskumom alebo výskumom patria do kategórie 8 a všetky profesionálne konzervované a reštaurované predmety do kategórie 5.

III. Úprava ceny predmetu vzhľadom na jeho historický, kultúrny, umelecký alebo vedecký význam

Záverečná úroveň je veľmi dôležitou časťou ocenenia vyznačujúca sa veľkou mierou subjektívneho prístupu. Cenu predmetu možno zvýšiť v dvoch krokoch až o štyrikrát 100 %. V dvoch krokoch sa oceňuje kultúrno-historický význam a vzťahová stránka predmetu.

Obr. č. 1: Príklad použitia kontroly ceny predmetu kultúrnej hodnoty²³

Kontrola ceny predmetu kultúrnej hodnoty

Stanovenie veku		
aktuálny rok	2014	
rok vzniku	1740	
PNL	0	
vek	274	
konštanta	3,35	
východisková cena	917,9	

konštanty	pri cene do
0,33616	do 100 €
0,67056	do 200 €
1,00672	do 300 €
1,34112	do 400 €
1,67552	do 500 €
2,01168	do 600 €
2,34608	do 700 €
2,68048	do 800 €
3,01664	do 900 €
3,35104	do 1000 €

Ocenenie stavu	stav	stav %	cena stavu
	8	0%	917,9
	7	20%	1101,48
	6	40%	1285,06
	5	60%	1468,64
	4	70%	1580,43
	3	80%	1652,22
	2	90%	1744,01
	1	100%	1835,8
cena stavu	1286,1		

Ocenenie významu	nadregion	0	1286,1
	vyhotovenie	0	1286,1
	výskyt	0	1286,1
	dokum.	0	1286,1

KONEČNÁ CENA	1286,1
---------------------	---------------

ocenené vlastníkom na 1000 €

1. krok – ocenenie kultúrneho významu

Oceňujú sa najmä skutočnosti:

- *nadregionálny význam* – doklad, ktorého význam preukázateľne možno označiť za celoštátny, európsky alebo celosvetový, napríklad viažuci sa na významného regionálneho tvorca alebo výrobcu. Cenu predmetu možno zvýšiť až o 100 %.
- *jedinečnosť vyhotovenia* – doklad vyhotovený neobvyklou technikou, technológiou, z neobvyklého materiálu, výnimočne umelecko-remeselne spracovaný atď. Cenu predmetu možno zvýšiť až o 100 %.
- *výnimočnosť výskytu* – doklad preukázateľne zachovaný v malom počte exemplárov alebo ojedinelý z iných príčin. Cenu predmetu možno zvýšiť až o 100 %.

2. krok – ocenenie dokumentačného významu

Pretože múzeum má rozsah svojej zbierkotvornej pôsobnosti stanovený zriaďovacou listinou a zbierkotvorným programom, dokumentačný význam predmetu sa oceňuje iba vo výnimočných

²³ *Hermann Historica*, 68. Auktion, Los Nr. 41. Dostupné na internete: http://www.hermann-historica.de/db2_de/auktion68.html.

Štuc - Osemhranná hlaveň s drážkovaným vývrtom. Otvorené mieridlá, mosadzná muška. Francúzska kresadlová zámka signovaná „Johann Christian Heinrich in Berlin“. Francúzsky napínačik. Kovanie mosadzné. Pažba s lícnicou, schránka, predpažbie siahajúce k ústiu hlavne. Štandardný dekor.

Ocieľka mechanicky poškodená. Jamková korózia. Zvyšky zlátenia kovania. Pažba prasknutá, stopy používania. Neodborne tmelené otvory po napadnutí červotočom. Dĺžka: 69 cm; Kaliber: 15 mm; Výrobca: Johann Christian Heinrich; Miesto vzniku: Nemecko, Berlín; Doba vzniku: okolo 1740; Vyvolávacia / dosiahnutá cena: 1000 / 1250 €.

prípadoch. V tomto kroku sa neoceniajú dokumenty a primárne dokumenty, pretože nespádajú prioritne do dokumentačnej pôsobnosti múzea a ochranou tejto časti kultúrneho dedičstva sú poverené iné inštitúcie. Tento krok v oceňovaní má za úlohu vo výnimočných, odôvodnených prípadoch, „dorovnať“ ponukovú cenu tak, aby nenastala nevratná škoda, napríklad pri trvalom vývoze. Oceňuje sa výnimočný dokumentačný význam dokladu z hľadiska zbierkotvorného programu. Cenu predmetu možno zvýšiť až o 100 %.

Poznávací a hodnotiaci proces selekcie je zameraný na identifikáciu predpokladaných nositeľov muzeality – potenciálnych muzeáľií. Ocenením a nadobudnutím sa završuje a z predmetu kultúrnej hodnoty sa stáva múzejný zbierkový predmet.

Príspevkom sme chceli poukázať najmä na axiologickú problematiku múzejnej praxe a formulovať jednoduchú normu, ktorá by mohla uľahčiť orientáciu odborného zamestnanca či člena komisie na tvorbu zbierok v múzejnom prostredí hodnôt a cien. Náš návrh, tak ako žiadny návrh, nemôže byť dokonalý a jeho použiteľnosť musí preveriť prax. Ostáva iba dúfať, že zaujme, stane sa predmetom diskusie a možno raz aj pomocníkom pri verifikácii navrhovaných nadobúdacích cien predmetov kultúrnej hodnoty.

Zoznam prameňov a literatúry (Sources)

Právne dokumenty

Smernice pre správu zbierok v múzeách a galériách. Bratislava : Kabinet muzeálnej a vlastivednej práce pri Slovenskom múzeu v Bratislave [1961].

Smernice pre správu zbierok v múzeách a galériách. Bratislava : Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, č. MK-3771/1982-32.

Vyhláška č. 492/2004 Z. z. o stanovení všeobecnej hodnoty majetku.

Vyhláška č. 523/2009 Z. z. ktorou sa ustanovujú podrobnosti o základných odborných činnostiach v múzeu alebo galérii a o evidencii predmetov kultúrnej hodnoty.

Zákon č. 109/1961 Zb. o múzeách a galériách.

Zákon č. 387/2001 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 115/1998 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov múzejnej hodnoty a galerijnej hodnoty.

Zákon č. 431/2002 Z. z. o účtovníctve. Opatrenie Ministerstva financií SR zo 16. decembra 2002 č. 23054/2002-92 v znení zmien a doplnkov.

Zákon č. 206/2009 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

Literatúra

AUGUSTA, Jan Maria. *Rukovet' sběratelova*. 1. svazek Bibliotéky knihomola. Praha : Nakladatelství L. Bradáče, 1927.

DÍTE, Tibor. Oceňovanie fotografie. In: *Fotografia v múzejnej praxi : Celoslovenský seminár s medzinárodnou účasťou*. Trnava : Západoslovenské múzeum, 2001, nestr. Elektronický dokument.

DÍTE, Tibor. *Kontrola ceny pri nadobúdaní zbierkového predmetu*. Dostupné na internete: <http://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/katedra-etnologie-a-muzeologie/clenovia-katedry/tibor-dite/>.

Hermann Historica, 68. Auktion, Los Nr. 41. Dostupné na internete: http://www.hermann-historica.de/db2_de/auktion68.html.

KÁLMÁN, Július. *Múzejníctvo*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1955.

PATOČKA, Jan. *Úvod do fenomenologickej filozofie*. Praha : OIKOYMENH, 2010. 192 s. ISBN 80-7298-064-5.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1980.

ŠPŮR, Josef. *Úvod do systematické filozofie : Obecná metafyzika : Ontologie, gnoseologie, axiologie*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, 367 s. ISBN 978-80-7380-067-3.

Tab. č. 2: Jednotlivé úrovne stavu zbierkových predmetov

klasifikácia stavu poznámka	povrch	pôvodná povrchová úprava	náhrady doplnky	značenie	funkcia	anglicky / nemecky	
1	PŮVODNÝ	bez akýchkoľvek stôp po používaní a poškodení	100%	žiadne	perfektné	bezchybná	MINT/ FABRIKNEU
2	VYNIKAJÚCI	bez akýchkoľvek stôp po používaní a poškodení	nad 80%	žiadne	perfektné	bezchybná	EXZEL- LENT/ EXZEL- LENT
3	VÝBORNÝ	slabé stopy po používaní, ostré hrany	nad 40%	žiadne	perfektné	bezchybná	FINE/ FEIN
4	VEĽMI DOBRÝ	ľahké stopy po používaní, korózia do 40% povrchu	0-40%	žiadne	takmer perfektné	funkčný	VERY GOOD/ SEHR GUT
5	DOBRÝ všetky reštaurované predmety	stopy po používaní, korózia do 60% povrchu praskliny opravené	obnovená alebo nová povrchová úprava	drobné doplnky (napr. montážne súčiastky)	čitateľné, zreteľné	čistočne funkčný, ľahko opraviteľný	GOOD/ GUT
6	NEDOBRY predmet na reštaurovanie	výrazné stopy po používaní, korózia na celom povrchu, mechanické poškodenia	bez pôvodnej povrchovej úpravy, predmet masívne čistený	väčšie doplnky (napr. funkčné časti, kovania)	slabo, čiastočne čitateľné	čistočne funkčný, opraviteľný	FAIR/ AKZEPTA- BEL
7	ZLÝ všetky neodborne opravované predmety, predmet na reštaurovanie	mechanické poškodenia stredného rozsahu, preskliny, hĺbková korózia	bez pôvodnej povrchovej úpravy, predmet brúsený, leštený	dôležité časti nahradené, drobné časti treba doplniť	nečitateľné	nefunkčný, ťažko opraviteľný	POOR/ SCHLECHT
8	VEĽMI ZLÝ predmety vhodné na vyradenie, resp. náhradné súčiastky a materiál	rozsiahle mechanické poškodenia, hĺbková korózia	bez pôvodnej povrchovej úpravy, predmet brúsený, leštený	predmet sekundárne kompletovaný, chýbajúce dôležité časti	nečitateľné	trvalo nefunkčný, neopraviteľný	- -

Muzeológia na Slovensku

Pavol Tišliar

prof. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta UK
Katedra etnológie a muzeológie
Gondova 2
8144 99 Bratislava
email: pavol.tisliar@uniba.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:1:127-135

Museology in Slovakia

This paper examines the history of museology in Slovakia as a scientific discipline in general and a specialized university course of study in particular. We discuss the fundamental characteristics of the discipline, including the development of the current conception of museology as a university course and describe the fundamentals of the course as currently implemented in various institutes of tertiary education in Slovakia. In conclusion, we briefly survey the current state of the field in Slovakia, its potential and its possible future development.

Key words: museology as a scientific discipline, museology as a university course of study, history of museology, memory institutions, Slovakia

Potreba odbornej prípravy pracovníkov pamäťových inštitúcií na Slovensku nesprievádza celé obdobie ich existencie. Súvisí to nielen s charakterom týchto inštitúcií, ale aj so špecifickou situáciou, v ktorej sa Slovensko a spoločnosť Slovenska nachádzala. Významný medzník vo vývoji pamäťových inštitúcií predstavuje vznik Československej republiky, kedy sa na Slovensku začali širšie úvahy nad koncepciou organizácie archívov, knižníc, ale napokon aj múzeí.

Múzeá majú u nás špecifický a značne individuálny vývoj. Ten bol naviazaný predovšetkým na spoločenské a kultúrne potreby, no v konkrétnych historických etapách svojho vývoja plnili tieto inštitúcie aj politické ciele. V 19. storočí, kedy sa myšlienka vytvárania múzeí zo strany štátu týkala najmä presadzovania kultúrnej a neskôr hlavne národnostnej politiky, v slovenskom politickom prostredí dozrievala aj myšlienka vytvorenia národného/národnostného múzea, v opozícii oproti štátnej kultúrnej politike.¹

Kultúrne záujmy uhorských politických špičiek však neznamenali snahu o masové vytváranie pamäťových inštitúcií v Uhorsku či ich plošnú podporu. Prevalu nadobudli menšie spolkové múzeá, ktoré spravovali spolkové zbierky rôzneho charakteru. Starostlivosť o tieto zbierky a ich správa bola väčšou dobrovoľná, teda neprofesionalizovaná, keďže väčšinou nemali tieto spolky finančné prostriedky na vytváranie pracovných miest. Medzi zakladateľmi regionálnych múzeí nachádzame popredné osobnosti lokálnej inteligencie, aj archivárov, ako napríklad Pavla Križka v Kremnici. Táto charakteristická črta múzejnej práce, dobrovoľnosť, pretrvala aj po vzniku Československej republiky, kedy sa len pozvoľna zlepšovali pomery v slovenskom múzejníctve. Nízky počet profesionálnych pracovníkov a výrazný podiel spolkových múzeí

¹ Bližšie napríklad PODUŠELOVÁ, Gabriela a kol. *Slovenské národné múzeum*. Bratislava : SNM, 2013; KAČÍREK, Ľuboš. Slovenské múzejníctvo v 19. a 20. storočí. In: *Studia Academica Slovaca* 43. Bratislava : Univerzita Komenského, 2014, s. 231-245.

tak sprvu nevyžadoval osobitné potreby špecializovaného štúdia, ktoré by pripravovalo odborníkov na prácu v múzejnom prostredí. Pre príbuzné inštitúcie, knižnice a archívy, ktoré sa na Slovensku začali výraznejšie formovať rovnako až po vzniku Československa, existovali štátne špecializované školy, knihovnícka a archívna, ktoré pôsobili po vzniku Československa v Prahe. Vychovali niekoľko odborníkov aj pre Slovensko.² Vytvorenie týchto školiacich stredísk pre potreby odbornej praxe znamenalo aj prvú výraznejšiu snahu o profesionalizáciu týchto typov pamäťových inštitúcií. Pre osobitné školenie múzejných pracovníkov v tomto období špecializovaná škola priamo nevznikla. K odbornej príprave sčasti napomohlo otvorenie *Seminára dejín umenia* na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (FiF UK) v roku 1923.

Prakticky až v polovici 20. storočia sa začali na Slovensku postupne meniť nielen podmienky rozvoja múzeí (problém ich poštátneho, príprava k legislatívnym zmenám a pod.), ale rovnako sa začala viesť aj diskusia o odbornej príprave múzejníkov na Slovensku. Napríklad v roku 1947 nabádal *Zväz slovenských knihovníkov* prof. Branislava Varsika, štátneho inšpektora archívov a knižníc, aby inicioval na Slovensku založenie „*školy archívnej, knihovníckej eventuálne aj múzejníckej*“, keďže na Slovensku absentoval dostatok školených odborníkov pre prácu v pamäťových inštitúciách.³ B. Varsik zväzu knihovníkov odkázal, že by o takéto štúdium na Slovensku zrejme nebol veľký záujem. Poukázal na existenciu špecializovaných štátnych škôl v Prahe, kde sa mohli prípadní záujemcovia zo Slovenska uchádzať o takéto štúdium.⁴ Napriek tomu však netrvalo dlho a začiatkom 50. rokov postupne predsa len vznikli osobitné špecializované vysokoškolské štúdiá archívnictva a knihovníctva aj na pôde FiF UK.⁵ Muzeológia v tomto období nezískala samostatný vysokoškolský odbor. Špecifické problémy práce v múzeu, ich šírka, no najmä absencia kvalitnejších teoretických základov. Na Slovensku sa preto muzeológia dlhé obdobie prednášala len ako špecializovaná prednáška a seminár, prakticky tiež už od roku 1951. Začala sa prednášať v rámci študijných odborov etnológia (respektíve národopis či etnografia) a archeológia na FiF UK v Bratislave.⁶

Formovanie teoretických základov muzeológie ako vednej disciplíny v Československu siaha do 60. rokov 20. storočia. Súvisí predovšetkým s rozvojom odboru v českom prostredí, kde sa postupne sformovali dve centrá – muzeologické školy. Pražská (1967 – 1982), ktorú reprezentovali Josef Beneš, Jiří Neústupný a Jiří Špět, a brnianska (od roku 1962),⁷ spojená najmä s menom Zbyňka Z. Stránskeho. Pre vývoj slovenského múzejníctva malo zásadný význam postgraduálne štúdium muzeológie v Brne, ktoré absolvovalo viacero pracovníkov

² Státní archivní škola a Státní škola knihovnícká v Prahe vznikli v rokoch 1919 a 1920, pozri bližšie, napr. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2583_00.htm> online [20. 12. 2015].

³ MVSR – Slovenský národný archív v Bratislave, osobný fond Branislav Varsik, škat. č. 1, sign. č. 12/1947.

⁴ Tamže; tiež pozri bližšie TIŠLIAR, Pavol. Aktivity Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc na Slovensku pri budovaní archívnej organizácie (1919 – 1951). In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 1, 2013, č. 2, s. 37-56.

⁵ Štúdium archívnictva a knihovníctva bolo otvorené v roku 1951. In: NOVÁK, Ján. 50 rokov odboru archívnictva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. In: *Zborník FiF UK Historica XLV. Pamätnica k 50. výročiu študijného odboru archívnictva a pomocné vedy historické FiF UK v Bratislave*. Bratislava, Univerzita Komenského 2002, s. 11-16.

⁶ V rámci štúdia etnológie na FiF UK v Bratislave sa už od 60. rokov venovala pozornosť teoretickej výučbe muzeológie. Pozri bližšie: MLYNKA, Ladislav. Výuka etnomuzeológie. Význam, súčasný stav a perspektívy. In: *Múzeum*, 43, 1997, č. 2., s. 24-25; MLYNKA, Ladislav. Muzeológia na prahu tretieho tisícročia. In: *Múzea na prahu tretieho tisícročia : zborník príspevkov z konferencie Banská Bystrica 1999*. Bratislava : SNM-Národné múzejné centrum a Zväz múzeí na Slovensku, 1999, s. 93; KAČÍREK, Ľuboš. Štúdium muzeológie na Slovensku. In: *Stratégia rozvoja ľudských zdrojov v oblasti múzejníctva*. Bratislava : SNM, 2013, s. 81-86.

⁷ MLYNKA, L. Muzeológia na prahu..., ref. 6, s. 92.

zo slovenských múzeí.⁸ K rozvoju muzeológie ako vedy prispievala aj *Medzinárodná letná škola muzeológie v Brne*, ktorej 8. ročník v roku 1994 bol venovaný muzeológii ako univerzitného odboru.⁹

Popri možnostiach, ktoré umožňovalo brnianske centrum, sa organizovalo externé (diaľkové) postgraduálne štúdium „úžitkového umenia a muzeológie“ aj v Prahe.¹⁰ Pri Národnom múzeu v Prahe pracovalo Stredisko pre výučbu muzeológie, spolupracujúce s Umeleckopriemyselným múzeom a Katedrou dejín umenia a estetiky z Filozofickej fakulty Karlovej univerzity. Bolo to 4-semestrové doplnkové štúdium pre pracovníkov múzeí a príbuzných disciplín s dôrazom najmä na úžitkové umenie, architektúru, osobitne aj interiér a jeho výzdobu, textil a odev, nábytok, výrobky z kovu, sklo a keramiky a pod. Pre všeobecnú a odborovú muzeológiu bola plánovaná približne štvrtina prednášok, v ktorých sa popri kultúrnej politike venoval priestor múzejnej organizácii, úlohám múzeí vo vede a výskume, ale aj prezentácii a kultúrno-osvetovej činnosti. Z hľadiska odborovej muzeológie boli tematické prednášky orientované najmä na zberateľstvo a zbierkotvornú činnosť, evidenciu a správu zbierok, konzervovanie, prezentáciu úžitkového umenia a publikovanie výsledkov dokumentácie zbierkových predmetov. Keďže malo charakter postgraduálneho doplnkového štúdia, predpokladom k prijatiu a absolvovaniu bolo ukončené vysokoškolské vzdelanie.¹¹

Omnoho väčší význam pre slovenské múzejníctvo, prakticky až do roku 1992, malo už spomenuté štúdium muzeológie na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity (pôvodne Univerzita Jana Evangelistu Purkyně) v Brne, kde sa tento odbor vyučoval pod gesciou Katedry archeológie a muzeológie.¹² Realizoval sa rovnako externou formou vzdelávania ako nadstavbové – „postgraduálne“ – štúdium. Školili sa tu teda už ukončení absolventi vysokých škôl rôzneho zamerania, predovšetkým pracovníci múzeí. Štúdium sa predovšetkým zameriavalo na všeobecnú, najmä teoretickú a odborovú muzeológiu. Po rozdelení Československa v roku 1993 však toto štúdium nadobudlo charakter zahraničného štúdia. Bolo tak potrebné vytvoriť určitú alternatívu, školiace stredisko i v Slovenskej republike. Preto aj vznikla snaha o vytvorenie študijného programu muzeológie na pôde slovenských vysokých škôl.

Po vzniku Slovenskej republiky sa začala väčšia pozornosť venovať aj výučbe muzeológie. V akademickom roku 1993/1994 sa v rámci Katedry histórie na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela (dnes už Filozofická fakulta UMB) v Banskej Bystrici otvorilo externé bakalárske štúdium muzeológie. Jeho charakter a zameranie bolo určené ako štúdium „pre absolventov stredných škôl, pracujúcich v múzeách, galériách a rôznych inštitúciách štátnej správy a samosprávy. Cieľom študijného programu je poskytnúť študentovi základné teoretické a metodické vedomosti v oblasti prístupov k hmotným dokladom minulosti, genézy ich foriem až po súčasné trendy.“¹³ Súčasťou výučby sú rovnako aj kurzy z oblasti etnológie, respektíve etnomuzeológie, kultúry a kultúrneho dedičstva vo všeobecnosti. Štúdium je rozšírené o oblasť historických disciplín, základov archívniectva a po ukončení bakalárskeho štúdia môže absolvent pokračovať v magisterskom štúdiu histórie, ktorý aj v súčasnosti zabezpečuje katedra histórie FF UMB.

⁸ MLYNKA, Ladislav. Muzeológia na Filozofickej fakulte UK Bratislava ako študijný odbor. In: *Muzeológia : Teória & prax*. Banská Štiavnica : Spoločnosť pre pamiatky a Katedra ekomuzeológie FPV UMB, 2006, s. 67.

⁹ MLYNKA, L. Výuka etnomuzeológie..., ref. 6, s. 24; DOLÁK, Jan. Mezinárodní letní škola muzeologie 1986 – 1999. In: *Muzeologica Brunensia*, roč. 2014, č. 2, s. 43-46.

¹⁰ MVSŘ – Štátny archiv v Košiciach, pobočka v Rožňave, f. Okresný národní výbor v Rožňave, 1960 – 1990, sign. č. 472/1973.

¹¹ Tamže. Postgraduálne štúdium s uvedenou náplňou bolo naplánované na akademické roky 1973/1974 a 1975/1976.

¹² PRELOVSKÁ, Daniela – GOGOVIČ, Stanislava: Skúsenosti s výučbou muzeológie v univerzitnom prostredí na Slovensku so zameraním na nitriansku univerzitu. In: *Studia historica nitriensia*, roč. 11. Nitra : UKF, 2003, s. 275.

¹³ Študijný odbor muzeológia. Charakteristika študijného programu muzeológia. In: <https://www.ff.umb.sk/katedry/katedra-historie/studium-na-khi-ff-umb/externe-studium/externe-studium-muzeologie-1-stupen-bc.html> [20. 12. 2015].

Na FiF UK v Bratislave sa rovnako v akademickom roku 1993/1994 otvorilo 6-semesterálne externé bakalárske štúdium, ktoré spočiatku realizovala Katedra archeológie.¹⁴ Toto štúdium bolo organizované podobne ako už spomenuté štúdium na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity. Malo rozširujúci a doplňujúci charakter, teda z pohľadu celkovej charakteristiky bolo určené pre pracovníkov múzeí s vysokoškolským vzdelaním. Jadrom študijného programu sa stali prednášky z archeológie a histórie (P. Valachovič), etnológie (L. Mlynka), prírodných vied (I. Okáli) a viaceré problémy teoretickej a aplikovanej muzeológie, múzejnej praxe pedagogicky viedli pracovníci Slovenského národného múzea – Múzejného informačného centra (A. Habovštiak).

Toto štúdium bolo od akademického roku 1996/1997 koncepčne zmenené. Výučbu začala realizovať Katedra etnografie a folkloristiky (v súčasnosti Katedra etnológie a muzeológie) FiF UK v spolupráci so Slovenským národným múzeom a Národným pamiatkovým a krajinným centrom (dnes Pamiatkový úrad SR) ako *externé rozširujúce bakalárske štúdium muzeológie*. Študijný program v tom čase pripravil Ladislav Mlynka spoločne s Mariannou Šáškyovou. Garantom štúdia sa stal v tomto období profesor Ján Michálek.¹⁵ Toto štúdium pokračovalo ako nadstavbové. Určené bolo predovšetkým pre vysokoškolsky vzdelaných pracovníkov múzeí, ale aj pamiatkovej ochrany, štátnej správy a kultúrnych organizácií a inštitúcií. Výučbu realizovali v mesačných dvojdnových blokoch. Podstatnou zmenou bolo zvýraznenie orientácie tohto štúdia smerom na muzeológiu a monumentológiu (monumentiku), t. j. aj na nehnuteľné pamiatky ako disciplíny, ktorých súčasťou je ochrana kultúrneho dedičstva. Obsahom štúdia tak boli najmä teoretické a metodologické poznatky z múzejníctva, muzeológie a pamiatkovej činnosti. Vytváral sa tu tiež priestor pre štúdium ďalších fondových disciplín, akými sú knižničná veda, veda o výtvarnom umení, ale aj archívniectvo. Rovnako sa štúdium orientovalo aj na základy aplikovaných disciplín súvisiacich s ochranou kultúrneho dedičstva (kulturológia, evidencia, dokumentácia, konzervovanie, ochrana a správa fondov a i.).¹⁶ Katedra umožňovala toto štúdium aj vysokoškolským študentom po prvej štátnici. Z hľadiska ďalšieho pracovného postupu bolo toto štúdium pre pracovníkov múzeí s vysokoškolským vzdelaním nezaujímavé. Motiváciou bol prakticky len záujem o rozširovanie poznatkov z odboru a odborné vedenie vďaka skúseným odborníkom z univerzitného prostredia a praxe. Zvýšenie kvalifikácie týmto typom vzdelania nebolo v múzeách osobitne bonifikované a ani priamo vyžadované. Pre uchádzačov so stredoškolským vzdelaním, ktorí pochádzali z múzejného prostredia a mali záujem o tento typ štúdia, spojeného aj s možnosťou postupu do vyššej platovej triedy, nebolo toto štúdium umožnené.

Už pri koncipovaní externého štúdia sa perspektívne počítalo s jeho transformovaním na denné dvojodborové magisterské štúdium. L. Mlynka predpokladal, že sa tak stane od šk. roku 1999/2000, čím by sa „*podarilo realizovať zámer vychovávať pre inštitúcie v oblasti ochrany kultúrneho dedičstva špecialistov – muzeológov, všestranne a plnohodnotne pripravených pre prácu v múzeu teoreticky, metodologicky i prakticky*“.¹⁷ Podmienkou bolo dostatočné personálne zabezpečenie, minimálne s jedným docentom habilitovaným v odbore muzeológia, čo však v tomto čase, ale aj v súčasnosti zatiaľ nie je reálne. Magisterské štúdium sa po zavedení kreditového systému na Filozofickej fakulte UK v Bratislave napokon nerealizovalo. Bakalárska forma štúdia pokračovala ďalej. Od akademického roku 2006/2007 už ale výlučne ako denné bakalárske štúdium muzeológie a kultúrneho dedičstva, teda pre uchádzačov so stredoškolským vzdelaním, nie ako nadstavbový typ štúdia.¹⁸ Magisterské štúdium muzeológie na FiF UK v Bratislave bolo napokon akreditované

¹⁴ MLYNKA, L. Muzeológia na prahu..., ref. 6, s. 94.

¹⁵ MLYNKA, L., ref. 8, s. 68.

¹⁶ Štúdium muzeológie v školskom roku 1998/99. In: *Múzeum*, roč. 44, 1998, č. 2, s. 32.

¹⁷ MLYNKA, L. Výuka etnomuzeológie..., ref. 6, s. 25.

¹⁸ MLYNKA, L., ref. 8, s. 68; MLYNKA, Ladislav. Muzeológia na prahu..., ref. 6, s. 94.

až v roku 2012 a od akademického roku 2012/2013 realizuje výučbu magisterského stupňa štúdia. S akreditáciou magisterského štúdia súviseli aj zmeny bakalárskeho stupňa bratislavskej muzeológie. Na bakalárskom stupni bolo posilnené z pohľadu aplikovaných disciplín na štúdium histórie a historických vied, magisterský stupeň viac na etnológiu a materiálnu kultúru. Z pohľadu muzeológie a monumentológie sa magisterský stupeň zameriava na ochranu a správu kultúrneho dedičstva, špecializovanú muzeológiu a manažment, marketing kultúrnych inštitúcií. Absolventi 5-ročného štúdia muzeológie sa tak môžu zamestnať najmä ako kurátori historických a etnografických zbierok.¹⁹

Tretím pracoviskom, ktoré úspešne i v súčasnosti vzdeláva záujemcov o štúdium muzeológie, je Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (UKF). Štúdium muzeológie sa začalo v roku 1995, v tom čase ešte na Katedre archeológie. Nitrianske pracovisko spočiatku organizovalo výučbu muzeológie ako rozširujúci tretí predmet, ako špecializáciu pre študentov denného štúdia história v kombinácii. V akademickom roku 1999/2000 otvorila FiF UKF v Nitre 5-ročné externé štúdium muzeológie v dvojkombinácii muzeológia – história. Ďalšou zmenou bolo vytvorenie jednodborového štúdia muzeológie v dennej a externej forme od akademického roku 2001/2002.²⁰ Od roku 2006 zabezpečuje spomenuté formy výučby muzeológie samostatná katedra muzeológie. Jadro povinných kurzov z muzeológie na FiF UKF v Nitre tvoria v bakalárskom stupni úvod do štúdia muzeológie, manažment, marketing a kultúrne regióny Slovenska. Špecializované kurzy z jednotlivých oblastí muzeológie (selektcia a tezurácia, prezentácia, právne normy, typy múzeí) sú v rámci povinne voliteľných (PV) kurzov. V rámci PV kurzov získavajú absolventi aj poznatky z dejín Slovenska. Štátne záverečné skúšky tvoria okruhy Tvorba a správa zbierok, Dejiny múzejníctva a pamiatkovej starostlivosti a Kultúrny habitus európskej civilizácie.²¹ Nitrianska muzeológia má silnejší akcent predovšetkým na archeológiu, čomu zodpovedá aj zloženie pedagogického zboru.

Katedra je známa každoročnou prípravou výstavy na vybranú tému v priestore Ponitrianskeho múzea v Nitre. Pod vedením pedagógov ju pripravujú, inštalčne zabezpečujú i prezentujú študenti bakalárskeho štúdia, vďaka čomu získavajú praktické zručnosti v oblasti prezentačnej činnosti múzeí. Na magisterskom stupni získavajú absolventi v rámci povinných kurzov poznatky z oblasti cestovného ruchu, múzejného marketingu, moderných dejín a nehnuteľných pamiatok Slovenska. V rámci povinne voliteľných kurzov získavajú poznatky z muzeografie, odborovej didaktiky, zo všetkých dejinných období a oblasti ochrany prírody. Štátnu záverečnú skúšku tvoria Múzejný marketing, Múzejná komunikácia v regionálnych a špecializovaných múzeách a Ochrana pamiatok a prírody. Absolventi štúdia muzeológie tak okrem samotnej oblasti muzeológie získavajú rozhrád v oblasti materiálnej kultúry, histórie a cestovného ruchu.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, ktorá vznikla v roku 1992, založila v roku 1998 v rámci Fakulty prírodných vied (FPV UMB) samostatnú Katedru ekomuzeológie so sídlom v Banskej Štiavnici. Zameraním tejto muzeológie bola ekológia a environmentálna výchova pod gestorstvom Z. Z. Stránskeho. Od akademického roku 1998/1999 pracovisko zabezpečovalo viacero študijných programov. Denné *magisterské štúdium ekológie so špecializáciou na ekomuzeológiu* bolo určené pre absolventov stredných škôl, ktorí mali záujem o prácu v múzeách s prírodovedným a environmentálnym zameraním a v príbuzných inštitúciách. *Bakalárske odborné dištančné trojročné štúdium ekomuzeológie so špecializáciou na múzejnú konzerváciu* bolo určené pre pracovníkov múzeí so stredoškolským vzdelaním, ktorí pôsobili v múzeách v pozícii konzervátora. Študijný program poskytoval formou externého štúdia základy ekomuzeológie,

¹⁹ KAČÍREK, Luboš – TIŠLIAR, Pavol. Stav a perspektívy štúdia muzeológie na Filozofickej fakulte UK. In: *Dokumentácia druhej polovice 20. storočia a súčasnosti*. Martin : SNM 2012, s. 135-146.

²⁰ LALKOVIČ, Marcel. Výučba muzeológie a potreby múzejnej praxe. In: *Muzeológia : Teória & prax*. Banská Štiavnica : Spoločnosť pre pamiatky a Katedra ekomuzeológie FPV UMB, 2006, s. 73.

²¹ Bližšie: http://www.kmuz.ff.ukf.sk/profil_absolventa.html, súbor Študijný program. [20. 12. 2015].

vedecké základy múzejnej konzervácie a konzervátorskú prax vo všetkých materiálových oblastiach. Absolventi zároveň získavali poznatky aj z oblasti reštaurovania a preparácie. *Rozširovacie trojročné odborné dištančné štúdium ekomuzeológie* bolo určené pre pracovníkov múzeí a príbuzných inštitúcií s vysokoškolským vzdelaním, ktorým chýbala muzeologická špecializácia. Štúdium poskytovalo základné poznatky zo všeobecnej muzeológie so špecializáciou na súčasnú ekologickú a enviromentálnu problematiku.²² Z. Z. Stránský postavil štúdium ekomuzeológie na báze riešenia súčasnej ekologickej a kultúrnej krízy ľudstva zo strany múzeí. Podľa jeho chápania ďalšieho rozvoja muzeológie sa má muzeologické myslenie orientovať v smeroch ekológie a enviromentalistiky.²³

Od akademického roku 2005/2006 pod vplyvom novej akreditácie sa Katedra ekomuzeológie začala vo svojom bakalárskom a magisterskom štúdiu zameriavať na problematiku enviromentálneho manažmentu múzejných zariadení.²⁴ V septembri 2007 vznikla spojením Katedry ekomuzeológie a Katedry ekológie a enviromentálnej výchovy Katedra enviromentálneho manažérstva FPV UMB so sídlom v Banskej Bystrici. Katedra sa vo väčšej miere venuje problematike trvalo udržateľného rozvoja, orientuje sa na svet a spoločnosť. Medzi piatimi hlavnými profilovými oblasťami katedry je aj manažment zachovania, obnovy a využitia prírodných, kultúrnych a spoločenských hodnôt.²⁵ Katedra sa napokon transformovala na Katedru životného prostredia FPV UMB.

Výučbu problematiky muzeológie v širšom kontexte kultúrneho dedičstva zabezpečuje aj Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva na Fakulte humanitných vied Žilinskej univerzity (ŽU) v Žiline (fakulta vznikla v roku 2010). Táto katedra vznikla v roku 2009 pôvodne z Katedry knižničných a informačných vied a didaktiky informatiky, pôsobiacej od roku 2004 na Fakulte prírodných vied ŽU.²⁶ Štúdium je primárne zamerané na knižnično-informačné štúdiá, z tejto oblasti má aj pracovisko akreditáciu. Zaoberá sa tiež digitalizáciou a dokumentáciou v siet'ach (internet).²⁷ Katedra zabezpečuje obe formy štúdia, interné a externé, v oboch stupňoch, t. j. bakalárske a magisterské štúdium *mediamatiky a kultúrneho dedičstva*.

V rámci bakalárskeho štúdia sa študenti môžu špecializovať na oblasť kultúrneho dedičstva, mediálno-manažérsku alebo informačno-technickú oblasť, v magisterskom stupni na kultúrne dedičstvo, vizuálnu komunikáciu, manažment informácií a nové médiá. Katedra v tomto študijnom programe zabezpečuje aj doktorandské štúdium, ktoré sa zameriava na prepojenie kultúrneho dedičstva a technológií v oblasti digitalizácie, webového a virtuálneho spracovania a prezentácie informácií o kultúrnom dedičstve, merania informácií o kultúrnom dedičstve, nových foriem informačného obsahu o kultúrnom dedičstve, kolaboratívne metódy informačného a znalostného manažmentu a odborné informačné zdroje z pohľadu nových médií.

Absolventi, ktorí sa zameriavajú na problematiku kultúrneho dedičstva, môžu v rámci povinnej výberových kurzov bakalárskeho štúdia absolvovať 4-semestrový kurz Muzeológia a archívniectvo, ktorý dopĺňajú kurzy z oblasti dejiny kultúry a umenia, knižnej kultúry a hmotného kultúrneho dedičstva, ochrany dokumentov či pamät'ových inštitúcií. Na magisterskom stupni

²² Štúdium muzeológie..., ref. 16, s. 32.

²³ STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. Potrebujeme eko-muzeológiu? In: *Múzeum*, roč. 45, 1999, č. 2, s. 18-20.

Diskusiu o problematike ekomuzeológie otvoril I. Okáli zo SNM – Prírodovedného múzea. Bližšie: OKÁLI, Ilja: Niekoľko úvah nad jedným oznamom. In: *Múzeum*, roč. 44, 1998, č. 4, s. 22-23, odpoveď: STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. Prípomienky k úvahám I. Okáliho. In: *Múzeum*, roč. 45, 1999, č. 2, s. 21.

²⁴ LALKOVIČ, M., ref. 20, s. 74.

²⁵ ZELENÝ, Ján: Kultúrne dedičstvo a muzeológia na Katedre enviromentálneho manažérstva. In: *Múzeum a muzeológia – ich determinanty a perspektívy v kontexte súčasného sveta. Zborník príspevkov vedeckej konferencie 11. a 12. júna 2008*. Banská Bystrica: UMB 2008, s. 5-9.

²⁶ <<http://www.mediamatika.sk/katedra/o-mediamatike-a-kd>> [20. 12. 2015].

²⁷ Tamže.

tvorí jadro 3-semestrový kurz Kultúrne dedičstvo. Výraznú časť výučby zabezpečujú pracovníci z pamiatkových inštitúcií a Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Výučba muzeológie má svoju dlhoročnú tradíciu aj na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave. Špecializovaná prednáška a seminár, ktorú zabezpečoval dlhoročný pracovník SNM-Prírodovedného múzea (SNM-PM) Ilja Okáli, podávala poslucháčom základný prehľad činnosti absolventov v múzeách pri práci s prírodovednými zbierkami. Štúdium prebieha aj v súčasnosti, od akademického roku 2009/2010 v rámci študijného odboru Biológia ako výberový semestrálny kurz *Základy muzeológie* pre študentov 1. a 2. ročníka bakalárskeho študijného programu Systematická biológia/Systematická biológia a ekológia, ktorý prednáša K. Hensel, a pre študentov magisterského študijného programu Zoológia a Antropológia, ktorý prednáša Mgr. J. Kautman zo SNM-PM a K. Hensel.²⁸

Z vyššie uvedeného je teda zrejmé, že sa v súčasnosti, aj po poslednej komplexnej akreditácii z roku 2014, muzeológia ako akreditovaný študijný program realizuje len v Banskej Bystrici (externá bakalárska forma), v Nitre (interná aj externá v oboch stupňoch) a v Bratislave. Študijný odbor pod názvom Kultúrne dedičstvo, ktorý sa plánuje tento rok realizovať v bakalárskom stupni na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, je akreditovaný v odbore história.²⁹

V rámci komplexnej akreditácie študijných odborov v Slovenskej republike je študijný odbor 2.1.24 Muzeológia definovaný Ministerstvom školstva SR (MŠ SR) v sústave študijných odborov ako historická vedná disciplína. Štúdium muzeológie je odôvodnené potrebami vytvárať predpoklady na skvalitnenie ochrany kultúrneho dedičstva v múzeách a galériách, ako aj v rámci pamiatkového fondu. K priamym príbuzným odborom bola zaradená etnológia, história, dejiny a teória umenia a kulturológia.³⁰ Obsahová stránka študijného programu zdefinovala dva stupne profesie:

1. stupeň – muzeológ 1, odborný pracovník v oblasti ochrany kultúrneho dedičstva,
2. stupeň – muzeológ 2, vedúci odborný pracovník v oblasti kultúrneho dedičstva.

Muzeológ prvého stupňa je v tejto koncepcii charakterizovaný so znalosťami problematiky ochrany kultúrneho dedičstva s dôrazom na praktickú oblasť, t. j. rovinu „muzeografickú“ (dokumentácia, prezentácia a ochrana fondov). Zároveň by mal štúdiom získať základy všeobecnej aj špecializovanej muzeológie. Muzeológ druhého stupňa by zase po ukončení magisterského stupňa mal ovládať problematiku múzejníctva a ochrany kultúrneho dedičstva s dôrazom na teoretické znalosti všeobecnej aj špecializovanej muzeológie, etnológie a sociálnej histórie. Tieto schválené podklady MŠ SR pre akreditované štúdium muzeológie na Slovensku vymedzilo i konkrétny „spoločný základ“, ktorý by mal podľa odporúčania tvoriť 3/5, teda 60 % študijného programu muzeológie. Zvyšných 40 % by malo vyjadrovať profiláciu konkrétneho pracoviska, ktoré realizuje výučbu.³¹

Zabezpečenie výučby muzeológie ako riadneho študijného programu v súčasnosti negatívne ovplyvňuje personálne zabezpečenie odboru. Staršia a stredná generácia pedagógov zabezpečujúcich výučbu muzeológie sú absolventi príbuzných odborov (história, archeológia, archívniectvo, etnológia, knihoveda, veda o výtvarnom umení, prírodné vedy...). Z týchto odborov majú aj ďalšie vedecko-pedagogické postupy (doktorandské štúdium, habilitačné a inauguračné pokračovanie). Viacero z nich má praktické skúsenosti z práce

²⁸ <<http://www.fns.uniba.sk/index.php?id=infolisty>> [20. 12. 2015].

²⁹ http://www.unipo.sk/public/media/22767/FF%20PU-garanti2015_KA.pdf [20. 12. 2015].

³⁰ Študijný odbor 2.1.24 „Muzeológia“ podľa § 50 ods. 1 Zákona č. 131/2002 Z.z., rozhodnutie Ministerstva školstva SR č. 2090/2002-sekr. zo dňa 16. 12. 2002.

³¹ KAČÍREK, Ľ. – TIŠLIAR, P., ref. 19.

v múzeách a galériách, respektíve absolvovali externé rozširujúce štúdium muzeológie v Brne. Pre kvalifikované zabezpečenie štúdia muzeológie je kľúčovým realizácia doktorandského štúdia. To je v súčasnosti možné absolvovať len v príbuzných odboroch, s možnosťou istej špecializácie na prostredie múzea a múzejníctvo, respektíve kultúrne dedičstvo (najčastejšie v rámci histórie, archeológie či etnológie). Podobná situácia je aj v rámci habilitačného a inauguračného konania, ktoré v súčasnosti nejestvuje a nie je možné sa habilitovať ani inaugurovať z vedného odboru muzeológia.

Absolventi študijných programov muzeológie získavajú uplatnenie aj v rámci slovenskej múzejnej a galerijnej siete na rozličných pozíciách: kurátor zbierok, metodik či dokumentátor.

Na základe dotazníkového prieskumu absolventov štúdia vyplýva nevyhnutná spolupráca pedagogického pracoviska s konkrétnym múzeom/galériou. Je potrebné venovať väčšiu pozornosť odbornej múzejnej praxi nielen v rámci lektorskej činnosti, ale aj zlepšiť spoluprácu s múzeami a inými kultúrnymi inštitúciami na spoločných projektoch, aby bola možnosť po ukončení štúdia naďalej spolupracovať v tejto oblasti. Zamýšľaný návrh riaditeľstva Slovenského národného múzea (SNM) o vytváraní pozícií asistentov kurátorov, podľa ratifikovanej zmluvy o múzejnej praxi medzi SNM a FiF UK z roku 2015, by mohol byť jedným z východísk ku skvalitneniu celkovej odbornej praxi študentov muzeológie a ich ďalšieho uplatnenia po absolvovaní štúdia. V oblasti praktických múzejných činností je potrebné venovať väčšiu pozornosť práci študentov so zbierkovými predmetmi a databázami.

Pre uplatnenie absolventov muzeológie v SR by bol najvhodnejší variant dvojodborového vedeckého štúdia muzeológia v kombinácii s ďalším pramenným spoločensko-vedným (história, etnológia, dejiny umenia, knižničné a informačné štúdiá, klasické jazyky, pedagogika...) i prírodovedným odborom (po zániku ekomuzeológie v SR nie je v súčasnosti možné prírodovedne zamerané štúdium muzeológie). S takýmto typom dvojodborového štúdia sa môžeme stretnúť napríklad v Českej republike (Brno, Opava). Na Slovensku sa v súčasnosti na spomenutých troch muzeologických pracoviskách študuje muzeológia výlučne ako jednodborové štúdium. Každé z aktuálnych pedagogických pracovísk s muzeologickým zameraním sa osobitne profiluje: pracovisko v Banskej Bystrici na kurátora historických zbierok, v Bratislave na kurátora historických a etnografických zbierok, Nitra na múzejnú/galerijnú pedagogiku a archeológiu.

Myšlienka vytvorenia doplnkového štúdia, ktoré sa kedysi realizovalo v Brne, prípadne v 90. rokoch v Bratislave pre vysokoškolských pracovníkov múzeí, je v súčasnosti nereálna. Práca v múzeách totiž neinspiruje a nenabáda už ukončeného absolventa vysokej školy rôzneho zamerania, aby si doplnil vzdelanie v oblasti muzeológie. To je, ako sme aj spomenuli, dôvod, prečo tento typ štúdia, o ktorý prestal byť záujem, zanikol. O kvalifikáciu odborného personálu a jeho ďalší rast by mal mať záujem predovšetkým riaditeľ múzea a mal by byť tento záujem deklarovaný aj kultúrnou politikou každej vyspelej krajiny.

Zoznam prameňov a literatúry (Sources)

Archívne pramene

MVSR - Slovenský národný archív v Bratislave, osobný fond Branislav Varsik.

MVSR – Štátny archív v Košiciach, pobočka v Rožňave, f. Okresný národný výbor v Rožňave, 1960 – 1990.

Literatúra

DOLÁK, Jan. Mezinárodní letní škola muzeologie 1986 – 1999. In: *Museologica Brunensia*, roč. 2014, č. 2, s. 43-46.

- KAČÍREK, Ľuboš. Štúdium muzeológie na Slovensku. In: *Stratégia rozvoja ľudských zdrojov v oblasti múzejníctva*. Bratislava : SNM, 2013, s. 81-86.
- KAČÍREK, Ľuboš. Slovenské múzejníctvo v 19. a 20. storočí. In: *Studia Academica Slovaca* 43. Bratislava : Univerzita Komenského, 2014, s. 231-245.
- KAČÍREK, Ľuboš – TIŠLIAR, Pavol. Stav a perspektívy štúdia muzeológie na Filozofickej fakulte UK. In: *Dokumentácia druhej polovice 20. storočia a súčasnosti*. Martin : SNM 2012, s. 135-146.
- LALKOVIČ, Marcel. Výučba muzeológie a potreby múzejnej praxe. In: *Muzeológia : Teória & prax*. Banská Štiavnica : Spoločnosť pre pamiatky a Katedra ekomuzeológie FPV UMB, 2006 s. 73-84.
- MLYNKA, Ladislav. Výuka etnomuzeológie. Význam, súčasný stav a perspektívy. In: *Múzeum*, 43, 1997, č. 2, s. 24-25.
- MLYNKA, Ladislav. Muzeológia na prahu tretieho tisícročia. In: *Múzeá na prahu tretieho tisícročia : zborník príspevkov z konferencie Banská Bystrica 1999*. Bratislava : SNM – Národné múzejné centrum a Zväz múzeí na Slovensku, 1999, s. 92 – 95.
- MLYNKA, Ladislav. Muzeológia na Filozofickej fakulte UK Bratislava ako študijný odbor. In: *Muzeológia : Teória & prax*. Banská Štiavnica : Spoločnosť pre pamiatky a Katedra ekomuzeológie FPV UMB, 2006. s. 66-71.
- NOVÁK, Ján. 50 rokov odboru archívniectva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. In: Zborník FiF UK Historica XLV. Pamätnica k 50. výročiu študijného odboru archívniectvo a pomocné vedy historické FiF UK v Bratislave. Bratislava, Univerzita Komenského 2002, s. 11-16.
- OKÁLI, Ilja. Niekoľko úvah nad jedným oznamom. In: *Múzeum*, 44, 1998, č. 4, s. 22-23.
- PODUŠELOVÁ, Gabriela. Je možná a potrebná špecializácia vo výuke muzeológie? In: *Muzeológia : Teória & prax*. Banská Štiavnica : Spoločnosť pre pamiatky a Katedra ekomuzeológie FPV UMB, 2006. s. 49-52.
- PODUŠELOVÁ, Gabriela a kol. *Slovenské národné múzeum*. Bratislava : SNM, 2013.
- PRELOVSKÁ, Daniela – GOGOVÁ, Stanislava. Skúsenosti s výučbou muzeológie v univerzitnom prostredí na Slovensku so zameraním na nitriansku univerzitu. In: *Studia historica nitriensia*, roč. 11. Nitra : UKF, 2003. s. 275-287.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. Potrebujeme eko-muzeológiu? In: *Múzeum*, 45, 1999, č. 2, s. 18-20.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. Pripomienky k úvahám I. Okáliho. In: *Múzeum*, 45, 1999, č. 2, s. 21.
- STRÁNSKÝ, Z. Z. Muzeológia – báza akademického vzdelávania. In: *Museologica I*. Banská Štiavnica : FPV UMB 200, s. 81-87.
- STRÁNSKÝ, Z. Z. Nová katedra: Katedra eko-muzeológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Štiavnici. In: *Museologica I*. Banská Štiavnica : FPV UMB 200, s. 131-133.
- Študijný odbor 2.1.24 „Muzeológia“ podľa § 50 ods. 1 Zákona č. 131/2002 Z. z., rozhodnutie Ministerstva školstva SR č. 2090/2002-sekr. zo dňa 16. 12. 2002.
- Štúdium muzeológie v školskom roku 1998/99. In: *Múzeum*, 44, 1998, č. 2, s. 32
- TIŠLIAR, Pavol. Aktivity Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc na Slovensku pri budovaní archívnej organizácie (1919 – 1951). In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 2013, č. 2, s. 37-56.
- ZELENÝ, Ján: Kultúrne dedičstvo a muzeológia na Katedre environmentálneho manažérstva. In: *Múzeum a muzeológia – ich determinanty a perspektívy v kontexte súčasného sveta*. Zborník príspevkov vedeckej konferencie 11. a 12. júna 2008. Banská Bystrica : UMB 2008, s. 5-9.

Internetové zdroje

<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2583_00.htm>

ZBYNĚK ZBYSLAV STRÁNSKÝ (26. 10. 1926 – 21. 1. 2016)

Jan Dolák

Někdy smrt přichází náhle a překvapí. Někdy je však jakoby cítit, krouží někde poblíž a blíží se neodvratně. Při občasných návštěvách u svého učitele doc. PhDr. Z. Z. Stránského v Riečke u Banské Bystrice jsem se znepokojením pozoroval, jak mu postupně docházejí síly. Přitom trpěl „jen“ Parkinsonovou nemocí. Ve čtvrtek 21. ledna však jeho srdce dotlouklo. Jaký však byl a co dokázal?

ZBYNĚK ZBYSLAV STRÁNSKÝ

Když se ve slovenském, českém ale i celoevropském prostoru řekne muzeologie, jen málokomu ze zasvěcených se nevybaví jméno Zbyněk Zbyslav Stránský. Někým obdivován, jinými jen citován nebo dokonce přehlížen. Pro všechny však nepřehlédnutelná osobnost mladého oboru, pro jehož etablování vykonal jako málokdo.

Z. Z. Stránský se narodil 26. října 1926 v Kutné Hoře. Kulturní zázemí vzdělaných rodičů, velká a stále doplňovaná knihovna vedly mladého Zbyňka k zájmu o humanitní vědy a hudbu. Mládí prožil v Pardubicích, Bratislavě (zde začal studovat střední školu) a v Praze, kde také maturoval. V letech 1946–1950 vystudoval na Karlově univerzitě v Praze obory filozofie a historie, ale titul PhDr. získal až v roce 1968. V roce 1958 byl díky přímluvě prof. Jana Ráčka a prof. Bohumila Štědrone přijat do externího studia muzeologie na tehdejší Univer-

zité Jana Evangelisty Purkyně v Brně. V roce 1970 složil všechny předepsané zkoušky pro udělení titulu CSc., ale nastupující normalizace mu neumožnila vědeckou hodnost získat.

Po ukončení vysokoškolských studií pracoval Z. Z. Stránský v muzeu v Českém Brodě a pak v Muzeu Antonína Dvořáka v Praze, kde působil dobrovolně také jako funkcionář Společnosti Antonína Dvořáka. V roce 1952, po předčasném úmrtí otce, nastoupil na místo vedoucího v Krajském vlastivědném muzeu Pražského kraje se sídlem v Poděbradech, odkud v roce 1958

odchází. Záchranu našel v Muzeu Vysočiny v Jihlavě a záhy začal působit metodicky v rámci jihomoravského kraje. V roce 1962 byl přijat do Moravského muzea v Brně a „podmínečně pověřen“ vedením jím navrženého nového muzeologického oddělení, jakožto metodického a muzejně-teoretického a dokumentačního centra. Již v roce 1962 dal podnět ke zřízení externí katedry muzeologie na Filozofické fakultě UJEP v Brně a posléze byl pověřen budováním této katedry a výukou, ale „de facto“ zůstal zaměstnancem Moravského muzea. Připravil vyučovací program a po schválení ministerstvem školství otevřel prvním ročníkem 1965/1966 postgraduální studium muzeologie, kde se stal klíčovou postavou až do svého odchodu do důchodu v roce 1996. I poté zde učil ještě jako externista. Výuka byla vždy připravována pro posluchače z celého Československa. Jako posluchači či jako pedagogové prošla školou celá řada slovenských odborníků.

V době normalizace byl Z. Z. Stránský roku 1971 zbaven vedení muzeologického oddělení Moravského muzea. Nějaký čas nesměl také učit na katedře muzeologie, ale později se vrátil jak do funkce vedoucího oddělení, tak k výuce, protože nebyl nikdo, kdo by dosahoval jeho odborné erudovanosti. V roce 1983, na základě výzvy UNESCO, vypracoval projekt Mezinárodní letní školy muzeologie – ISSOM a v letech 1986-1997 zde zajišťoval většinu výuky. Na doporučení orgánů UNESCO byl Z. Z. Stránský v roce 1986 kooptován do Československého výboru ICOM, i když nemohl být jeho řádným členem.

Během své pedagogické činnosti vedl Z. Z. Stránský několik stovek závěrečných prací muzeologického studia. Podílel se rovněž na řadě výzkumných úkolů doma i v zahraničí. Např. v roce 1978 jej Ministerstvo kultury pověřilo členstvím v redakční radě mezinárodního slovníku *Dictionarium museologicum*.

Rozhodující změny v životě Z. Z. Stránského přinesl listopad 1989. Stal se jedním z iniciátorů obnovení Zvazu múzeí na Slovensku, připravil jeho zakládací materiály a až do roku 1993 byl jeho prvním místopředsedou. V roce 1990 se stal řádným členem ICOM a následně byl zvolen do funkce viceprezidenta ICOFOM. Vedle vznikající české asociace múzeí, jejímž se stal čestným členem, inicioval též založení Československé muzeologické společnosti v květnu 1990 na slavkovském zámku.

Zatímco před listopadem 1989 směl přednášet především v zemích tzv. socialistického tábora, v devadesátých letech byl zván k přednáškám po celé Evropě. Postavení muzeologie získalo počátkem 90. let 20. století novou dynamiku a od roku 1991 byl Stránský přijat do trvalého pracovního poměru na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity jako vedoucí samostatné katedry muzeologie a ředitel ISSOM při rektorátu univerzity.

Rok 1993 se stal významným mezníkem v životě Z. Z. Stránského a potažmo i v etablování se muzeologie jako vědního oboru u nás. V tomto roce totiž Stránský obhájil svoji třístastránkovou habilitační práci „De museologica“ a získal jako vůbec první titul docenta pro obor muzeologie.

Z. Z. Stránský se nikdy nestal pouhým katedrovým učitelem. Během své plodné kariéry zpracoval řadu celkových koncepcí k zaměření domácích i zahraničních múzeí a ovlivnil projekty jejich sbírkotvorných systémů. Stal se autorem mnoha desítek libret a scénářů muzejních expozic a velkých výstav i významných památníků.

V roce 1996 odchází Z. Z. Stránský do důchodu, ale šíře jeho aktivit se neztenčuje. Do roku 1998 zůstává ředitelem ISSOM a stále učí na katedře muzeologie. V letech 1997/98 vypracovává na žádost Univerzity M. Bela v Banské Bystrici speciální projekty výuky muzeologie. K 1. červenci 1998 je na základě jednoho z jeho podnětů zřízena katedra ekomuzeologie jako detašované pracoviště této univerzity v Banské Štiavnici a Stránský je pověřen jejím budováním. Mimo vědecké a pedagogické činnosti zde zahajuje vydávání sborníku *Museologica*. Soustavně usiluje o realizaci doktorského studia muzeologie.

Je obtížné z pestré a neúnavné činnosti Z. Z. Stránského něco vyzvednout, ale pokud ano, tak to nepochybně musí být fakt, že vytvořil svoji vlastní vědeckou školu. Měl na co navazovat. Lektorát muzejnictví, založený Jaroslavem Helfertem na Masarykově univerzitě již ve dvacátých letech minulého století, měl na svoji dobu velmi dobrou úroveň, ale Z. Z. Stránský šel na věc zcela jinak. Díky svému filozofickému vzdělání a metavědeckému přístupu zformoval teoretické základy muzeologie jako osobité vědecké disciplíny. Vymezil její poznávací doménu – muzealita/muzealizace, i její metodologii, terminologii a systém. Tato filozofická explikace se do určité míry shoduje s pojmem muzealizace, jak s ním operují postmoderní filozofové. Na této bázi byly zformovány i všechny výukové programy, na kterých se Stránský podílel. Toto nové pojetí muzeologie bylo do značné míry přijato i v mezinárodním měřítku a projevilo se v kompendiích muzeologie takových autorů jako byli či jsou F. Waidacher, I. Maroevič, P. van Mensch, K. Flügel, S. Vrišer aj. Některé nové Stránského termíny, jako je třeba muzealita či sbírkotvorná práce, jsou užívány zcela běžně, a to dokonce i těmi, kteří se s větší či menší znalostí věci vůči teoretickým postulátům Stránského nějak vymezují.

Milý Zbyňku, nevím, kde jsi, ale určitě někde s Quicchebergem, Majorem, Benešem, Maroevičem a Klemmem. Jistě i nadále vedete své odborné polemiky a shlížíte s nadhledem na své klopytající následovníky. Buď, prosím, shovívavý. My na Tebe nikdy nezapomeneme.

Zastihla je noc: Čeští umělci ve Francii 1938 – 1945

Trvání: 11. 9. 2015 – 10. 1. 2016

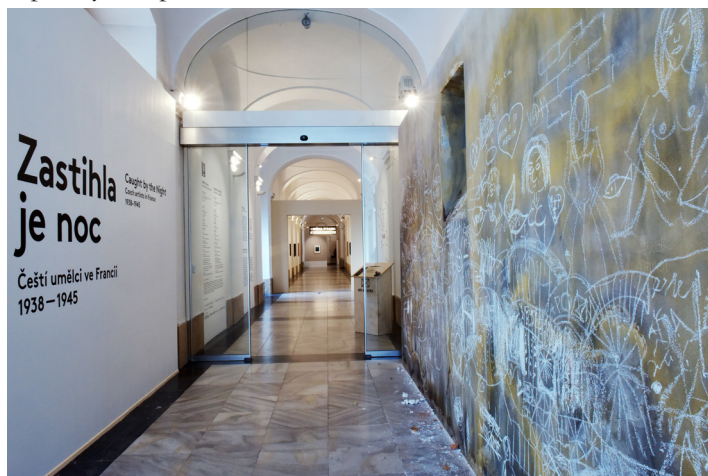
Kurátor: Anna Pravdová, Ondřej Chrobák

Architekt: Tomáš Svoboda

Grafická úprava: Adéla Svobodová

Fotografie: Moravská galerie v Brně

Moravská galerie v Brně představuje v Místodržitelském paláci ve spolupráci s Galeríí výtvarného umění v Chebu a Národní galerií v Praze od 11. září 2015 do 10. ledna 2016 výstavu zabývající se osudy českých umělců, kteří působili ve Francii mezi léty 1938 a 1945. Kurátoři výstavy Anna Pravdová a Ondřej Chrobák návštěvníkům prezentují díla proslulých i méně známých autorů, řadu z nich vůbec poprvé. K výstavě také Národní galerie a nakladatelství Opus vydalo publikaci.

Obr. č. 1

děl Bohuslava Martinů a Vítězslavy Kaprálové. Přes místnosti věnované osudům Domu československé kultury v Paříži a jeho obyvatel se dostáváme do částí výstavy zaměřené na díla a životní příběhy umělců na útěku před válkou. Výstavu uzavírá stěna, na níž jsou popsány další osudy válku přeživších umělců. Ke stěně je třeba se při odchodu otočit a tedy se metaforicky ohlédnout zpět časem.

Autoři k dokreslení dobové atmosféry a souvislostí využili mimo výtvarná díla, hudební tvorbu českých umělců žijících ve Francii, film i literární díla. Hudební díla jsou návštěvníkům nabízena ze sluchátek připojených k malým přehrávačům, tak aby si posluchači sami mohli určit hlasitost přehrávání či si skladbu opakovaně spustit. Stejně tak je třeba vyzdvihnout zajímavou volbu konkrétních hudebních ukázek. Ve zmiňované části výstavy *Reakce na Mnichov a okupaci a útěk do Francie*, byla zvolena díla *Polní mše* od Bohuslava Martinů a Jiřího Muchy z roku 1939 a *Vánoční preludium pro komorní orchestr* od Vítězslavy Kaprálové ze stejného roku. Jedná se tedy jednou o skladbu se zajímavou vokální složkou, podruhé o čistě instrumentální. Promyšleně je volena také délka hudebních ukázek, v prvním případě se může náročnější návštěvník

V úvodní části výstavy kurátoři návštěvníka nejprve konfrontují se zásadními díly českých autorů tvořících ve Francii z období před Mnichovskou dohodou. Následně mohou návštěvníci usednout do sedaček improvizovaného kniha, kde se formou sestřihu dobových filmových aktualit seznámí s průběhem druhé světové války ve Francii. Poté se vydávají do emočně velmi působivé místnosti, v níž jsou prezentována výtvarná díla reflektující Mnichovskou dohodu doplněná o hudební ukázky

zaposlouchat do téměř půlhodinové skladby a nechat na sebe zároveň působit výtvarná díla Pelce či Zrzavého, nebo si naopak zvolit pouze třiminutový záznam koncertu Kaprálové.

Zajímavým způsobem se ve výstavě pracuje i s trasováním výstavy, když autoři nedodržují striktní pravotočivé nebo levotočivé trasování ani vždy nedodržují stejné pořadí textových panelů s medailony umělců a uměleckých děl. Návštěvník se tedy pohybuje volně a intuitivně. Naopak nejkomplicovanější části výstavy, v níž bylo třeba se architektonicky vyrovnat s několika místnostmi odbočujícími z přímé trasy, autoři navádějí návštěvníky šipkami na zemi. Stejně tak je tomu ihned na začátku výstavy, tak aby návštěvník příliš dlouho neváhal a vydal se rovnou k prvním exponátům. Je tak vytvořena zajímavá rovnováha mezi jasně danou, vyznačenou trasou prohlídky, a samostatným procházením mezi uměleckými díly tak, jak je to návštěvníkům příjemné.

Obr. č. 2

Obdobným nenuceným způsobem autoři pracují také s interaktivními prvky. Před samotným vstupem do výstavy je umístěna umělá kamenná stěna, na kterou je možno psát. Ta odkazuje na práce Alena Diviše, který byl ve svém díle silně poznamenán uvězněním v La Santé po razii v Domu československé kultury v Paříži v září roku 1939. Ve věznici autor začíná výtvarně dotvářet zeď své cely, zamýšlí se nad tím, co se s jeho kresbami na této zdi stane, až celou opustí. Toto trauma reflektuje v dalších dílech, z nichž na výstavě jsou umístěna například díla *Vzpomínka na zeď v cele* nebo *Zeď v cele, značky času, vojenské kalendáře*. Druhým interaktivním prvkem je možnost zakoupení pohlednice a její ořazení razítkem s logem výstavy na jejím samém začátku, jež odkazuje k (na výstavě částečně prezentované) dochované korespondenci umělců. O smyslu těchto prvků je návštěvník nucen přemýšlet a rozpoznat jejich význam čtením v muzejně prezentačním jazyce.

Velmi zajímavým prvkem, který nečekaně působí na návštěvníka v průběhu celé návštěvy, je zmiňovaný sestřih dobových filmových aktualit. Zvuk těchto aktualit se totiž nese celou výstavou a vytváří tak působivou atmosféru. Významná je v tomto směru potě skutečnost, že

autoři dobře vyvážili místa filmů, která pracují pouze s obrazem, a která jsou naopak významně dotvářena zvukem. Při návštěvě se tak střídají momenty naprostého ticha se zvuky významných rozhlasových projevů nebo válečných scén, aniž by však zvuk působil rušivě.

Často složité přesuny několika umělců napříč Francií i dalšími zeměmi při útěku před nacistickými vojsky autoři výstavy rozpracovali do dvou graficky jednoduchých a velmi přehledných map, z nichž jedna je umístěna na začátku výstavy tak, aby okolo ní návštěvníci prošli při vstupu i odchodu z výstavy. S podobným účinkem je umístěno dílo Alena Diviše *Smrtka v Paříži* ze 40. let, okolo něhož návštěvník projde dvakrát při vstupu do místnosti zaměřené na reflexi Mnichovské dohody a při odchodu z ní. *Smrtka v Paříži* je využívána jako jedno z hlavních děl na tištěných propagačních materiálech i webových stránkách Moravské galerie.

Mimo zmíněné tradiční kanály, jimiž Moravská galerie své výstavy propaguje, bychom mohli zmínit kurátorskou video pozvánku, ve které vystupují autorka a kurátorka výstavy Anna Pravdová a Chantal Poullain, patronka výstavy.

Moravská galerie k výstavě připravila také doprovodný program skládající se ze tří *Noci ve výstavě*, z nichž každá nese jiný podtitul. *Noc ve výstavě I.: Mezi Terezií a Casablancou* se zaměřila na dílo Adolfa Hoffmeistera a jeho pobyt ve městě Casablanca. Program byl mimo jiné naplněn i promítáním stejnojmenného filmu či představením dětské opery *Brundibár*, k němuž libreto napsal právě Hoffmeister. Hudba byla také významným prvkem *Noci ve výstavě III.: V říši bájí*, jejíž součástí byl koncert výběru skladeb Bohuslava Martinů, zatímco v *Noci ve výstavě II.: War is Over (If You Want It)* se autoři zaměřili na multimediální projekci. Doprovodné programy byly doplněny podáváním francouzského menu v muzejní kavárně. I na dobu, kdy se bude výstava chýlit ke svému závěru, jsou připraveny doprovodné programy, a to *Komentovaná prohlídka výstavy Zastihla je noc s kurátorkou Annou Pravdovou* a dětským návštěvníkům je věnována *Pirátská cesta za pokladem*.

Celkově se dle mého názoru jedná o poutavě pojaté téma s přesahy zejména do kulturní historie, jež bylo dosud poměrně málo reflektováno, avšak v současné situaci nabízí významný sociální přesah k otázkám přistěhovalectví, migrace i cenzury. Autoři velmi kvalitně pracují s muzejně prezentačním jazykem, k návštěvníkovi přistupují jako k partnerovi, který umí ve výstavě „číst“, a poskytují mu tak zároveň zážitek z jedinečných uměleckých děl i vědomosti z oblasti kulturní historie.

Monika Mikulášková

Lehmbau – Tradition und Moderne Hlinená stavba – Tradícia a súčasnosť

Publikácia je jedným z výstupov sympózia „Hlinené stavby – tradície a súčasnosť“, ktoré sa konalo v marci 2014 v rakúskom Múzeu dediny v Niedersulz v spolupráci s Múzeom dediny juhovýchodnej Moravy v Strážnici. Nosnou myšlienkou tohto medzinárodného projektu, podporeného prostredníctvom programu *Európska územná spolupráca Rakúsko – Česká republika 2007 – 2013*, bola podpora a prepojenie českých, rakúskych i ďalších odborníkov zaoberajúcich sa hlineným stavitelstvom a podporiť vzájomnú výmenu poznatkov a skúseností účastníkov, resp. jednotlivých odborných pracovísk zameraných na túto oblasť. Z uvedeného zamerania vyplýva i štruktúra príspevkov publikovaných v recenzovanom zborníku. Súčasťou sympózia boli aj exkurzia, resp. prehliadka múzeí v prírode v Niedersulzi a v Strážnici.

Ako napovedá program sympózia uverejnený v zborníku, jednotlivé príspevky boli zaradené do tematicky vyšpecifikovaných sekcií. Všetky príspevky sú v zborníku publikované chronologicky tak, ako boli prezentované. Niektoré publikovali autori s pozmeneným názvom. Samotný zborník nie je rozdelený na sekcie. Prvé tri príspevky prezentované v rámci sekcie Otvorenie s názvom *Geologie oblasti Weinviertel* (T. Hofmann), *Hlinená architektúra – historické stavebné postupy vo východnom Rakúsku* (R. Meingast) a *Hlinený dóm na Morave a historické vzťahy k panonskému prostoru* (M. Válka) sú tematicky venované regiónom, v ktorých pôsobia organizátori podujatia. Približujú historický vývoj hlineného stavitelstva a stavebných techník od archaických až do obdobia 20. storočia a odklonu od používania nepálenej hliny ako základného stavebného materiálu. Zároveň sa autori v prvom príspevku venujú geologickým podmienkam regiónu, ktoré rozhodujúcou mierou ovplyvnili tradičnú stavebnú kultúru oblasti, podobne ako i ďalšie aspekty tamojšej materiálnej kultúry.

Ďalší tematický okruh tvoria príspevky zamerané na predstavenie rôznych muzeálnych projektov z Česka, Rakúska, ale aj zo Slovenska a Maďarska. Dva príspevky, *Stavba vedeckých kopii hlinených stavieb v Múzeu vesnice juhovýchodní Moravy ve Strážnici* († J. Souček) a *Zavádění archaických stavebních postupů do stavitelské praxe v Múzeu vesnice juhovýchodní Moravy* (M. Novotný), prezentujú vývoj koncepcie a technológií výstavby objektov v strážnickom múzeu v prírode. Príspevkom *Plánované hlinené stavby pre realizáciu v Múzeu slovenskej dediny* predstavila A. Kiripolská koncepciu ďalšej výstavby hlinených objektov v múzeu na základe výskumov realizovaných v regiónoch s výskytom hlineného stavitelstva. Maďarskí kolegovia v zborníku prezentujú príspevok *Hlinená architektúra v maďarskom Múzeu v prírode v Szentendre* (Z. Kovács, Z. Sári). Venujú sa prehľadu rôznorodých stavebných typov a techník využívaných v hlinenom stavitelstve na území Maďarska, ako aj predstaveniu stavebných typov a techník, s ktorými sa môžu stretnúť návštevníci múzea. Príspevok *Přenos hliněné zdi do Múzea vesnice Niedersulz* (B. Jäger) sprostredkúva čitateľovi skúsenosti s translokáciou fragmentu hlineného stavebného objektu.

Hodnotné poznatky o riešení problematiky uchovávaní hlinených stavieb in situ, či už z technického, muzeologického, heritologického alebo etnologického hľadiska, sprostredkujú početné príspevky zástupcov z Rakúska a z Českej republiky, konkrétne: *Zacházení s historickými hliněnými stavbami dle pravidel památkové péče* (A. M. Huber), *Proč, co a jak udržovat? Hlinené stavby v oblasti Weinviertel mezi muzealizací a znovuoživením* (A. Rieger-Jandl, G. Esser, U. Herbig), *Pigmenty v tradiční lidové architektuře* (D. Višianský), *Obnova tradičních hliněných staveb, možnosti jejich využití v moderní době* (I. Žabičková), *Zkušenosti se záchranou, údržbou a obnovou tradičních hliněných domů* (V. Kovářů), *Informace o výsledcích terénního výzkumu* (J. Matuzsková).

Mnohé príspevky sú obohatené kvalitnou obrazovou prílohou, ktorá je pri tematike staviteľstva viac než žiaduca. Pridanou hodnotou zborníka je jeho interdisciplinárny charakter ponímajúci tému hlineného staviteľstva ako komplexný jav. Predstavuje materiál vhodný tak pre odborníkov, ako aj pre laikov so záujmom o sledovanú problematiku hlineného staviteľstva v kontexte stredoeurópskeho priestoru. Potešujúcim javom, rozširujúcim potenciálnu čitateľskú základňu, je nemecko-česká jazyková mutácia celého textu, pričom resumé jednotlivých príspevkov je v anglickom jazyku.

Lenka Ulašinová-Bystrianska

MOM JO SKARB... Pamięć rzeczy w tradycjach dolnośląskich. Elżbieta Berendt (ed.), Wrocław : Urząd Marszałkowski woj. Dolnośląskiego, 2014, 240 s., ISBN 978-83-936353-5-1.

Publikácia, ktorej podtitul by sme mohli preložiť ako „pamäť predmetov v tradíciách Dolného Sliezska“, je už piatou vydanou knihou o tradíciách a kultúre tohto regiónu. Publikáciu zostavili pracovníci Etnografického múzea spolu s predstaviteľmi viacerých etnických skupín žijúcich v Poľsku, pričom sa zamerali na predmety, ktoré ľuďom pomáhali s budovaním a zachovávaním vlastnej identity. Škála popisovaných predmetov je široká, od fotografií a kníh cez náboženské predmety až po bežné predmety, ako uteráky či kufor. Tieto predmety sú tu prezentované ako relikvie, nosiči kultúrnej pamäte, nemí svedkovia rodinných osudov, časové kapsule.

Publikáciu môžeme rozdeliť na dve časti, pričom prvú tvoria príspevky spoločenských vedcov (7, vrátane úvodu), zatiaľ čo druhá časť sa skladá z konkrétnych príbehov a spomienok jednotlivcov z rozličných etnických skupín (17). Nájde tu príbehy zo života poľských Židov, emigrantov z Grécka, Rumunska, Nemecka, Ukrajiny, ako

i iných oblastí. Často sú to príbehy viacerých generácií, pričom tu nachádzame aj spomienky na to, ako na životy jednotlivých rodín vplývala druhá svetová vojna či usporiadanie povojnovej Európy. Jednotlivé rozprávania majú rôznu dĺžku, od troch strán až po desať, pričom úvodné štúdie sú aj dlhšie. Na konci každého článku nájdeme medailónik predstavujúci jeho autora. Všetky texty sú doplnené či už dobovými fotografiami, alebo fotografiami znázorňujúcimi predmety, ku ktorým sa viažu jednotlivé pasáže.

Charakteristiku predmetu ako „nemého svedka rodinného života“ nachádzame napríklad aj v poslednom príspevku *Historia podróży kufru babci Michaliny*. Autorka tu popisuje sťahovanie svojej rodiny, ktorá pôvodne bývala v Bielorusku, odkiaľ sa jej rodičia presťahovali do Poľska a aj tam sa ešte sťahovali z miesta na miesto. A s nimi išiel vždy aj kufor, ktorý pôvodne patril autorkinej babke, tá ho neskôr dala dcére a s ňou precestoval kus sveta. Na záver ho popisuje ako svedka všetkých udalostí, dobrých aj zlých, ktoré postihli ich rodinu.

Lenka Vargová

Gajdošská kultúra Slovenska zapísaná na zozname nehmotného dedičstva ľudstva

Výbor UNESCO na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva na svojom 10. zasadnutí v dňoch 30. novembra až 4. decembra 2015 v namíbijskom Windhoeku zapísal na *Reprezentatívny zoznam nehmotného dedičstva ľudstva (Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity)* dve desiatky nových prvkov. Medzi nimi schválil do zoznamu aj nomináciu Slovenskej republiky – *Gajdošskú kultúru*. Po zápise *Fujary* (v roku 2005) a *Terchovskej muziky* (od 2013) je to ďalší prvok, ktorý na tomto výberovom zozname UNESCO reprezentuje slovenskú kultúru.

Gajdy, ako organická súčasť tradičného inštrumentára i celá gajdošská kultúra zastrešujúca všetky prejavy a vedomosti viazané na gajdy a ich použitie, reprezentuje dlhodobú a kontinuálnu hudobnú tradíciu prevažne roľníckeho a pastierskeho obyvateľstva Slovenska. Ako významný kultúrno-historický jav, ktorého korene siahajú až do 14. storočia, sa na báze prirodzenej medzigeneračnej kontinuity zachoval dodnes. Svojou konštrukciou sú typy gájd na Slovensku súčasťou širších stredoeurópskych kontextov, avšak viaceré jeho atribúty možno vnímať ako identifikačné znaky tradičnej ľudovej kultúry na Slovensku. Sú to napríklad technologické postupy pri výrobe gájd, estetické stvárnenie nástrojov, regionálne, lokálne i individuálne štýlové znaky gajdošskej interpretácie, piesňový a tanečný repertoár, rituály súvisiace s gajdami, tradičné obrady za sprievodu gájd, texty gajdošských piesní i ľudová slovesnosť spojená s týmto nástrojom.

Na zasadnutí vo Windhoeku ďalej zapísali do zoznamu rozličné prvky nehmotného dedičstva nominované 23 štátmi. Medzi zapísanými kultúrnymi fenoménmi doplnenými na Reprezentatívny zoznam sú prejavy tradičnej kultúry z oblasti slovesnej (napr. Turkménsko), hudobnej (Ekvádor, Kazachstan, Kirgizsko), tanečnej (Zjednotené arabské emiráty, Indonézia, Peru, Rumunsko), kulinárnej (Severná Kórea, ZAE, Omán, Katar, Venezuela), obradovej (Bulharsko, Indonézia, Južná Kórea), remeselnej (Azerbajdžan, Grécko, Portugalsko) a prejavy z oblasti hier a zábavy (ZAE, Namíbia, Etiópia, Omán). Napríklad susedné Rakúsko uspelo s nomináciou Španielskej jazdeckej školy (lipicani), medzi zápismi nájdeme napríklad epické umenie rozprávačov, arabskú kávu a kultúru spojenú s jej pestovaním, prípravou a konzumáciou či tradičné znalosti medikováčov a podobne.

Úspešný zápis nášho nominanta do medzinárodného zoznamu podnietil zrejme aj ďalšie doplnenie domáceho zoznamu. V Dvorane Ministerstva kultúry SR 28. januára 2016 slávnostne zapísali ďalšie prvky do *Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska*, ktorý je súčasne akousi zásobárňou na návrhy Slovenskej republiky do zoznamu UNESCO. Sú nimi *Modrotlač* a *Horebronskej viachlasný spev*. *Modrotlač* je indigom namodro farbená látka s tlačnými vzormi. Negatívne vzorovanie sa docieľuje tzv. rezervou – zmesou, ktorá zamedzuje zafarbeniu látky v mieste vzoru. Ich aktivita slabla s postupným zánikom využitia modrotlače v odevu a interiéroch domácností a v súvislosti so zákazom súkromného podnikania v období socializmu. V súčasnosti zohráva významnú úlohu v tejto oblasti Ústredie ľudovej umeleckej výroby, ktoré spolupracuje s výrobcami a podporuje pokračovanie farbiarskej tradície aj v inovatívnych podobách súčasného dizajnu. Tradícia *horebronského viachlasného spevu* je spojená s priebornosťou a vitalitou, prvkami vyplývajúcimi z valaško-pastierskeho spôsobu života, ktorý do regiónu prinieslo doosídľovanie územia na základe valašského práva (14. – 17. storočie). Hudobnú kultúru Horebronia ovplyvnilo aj náboženské cítenie jeho obyvateľov. Tento jav sa týka predovšetkým tých obcí, v ktorých sa dodnes praktizuje tzv. východný obrad.

Do novozriadeného *Zoznamu najlepších spôsobov ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva na Slovensku* zapísali ako prvú *Školu remesiel ÚLUV*. Zoznam predstavuje uznanie mimoriadnym programom, projektom a aktivitám, ktoré podporujú ochranu a rozvoj nehmotného kultúrneho dedičstva. Sú uznávané spoločnosťami, komunitami a jednotlivcami a pretrvávajú v súlade s univerzálne prijatými princípmi ľudských práv, rovnosti, podpory a vzájomnej úcty medzi kultúrnymi spoločenstvami.

Návrhy, tak ako všetky predchádzajúce, aj tentoraz spracovalo a slávnostné zápisy zorganizovalo Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru pri SEUK-u. Úplný zoznam Reprezentatívneho zoznamu nehmotnej kultúry dedičstva ľudstva s ukážkami jednotlivých prvkov nájdete na webovej adrese: www.unesco.org/culture/ich/eu/lists. Aktuálny zoznam Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska je dostupný na adrese: www.ludovakultura.sk. Návrhy na ďalšie zápisy do oboch slovenských zoznamov možno zasielať najneskôr do 2. mája 2016 na adresu: tlk@sluk.sk.

Peter Maráky

Muzejní profese a veřejnost. Potenciál muzejních pracovníků „nepedagogické“ profílace směrem k muzejnímu publiku

Zpráva z muzeologického semináře v Hodoníně

Tradiční muzeologické semináře v Masarykově muzeu v Hodoníně se od svých počátků profilují na aktuální témata související s muzejní prezentací a muzejním publikem. V pořadí již čtrnáctý seminář, který ve dnech 25.–26. června 2015 pro Muzeologickou komisi Asociace muzeí a galerií České republiky uspořádalo Masarykovo muzeum v Hodoníně ve spolupráci s Oddělením muzeologie a Katedrou UNESCO pro muzeologii a světové dědictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, zacítil na muzejní profese a jejich roli ve vztahu muzea a jeho publika a související otázky:

- Jak ovlivňuje činnost odborných pracovníků muzeí návštěvníky?
- Je vztah muzea a návštěvníků záležitostí pouze muzejních pedagogů, lektorů a průvodců?
- Jak nejlépe využít spolupráce jednotlivých muzejních profesí pro optimální vyznění muzejních projektů pro veřejnost?
- Jaké jsou výhody a úskalí kumulovaných pracovních pozic ve vztahu muzea k veřejnosti?

Dvoudenní seminář, kterého se účastnilo přes padesát muzejníků, akademiků a studentů z České republiky a Slovenské republiky, otevřel prostor příspěvkům a diskusím ve třech tematických blocích. Úvodní blok, věnovaný oblasti *teorie a výzkumů*, zastrešoval vymezení muzejních, pedagogicky i „nepedagogicky“ profilovaných, profesí a jejich vztahu s veřejností, profesní status, profesní kodexy, analýzy vývoje a současného stavu a empirické výzkumy k muzejním profesím. Další blok byl vyhrazen pro *metodiky* – příklady

regulí a metodik, strategických dokumentů a koncepčních řešení směrem dovnitř i vně muzejní instituce a tematické činnosti metodických center. Poslední blok představovaly *kaзуistický*, zahrnující interpretace konkrétních úhlů pohledu, zkušeností z praxe přístupů ve vzdělávání i zapojování pracovníků bez pedagogického vzdělání do didaktické práce s návštěvníkem, zkušenosti z týmové spolupráce mezi muzejními profesemi. Vedle odborných příspěvků nabídl seminář také široký prostor pro vzájemnou diskusi mezi účastníky z řad vedení muzeí, odborných pracovníků, muzejních pedagogů, lektorů, průvodců a dalších nejen muzejních profesí.

Seminář, probíhající ve víceúčelovém sále Evropa, zahájila ředitelka Masarykova muzea v Hodoníně Mgr. Irena Chovančíková. Moderování dopoledního bloku 25. 6. 2015 se ujal Mgr.

Pavel Holman (Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity). Úvodním příspěvkem *Doba je v pohybu: bude se měnit vztah muzeí a veřejnosti a tím i kvalifikační požadavky na zaměstnance muzeí?* představil vizi změn v chování muzeí jako důsledku turbulentních změn současného světa PhDr. František Šebek (Ústav historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice). Následující příspěvek předsedkyně Českého výboru ICOM Mgr. Martiny Lehmannové (Uměleckoprůmyslové museum v Praze) byl zaměřen na *Etické kodexy ICOM*. Příspěvek přinesl informace o současném dění a tématech v ICOMu jako jsou kupř. situace v oblastech ohrožených válečnými konflikty nebo nejnovější dokument připravovaný na půdě OSN, dotýkající se muzejnictví na celém světě – Draft Recommendation concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections, their Diversity and their Role in Society, který má nahradit starší dokument z roku 1960. První blok uzavřela příspěvkem *Muzeum, otevři se! /vzdělávací strategie jako klíč k muzejním zámkům/* Bc. Monika Mažárová (Jihomoravské muzeum ve Znojmě; studentka muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Brno). Představila vzdělávací strategii muzea jako koncepční dokument a nepostradatelný nástroj k nalézání společné cesty všech muzejních profesí směrem k otevření muzea široké veřejnosti, včetně vymezení možného postupu a překážek při realizaci strategie a způsobů jejich ošetření.

Odpolední blok 25. 6. 2015, moderovaný PhDr. Františkem Šebkem, byl zaměřen na metodiky a tematické semináře. Blok otevřely Ing. Mgr. Ivana Kocichová, Ph.D. a Ing. Mgr. Petra Belaňová (Národní muzeum – Centrum pro prezentaci kulturního dědictví) a příspěvkem *Tváře muzea. Kdo (spolu)vytváří image instituce?* upozornily na klíčovou roli často opomíjených muzejních profesí, zejména zaměstnanců, kteří přicházejí do bezprostředního styku s návštěvníky, a představily sérii školení realizovaných pod hlavičkou Centra pro prezentaci kulturního dědictví.¹ Požadavky na pracovní pozici *Průvodce kulturního cestovního ruchu* představila Bc. Marta Březovská (studentka muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Brno). Následující příspěvek, *Reflexe oborového diskusního semináře k tématu spolupráce muzejních pedagogů s kurátory na muzejní edukaci*, přednesla Mgr. et Bc. Soňa Mertová (Moravské zemské muzeum – Metodické centrum muzejní pedagogiky). Představila průběh a závěry semináře *Spolupráce? Spolupráce!*, kterým v březnu 2014 Metodické centrum muzejní pedagogiky s Oddělením muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity otevřelo v muzejněpedagogických kuloárech dlouho diskutované téma o možnostech, perspektivách a realitě mezioborové spolupráce v našich muzeích a muzejní edukaci. Přímo tematicky navazující příspěvek *Přesahy muzejní edukace: cesty k mezioborové spolupráci v muzejní praxi* Mgr. Silvie Čermákové (Muzeum Vysočiny Jihlava) referoval o následujících seminářích Komise pro práci s veřejností a muzejní pedagogiku Asociace muzeí a galerií České republiky, věnovaných (spolu)práci muzejních pedagogů a dalších profesí. V únoru 2015 uspořádalo v Brně Oddělení muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity kolokvium *V první linii... Inovativní přístupy v průvodcovské a lektorské činnosti*,² následované v červnu 2015 seminářem *V první linii – Spolu a společně*, pořádaným Muzeem

¹ K tématu KOCICHOVÁ, Ivana, BELAŇOVÁ, Petra. Muzejní prožitek, vstřícné prostředí a pracovníci v první linii. *Muzeum : muzejní a vlastivědná práce*, 2014, roč. 52, č. 2, s. 3–10 [online]. [cit. 2015-07-17]. Dostupný z [www: <http://www.emuzeum.cz/admin/files/verze_pro_zverejneni_emuzeum.pdf>](http://www.emuzeum.cz/admin/files/verze_pro_zverejneni_emuzeum.pdf). ISSN 1803-0396. Pracovištěm vygenerovaná metodika přístupu a vystupování pracovníků v první linii a jejich komunikace s návštěvníky muzeí viz *Manuál pro pracovníky v první linii: pracovníci ostrahy a dozoru expozic* [online]. Praha: Národní muzeum, Centrum pro prezentaci kulturního dědictví, [2014]. 9 s. [cit. 2015-07-17]. Dostupný z [www: <http://www.emuzeum.cz/admin/files/PPP-manuál.pdf>](http://www.emuzeum.cz/admin/files/PPP-manuál.pdf).

² JAGOŠOVÁ, Lucie (ed.). V první linii... Inovativní přístupy v průvodcovské a lektorské činnosti. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie a Katedra UNESCO pro muzeologii a světové dědictví, 2015. In: *Katedra UNESCO pro muzeologii a světové dědictví* [online]. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra UNESCO pro muzeologii a světové dědictví [cit. 2015-07-17]. Dostupný z [www: <http://www.phil.muni.cz/wunc/home/Downloads/2015/V_prvni_linii.pdf>](http://www.phil.muni.cz/wunc/home/Downloads/2015/V_prvni_linii.pdf).

Vysočiny Jihlava.³ První den semináře uzavřela předsedkyně Komise pro práci s veřejností a muzejní pedagogiku Asociace muzeí a galerií České republiky Mgr. Kateřina Tomešková, Ph.D. (Muzeum Komenského v Přerově) příspěvkem „*V náš prospěch...“ aneb Krátké zamyšlení o (muzejní) sounáležitosti.* Jako podvečerní a večerní program semináře nabídlo Masarykovo muzeum v Hodoníně účast na *vernisáži* nové autorské *výstavy Masky* Mgr. Tomáše Gronského a společenské posezení za doprovodu cimbálové muziky.

Poslední třetí blok, situovaný na druhý den semináře 26. 6. 2015 a věnovaný kazuistikám, moderovala Mgr. Lenka Mrázová (Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity). Zahajující příspěvek *Múzejno - pedagogické zručnosti odborných zamestnancov múzeí s dôrazom na prácu historika*, reflektující potřebné kompetence nepedagogických zaměstnanců muzeí ve vztahu k muzejnímu publiku a z toho plynoucí potřebu přípravy studentů historie na možné působení v muzejní praxi, přednesli Mgr. Silvia Eliašová, Ph.D. (Katedra muzeologie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre) a Mgr. Miroslav Palárik, Ph.D. (Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre). Zkušenosti se zapojením nepedagogických pracovníků, především kurátorů, do edukačních aktivit v domovské instituci, v kontextu s předchozím dotazníkovým šetřením, prováděným za účelem zpracování vzdělávací strategie instituce, představila Mgr. Jitka Pešková (Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích) v příspěvku *Spolupráce? Umění vzájemného porozumění, respektu a tolerance.* Dosavadní i plánovanou činnost Odbornej komisie pre výchovu a vzdelávanie v múzeách Zväzu múzeí na Slovensku⁴ a možnosti kooperace českých a slovenských muzejních pedagogů představil její předseda PhDr. Jaroslav HANKO (Slovenské národní muzeum – Muzeum bábkarských kultur a hraček, hrad Modrý Kameň) v příspěvku *Včera, dnes a zajtra v múzejnej pedagogike na Slovensku.* Možnostmi popularizace vědy, včetně využití nejnovějších technologií, které mohou srozumitelně prezentovat výsledky vědecké (nejen archeologické) činnosti, se zabývaly Mgr. Michaela Mácalová a Mgr. Veronika Hurajčíková (Archeologický ústav Akademie věd ČR, Praha) v příspěvku *Archeologové pro veřejnost – aneb když bublina praskne.* Využíváním specifického edukačního potenciálu odborného pracovníka, kurátora a muzejního pedagoga v jedné osobě se zabýval příspěvek Mgr. Ivany Ostránské (Muzeum regionu Valašsko) s názvem *Vjúkové akce a programy pro veřejnost realizované Muzeem regionu Valašsko očima jeho historika. Závěrečný workshop Cožže?* Mgr. et Mgr. Renaty Petříkové (Masarykovo muzeum v Hodoníně), věnovaný metakomunikaci, následovala závěrečná diskuse.

Za spoluorganizátory semináře děkujeme všem přednášejícím i účastníkům akce za velmi přínosné a inspirativní příspěvky a podnětné diskuse. Na jejich základě plánujeme v roce 2016 problematiku muzejních profesí a veřejnosti podrobněji zmapovat a téma zpracovat formou publikace.

Lucie Jagošová

³ Zpráva ze semináře viz stránky Komise pro práci s veřejností a muzejní pedagogiku, sekce Semináře, konference, workshopy. In: *Asociace muzeí a galerií České republiky* [online]. [cit. 2015-07-17]. Dostupný z [www: <http://www.cz-museums.cz/web/amg/organy-amg/komise/komise-pro-praci-s-verejnosti-a-muzejni-pedagogiku/temata-galerie-informace>](http://www.cz-museums.cz/web/amg/organy-amg/komise/komise-pro-praci-s-verejnosti-a-muzejni-pedagogiku/temata-galerie-informace).

⁴ Srov. HANKO, Jaroslav – JAMRICHOVÁ, Andrea. Stratégia rozvoja Odbornej komisie pre výchovu a vzdelávanie v múzeách Zväzu múzeí Slovenska na roky 2015 – 2017 In: *Zväz múzeí na Slovensku* [online]. [cit. 2015-07-17]. Dostupný z [www: <http://www.zms.sk/doc/spvzms/Strategia_Komisie_2015_2017_FINAL.pdf>](http://www.zms.sk/doc/spvzms/Strategia_Komisie_2015_2017_FINAL.pdf).

Muzeologické konferencie na Dálném východě

Ohromné ekonomické a společenské změny v zemích Dálného východu za posledních několik málo desítek let se nemohly neodrazit i ve sféře muzejnictví. Svědčí o tom jak kvantitativní, tak i kvalitativní rozmach muzeí v Jižní Koreji a Číně, který byl oceněn mezinárodní komunitou pověřením pořádat generální konference Mezinárodní rady muzeí ICOM v Soulu v roce 2004 a v Šanghaji v roce 2010.

Tento rozmach se do jisté míry dotýká i pěstování muzeologie, o čemž svědčí i dvě konference konané v roce 2015 v japonské Tsukubě a tajwanském Taipei. Ve dnech 14.–18. září se konalo výroční zasedání Mezinárodní rady pro muzeologii ICOFOM na univerzitě v Tsukubě, která dnes leží na předměstí hlavního města Tokia. Vedoucí osobností v našem oboru je zde profesor Eili Mizuschima, absolvent Mezinárodní letní školy muzeologie v Brně. Ze střední Evropy se jednání zúčastnili Petr Nekuža z Technického muzea v Brně a Jan Dolák z Univerzity Komenského v Bratislavě. Tématem konference a tedy cca. dvaceti přednášek a následné diskuse bylo „*Muzeologie zkoumající koncept MLA (Museums – Libraries – Archives)*“. Teoretická vystoupení přednesli prezident ICOFOMu prof. Francois Mairesse z Paříže: *Museum and Libraries: comon roots, comon future?* a viceprezident ICOFOMu prof. Bruno Brulon Soares z Rio de Janeira: *Museums as theme parks: from the informational paradigm to the reflexive experience*. O záchraně mexických kodexů a jejich muzealizaci zajímavě přednášel A. S. Sánchez Juaréz, o spojení muzejních a knihovnických přístupů usilovala tajwanská docentka Wan-Chen Chang, ke komunikaci muzeí v digitálním věku pak promluvila Shuchen Wang z Helsinek. Brazílská profesorka Tereza Scheiner vystoupila s přednáškou: *Museology and its constituent dialogies: inside and outside the boundaries*. Ředitel Muzea vzdělávání David Anderson z Vancouveru přímo hovořil o zastření (blurring) tradičních hranic mezi MLA. Soulský profesor Jong-ho Choe pak představil projekt digitálního Larchiveums (digitálního spojení knihovny, archívu a muzea). Ze stredoevropského prostoru byl zmíněn např. Ivo Maroevič, který často kladl důraz na spojení muzeologie s informatikou, ale i další (J. Beneš, J. Swiecimski a samozřejmě Z. Z. Stránský a ze Slovenska pak A. Gregorová). Připomenuty byly i blížící se 90. narozeniny doc. dr. Z. Z. Stránského v říjnu 2016.

Součástí skvěle připravené konference byly i návštěvy japonských muzeí, které můžeme stručně charakterizovat jako technicky vyspělé s vysokou návštěvností. Např. i zcela řadové Městské muzeum v Tsukubě disponuje klimatizovanými vitrínami a vykazuje návštěvnost okolo 25 tis. osob ročně. Z hlediska prezentace však nepřekračuje běžnou úroveň. Sedmipatrový depozitář Národního muzea přírody a vědy (cca 1000 metrů čtverečních na jedno patro) dokončený v roce 2012 představuje uložení sbírek na skutečně světové úrovni. Z diskuse s kurátory jsem však nenabyl dojmu, že programová, cílevědomá sbírkotvorná činnost je silnou stránkou tohoto muzea. Muzeum Tokugawa v městě Mito představuje např. budovu bývalé školy, bohužel téměř prázdnou, bez náznaku učitelů, studentů či učebních pomůcek, naopak se spíše rušivými vitrínami.

Konference přinesla mnoho zajímavých podnětů. Tolik potřebná názorová pluralita však přinesla i značnou heterogenost jednotlivých vystoupení. Ne každému vystupujícímu se podařilo skutečně hovořit o vzájemnosti, to je o propojení knihoven, muzeí a archívů. Byli zde účastníci, kteří se se slovem muzeologie setkali poprvé. Práce knihoven, archívů a muzeí se v mnohém prolíná a o jejich nutné užší spolupráci netřeba pochybovat, nejméně v oblasti digitalizace. V menších městech může být funkční i organizační spojení třeba muzea s knihovnou. Avšak zda je skutečně na místě uvažovat o nějakém *muzeologickém konceptu MLA*, by si vyžádalo mimořádně hluboký rozbor. Konference poukázala na jeden, podle mého mínění výrazný, současný trend. Zatímco stredoevropsští muzeologové (Stránský, Bauer, Maroevič,

Waidacher atd.) se snažili muzeologii nějak ohraničit, definovat, separovat, dnešní trend je opačný, muzeologie se jakoby rozpívá v dalších oborech, mimo jiné třeba v konceptu MLA. Chápání muzeologie, potažmo muzeí, jen z pohledu informačních věd, by bylo mimořádným nepochopením jejich základního smyslu.

O měsíc později (přesně od 18. do 22. října) se v Taipei konala každoroční konference regionální pobočky ICOFOMu – ICOFOM ASPAC sdružující muzejníky a muzeology ze zemí v oblasti Tichého oceánu a ze Sibíře. Velmi dobře organizované setkání mělo téma *Museum a kultura* a zúčastnilo se ho na 150 osob ze 13 zemí celého světa. Emeritní profesorka Hildegard Vierreg z Mnichova upozornila na problematiku ničení památek na Středním východě, profesorka Olga Truesčeva z ruského Barnaul pak na měnící se roli muzeí ve společnosti. O vzdělávacím poslání muzeí pak pohovořila ředitelka Museum of Liverpool Janet Dugdale, přínos mongolských nomádů pak zdůraznil prorektor mongolské University of Margad Sambalkhunde Khash-Erdene. Zajímavého tématu, kulturního dědictví ruské emigrace v České republice, se dotkla v Praze žijící Ruska Elena Nesterova. Jan Dolák zde přednesl příspěvek *Modern museum exhibition communication*. Většina z asi dvaceti vystoupení byla publikována v před-konferenčním sborníku. Součástí setkání byla i návštěva Muzea světových náboženství a Farglory muzea, kde je stálá expozice věnovaná světové architektuře. Skvělé sbírky představuje National Palace Museum s průměrnou denní návštěvností přes 10 tisíc osob. Originální přístupy zapojení návštěvníka nabízí Fine Arts Museum.

Konference měla vysokou společenskou úroveň, ale obsahově trpěla jistou roztržitostí. Je pravděpodobné, že ne každého zaujaly všechny přednášky, ale to není vzácné. Některá vystoupení měla charakter spíše „case study“, tedy poukázání na práci vlastního muzea v konkrétní sféře činnosti. Mám na mysli třeba příspěvky Pieranny Cavalchini z bostonského muzea zahradnictví, Anana Ghonga, ředitele singapurského Asian Civilisation Museum či šéfkurátora Tomoha Kashiwagiho z japonského Jokohama Museum of Arts. Vyspělé tajwanské muzejnictví lze charakterizovat velkým důrazem na práci s dětským návštěvníkem, užíváním moderní techniky, ale z hlediska prezentace jistou konzervativností, místy skoro až „nenápadem“. Zmíněným muzeím věnovaným architektuře a světovým náboženstvím evidentně v expozicích „dochází dech“. Takto celosvětově pojednaná témata logicky nemohou sklouznout jinam než k fotografiím pyramid, modelům kostelů či opery v Sydney. A to už dnes nestačí. Pokud bychom však mohli či měli jmenovat nějaké regiony v dnešní době expandující v pěstování muzejní kultury, Dálný východ by nepochybně patřil mezi ně.

Jan Dolák

Odborná konferencia *Múzeá vo vojne – Druhá svetová vojna* a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky

V Múzeu SNP v Banskej Bystrici sa v dňoch 10. a 11. novembra 2015 konala celoslovenská konferencia k problematike škôd a iných dôsledkov druhej svetovej vojny v slovenských múzeách, ktorú spoločne zorganizovali Slovenské národné múzeum a Zväz múzeí na Slovensku.

Obr. č. 1: Slovenské múzeum po bombardovaní v roku 1944

Gabriela Podušelová (SNM) nazvala svoj úvodný referát konferencie *Aj múzeá by mali poznať svoje vlastné dejiny, vrátane dejín počas vojny*, v ktorom zdôraznila potrebu hlbšieho objasnenia situácie počas a po druhej svetovej vojne v najširších súvislostiach. *Mária Halmová* (SNM Martin) venovala príspevok Muzeálnej slovenskej spoločnosti, organizačnej a edičnej činnosti, ale hlavne otázke jej členskej základne a zmenám, ktoré v nej nastali po odstúpení časti územia Maďarsku a predovšetkým v súvislosti s odchodom českej inteligencie. Príspevok sa zaoberal aj činnosťou Slovenského národného múzea v Martine, predovšetkým ochranou vlastného zbierkového fondu a fondov iných inštitúcií i súkromných fondov a osôb v danom období, osobitne po vypuknutí Slovenského národného povstania a pri oslobodzovacích bojoch. *Elena Machajdík* (Archív SNM) zmapovala činnosť priamych predchodcov Slovenského národného múzea v Bratislave počas druhej svetovej vojny – Zemedelského múzea, Lesníckeho a loveckého múzea, Slovenského vlastivedného múzea a ich nástupcu Slovenského múzea. Slovenské

múzeum patrilo k vojnou najviac poškodeným múzeám na Slovensku, ktoré spôsobilo najmä bombardovanie Bratislavy v rokoch 1944. *Ján Kautman* (SNM-Prírodovedné múzeum) pripomenul osudy prírodovedných zbierok v období druhej svetovej vojny. Niečo vyše desať rokov intenzívneho budovania zbierok v novej, za múzejným účelom vybudovanej budove v Bratislave na nábreží Dunaja, bolo na dlhé obdobie prerušené. Budova aj s obsahom bola viacnásobne veľmi vážne poškodená. Najviac utrpeli predmety vo výstavných priestoroch a v depozitároch nachádzajúcich sa v zničených častiach budovy.

Napriek poškodeniu či zničeniu určitej časti zbierkového fondu však najhorším dopadom druhej svetovej vojny bolo prerušenie kontinuity budovania fondu na obdobie skoro 20 rokov, spôsobené organizačnými zmenami, vyhostením odborných pracovníkov, rekonštrukciou budovy a najmä vznikom dlhodobého vákuu v budovaní zbierkového fondu. *Vojtech Kárpát* (Východoslovenské múzeum) venoval svoj príspevok *Košické múzeá v rokoch druhej svetovej vojny* vtedajšiemu Hornouhorskému Rákócziho múzeu a okrajovo i Maďarskému krajiniskému technickému múzeu v Košiciach v rokoch 1938 – 1945. Načrtnol základné smery vo výstavnej, zbierkotvornej a vedecko-výskumnej oblasti múzeí v Košiciach v danom období a zhodnotil

ich celkové postavenie v spoločenskom a vedeckom živote mesta, regiónu i štátu. Poukázal na vplyv politických determinantov a národnostných presahov do života košických múzeí počas šesťročnej maďarskej okupácie Košíc. *Gabriel Vizsoly* pripravil informáciu o evakuácii zbierkových predmetov múzea a hnutelných pamiatok Dómu svätej Alžbety v Košiciach do maďarskej obce Hejce. *Roman Hradecký* (Stredoslovenské múzeum) pripomenul zásluhy Karola Kyszelyho, kustóda zbierok banskobystričského múzea. Príspevok *Lubice Milanovej* (Lesnícke a drevárske múzeum Zvolen) priblížil prvotné snahy významných predstaviteľov mesta o založenie múzea vo Zvolene, ktoré sa naplnili práve v období druhej svetovej vojny. Vznik mestského múzea poznačili politické a spoločenské udalosti vtedajšej doby, stal sa však významným medzníkom kultúrneho života mesta. *Magdaléna Bekessová* (Podtatranské múzeum, Poprad) hovorila o profilácii múzea v Poprade od jeho založenia do roku 1945 – od spolkového múzea po prvé okresné múzeum na Slovensku. *Elena Kurincová* (MMB) charakterizovala činnosť Mestského múzea v Bratislave v rokoch 1939 – 1950, kedy bolo súčasťou Vedeckých ústavov mesta Bratislavy a plnilo funkciu múzea hlavného mesta vojnovaj Slovenskej republiky (1939 – 1945). Odborné činnosti, ako akvizíčná, výstavná, prezentačná a publikačná činnosť, sa orientovali skôr na novú štátnu ideológiu ako na dejiny mesta. Múzeum sa spolupodieľalo na propagandistických aktivitách vyplývajúcich z pozície hlavného mesta, akými bolo odhaľovanie pamätných tabúl, vydávanie medailí, publikácií cestovného ruchu a účasť na veľtrhoch. *Jozef Csütörtöky* (Podunajské múzeum, Komárno) rozoberal činnosť múzea v Komárne od polovice 30. rokov 20. storočia do konca druhej svetovej vojny. V období rokov 1912 – 1945 bolo múzeum súčasťou Jókaiho osvetového a muzeálneho spolku. Tento spolok svoju činnosť zameriaval najmä na usporiadanie divadelných predstavení, koncertov a prednášok, preto múzejný odbor spolku nebol v popredí jeho záujmu. Pozitívna zmena nastala až v roku 1935, kedy bol poverený vedením múzea Viktor Szombathy. Jeho pričinením bola v roku 1936 vybudovaná nová expozícia a bola sprístupnená aj Jókaiho pamätná izba. Ďalší rozvoj múzea, tak sľubne začatý v roku 1936, bol druhou svetovou vojnou (podobne ako v čase prvej svetovej vojny) v rokoch 1939 – 1945 znemožnený. V budove bola umiestnená vojenská nemocnica, múzejné zbierky boli z troch miestností spolu s obrazárňou vyprázdnené a uložené v iných priestoroch. Neskôr pri opakovaných náletoch na Komárno boli vzácne múzejné zbierky zabalené do debien a uložené v budove benediktínskeho kláštora v Komárne. V druhom svojom príspevku *Elena Machajdík* rozoberala problematiku povojnových reštitúcií vo vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu. Druhá svetová vojna spôsobila obrovské straty na životoch a aj na kultúrnom dedičstve. Spôsobili ho nielen priame boje, ale aj zaberanie vzácných pamiatok útočníkmi či vývozy mimo pôvodného miesta uloženia. Do rakúskych, nemeckých, ale najmä maďarských archívov, múzeí, knižníc a galérií sa dostalo veľké množstvo slovenských kultúrnych pamiatok. Úsilie slovenských vládnych kruhov získať naspäť slovaciká z Maďarska a vrátiť ich pôvodcom trvalo niekoľko desaťročí. Na súpisoch pamiatok a na oficiálnych rokovaníach sa podieľali odborníci z rôznych vedných disciplín, medzi nimi najmä pracovníci zo slovenských múzeí. Nároky Slovenska voči Maďarsku boli zamerané na archívne, archeologické, umeleckohistorické, rukopisné a knižničné pamiatky. Medzinárodné rokovania medzi Slovenskom a Maďarskom o kultúrnom vyrovnaní nie sú doposiaľ doriešené. *Martina Orosová* (Pamiatkový úrad SR) v príspevku o poslaní Národnej kultúrnej komisie pri záchrane kultúrneho dedičstva Slovenska informovala o jej vzniku, činnosti, aj zániku, o osobnostiach spojených s jej fungovaním na základe archívnych prameňov. *Miroslav Palárik* (Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra) nazval svoj príspevok *Sväz slovenských múzeí a jeho práca na vytvorení legislatívneho rámca ochrany pamiatkového fondu na pôde múzeí*. Mapoval v ňom činnosť Sväzu slovenských múzeí v období druhej svetovej vojny a krátko po jej skončení. Muzeálna rada, vrcholný orgán Sväzu, riešila pálčivé problémy slovenského múzejníctva, ktoré vyplývali z absencie legislatívnej úpravy v danej oblasti. Zásady prevencie pred zničením predmetov nachádzajúcich sa v zbierkových fondoch múzeí boli položené už v období pred rokom

1939, avšak v praxi neboli dostatočne aplikované. Preto gros aktivít tejto organizácie tvorili školenia múzejných pracovníkov, vykonávanie kontrol v jednotlivých ústavoch a odstraňovanie nedostatkov. Škody, ktoré vojna zanechala na kultúrnom majetku, boli obrovské a po skončení konfliktu bolo nevyhnutné zvýšiť finančné dotácie pre múzeá zo strany štátu. *Jozef Tibányi* (SNM-Múzeum Červený Kameň) sa v príspevku *Presuny a identifikácia mobiliáru kaštieľa vo Voderadoch po roku 1945* zameral na osudy historického mobiliáru z Keglevichovho (Zichyho) kaštieľa vo Voderadoch a možnosti identifikácie týchto predmetov. Napriek pomerne dobre vypracovaným zozovovým zoznamom je dnes náročné spoľahlivo identifikovať predmety, ktoré tvorili zariadenie tohto objektu a zároveň jednu z najzaujímavejších umelecko-historických zbierok na našom území, dnes už len sčasti zachovanú a rozdelenú do zbierok viacerých inštitúcií. *Diana Miškovičová Kmet'ová* (SNM-Múzeum Bojnice) sa zamerala na zvozovú činnosť bývalého Krajského nitrianskeho múzea v Bojniciach ako jedného z niekoľkých centier, do ktorých bol zväšaný a umiestňovaný mobiliár pochádzajúci z rôznych hradov, kaštieľov, zámkov, kláštorov a kostolov. Zároveň okrajovo riešila tému vytvorenia múzea v historickom objekte a dopad bezprostredného nevypracovania odbornej evidencie k zbierkam na súčasnú odbornú dokumentáciu. *Bernadetta Kicz'ková* (Múzeum Spiša, Spišská Nová Ves) informovala o stave prameňov k objasneniu zvozov do kaštieľa v Markušovciach. *Ingrid Hričovcová* (Múzeum Svätý Anton) rozobrala problematiku kaštieľa vo Svätom Antone počas druhej svetovej vojny a bezprostredne po nej a špecifickú situáciu s rodom Coburg počas 1. ČSR pred vojnou a vplyv druhej svetovej vojny na kaštieľ a jeho premenu na múzeum. *Daniel Hupko* (SNM-Múzeum Červený Kameň) spracoval osudy pálfyovského safetu – „tajnej“ miestnosti na uloženie cenných predmetov, ktorý na hrade Červený Kameň vznikol v závere druhej svetovej vojny. Boli v ňom sústredené najcennejšie predmety výtvarného umenia a umeleckého remesla, rodová zbierka zbraní a knižnica, s cieľom ich ochrany pred prechodom frontu v závere vojny a rabovania obyvateľstvom tesne po nej. Hoci spätne nemožno konkretizovať predmety, ktoré Pálffyovci do *safetu* uložili, na základe dostupných archívnych prameňov možno rekonštruovať obsah safetu (t. j. druhové zloženie predmetov a ich sortiment), okruh osôb, ktoré doň svoje cennosti uložili i osudy *safetu* tesne po skončení druhej svetovej vojny.

Organizátori plánujú vydať z príspevkov konferencie zborník.

Peter Maráky

Pokyny pre autorov

Maximálny rozsah príspevku je 25 NS (25 x 1800 znakov). K príspevku je potrebné dodať základné údaje o autorovi (email, tituly, organizáciu, ktorú zastupuje), abstrakt (do 10 riadkov) a 5 kľúčových slov v slovenskom aj anglickom jazyku. S autorom pred publikovaním redakčná rada časopisu Muzeológia a kultúrne dedičstvo v zastúpení predsedu redakčnej rady podpisuje licenčnú zmluvu o zverejnení diela a autenticite príspevku. Základnou citačnou normou je norma ISO 690.

Textová časť: Text sa nepokúšať zalamovať ani špeciálne upravovať, odstavce bez tabulátora! Písmo Times New Roman, veľkosť 12, normal, bez zvýrazňovania. Riadkovanie 1,5. V prípade priamych citácií písať kurzívou. Odkazy na pramene a literatúru zásadne uvádzať v poznámkach pod čiarou v tvare:

Odkaz na monografiu:

- MLYNKA, Ladislav. *Remeselník vo vidieckom prostredí : Remeslo a status remeselníka v lokálnom spoločenstve*. Bratislava : Stimul, 2004, s. 56.

Odkaz na štúdie (v prípade, že je uvedený v zborníku aj editor, uveďte ho za názvom zborníka):

- MLYNKA, Ladislav. Tradičné výrobné stavby v obci a ich vplyv na utváranie medzietnických kontaktov. In: *Etnokultúrny vývoj na južnom Slovensku*. Bratislava : Katedra etnológie FF UK, 1992, s. 64-70.

Odkaz na už citovaný zdroj v texte:

- MLYNKA, ref. 1, s. 50. - číslo ref. je číslo poznámky pod čiarou, v ktorej sa nachádza citovaná práca 1x s celým bibliografickým údajom.

Odkaz na archívny dokument:

- MVSR-Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918-1928 (ďalej f. MPS), škatuľa (ďalej škat.) č. 277, sign. č. 1234/1920 prez.

Prílohy:

- Obrazové prílohy zasielajte samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikované. V texte uveďte popiskom, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky a grafy je potrebné zasielať osobitne aj priamo v štandarde xls, xlsx (excel).